

NEDERLANDSCHE TAAL.

Practische Spraakkunst
het hedendaagsche Nederlandsch

DOOR

C. H. DEN HERTOOG.

TWEEDE DEEL.

~~~~~  
2<sup>e</sup> DRUK.  
~~~~~

AMSTERDAM. — 1905 — W. VERSLUYS.

f1.50.

DE NEDERLANDSCHE TAAL.

Practische Spraakkunst
van het hedendaagsche Nederlandsch

DOOR

C. H. DEN HERTOOG.

TWEEDE DEEL.

~~~~~  
2<sup>e</sup> DRUK.  
~~~~~

AMSTERDAM. — 1905 — W. VERSLUYS.

VOORBERICHT.

In dit tweede deel worden allereerst de verschijnselen van den samengestellten zin beschreven, waarmede eene geregelde herhaling van de hoofdzaken uit de leer van den enkelvoudigen zin gepaard gaat. De praktische bedoeling is ook hier, door analytische behandeling het doorzicht in den bouw van samengestelde zinnen en het overzien der beschikbare verbindingsmiddelen te bevorderen, als steun bij lectuur en bij eigen taalgebruik. Eenige praktische raadgevingen bij het bouwen van zinnen, aan de grens van spraakkunst en stijl leer telegen, zijn hier toegevoegd, waarop de aanvulling volgt van hetgeen in het eerste deel van de leer der woordsoorten en die der vormen onbesproken bleef: in hoofdzaak de verbindingswoorden en de vlijzen en tijden in den samengestellten zin.

Bij de leer van het woord sluit zich aan een overzicht van het belangrijkste uit het hoofdstuk der woordvorming. Deze behoort eigenlijk tot de geschiedenis der taal, maar hare belangrijkste waarheden zijn toch door nauwkeurige waarneming der heden-daagsche taal te vinden. Tot zoover is er ook een praktische kant aan dit deel der taalstudie; want al wordt de beteekenis der woorden minder uit hunne vorming, dan uit hun gebruik duidelijk, eenige bekendheid met die vorming maakt de beteekenis van vele woorden toch wel doorzichtiger, en geeft een spreker of schrijver vrijmoedigheid, om in harmonie met de regels, die op dit gebied zijn op te merken, nu en dan zelf een eigen woord te smeden, of althans genoeg en mishagen te vinden in nieuwvormingen van anderen. Vooral in een tijd als de onze, waarin pogingen tot taaluitzetting aan de orde van den dag zijn, is eenig eigen oordeel in dat opzicht niet ongewenscht. En is al de behandeling van dit onderwerp door de noodzakelijke talrijkheid der voorbeelden schijnbaar wat omvangrijk geworden, dit moge echter niemand afschrik-

ken: eigen waarneming, die tot begrijpen leidt, is op den duur minder tijdroovend dan memoriseeren.

Op de leer van den zin en die van het woord volgt eindelijk de leer der klanken: een overzicht van het belangrijkste, dat zich op het gebied der uitspraak voordoet, en van de wijze, waarop de taal wordt afgebeeld (spelling). Bij de behandeling van dit onderwerp is uitgegaan van het beginsel, dat uitspreken en spellen niet door regels geleerd wordt, maar eene gewoonte is, die door het hooren van goedgesproken, en het zien van goedgeschreven taal, gepaard aan welbewaakte oefening, moet verkregen worden. Van beschaafden mag men echter verwachten, dat zij zich ook eenigszins rekenschap kunnen geven van de algemeene regels, die zich in het spreek- en spelgebruik doen gelden, opdat zóó hun door gewenning verkregen kunnen eene grootere mate van zekerheid krijgen. Daartoe de gegevens te leveren, is de practische strekking van uitspraak- en spellingleer.

Voorts zij het den schrijver vergund aan sommige gebruikers van deze *Spraak-kunst* te herinneren, dat het noodzakelijk is, bij verwijzing naar vroegere of latere paragrafen, het naslaan daarvan niet te verzuimen. Het is onmisbaar om op het uitgebreide veld, dat de taalverschijnselen beslaan, zich met eenig gemak te leeren oriënteren.

AMSTERDAM, October 1898.

C. H. DEN HERTOEG.

BIJ DEN TWEEDEN DRUK.

De herdruk heeft gelegenheid gegeven tot het aanbrengen van eenige correcties en tot enkele noodzakelijke bijvoegingen.

Ook hier zij opgemerkt, dat voor de studie van deze *grammatica* eene doelmatige voorbereiding is te vinden in het doorwerken van de „*Beknopte theorie van het taalgebruik*” en de twee daarbij behoorende bundels *Oefeningen*.

Voor aanwijzing van leemten of gebreken houdt ondergeteekende zich dringend aanbevolen.

AMSTERDAM, Februari 1905.

H. J. DEN HERTOEG.

INHOUD.

DE LEER VAN DEN SAMENGESTELDEN ZIN.

	Blz.
Aard der zinsverbindingen	1
Nevenschikkend zinsverband	2
Aaneenschakelend verband	4
Tegenstellend verband	6
Oorzakelijk verband	9
Samentrekking	12
Onderschikkend zinsverband	15
Indeeling der bijzinnen	19
Onderwerpszinnen	21
Gezegdezinnen	24
Voorwerpszinnen	25
Lijdende voorwerpszinnen	26
Meewerkende voorwerpszinnen	29
Oorzakelijke voorwerpszinnen	30
Bijvoeglijke bijzinnen	32
Bijwoordelijke bijzinnen	39
Bijw. bijzinnen van plaats	41
Bijw. bijzinnen van tijd	42
Bijw. bijzinnen van oorzaak en gevolg	45
<i>a.</i> van <i>oorzaak</i>	46
<i>b.</i> van <i>reden en grond</i>	46
<i>c.</i> van <i>middel</i>	48
<i>d.</i> van <i>gevolg, besluit en gevolgtrekking</i>	48
<i>e.</i> van <i>doel</i>	49
<i>f.</i> van <i>voorwaarde</i>	50
<i>g.</i> van <i>toegeving</i>	51

Bijw. bijzinnen van hoedanigheid en graad	54
a. van <i>vergelijking</i>	55
b. van <i>omstandigheid</i>	58
c. van <i>graadaanwijzend gevolg</i>	59
d. van <i>beperking</i>	60
e. van <i>verhouding</i>	62
Bijw. bijzinnen van modaliteit.	63
Veelvondig samengestelde zinnen	63

DE LEER DER WOORDSOORTEN.

(Aanvulling van dl. I.)

Voornaamwoorden	72
Aanwijzende voornaamwoorden	72
Betrekkelijke voornaamwoorden.	74
Bijwoorden	75
Voornaamwoordelijke bijwoorden	75
Voegwoordelijke bijwoorden	76
Voegwoorden.	77

DE LEER DER VORMEN.

(Aanvulling van dl. I.)

Naamvalsverschil	79
Overzicht der buigingsvormen.	80
De verbuiging van het betr. vnvwd.	80
Tijds- en modaliteitsverschil.	82
De aantoonende wijs en hare tijdvormen.	82
De aanvoegende wijs en hare tijdvormen	85
De voorwaardelijke wijs en hare tijdvormen	89

DE LEER DER WOORDVORMING.

Algemeene opmerkingen	93
Vorming der werkwoorden	102

Werkwoorden naast naamwoorden.	103
Werkwoorden naast werkwoorden.	108
Afleiding door voorvoegsels.	113
Samengestelde werkwoorden.	125
<i>Bijwoorden</i> als eerste lid	126
<i>Zelfst. nwdn.</i> als eerste lid	129
<i>Bijv. nwdn.</i> als eerste lid	133
Samenstellende afleidingen.	135
Vorming der zelfstandige naamwoorden	136
Zelfst. nwdn. naast sterke werkwoorden.	137
Zelfst. nwdn. naast zwakke werkwoorden	140
Afleiding door achtervoegsels.	142
Afleiding door voorvoegsels.	155
Samengestelde zelfst. nwdn.	157
<i>Zelfst. nwdn.</i> als eerste lid	158
<i>Bijv. nwdn.</i> als eerste lid	161
<i>Werkw. stammen</i> als eerste lid.	161
<i>Bijwoorden</i> als eerste lid	162
Bijzonderheden.	162
Vorming der bijvoeglijke naamwoorden	165
Afleiding door achtervoegsels.	166
Afleiding door voorvoegsels.	174
Samengestelde bijv. nwdn.	176
Bijzonderheden.	177
Vorming der overige woordsoorten	178
Voornaamwoorden	178
Telwoorden.	179
Bijwoorden	181
Bijwoorden uit <i>naamwoorden</i>	181
<i>Afgeleide</i> bijwoorden	185
<i>Samengestelde</i> bijwoorden	187
Voorzetsels.	188
Voegwoorden.	189

DE LEER DER KLANKEN.

Beschrijving der spraakklanken (<i>Uitspraak</i>)	191
Klinkers.	192
<i>Enkele klinkers</i>	193
<i>Tweeklanken</i>	196
Medeklinkers.	197

Afbeelding der spraakklanken (<i>Spelling</i>)	203
Algemeene beginselen	206
Spelling der klinkers	207
De e - en o - <i>spelling</i>	209
De i - en ie - <i>spelling</i>	211
De ij - en ei - <i>spelling</i>	212
Spelling der medeklinkers	213
<i>Beginmedeklinkers</i>	214
<i>Slotmedeklinkers</i>	215
<i>Invloed van buigings- en afleidingsuitingen</i>	217
Spelling der samenstellingen	221
De <i>verbindings-s</i>	221
De <i>verbindings-n</i>	222
<i>Bijzonderheden</i>	224
Het <i>al- of niet-aaneenschrijven</i>	224
Gebruik van het <i>koppelteeken</i>	225
Het <i>verdeelen in lettergrepen</i>	227
Spelling der ontleende woorden	228
Nadere schriftaanwijzingen	234
Gebruik der <i>leesteekens</i>	234
Gebruik der <i>hoofdletters</i>	238

DE LEER VAN DEN SAMENGESTELDEN ZIN.

AARD DER ZINSVERBINDINGEN.

1. Een samengestelde zin is eene vereeniging van twee of meer zinnen, die door hun inhoud en de wijze, waarop zij gerangschikt of verbonden zijn, een geheel uitmaken: *De klok slaat negen uur en de schooldeur gaat toe. Eendracht bouwt het huis, maar tweedracht breekt het af. De verkooping is niet door gegaan; er waren geen liefhebbers. Wie geeft wat hij heeft, is waard dat hij leeft. Als de kat van huis is, dansen de muizen.*

OPMERKING. Gelijk de *syllabentoon* de eenheid van het woord, en de *woordtoon* de eenheid van een enkelvoudigen zin helpt uitdrukken, zoo doet ook de *zinstoon* d. i. de toon, waarop elk der verbonden zinnen uitgesproken wordt, de eenheid van een samengestelden zin uitkomen. Voorts wordt door dien toon het verschil in belangrijkheid van de samenstellende zinnen aangegeven. Zoo blijkt uit den toon der twee eerste voorbeelden de belangrijkheid van den nazin; uit dien van het derde het meerdere gewicht van den voorzin.

Behalve de zinstoon zijn bij samengestelde zinnen ook de pauzeringen van belang. Deze doen de onderdeelen van den zin uitkomen en dragen bij tot het gemakkelijk overzien van den zin. Wie schrijft, moet zijn lezer dat overzien door eene goede punctuatie gemakkelijk maken.

2. De verhouding tusschen verbonden zinnen is tweeërlei:

1°. De verbinding is onderschikkend, d.w.z. de eene zin is een zinsdeel (*onderwerp, naamw. deel van het gezegde, voorwerp, bijv. bepaling of bijv. bepaling*) van den ander: *Dat hij vertrekt,*

spijt mij. Hij blijft, wat hij is. Hij meent, wat hij zegt. De hand, die arbeidt, vraagt geen aalmoes. Hij komt, als het tijd is.

2°. De verbinding is nevenschikkend, d. w. z. de zinnen zijn van gelijken rang, de een is *geen* zinsdeel van den ander: *Mijn broer doet het werk en zijn compagnon brengt het kapitaal aan. Hij heeft bericht, dat hij ziek is en dat hij een paar dagen thuis zal moeten blijven.*

OPMERKINGEN. 1. Dat een zin aan een anderen zin ondergeschikt is, wordt ook uitgedrukt met te zeggen, dat hij daarvan *afhankelijk* is. De kortste en meest gewone naam er voor is *bijzin*.

De tegenstelling van een *bijzin* is een *hoofdzin*, waardoor dus een zin verstaan wordt, die niet afhankelijk is van een anderen. Naar dien regel zijn ook alle enkelvoudige zinnen hoofdzinnen.

Uit de voorbeelden onder 2° blijkt, dat zoowel bijzinnen als hoofdzinnen aan elkaar nevenschikt kunnen zijn.

2. Een tweede kenmerk van de bijzinnen is in hun bijzonderen vorm gelegen. De regel is, dat in een bijzin de persoonsvorm niet dadelijk achter het onderwerp volgt (**O.P...**), maar door de bepalingen van het onderwerp wordt gescheiden (**O...P**): *Ik hoor, dat hij morgen naar Parijs gaat*. Er zijn echter ook bijzinnen, die den vorm van een hoofdzin blijven behouden, en het dus alleen naar hunne betrekking tot de rest zijn. Nadere bijzonderheden daaromtrent volgen bij de behandeling der bijzinnen in onderdeelen.

3. Daar het nevenschikkend zinsverband over het algemeen ouder is dan het onderschikkende en ook gemakkelijker te overzien valt, gaat hier de beschouwing van het nevenschikkend verband voorop.

NEVENSCHIKKEND ZINSVERBAND.

3. De nevenschikkende zinsverbinding is van drieërlei aard:

1°. *aaneenschakelend*, d. w. z. de volgende zin is eene voortzetting of uitbreiding van den vorigen: *De eigenaar is overleden, en de zaak wordt verkocht.*

2°. tegenstellend, d. w. z. de volgende zin vormt eene tegenstelling met den vorigen: *De eigenaar is overleden, maar de zaak blijft doorgaan.*

3°. oorzakelijk, d. w. z. de volgende zin vermeldt de oorzaak, reden of grond van den inhoud des vorigen: *De zaak wordt verkocht, want de eigenaar is overleden.*

OPMERKING. Er zijn eigenlijk veel meer verhoudingen tusschen twee nevenschikkend verbonden zinnen, dan de hier genoemde drie. De reden, dat alleen deze drie taalkundig onderscheiden worden, is deze, dat alleen de hier beschreven verhoudingen door *echte voegwoorden* kunnen worden uitgedrukt. Dit wordt in de volgende §§ nader toegelicht.

4. De verhouding van nevenschikte zinnen wordt uitgedrukt:

1°. zonder verbindingsmiddelen, d. i. door de zinnen eenvoudig naast elkaar te plaatsen: *De moeder slooft, de vader drinkt, de kinderen zijn echte deugnieten. — De meisjes passen goed op; de jongens zijn echte deugnieten. — Aan de opvoeding zijner kinderen schijnt hij weinig te doen; de jongens zijn echte deugnieten.*

2°. door echte voegwoorden, d. i. door verbindingswoorden, die noch van den voorgaanden, noch van den volgende zin een zinsdeel uitmaken, en geen invloed hebben op de woordorde van den tweeden zin. Deze echte voegwoorden zijn gering in aantal: *en, noch; — maar, doch, of; — en want.*

3°. door voegwoordelijke bijwoorden, d. i. door bijwoorden, die eene bijwoordelijke bepaling van den tweeden zin uitmaken, en *tegelijk verbindingsmiddel zijn*, doordat ze terugwijzen naar den inhoud van den eersten zin: *ook, daarbij, echter, evenwel, immers,* enz.

OPMERKINGEN. I. Wanneer de nevenschikking zonder verbindingsmiddelen geschiedt, wordt de beteekenis van het verband gewoonlijk door den toon aangegeven. In het eerste voorbeeld onder 1° worden alle drie de zinnen ongeveer op denzelfden toon gezegd, en blijft de stem aan het eind van den eersten en tweeden een weinig zweven. In het tweede voorbeeld komt de tegenstelling door een klemtoon op *meisjes* en *jongens* uit. In het derde voorbeeld geeft een sterke

nadruk op het gezegde van den tweeden zin te kennen, dat dit de grond voor de voorafgegane bewering is. Ook zijn de pauzeeringen, vooral in het tweede en derde voorbeeld, iets langer dan wanneer er een voegwoord stond.

2. Dat *voegwoordelijke bijwoorden* nog zinsdeelen zijn, blijkt uit twee verschijnselen. Vooreerst hieruit, dat zij meestal ook in den zin, somtijds zelfs aan het slot van den verbonden zin kunnen staan: *Hij is zwaar ziek; van doodsgevaar is echter geen sprake. — Zijn kind is ziek; van het voorgenomen uitstapje kan daarom niets komen. — De voordracht van den spreker was zeer eentonig; hij had een spraakgebrek bovendien.* Staat het bijwoord echter vooraan, dan volgt er naar den regel van I § 69 inversie. *Ook beweerde hij. Toch vluchtte hij. Immers bleek het later, dat . . . enz.*

Uit de bijzonderheden zal blijken, dat enkele dezer voegwoordelijke bijwoorden de echte voegwoorden naderen, doordat de inversie er achter soms wegblijft.

AANEENSCHAKELEND VERBAND.

5. Het aaneenschakelend zinsverband vertoont de bijzonderheid, dat, terwijl *tegenstellend* of *oorzakelijk* verband slechts tusschen twee zinnen voorkomt, het aaneenschakelende zich over meer dan twee zinnen uitstrekken kan; bijv.: *De damp steeg op en de avond zonk, De sneeuw lag op de wegen, En 't lichtjen op den molen blonk den armen knaap reeds tegen. Hij ging naar huis, het was zoo koud, De gure winter blies door 't woud.* (Rosalie Loveling). *Het is nacht, het is het kwade seizoen. De lucht is donker; de wolken zijn dik, en drijven onstuimig heen en weder; de maan scheurt ze nu en dan met een waterachtigen straal. De wind huilt door het gebergte; de regen ruischt; van verre gromt de donder.* (Beets.) Zulke zinnen worden gewoonlijk alle op gelijken toon uitgesproken; alleen krijgt soms de laatste een zekeren nadruk.

Intusschen is wel eenig verschil in de aaneenschakeling op te merken. Er is *gewoon*, *versterkend*, *rangschikkend* en *verdeelend* aaneenschakelend verband.

6. GEWOON AANEENSCHAKELEND VERBAND. Dit is het eenvoudigste

aaneenschakelend verband, waarbij geen der verbonden zinnen uitkomt boven de andere. Behalve door naast-elkander-plaatsing, wordt het meestal bewerkt door het voegwoord *en*. *Het Rijk geeft een subsidie en de Gemeente draagt de verdere kosten*. Voor ontkenkende zinnen gebruikt men *noch*: *Hij wil het terrein niet verkoopen, noch hij wil ruilen*. Beide voegwoorden verbinden ook zinsdeelen: *Hij is jong en krachtig. Hij is noch jong, noch krachtig*.

OPMERKINGEN. 1. Dergelijk soort van eenvoudige verbindingen worden ook dikwijls bewerkt door bijwoorden als: *daarbij, ook, mede, insgelijks, eveneens* of *evenzoo*: *Ook had hij weinig lust om mee te gaan. Mede is er bezwaar gemaakt tegen de kosten. Daarbij was er weinig medewerking. Ins gelijks (evenzoo, eveneens) klaagde hij over voortdurende tegenwerking, enz.*

Voor zinsdeelen is in gebruik het bijwoord *alsmede* (of *als ook*), dat op het bijgevoegde gewoonlijk eenigermate de bijzondere aandacht vestigt: *Morgen worden de boeken en de platen verkocht als mede eenige oude muziekinstrumenten*.

Er is niets tegen, al deze verbindingsmiddelen *voegwoordelijke bijwoorden* te noemen, maar het blijven toch bijw. van omstandigheid, die door hun terugwijzend karakter het verband doen uitkomen.

2. Zoowel *en* als *noch* worden soms herhaald: *En de vorm, en de inhoud was mooi. Noch de vorm, noch de inhoud behaagde mij*.

3. Een leelijk misbruik, vooral in handelsbrieven, is het, achter *en* inversie te laten volgen: *Het ons opgedragen onderzoek is afgelopen, en hebben wij thans de eer u mede te deelen, dat...* enz.

7. VERSTERKEND AANEENSCHAKELEND VERBAND. Dit komt voor, wanneer de volgende gedachte gewichtiger is dan de voorgaande. Alleen *bijwoorden* kunnen dit verband uitdrukken: *bovendien, buitendien, daar-oven, ja en zelfs*, of de uitdrukkingen *zoowel- als en niet alleen-maar ook*: *De inkomsten dekken de uitgaven; zelfs blijft er een klein saldo over. In Londen rijden de spoorwegen niet alleen boven, maar ook onder den grond*. Ook geschiedt het door kleine zinnen, als: *wat meer is, wat meer zegt, wat erger is*.

OPMERKINGEN. I. *Zoowel- als en niet alleen-maar ook* vertoonen dit eigenaardige verschil, dat bij het eerste het *ongewone*, bij het tweede het *gewone* voorop komt: *Een thermometer behoort zoowel*

in huis- en schoolvertrekken als in ziekenzalen, of: niet alleen in ziekenzalen, maar ook in huis- en schoolvertrekken.

2. *Ja* begint al eenigszins op een voegwoord te gelijken, doordat er geen inversie achter volgt: *De drukte hier in huis is niet om uit te houden; ja, ik denk er over te gaan verhuizen.*

8. RANGSCHIKKEND AANEENSCHAKELEND VERBAND. Soms is het gewensch, de volgorde naar tijd of belangrijkheid van eenige aaneengeschakelde zinnen te doen uitkomen. Daarvoor zijn ook alleen *bijwoorden* in gebruik: *allereerst, vooreerst, ten eerste, dan, daarna, ten tweede, verder, nog, voorts, wijders, vervolgens, eindelijk, ten laatste en ten slotte.*

OPMERKING. Bij de vele woorden, die onze taal voor dit doel bezit, zijn vormen als: *eerstens* en *tweedens* meestal overtollig te achten. (Zie echter § 206 *Opm.* 3).

9. VERDEELEND AANEENSCHAKELEND VERBAND. Dit komt voor, als ten aanzien van eene zelfde zaak twee (of soms meer) mededeelingen gedaan worden, die elk op zich zelf slechts voor een deel op het onderwerp betrekking hebben. Deze soort van verbinding geschiedt door de dubbele voegwoordelijke *bijwoorden*: *deels - deels, eensdeels - anderdeels, eenerzijds - anderzijds, aan den eenen kant - aan den anderen kant, nu eens - dan weder, b. v. Deels is het luiheid, deels is het onwil van hem. Eensdeels getuigt dit werk van talent, anderdeels van groote slordigheid. Nu eens is hij allervriendelijkst, dan weer loopt hij mij zonder groeten voorbij.*

TEGENSTELLEND VERBAND.

10. De verhouding van gedachten, die eene tegenstelling vormen, kan vierderlei zijn: *zuiver, vervangend, beperkend en scheidend* tegenstellend.

Tegenstellend verband kan alleen voorkomen tusschen *twee* zinnen. De uitzondering is, dat het voegwoord *of* drie of meer zinsdeelen of zinnen verbinden kan.

11. ZUIVER TEGENSTELLEND VERBAND. Bij dit soort van verband is er tegenstelling en toch verband, als tusschen Noord en Zuid, Oost en West, boven en beneden, enz. Er bestaat geen tegenstelling tusschen gedachten, die niets met elkander te maken hebben.

Niet altijd echter is de tegenstelling even scherp; vgl. b. v. *jeugd en ouderdom, leven en dood naast water en bier, bier en wijn, Franschen en Duitschers* enz.

Het verband wordt uitgedrukt door het voegw. *maar* (Hd. *aber*), of het bijw. *daarentegen*: *Hij gaat met de eer strijken, maar zijn compagnon heeft het werk gedaan. De Donau mondt in eene binnensee; de Rijn daarentegen loopt uit op den meest bevaren Oceaan.* Soms blijft ook elk verbindingsmiddel weg: *De rijpe kennis hoort, De onrijpe neemt het woord* (Staring.) In al deze gevallen krijgt de tweede zin wat meer nadruk dan de eerste.

12. VERVANGEND TEGENSTELLEND VERBAND. In dit geval is de tweede zin de tegenstelling van hetgeen in den eersten ontkend wordt. De aard van het verband wordt uitgedrukt door het voegw. *maar* (Hd. *sondern*), of door de bijwoorden *integendeel* of *neen*: *Hij is niet eigenzinnig, maar hij staat op zijn recht. De ezel is niet dom; integendeel, hij heeft een goed geheugen en toont veel overleg. Het is geen onvermogen, neen, het is onwil.* Soms blijft ook elk verbindingsmiddel weg: *Niet hem treft de schande; zijne vervolgers hebben zich te schamen.* In al deze gevallen krijgt de tweede zin den meesten nadruk. Een enkele maal komt de ontkende gedachte achteraan: *Onwil is het, geen onvermogen.*

OPMERKING. Achter *neen* volgt nooit, en achter *integendeel* meestal geen inversie. Eene komma achter deze woorden wijst dan de gebruikelijke kleine pauzeering aan.

13. BEPERKEND TEGENSTELLEND VERBAND. Men zou dit verband ook toegevend-tegenstellend kunnen noemen. Er wordt in den eersten zin iets toegegeven, maar de tweede is in tegenstelling met hetgeen de eerste zou doen verwachten, en daardoor wordt de beteekenis van dezen beperkt. De verbinding geschiedt door de voegwoorden *maar* of *doch*: *Hij doet zijn best, maar (doch) hij komt niet vooruit.* Ook in dit geval bevat de tweede zin weer de voornaamste gedachte.

Er zijn intusschen ook een belangrijk aantal bijwoorden, die ditzelfde verband kunnen uitdrukken: *echter, toch, evenwel, nochtans, dan* (*Hij liep wat hij loopen kon; dan het was te laat*), *intusschen, ondertusschen, niettemin, desniettemin, desondanks, desnietteenstaande*. Voor eene zeer geringe beperking gebruikt men ook *alleen*: *Uw stuk is goedgekeurd en zal opgevoerd worden; alleen zijn hier en daar kleine wijzigingen aan te brengen*.

OPMERKINGEN. 1. Achter enkele dezer voegw. bijwoorden: *echter, evenwel, nochtans, intusschen, ondertusschen* en *niettemin* blijft soms de inversie weg; achter het zeldzame *dan* (hetzelfde als *nochtans*, mnl. *nodanne*) altijd.

2. Van den eersten zin in zulk een verband kan men altijd een toegeevenden bijw. bijzin maken: *Ofschoon hij zijn best doet, komt hij niet vooruit*.

14. SCHEIDEND TEGENSTELLEND VERBAND. Wanneer dingen opgenoemd of gedachten vermeld worden, die elkaar wederkeurig uitsluiten, dan geschiedt dit door het voegwoord *of*, al of niet bij elk der verbonden deelen herhaald. Het herhaalde *of-of* wordt ook wel door *hetzij-hetzij*, of *hetzij-of* vervangen. B.v.: *Ik kom het u zeggen, of ik schrijf u een briefje. Of hij moet in eene schikking treden, of ik doe hem een proces aan. Ik kom of 's avonds of den volgenden morgen. Hij zal hetzij gedwongen, hetzij vrijwillig van dat plan moeten afzien*.

Niet altijd is de wederkeerige uitsluiting even sterk. Meestal is er keus: *Gij kunt of nu, of morgen gaan*. Soms ook heeft het achterwege blijven van het een noodwendig het tegengestelde ten gevolge: *Hij of niemand kan mij helpen. Het was overwinnen of sterven. Of gij geeft toe, of ik breng ons geschil voor den rechter*. In dit laatste geval kan men ook het bijwoord *anders* als verbindingsmiddel bezigen: *Ik verlang betere bediening, anders ga ik heen*.

OPMERKINGEN. 1. Hetzelfde *of* komt ook voor in dubbele namen of titels: *De Zebra of Kaapsche ezel. Ali-baba of de veertig dieven*.

2. Verderop zal blijken, dat er naast het nevenschikkende *of* ook een onderschikkend *of* bestaat. Wanneer twee bijzinnen, met dit laatste *of* beginnend, door het nevenschikkende *of* gescheiden moeten

worden, vervangt men dit laatste liever door *dan*: *Ik weet niet of het luiheid, dan of het onwil van hem is.* Ook zegt men: *of dat het onwil van hem is.*

OORZAKELIJK VERBAND.

15. In I §§ 43 en 44 zijn de begrippen *oorzaak* en *gevolg*, *reden* en *besluit*, *grond* en *gevolgtrekking* ontwikkeld. Ook is daar gezegd, dat „dergelijke verhouding tusschen twee werkingen of toestanden het duidelijkst door twee zinnen wordt uitgedrukt.” Allereerst geschiedt dit door nevenschikkend zinsverband, en wel op twee manieren:

1°. *oorzaak*, *reden* of *grond* worden vermeld in den nazin.

2°. *oorzaak*, *reden* of *grond* worden vermeld in den voorzin.

16. OORZAAK, REDEN OF GROND IN DEN NAZIN. Voorop gaat in dit geval een feit (*gevolg*), een besluit (*daad*) of eene beweging (*gevolgtrekking*), en de *oorzaak*, de *reden* of de *grond* volgt er op. Dit kan geschieden zonder verbindingsmiddel, door middel van het voegwoord *want*, of door de bijwoorden *immers*, *namelijk* en *toch*, en in een paar bijzondere gevallen *althans* en *trouwens*: *Hij gaat niet mee; hij kan geen verlof krijgen. De weg was onbegaanbaar, want het had 'snachts verschrikkelijk gesneeuwd. Wij zullen de schaatsen maar vast voor den dag halen, want het heeft van nacht aardig georoven. Die driehoeken zijn gelijk en gelijkvormig, want ze hebben de drie zijden gelijk. Gij kunt niet meer boos zijn op uw neef; immers hij heeft (of: hij heeft immers) ongelijk bekend en excuus gevraagd. Let eens op dien jongen: hem toch houd ik voor den dader. Het was heel onrustig op de beurs; er liepen namelijk geruchten van groote faillieten in Londen. Die jongen heeft niet meegedaan; althans ik heb er niets van gemerkt. De patroon was zeer voldaan over den uitslag uwer zending; trouwens hij had er alle reden toe.*

In al deze gevallen is de gedachte in den tweeden zin het belangrijkste en krijgt die dan ook den meesten nadruk.

OPMERKINGEN. 1. *Immers* kan in den zin of vooraan staan en in dit laatste geval met of zonder inversie. *Namelijk* zet men liefst in den zin; volgt er eene opsomming op, dan staat het vooraan: *Ons land heeft tien provinciën, namelijk...* enz. Het oorzakelijke *toch* kan niet vooraan staan, want dan wordt het als tegenstellend opgevat. Vgl. b. v. het verschil tusschen:

De Prins had genoeg gewaarschuwd; toch had de overheid verzuimd de stad te proviandeeren.

Groot was de ellende in Leiden; de overheid toch had verzuimd de stad te proviandeeren.

2. Achter *althans* volgt gewoonlijk eene oorzaak, reden of grond, dien de spreker zelf niet geheel afdoende vindt. Achter *trouwens* volgt daarentegen steeds eene mededeeling, die in alle opzichten afdoende wordt geacht.

3. Eene bijzondere manier om in den tweeden zin eene reden of grond aan te geven, is eene *oratorische vraag* (vgl. I § 70, *Opm.* 2), ingeleid door het scheidende *of*: *Hij heeft dien uitslag aan zich zelf te wijten; of heb ik hem niet herhaaldelijk tegen die menschen gewaarschuwd?*

17. OORZAAK, REDEN OF GROND IN DEN VOORZIN. In dit geval komen *gevolg*, *besluit* of *gevolgtrekking* in den nazin en wordt daarop wat meer de aandacht gericht. Voegwoorden zijn voor deze soort van verbinding niet beschikbaar, maar wel een aantal *bijwoorden*. Hierbij is het volgende synonimieke verschil op te merken:

Hierdoor en *daardoor*, soms *dientengevolge* leiden een gevolg in.

Hierom, *daarom*, *dan ook*, *ook*, *dus*, *derhalve*, *alzo*, *bijgevolg* en in zeldzame gevallen *mitsdien*, *dies*, *deswege* of *diensvolgens* leiden een reden of grond in.

Voorbeelden (vgl. § 16: *Hij kan geen verlof krijgen; daarom gaat hij niet mee. Het had 's nachts verschrikkelijk gesneeuwd; daardoor was de weg onbegaanbaar. Het heeft van nacht al aardig gevoren; we zullen dan ook de schaatsen maar vast voor den dag halen. Die driehoeken hebben de drie zijden gelijk; dus (derhalve, bijgevolg, alzo) zijn ze gelijk en gelijkvormig. Uw neef heeft ongelijk bekend en excuus geraagd; je kunt alzo niet meer boos op hem zijn. Dien jongen houd ik voor den dader; let daarom eens op hem. Er liepen geruchten van groote failieten in Londen; het was daardoor heel onrustig op de beurs.*

OPMERKINGEN. 1. De overige bijwoorden komen in minder alle-daagsch, en *dies* alleen in literair taalgebruik voor: *Onder de spoorwegbrug is een groot schip vastgelopen; dientengevolge is de doorvaart een geheelen dag gestremd geweest. De Tweede Kamer oordeelde het gewijzigde ontwerp nog niet rijp voor de openbare beraadslaging; mits dien zal er een nader onderzoek in de afdeelingen plaats hebben. De Heer heeft groote dingen Aan Nederland gedaan; Dies zijn wij blijde en zingen; 't Is feest, heft hymnen aan!*

2. Opgemerkt moet worden, dat de voorgaande zin ook een *doel* of een *middel* kan uitdrukken; de tweede zin wordt dan ingeleid met de bijwoorden *hier-* of *daartoe*, *te dien einde*, of met: *hiermede*, *daarmede*, *hierdoor*, *daardoor*: *Er moet een directeur aan de gemeentelijke gasfabriek benoemd worden; daartoe zal eene oproeping van sollicitanten in de dagbladen geplaatst worden. Mijn broer zal zijn buurman eene billijke schadevergoeding betalen; daarmede zal dan de onaangename zaak beëindigd zijn.*

18. Aan het slot van dit overzicht der nevenschikkende zinsverbinding past de opmerking, dat hier alleen de hoofdverbindingen onderscheiden zijn. Striktgenomen is alle zinsverband, dat door terugwijzende *bijwoorden* of *bijwoordelijke voorzetselbepalingen* geschiedt, aaneenschakelend. Daaronder kunnen dan allerlei verbindingen schuilen; men denke aan zinnen, die aangevangen met *hier*, *daar*, *daarheen*, *op die plaats*, *toen*, *dan*, *sinds dat oogenblik*, *om die reden*, *naar aanleiding daarvan*, *in die omstandigheden*, *in weerwil daarvan*, *op die manier*, *in dat opzicht*, enz. Door al dergelijke verbindingen wordt eene volgende gedachte aan eene vorige geschakeld, zonder dat er behoefte is om den bijzonderen aard van het verband door onderscheidende termen aan te geven.

OPMERKING. Voor zoover de nevenschikking van bijzinnen tot opmerkingen aanleiding geeft, volgen deze na de behandeling der onderschikkende zinsverbindingen.

SAMENTREKKING.

19. Door samentrekking wordt verstaan het eenmaal noemen der gemeenschappelijke bestanddeelen van twee of meer nevengeschikte zinnen: *De minister plaatst zich voor den troon en leest de troonrede voor. Hij studeert in de rechten en zijn broer in de medicijnen. De een schreef en de ander verzond de brieven. Op Nieuwjaarsdag staan de zaken stil en wordt er geen Beurs gehouden.*

De samentrekking is eene soort van ellips en dus een voorbeeld van taalspaarzaamheid. Men moet zich echter niet voorstellen, dat die zuinigheid eerst later is begonnen. In de vroegere taal, b.v. in het Mnl. vindt men stouter samentrekkingen dan in de tegenwoordige.

Door samentrekking worden twee oogmerken bereikt: gelijkheid van klanken wordt vermeden, en de niet-gemeenschappelijke deelen komen zooveel te scherper tegen elkaar uit: *Zijn compagnon heeft den last en hij het voordeel. De oppervlakkige telt, een verstandig mensch weegt de stemmen.*

OPMERKING. Men spreke slechts van samengetrokken zinnen, wanneer er werkelijk twee of meer mededeelingen gedaan worden. In een zin met veelvoudige zinsdeelen geschiedt slechts ééne mededeeling: *Mijn vader en mijne moeder zijn in Augustus jarig. Hij spreekt Fransch, Engelsch en Duitsch.* Daarentegen bevatten de volgende samengetrokken zinnen twee of drie mededeelingen: *Mijn vader is in Augustus en mijne moeder in September jarig. Hij spreekt Fransch met zijne vrouw, Engelsch met zijne moeder en Duitsch met zijn bediende.*

Als criterium mag men dus aannemen, dat er op zijn minst twee niet-gemeenschappelijke zinsdeelen moeten zijn, eer men van samengetrokken zinnen kan spreken.

20. Er zijn gevallen, waarin samentrekking hinderlijk is voor het taalgevoel, namelijk wanneer het slechts eenmaal genoemde woord in de samengetrokken zinnen niet volkomen dezelfde beteekenis of dezelfde grammaticale functie heeft.

Samentrekking bij ongelijkheid van beteekenis komt weinig voor, daar zij al spoedig in het oog valt en zoodoende een

zonderling effect maakt: *Een boer heeft in onzen tijd veel moeite, om zijn graan op prijs en het hoofd boven water te houden. Men bracht den drenkeling naar de villa en daardoor het heele huis in opschudding. De Prins stelde zich aan het hoofd van het gezantschap (1650) en daardoor zijn prestige in de waagschaal.* (Uit een *Leerboek der Vad. Gesch.*) Niet altijd echter is dergelijke samentrekking hinderlijk. Dichters komen er in hunne aan rijm en metrum gebonden taal al heel licht toe, b.v.:

*Om aan de aard een halfgekenden God
te brengen, en een keer in heel der volkren lot.*

(D_Δ Cost_Δ).

Soms ook wordt er een bedoeld of onbedoeld komisch effect door bereikt: *Hier zet men koffie en over de Zaan. De dominé nam zijn steek en afscheid van de gasten.* (A. Pierson). *Wat gaat het ons aan, dat een zekere Bilderdijk in Den Haag opgang en schulden maakte?* (Id.).

Tot deze zelfde rubriek behooren ook samentrekkingen, waarbij een werkwoord in den eenen zin zelfstandig, in een anderen koppelww. of hulpww. is: *Hij had een paar vorentjes gevangen en nu genoeg van het hengelen.* Zulke samentrekkingen komen intusschen weinig voor; wel het geval, dat het ww. in den eenen zin hulpww., in den anderen koppelww. is: *Het boek is niet erg belangrijk en bovendien slordig samengesteld;* of in beide gevallen hulpww., maar niet met dezelfde beteekenis: *De nieuwe onderwijzer is met 1 Jan. benoemd en de ontslagene 15 Dec. vertrokken,* enz. Voorbeeldig zijn zulke zinnen niet, maar toch ook niet bepaald hinderlijk.

21. Samentrekking bij ongelijke functie is minder zeldzaam, en in vele gevallen als slordigheid af te keuren. Verschil in *persoon* of *getal* van het werkwoord is nooit een beletsel: *Hij geeft mij, en ik hem de schuld. De dochters zijn Katholiek en de zoon Protestant.* Maar verschil in *naamval* is in vele gevallen hinderlijk voor een eenigszins ontwikkeld taalgevoel, b.v.: *Het hoofdbestuur (1e en 3e nv.) van het Nut is ook uitgenoodigd en zal op het raadhuis (te Edam) een collation aangeboden worden. Bij deze ramp (het spoorwegongeluk van Carré) werden*

veertig menschen (1e en 3e nv.) gedood of de beenen afgesneden, enz. In het schrijven kunnen zulke gedachteloosheden best vermeden worden, in het snelle spreken zal men er zich niet zoo licht aan stooten; b.v.: *Je zult haar (3e en 4e nv.) niet groeten, zelfs geen woord toespreken.*

Bij dichters zijn stoute samentrekkingen niet vreemd; b.v.:

*Denk, gevoel en vier de toomen
Aan 't gevoel, dat in u zwelt;
Maar ken Hollands taal volkomen,
Kneed, maar doe haar nooit geweld!*
(BILDERDIJK).

Of d'adem, die de wolk haar richting geeft en vult.
(DA COSTA).

*Toen 't opgetogen Gent met luide lofgezangen
Het vijftiende eeuwslot vierde en op zijn schoot ontvangen
En welkom juichen mocht d'aanstaanden erfgenaam.*
(DA COSTA).

*O Zoon van het Oost! die de zengende stralen
Gebiedt, en wij zien en ons schroeit de woestijn!*
(POTGIETER).

Ook op het gebied der werkwoordelijke vormen wordt soms het functiever schil over het hoofd gezien. In: *Mijn broer had het boek al ingepakt en het stellig verzonden, als uw briefje niet gekomen was*, is *had* in den eersten zin aantoonende en in den tweeden voorwaardelijke wijs. In: *Hij heeft het niet en zal het ook niet vergeten*, is *vergeten* beurtelings deelwoord en infinitief, enz.

In al dergelijke gevallen heeft een schrijver wat smaak en oordeel noodig, om voor zich zelf uit te maken, wat er al of niet mee door kan.

OPMERKING. Soms is ook de *woordschikking* een beletsel voor samentrekking. In een zin als: *Aangeklaagd wegens laster, is hij voor de rechtbank moeten verschijnen, maar vrijgesproken*, geldt de gespatiëerde bepaling alleen het eerste gezegde en bewerkt zij daar

inversie; maar ze geldt niet het tweede gezegde, zoodat daar de rechte woordschikking behoort te verschijnen en het luiden moet: *maar hij is vrijgesproken.*

ONDERSCHIKKEND ZINSVERBAND.

22. In § 2 is reeds aangewezen, dat het hoofdkenmerk van een ondergeschikten zin — ook *bijzin* of *afhankelijke zin* genoemd — hierin is gelegen, *dat hij een zinsdeel is van een anderen zin*, n.l. *onderwerp, naamw. deel van het gezegde, voorwerp, bijvoeglijke bepaling* of *bijw. bepaling*.

Het uiterlijke kenmerk is, dat in een echten bijzin de persoonsvorm door de voorwerpen en bepalingen zoover mogelijk van het onderwerp gescheiden is (O P).

Dit kenmerk van den vorm is echter niet beslissend, want er zijn bijzinnen, die in hun vorm van den gewonen vorm afwijken.

OPMERKINGEN. 1. Het gebruik van bijzinnen behoort tot de hoogere trappen der taalontwikkeling. Kinderen en ongeletterden bezigen meestal niet anders dan hoofdzinnen. Het belangrijke en het minder belangrijke staan dan op gelijke lijn. Het gebruik van bijzinnen doet de hoofdzaken meer uitkomen dan de détails en maakt den zinsbouw aangenaamer of mooier.

2. Het komt herhaaldelijk voor, dat eene gedachte zoowel door twee nevenschikte zinnen, als door een hoofdzin en een bijzin kan uitgedrukt worden; b. v.:

Morgen komt hij hier; dan zal ik het hem vragen.

Uw broer heeft dat praatje uitgestrooid; dat zal ik u bewijzen.

Ik ga niet op reis; het kan niet lijden.

Het weer was niet te best; toch ging ik er maar op uit.

In al deze gevallen bestaat het verschil hierin, dat in de zinnen der eerste rij *twee* mededeelingen gedaan worden, en in die der

Als hij morgen hier komt, zal ik het hem vragen.

Ik zal u bewijzen, dat uw broer dat praatje uitgestrooid heeft.

Ik ga niet op reis, omdat het niet lijden kan.

Ofschoon het weer niet te best was, ging ik er toch maar op uit.

tweede rij slechts *eene*. De tijd van het vragen, het voorwerp van het vragen, de reden van het niet op reis gaan, en de reden, die het uitgaan niet belette, worden in het laatste geval als een onderdeel van de hoofmededeeling vermeld.

Als algemeenen regel kan men dan ook stellen, dat een bijzin geen *mededeeling* uitdrukt, maar een *begrip*, waarvoor ook een woord of eene meer of minder samengestelde uitdrukking kon staan; de gegeven zinnen b. v. kan men ook als volgt inkleeden: *Bij zijne komst zal ik het hem vragen. Ik zal de schuld van uw broer bewijzen. Wegens geldgebrek ga ik niet op reis. Ondanks het min gunstige weer ging ik er op uit.*

De uitzondering is, dat er enkele zinnen als bijvoeglijke of bijwoordelijke bepaling voorkomen, waardoor eene bepaalde mededeeling wordt uitgedrukt, maar die door dien vorm een ondergeschikt karakter krijgt, b. v.: *Hij liet mij bijna een half uur wachten, wat mij niet erg aanstond. De Rijn mondt in een Oceaan, terwijl de Donau in eene binnenzee uitloopt.*

Intusschen komt het toch vaak voor, dat de inhoud van den bijzin belangrijker is dan die van den hoofdzin, en deze alleen naar den vorm hoofdzin is: *Ik denk, dat hij ziek is* (= Hij is waarschijnlijk ziek). *Het was de vorige week, dat die groote ramp plaats had.*

3. De persoonsvorm staat in een bijzin zoo ver mogelijk achteraan. Als deze echter met een deelwoord of infinitief verbonden is, veroorlooft men zich eenige vrijheid in de schikking. Men zegt: *Ik hoor, dat hij u gruwelijk beleedigd heeft*, maar ook: *dat hij u gruwelijk heeft beleedigd*. De eerste constructie is wat vloeiender, maar de tweede doet de eigenlijke werking meer uitkomen. Dezelfde afwisseling in de volgorde komt voor, als de persoonsvorm bij een infinitief een veelgebruikt hulpww. is: *Ik hoor, dat hij u vergezellen zal* (*kan, mag, moet, wil*) of *dat hij u zal* (*kan, mag, moet, wil*) *vergezellen*. Bij *durven* en *laten* verkiest men gemeenlijk de laatste volgorde: *Ik denk niet, dat hij u durft aanspreken, laat vervolgen*. In alle andere gevallen is het in strijd met de natuurlijke volgorde der spreektaal, den persoonsvorm achter den infinitief te plaatsen: *Iets wat ik niet te noemen waag. Het boek, dat ik mee te brengen beloofd heb. Een vraagstuk, dat hij op te lossen tracht*, enz. Dit zijn nabootsingen van Hoogduitsche constructies, die slechts van grilligheid getuigen en in het spreken nooit voorkomen.

4. Behalve door zijne woordschikking kenmerkt de bijzin zich ook hierdoor, dat meestal eene kleine pauzeering hem van den hoofdzin scheidt. Deze wordt dan in het schrift door eene komma aangegeven.

23. Behalve den gewonen vorm, kan de bijzin ook den vorm van een hoofdzin hebben, en verder of beknopt of onvolledig zijn.

Als een bijzin den vorm van een hoofdzin heeft, is hij wel een zinsdeel, maar behoudt hij den vorm van een mededeelenden, vragenden of gebiedenden zin: *Het is waar, hij kan niet goed tegen vermoedenis. Hij riep: Ik ben verloren. Wordt het te erg, dan gaan wij heen. Doe nu best, dan komt gij er wel.*

24. Een beknopte bijzin houdt het midden tusschen een zinsdeel en een gewonen bijzin, en bestaat uit een deelwoord of infinitief, vergezeld van een of meer voorwerpen of bepalingen: *'s Avonds lang te studeeren, is hem verboden. Ik heb beloofd, hem morgen te vergezellen. De koningin zat in een rijtuig, met vier paarden bespannen. Voor den rechter gebracht, bekende hij alles. Aanvangeude met scherpe verwijten, eindigde hij met een billijk voorstel tot schikking.*

Ook een naamwoordelijk gezegde, — waarbij men steeds een verzwegen deelwoord zijnde kan denken — kan als beknopte bijzin staan: *Moë van de reis, ging hij dadelijk naar zijne kamer.*

OPMERKINGEN. 1. Een beknopte bijzin verhoudt zich tot een bijzin als een knop tot eene bloem: het is nog geen bijzin, maar er kan er een uit groeien. Daartoe is noodig: 1°. een persoonsvorm, 2°. een onderwerp, 3°. een verbindingswoord. Alzoo zouden de gegeven voorbeelden van beknopte zinnen, tot bijzinnen ontwikkeld, als volgt luiden: *Dat hij 's avonds studeert. Dat ik hem morgen zal vergezellen. Dat met vier paarden bespannen was, enz.*

2. Men pleegt die term *beknopte bijzin* alleen te gebruiken, wanneer een deelwoord, infinitief (of praedicatief adjectief) van voorwerpen of bepalingen vergezeld is. In zinnen als: *Studeeren is hem verboden. Ik heb beloofd te komen. Zingende kwam hij binnen. Moe kwam hij thuis*, e. d., noemt men dan ook de gespatieerde deelen meestal geen beknopte bijzinnen. De pauzeering (,) blijft in dat geval weg. Toch blijft deze scheiding eenigszins willekeurig, want als er slechts een enkel voorwerp of bepaling bij een deelwoord of een infinitief komt, blijft de pauzeering ook wel achterwege.

3. Historisch onjuist is de voorstelling, dat beknopte bijzinnen uit volle bijzinnen verkort zouden zijn; een bijzin ontstaat juist

meestal, wanneer een deelwoord of infinitief te veel voorwerpen en bepalingen bij zich zou krijgen, en zoo als zinsdeel te vol en te zwaar zou worden.

4. Het gebruik van beknopte bijzinnen heeft zijn voor en zijn tegen. Dikwijls maken ze den stijl minder zwaar en slepend, en in beschrijvend proza zijn ze tegenwoordig zeer in zwang. In al te dichte opeenvolging voorkomende, worden ze echter vermoeiend.

Voorheen werden aan beknopte bijzinnen strengere voorwaarden gesteld dan thans. Als algemeenen regel mag men stellen, dat zij verwerpelijk zijn, zoodra het van den lezer bijzonder nadenken vergt, om uit te maken, waar infinitief, deelwoord of adjectief bij hooren, b. v. *Vol van dezen waan, roept Jezus zijne discipelen tot zich. In het nauw gebracht, stelde de president den beklaagde van verdere ondervraging vrij.* Nog verwerpelijker is het, als een deelwoord of infinitief absoluut staat, d. i. op geen enkel deel van den hoofdzin betrekking heeft (vgl. I § 139 *Opm. 2*): *Aan die eischen niet voldoende, worden de onderhandelingen afgebroken. Om de feesten te kunnen bijwonen, werd het kantoor dien dag gesloten.* Toch zijn er enkele gevallen, waarin absolute deelwoorden niet uitgesloten zijn. Bij de behandeling der bijwoordelijke bijzinnen komt dit onderwerp nogmaals ter sprake.

25. Eindelijk kan een bijzin ook onvolledig zijn. Het verbindingswoord is dan wel aanwezig, en daardoor wordt voldoende uitgedrukt, dat de bijzin een wel afhankelijk, maar toch eigen bestaan heeft, doch er ontbreken een of meer zinsdeelen, die of uit den hoofdzin of uit het begrip van het verband worden aangevuld. Dit verschijnsel komt alleen voor in bijwoordelijke zinnen van *voorwaarde, toegeving, beperking, vergelijking* en *verhouding*: *Zoo ooit, dan is het nu de tijd. Schoon hard ziek, ging hij toch naar zijn werk. Allen gaan uit, behalve ik. Hij is zoo groot als ik of grooter dan ik. Hoe hooger staat, hoe lager val.*

OPMERKINGEN. 1. Evenals bij de beknopte bijzinnen moet ook hier gewaarschuwd worden tegen de onhistorische opvatting, dat onvolledige zinnen steeds uit volledige zouden ontstaan zijn. Zij zijn ook voorbeelden van taalzuinigheid, die in de oudere taal niet minder sterk was dan nu.

2. Het merkwaardigste uiterlijk verschil tusschen een *beknopten* en een *onvolledigen* bijzin is dit, dat de eerste *niet* en de tweede *wel* met een verbindingswoord begint. (Zie echter § 67 en 71.)

DE INDEELING DER BIJZINNEN.

26. Daar het hoofdkenmerk van een bijzin hierin bestaat, dat hij een zinsdeel van een anderen zin uitmaakt, is de natuurlijkste manier om de bijzinnen in te deelen die, welke met de indeeling der zinsdeelen in den enkelvoudigen zin parallel loopt. Zoo worden ze dan naar hunne functie verdeeld in vijf groepen:

- a. Onderwerpszinnen.
- b. Gezegdezinnen.
- c. Voorwerpszinnen.
- d. Bijvoeglijke bijzinnen.
- e. Bijwoordelijke bijzinnen.

De beide laatste namen zijn verkortingen voor *bijvoeglijke bepalingsszinnen* en *bijwoordelijke bepalingsszinnen*.

OPMERKING. 1. Dat de gezegde-zinnen thans niet voorop staan, wordt hierdoor gemotiveerd, dat het hart van het gezegde, de *persoonsvorm*, door geen bijzin te vervangen is. Alleen voor het naamwoordelijk deel van het gezegde kan een bijzin in de plaats komen.

2. Als zesde categorie van zinsdeelen kwam in de leer van den enkelvoudigen zin (I § 2, 6°) de *bepaling van gesteldheid* voor. Men zou hier alzoo ook eene zesde categorie van bijzinnen verwachten. Wanneer echter eene bepaling van gesteldheid door een bijzin wordt vervangen, is dit gewoonlijk een bijw. bijzin: *Half geradbraakt kwamen zij uit den trein* (= terwijl zij half geradbraakt waren). *Altijd maar klagende, putte hij het medelijden zijner omgeving uit* (= daar hij altijd maar klaagde). Een enkele maal komt het intuschen toch voor, dat een bijzin de functie eener bepaling van gesteldheid heeft, b.v.: *En zie ik duizend sterren staan, 'k Zie duizend heiligdommen, Waarin mijn schepper wordt geëerd, Als die 't Heelal regeert* (= als de Regeerder van 't Heelal). Deze voorbeelden zijn echter te zeldzaam, om er eene afzonderlijke categorie voor te openen.

27. Tot het vlug herkennen van bijzinnen moet niet alleen op de functie, maar ook op den vorm gelet worden. Alle bijzinnen van den gewonen vorm — d.i. met de woordorde **O P** — kunnen n.l. tot vijf typen teruggebracht worden ¹⁾. Dit zijn de volgende:

¹⁾ D. w. z. met weglating van enkele heel bijzonder gebouwde zinnen, die later ter sprake komen.

Type-a. De bijzin is eene afhankelijke mededeeling (vgl. I § 69) en begint met het voegwoord *dat*: *Dat hij komt, is zeker. Ik hoor, dat hij komt. Ik reken er op, dat hij komt. Het bericht, dat hij komt, ontving ik gisteren.*

Type-b. De bijzin is eene afhankelijke vraag (vgl. I § 70) en wel *1e* soort, beginnend met het vgw. *of*: *Het is te betwijfelen, of hij komt. Ik wil weten, of hij komt. Ik ben nieuwsgierig, of hij komt. De vraag, of hij komt, is niet beantwoord.* —; of het is eene *vraag 2e* soort, beginnend met een vragend voornwd. of vragend bijwoord: *Het is onzeker, wie er komt. Ik wil weten, wanneer hij komt. Ik zal informeeren, waar hij blijft. De vraag, waarom hij komt, bleef onbeantwoord.*

Type-c. De bijzin is eene aanwijzing van een persoon of zaak en begint met een der betrekkelijke voornwdn. *wie, die, wat* of *hetgeen*: *Wie het weet, moet het zeggen. Die het gezegd heeft, meent het niet. Wat (hetgeen) ik zeg, is waar.* Deze type-c wordt ook voorafgegaan door een voorzetsel: *Dat is goed voor wie veel geld heeft. Ik reken op hetgeen gij beloofd hebt.*

Type-d. De bijzin bepaalt eene zelfstandigheid en begint met een *betr. voornwd.* of een *voornaamwoordelijk bijwoord*: *Dat is de man, die het gezegd heeft. Dat is de zaak, waarover hij sprak.*

Type-e. De bijzin bepaalt eene werking of toestand en begint met een *onderschikkend voegwoord*: *Hij gaat, waar hij wil. Hij komt, wanneer hij wil. Hij doet het, omdat hij niet anders kan. Hij komt, indien hij tijd heeft. Hij zegt het, zooals hij het begrijpt, enz.*

OPMERKINGEN. 1. Het is de moeite waard, zich deze typen in te prenten, daar zij het vlug herkennen der bijzinnen zeer vergemakkelijken. Immers dezelfde functie kan meestal door zinnen van verschillend type vervuld worden, en daarop niet te letten, leidt dikwijls tot twijfel of verwarring.

2. Men gebruikt verder ook de termen *voorzin, tusschenzin* en *nazin*, om de plaats van een bijzin ten opzichte van den hoofdzin aan te wijzen. De volgende zinnen geven van elk geval een voorbeeld: *Toen ik thuis kwam, ging hij heen. Hij ging, toen ik thuis kwam, plotseling heen. Hij ging heen, toen ik thuis kwam.*

3. Eindelijk gebruikt men soms ook de termen *bijzin van den 1^{en}, 2^{en} of 3^{en} graad*, enz., om den aard der afhankelijkheid aan te wijzen. Een bijzin van den 1^{en} graad hangt direct van een hoofdzin af, b.v.: *Hij komt, als hij gereed is*; een bijzin van den 2^{en} graad is een zinsdeel uit een bijzin van den 1^{en} graad: *Ik denk, dat hij komt, als hij gereed is*; enz.

4. Wanneer een bijzin type-c met een voorzetsel begint, dan is wel te bedenken, dat dit voorzetsel den geheelen zin geldt en alzoo geen invloed heeft op den naamval van het volgende betr. vnvwd. *wie, wat of hetgeen*. In den zin: *Voor wie veel geld heeft*, blijft *wie* als onderwerp een 1^e naamval. In den zin: *Voor wien het ongeluk achtervolgt*, is *wien* een 4^e nvl., omdat het een lijdend voorwerp aanduidt, maar niet omdat er *voor* aan voorafgaat.

ONDERWERPSZINNEN.

28. Onderwerpszinnen zijn bijzinnen, die den dienst van *onderwerp* verrichten. Zij komen voor in den vorm der typen-a, b en c.

Type-a: *Dat hij benoemd wordt, is zeker. Uit verschillende verschijnselen blijkt, dat de aarde bolvormig is. Het is geen schande, dat men arm is.*

Type-b (1^e soort): *Of hij benoemd zal worden, is twijfelachtig. Het staat te bezien, of hij slagen zal. Eerst moet nog beslist worden, of de betrekking opnieuw zal worden vervuld.*

(2^e soort): *Wie den ploeg heeft uitgevonden, is niet opgeteekend. Wat de partijen overeengekomen zijn, is mij onbekend. Hoe die machine werkt, is mij niet duidelijk. Het is nog niet vastgesteld, wanneer de tentoonstelling geopend zal worden.*

Type-c. *Wie eene fout maakt, (die) verbeurt een pand. Wiens vlieger het hoogst slant, (die) krijgt den prijs. Die het eerst binnengekomen is, moet het gezien hebben. Wat waar is, moet gezegd worden. Hetgeen ik zeg, is waar. Wat hij eenmaal zegt, (dat) staat vast.*

OPMERKINGEN. 1. Bij zinnen type a of b kan de onderwerpszin in den hoofdzin door het pers. vnvwd. *het* aangeduid worden. In zinnen

type-c door de aanw. vnvwd. *die* of *dat*. Vooral wanneer de bijzin met een verbogen betr. vnvwd. begint, is de laatste aanduiding gewenscht: *Wien het ongeluk achtervolgt, die moet dubbel voorzichtig zijn*. Toch komt het ook voor, dat een onderwerpszin type-c door het pers. vnvwd. het voorloopig wordt aangewezen: *Het zijn sterke beenen, die de weelde kunnen dragen. Het was de minister Heemskerk, die dit indertijd verklaarde*.

2. Soms is de hoofdzin onvolledig, en moet die voltooid gedacht worden, om de functie van den zin te bepalen: *Niet, dat ik het u kwalijk neem. Gelukkig, dat wij thuis zijn. Slechts zelden dat een portretschilder een dankbaar werk verricht*. De beide laatste bijzinnen zijn duidelijk onderwerpszinnen; in het eerste geval kan men echter zoowel aan eene voorwerpsverhouding (*Denk niet, meen niet, enz. dat...*) denken, als aan die van onderwerp (*'t Is niet, dat...*)

3. De voegwoorden *dat* en *of* worden gewoonlijk *grammatisch verbindende voegwoorden* genoemd, omdat zij niet veel anders doen dan verbinden. Ook *zinslidwoorden* is geen onaardige naam, omdat het inderdaad, meer nog dan de gewone lidwoorden, echte gewrichtswoorden zijn, eene soort van taalscharnieren. Toch drukken zij bovendien eene belangrijke logische tegenstelling uit, nl. die van mededeeling en vraag, van stelligheid en onzekerheid, gelijk uit de volgende stellen voorbeelden nog eens blijken kan:

- a. *Het is te verwachten, dat de onderneming slagen zal.*
Het is te betwijfelen, of de onderneming slagen zal.
- b. *Het was mij onbekend, dat die streek zooveel natuurschoon biedt.*
Het is mij onbekend, of die streek wel veel natuurschoon biedt.
- c. *Het staat vast, dat de generaal zal toegeven.*
Het staat te bezien, of de generaal zal toegeven.

4. De voorbeelden onder type c doen een zeker verschil uitkomen tusschen *wie* en *die* aan het hoofd van zulke zinnen. *Wie* en *wat* hebben meest den zin van *al wie* en *al wat*, terwijl *die* en *hetgeen* meer aan een bepaalden persoon of eene bepaalde zaak doen denken. Vgl.:

*Wie op een hoek zit, kan gemakkelijk zijne plaats verlaten, en
Die daar op den hoek zit, ziet er ook niet vroolijk uit.
Wat ge verklaart, moet stipt waar zijn, en
Hetgeen ge daar verklaart, is onwaar.*

De onderscheiding wordt veel verwaarloosd, wat in de meeste gevallen geen bezwaar heeft, maar ze is, voor wie zich scherp wil uitdrukken, toch niet altijd te versmaden.

5. *Wie* en *wat* kunnen zoowel *vragend voornwd.* als *betr. vnvwd.* zijn. Vandaan dat er twijfel kan bestaan, of een onderwerpszin met

een vragend *wie* of *wat*, of een betrekkelijk *wie* of *wat* begint. Vgl. b. v. de zinnen:

- a. 1. *Wie de drukkunst heeft uitgevonden, is eene aanleiding tot veel strijd geweest.*
2. *Wie een middel tegen de tering wist, zou de menschheid een onschatbaren dienst bewijzen.*
- b. 1. *Wat uw plicht is in dit geval, zal u wel duidelijk worden.*
2. *Wat uw plicht is in dit geval, doet alle andere overwegingen wijken.*

Het vragende *wie* of *wat* is hieraan te herkennen, dat het door een substantief met *welke* te vervangen is (Vgl. a 1 en b 1): *Welke man de boekdrukkunst heeft uitgevonden; Welke gedraglijn uw plicht is.* Het betrekkelijke *wie* of *wat* is te vervangen door *degene* die en *datgene* *wat*, of *al wie* en *al wat* (vgl. a 2 en b 2): *Degene, die een middel tegen de tering wist, en datgene, wat uw plicht is.*

Uiterlijk is het vragende *wie* of *wat* ook hierdoor te onderscheiden, dat het vragende *of* er achter past. In a 1 en b 1 kan men zeggen *wie-of* en *wat-of*, in a 2 en b 2 niet.

29. In twee gevallen kan een onderwerpszin den vorm van den hoofdzin hebben:

1°. Wanneer iemands woorden geciteerd worden: „*Ik doe één ding te gelijk,*” *was de leus van Jan de Witt.* „*Gij hebt geen recht van spreken,*” *werd hem toegeroepen.*

2°. Wanneer het de bedoeling is, den inhoud van den bijzin meer te doen uitkomen: *Het is waar, de jongen deugt niet veel. Die gewaagde onderneming, dat staat vast, kan niet slagen. Hij zal er vroeg of laat voor moeten boeten, dat lijdt geen twijfel.*

OPMERKING. Het onder 1°. vermelde geval heet ook wel de *directe rede*. Het gebruik van een voegwoord, gevolgd door de woordorde van den bijzin, wordt de *indirecte rede* genoemd: *Hem werd toegeroepen, dat hij geen recht van spreken had.* Bijzin en hoofdzin hebben dan meestal denzelfden tijdvorm.

30. Daar het onderwerp van een zin een infinitief kan zijn (I § 9, 3°), komen er ook beknopte onderwerpszinnen voor, bestaande uit *infinitieven*, vergezeld van voorwerpen of bepalingen: *Met open mond te slapen, is niet gezond. Fouten te*

vinden, is altijd gemakkelijk. Het past u niet, hem dat te verwijten. Hoe de kosten te bestrijden, was nu de groote vraag.

OPMERKING. Zulke beknopte onderwerpszinnen zijn alleen mogelijk, òf als het logische onderwerp van den infinitief onbepaald is en dus door *men* of *iemand* zou kunnen aangegeven worden, òf als het voldoende door een voorwerp in den hoofdzin wordt aangeduid: *Het is mij onmogelijk, anders te handelen.*

31. Een zeer bijzonderen vorm hebben onderwerpszinnen als de volgende: *Het scheelde weinig (niet veel), of ik was gevallen. Het duurde (leed) niet lang, of het prentenboek was stuk.*

Het eigenaardige van deze zinnen is, dat zij met *of* beginnen, zonder afhankelijke vragen te zijn, en dat zij de woordorde van den hoofdzin hebben. Feitelijk bevat hier de bijzin de hoofdgedachte en is de constructie niet meer dan eene bijzondere manier om te zeggen: *Ik was bijna gevallen. Het prentenboek was heel spoedig stuk.*

OPMERKINGEN. 1. De oorsprong dezer zegswijzen is een moeilijk historisch vraagstuk. In het algemeen komt het verschijnsel hierop neer, dat er eene dubbele ontkenning in verborgen is, die op eene sterke bevestiging neerkomt, nl.: *Het niet vallen scheelde niet veel* (d. w. z. van het wel vallen). *Het niet-stuk zijn duurde niet lang.*

2. Zeldzaam is een onderwerpszin als de volgende: *Rukt uit de pinnen der Europeesche tent, die God en vrijheid minnen*. De bijzin heeft hier het karakter van een aangesproken onderwerp (*vocatief*).

GEZEGDEZINNEN.

32. Gezegdezinnen zijn bijzinnen, die de functie van *naamwoordelijk deel van het gezegde* verrichten. Zij komen slechts in één vorm voor, nl. dien van *type-c* en beginnen dus steed:

met een der betr. vnwdu. *wie, die, wat* of *hetgeen*, of soms ook met een *voornaamwoordelijk bijwoord*.

Hij is niet, wie hij voorgeeft te zijn. Wat ik vroeger was, word ik weer. Dat is hetgeen mij ergert. Voor hem is een rijksdaalder, wat een dubbeltje is voor een burgerman. Hij blijft, wat hij altijd geweest is.

Het naamwoordelijk gezegde kan in dit geval ook door het pers. vnw. *het* of *ze* aangekondigd worden: *Hij is het, die u beleedigd heeft. Dat zijn ze, die Wilhelmus blazen. Dat is het, waarover wij spraken. Waart gij het niet, die, breinloos uitgespat, den mijter en de kroon in 't slijk vertrad?* (Staring).

OPMERKINGEN. 1. In I § 6 *Opm.* 1 is aangetoond, dat de woorden en uitdrukkingen, die als *naamw. deel van het gezegde* kunnen dienen, altijd het karakter van hoedanigheidsworden hebben. Daardoor is te begrijpen, dat gezegdezinnen alleen van het type-*c* kunnen zijn. De zinnen van dezen vorm zijn namelijk niets anders dan zelfstandig gebruikte bijvoeglijke zinnen (type-*d*), waarbij het betrekkelijk vrnw. als beginwoord regel is.

2. Ten onrechte worden alzoo bijzinnen van het type-*a* of *b* tot de gezegdezinnen gerekend, b. v. *Mijn oordeel was, dat de zaak niet veel te beteekenen had. De afspraak was, dat wij om vier uur zouden samenkomen. De regel is, dat ieder voor zich zelf betaalt. De vraag was, of hij dat werk zou kunnen doen.* Al deze bijzinnen zijn onderwerpszinnen, die door inversie achteraan staan. De bijzin drukt het bijzondere uit, en het naamwoordelijk deel van het gezegde het algemeene of de qualificatie.

Ook de volgende bijzinnen type-*a* zijn geen gezegdezinnen, maar onderwerpszinnen: *Het schijnt, dat het regent. Het blijkt, dat hij hard studeert. Het heet, dat hij ziek is,* enz. In al deze gevallen wordt het onderwerp aangekondigd door het pers. vnw. *het* en de werkwoorden *schijnen, blijken* en *heeten* zijn hier *zelfstandig*.

VOORWERPSZINNEN.

33. Voorwerpszinnen zijn bijzinnen, die den dienst van *voorwerp* verrichten. Daar er lijdende, meewerkende en oor-

zakelijke voorwerpen zijn, onderscheidt men ook drie soorten van voorwerpszinnen. Die, welke als lijdend of oorzakelijk voorwerp dienst doen, komen evenals de onderwerpszinnen in de typen-*a*, *b* en *c* voor; de meewerkende-voorwerpszinnen alleen als type *c*.

LIJDENDE VOORWERPSZINNEN.

34. De lijdende voorwerpszinnen komen evenals de onderwerpszinnen voor in de typen-*a*, *b* en *c*.

Type-*a* ¹⁾: *Wij vernemen, dat hij benoemd zal worden. Men kan uit verschillende verschijnselen afleiden, dat de aarde bolvormig is. Men kan het geen schande achten, dat iemand arm is.* Soms wordt *dat* door *hoe* vervangen, hetwelk dan zijne vragende beteekenis verliest en een geschikt middel is om herhaling van *dat* te vermijden: *De dagbladen melden, hoe het de koningin bijzonder getroffen moet hebben, dat . . .* enz.

Type-*b* (1e soort): *Ik weet niet, of hij benoemd zal worden. Men zal moeten afwachten, of hij slagen zal. Eerst moet het bestuur beslissen, of de betrekking opnieuw vervuld zal worden.*

(2e soort): *Men weet niet, wie den ploeg heeft uitgevonden. Men kan niet te weten komen, wat de partijen zijn overeengekomen. Ik begrijp niet, hoe die machine werkt. Men heeft nog niet vastgesteld, wanneer de tentoonstelling zal geopend worden.*

Type-*c*: *Wie te veel fouten maakt, zal ik moeten straffen. Die daar zoo lui in een hoekje zit, zal ik aan het werk zetten. Eet, wat gaar is; drink, wat klaar is; spreek, wat waar is. Hij meent, hetgeen hij zegt. Wat hij eenmaal gezegd heeft, (dat) houdt hij vol.*

OPMERKINGEN. 1. In het algemeen gelden de opmerkingen, bij de onderwerpszinnen gemaakt (vgl. § 28), ook voor de lijdende voorwerpszinnen. In de eerste plaats kunnen deze zinnen, als zij van het type-*a* of *b* zijn, mede door het pers. vⁿwd. *het* aangeduid worden. *Hij wil het niet weten, dat hij geërfd heeft. Hij zou het weleens willen zien, of hij niet toegelaten zou worden.* In het algemeen kan men echter

¹⁾ Vgl. de voorbeelden in § 28.

zeggen, dat deze voorgaande aanduiding weinig zin heeft en geene aanbeveling verdient ¹⁾.

Ook kan men een lijdenden voorwerpszin type-c in den hoofdzin aanduiden door *die* of *dat*: *Wie goed werkt, dien zal ik beloonen. Wat hij zegt, dat doet hij ook.*

2. Eveneens vereischt het bij de lijdende voorwerpszinnen eenige oplettendheid, het vragende *wie* of *wat* te onderscheiden van het betrekkelijke. Vgl. de volgende voorbeelden:

a. *Ik wil weten, wie u dat gezegd heeft.*

Wie dat gezegd heeft, zal ik als een leugenaar tentoonstellen.

b. *Weet gij wel, wat hij doen wil?*

Wat gij doen wilt, doe dat haastiglijk.

35. In dezelfde gevallen als de onderwerpszinnen (vgl. § 29) kan een lijdende voorwerpszin ook den vorm van den hoofdzin behouden:

1°. Om te citeeren: „*Men houdt niet van mij, maar ik maak het er naar,*” *zei Uilenspiegel.*

2°. Om een bijzin meer relief te geven: *De man heeft — ik wil het niet ontkennen, — ons groote diensten bewezen. De nieuwe onderneming ging — een kind had het kunnen voorzien, — na een paar maanden te niet.*

OPMERKING. Eene leelijke manier is het, door domme navolging bij jonge dames en handelscorrespondenten in de mode gekomen, om wel het voegwoord van onderwerps- of voorwerpszinnen weg te laten, maar de woordorde van den bijzin te behouden: *Ik hoor, je gisteren bij mij geweest zijt. Wat spijt het mij, ik je welkom bezoek heb moeten missen. — Wij hebben de eer u te berichten, wij de gezonden order onmiddellijk hebben uitgevoerd, en hopen wij* (vgl. § 6 Opm. 3) *zeer, de gezonden artikelen naar uw genoegen zullen zijn.*

36. Daar het lijdend voorwerp (vgl. I § 17 3°) evenals het onderwerp uit een infinitief bestaan kan, zijn er ook beknopte lijdende voorwerpszinnen: *Hij heeft beloofd, de rekening op 1 Mei te voldoen. De rechter verzocht den getuige, den volgenden dag*

¹⁾ Bij de onderwerpszinnen heeft zij een doel, omdat men alleen op die manier den onderwerpszin achteraanbrengen kan. Hier niet.

weer op te komen. De commandant der brandweer gelastte, de muren van het brandende huis om te halen. De Christelijke zedeleer gebiedt, geen kwaad met kwaad te vergelden.

OPMERKING. De gegeven voorbeelden toonen meteen aan, hoe het met het logische onderwerp van den beknopten bijzin kan gesteld zijn. Het kan te vinden zijn in het onderwerp of een voorwerp van den hoofdzin, het kan als in den 3^{en} zin gemakkelijk er bij gedacht worden (*de manschappen*), of het kan als in den 4^{en} zin onbepaald wezen (*men of iemand*).

37. Een merkwaardig verschijnsel bieden zinnen als de volgende aan: *Wie meent gij, dat benoemd zal worden? Wie meent gij, dat ik ben? Wien denkt gij, dat ik het vragen zal? Wien wilt gij, dat ik er heenzend? Welk boek zegt hij, dat hem het best bevallen is? In welk hotel heeft hij gezegd, dat wij logeeren moeten? Wanneer stelt men zich voor, dat de tentoonstelling geopend zal worden? Hoeveel heeft hij uitgerekend, dat het kosten moet?* enz. Het eigenaardige van deze bijzinnen is, dat het lijdende voorwerpszinnen zijn van de werkingen *meen*, *denken*, *willen*, *zeggen*, *uitrekenen*, enz., maar dat een zinsdeel uit den bijzin — het onderwerp, het naamw. deel van het gezegde, een voorwerp of eene bijwoordelijke bepaling — reeds vooraan in den voorafgaanden hoofdzin staat. (Vgl. de spatiëeringen in de voorbeelden.)

OPMERKING. Dergelijke zinnen zijn vragende omzettingen van mededeelende zinnen als: *Gij meent, dat N. zal benoemd worden. Gij denkt, dat ik het N. vragen zal. Hij zegt, dat dit boek hem het best bevallen is.* Het zijn *vragen tweede soort*, die altijd met een vragend woord (voornwd. of bijw.) moeten beginnen. Zoo komt het vragende zinsdeel voorop en wordt het door den hoofdzin van de rest van den bijzin gescheiden. Zulke zinnen vormen een kwalijk scheidbaar geheel, maar wil men ze analyseeren, dan kan het in den volgenden vorm geschieden; de eerste zin b. v. bestaat uit:

a. den *hoofdzin*. gij meent.

b. den *lijdenden voorwerpszin*. . . . dat (wie) benoemd zal worden.

MEEWERKENDE VOORWERPSZINNEN.

38. De meewerkende voorwerpszinnen zijn nageoeg even zeldzaam als de gezegdezinnen en komen ook uitsluitend in den vorm van type-c voor:

*Wie inlichtingen verlangt, (dien) zal ik ze gaarne verschaffen.
Wie de geheime stukken niet kent, (dien) moet de zaak wel duister
blijven. Geef eere, wien eere toekomt. Wie met lust en liefde
werkzaam zijn, (hun) valt de tijd niet lang.*

Wie koninkrijken won en legers heeft verslagen,
Die mag vrij van laurier een trotsche kroon dragen,
Maar die nog bovendien zich zelven winnen kan,
Geeft dien de hoogste kroon, dat is de sterkste man.

Ook de omschrijving met *aan* is mogelijk: *Hij hecht zijne goedkeuring aan hetgeen gij hebt voorgesteld. Er werd alleen toegang verleend aan wie eene introductiekaart kon toonen.*

Er zijn onder de voorkomende gevallen ook enkele, waar de bijzin eene possessieve beteekenis heeft (vgl. I § 24 c): *Wie het ondier zag, (dien) rezen de haren te berge. Die het onderste uit de kan wil hebben, (dien) valt het lid op den neus. Wie in het vuur blaast, vliegen de vonken in het gezicht.*

OPMERKINGEN. 1. Dat er geen andere vorm voor meewerkende voorwerpszinnen is dan type-c (aanwijzing van personen of zaken door middel van een bijzin), is hierdoor te verklaren, dat het meewerkend voorwerp (vgl. I § 24 Opm. 1) altijd een persoon of eene gepersonifieerde zaak is. Eene afhankelijke mededeeling of vraag kan in die functie niet voorkomen.

2. Uit de voorbeelden blijkt, hoe de meewerkende voorwerpszin in den hoofdzin vaak wordt aangeduid door *dien* of *hem* of *hun*. Dit is vooral doelmatig, als de bijzin voorop staat, want men is dan licht geneigd, — zoolang men het gezegde van den hoofdzin nog niet kent, — den zin aanvankelijk als een onderwerp of lijdend voorwerp op te vatten.

Er zijn ook bijzinnen type-c, voorafgegaan door het voorzetsel *voor*, die het karakter van een meew. voorwerp hebben: *Voor wie zijn vaderland liefheeft, moet die plek heilig zijn.* De overgrootte

meerderheid der zinnen van dezen vorm zijn echter beter onder de bijw. bijzinnen *van beperking* (vgl. § 83) thuis te brengen.

Het voorzetsel heeft in zulke gevallen betrekking op den heelen zin en blijft zonder invloed op den nvl. van het volgende *wie*. Toch ontmoet men menigmaal de fout: *Voor wien* . . . enz., als het betr. vnv. duidelijk subject is.

OOZAKELIJKE VOORWERPSZINNEN.

39. De oorzakelijke voorwerpszinnen komen evenals de onderwerpszinnen en de lijdende voorwerpszinnen in de typen *a*, *b* en *c* voor. ¹⁾

Type-*a*: *Gedenk, dat hij u een groot offer heeft gebracht. Hij schaamt zich (er over), dat hij gelogen heeft. Hij is (het) zich niet bewust, dat hij u beledigd heeft. Hij is (het) niet waard, dat ge u zooveel moeite voor hem geeft.*

Denk er aan, dat gij nog telegrafeeren moet. Hij is er achter gekomen, dat ge hem misleid hebt. Hij heeft er nadeel bij, dat hij verplaatst wordt. Hij had er schik in, dat de kinderen zoo smulden. Hij heeft er vrede mee, dat gij uw gang gaat. Hij smacht er naar, dat er een eind aan die kibbelarijen komt. Hij lacht er om, dat men zoo iets van hem veronderstelt. Hij lijdt er onder, dat zijne kinderen zoo slecht oppassen. Hij legt het er op toe, dat hij weggejaagd wordt. Hij heeft (er) berouw (over), dat hij meegedaan heeft. Hij verklaarde zich er tegen, dat de prijs verlaagd werd. Ik heb (er) hem (toe) gedwongen, dat hij zijne fout herstelde. Hij schrikte er van, dat ik eensklaps voor hem stond. Hij is (er) bang (voor), dat de zaak zal afspringen.

Type-*b* (1^e soort): *Ik twijfelde (er aan), of hij wel eerlijk was. Hij informeerde (er naar), of ik ook ziek was. Hij bekom-*

¹⁾ Herinnerd zij hier aan I § 29, waar aangetoond is, hoe een oorzakelijk voorwerp in drieërlei vorm kan voorkomen: 1°. een zelfst. nvd. in den 2^{en} of 4^{en} nvl.; 2°. een zelfst. nvd. met een *constant* voorzetsel; 3°. een infinitief met *te*.

merde er zich niet om, of hij een dag vroeger of later thuis zou zijn. Hij tobt er over, of hij wel klaar zal komen.

(2^e soort): *Hij hecht er niet aan, wie hem zal opvolgen. Ik ben er nu achter, wat hij werkelijk gezegd heeft. Ik ben (er) benieuwd (naar), waar en wanneer wij elkaar zullen terugzien. Hij bekommert er zich niet om, hoe de zaak zal terechtkomen. Ik heb er niet op gelet, waardoor het ongeluk ontstaan is. Hij is (er) in twijfel (over), hoeveel hij nog betalen moet.*

Type-c: *Erger u niet aan wie u tegenspreken. Zijt gij ook betrokken bij hetgeen er gisteravond gebeurd is? Ik zal berusten in hetgeen zij beslissen. Hij steekt den draak met wie hem ten beste raden. Hij luistert naar hetgeen gij zegt. Hij is jaloersch op wie hem vooruitkomen.*

OPMERKINGEN. 1. Ook voor de oorzakelijke voorwerpszinnen gelden in het algemeen dezelfde opmerkingen, als voor de onderwerpszinnen en lijdende voorwerpszinnen (vgl. de *Opm.* bij § 28 en § 34).

De aanduiding van den bijzin in den hoofdzin geschiedt hier eene enkele maal door *het* (zie de eerste groep voorbeelden van type-a), maar meestal door voornaamwoordelijke bijwoorden als: *er aan, er bij, er op*, enz. In de meeste gevallen is die voorloopige aanduiding onontbeerlijk om den aard van het verband aan te geven; in enkele gevallen, — in de voorbeelden aangegeven, door het aanduidende bijwoord tusschen haakjes te plaatsen, — kan zij wegblijven.

Soms wijst het al of niet-aanduiden op verschil in beteekenis; vgl. *Hij verlangt* (= eischt), *dat gij weggaat*, en *Hij verlangt er naar* (= wenscht), *dat gij weg gaat. Hij rekent* (= berekent), *dat gij over drie dagen klaar zult zijn*, en *Hij rekent* (= vertrouwt) *er op, dat gij over drie dagen klaar zult zijn.*

2. Bij de zinnen type-c zijn hoofdzin en bijzin niet scherp gescheiden; het voorzetsel behoort zoowel bij den eerste als bij den laatste. Liefst zet men dan ook geen komma.

40. Er komen nu en dan ook oorzakelijke voorwerpszinnen in den vorm van een hoofdzin voor: *Ik drong er op aan: „Maak toch wat voort!” Telkens kwam hij er weer op terug: „Ik ben onschuldig.” Onze voorouders der 17^e eeuw — zij stelden er eene eer in, — leefden heel eenvoudig. Hij komt er rond voor*

uit, hij wil van geen schikking weten. Het geval doet zich echter niet zoo dikwijls voor, als bij de onderwerps- en lijdende voorwerpszinnen.

41. Daar ook een oorz. voorwerp uit een *infinities* bestaan kan (vgl. I § 29 3°), zijn er eveneens beknopte *oorzakelijke voorwerpszinnen*: *Hij is (er aan) gewoon, 's morgens eene fiksche wandeling te maken. Hij heeft er belang bij, die zaak niet in het vergeetboek te doen raken. Hij had er niet veel zin in, de overbrenger van dat jobsbericht te zijn.*

OPMERKING. Ofschoon het overbodig is, wordt de *infinities* uit beknopte onderwerps- of voorwerpszinnen ook wel door *om te voorafgegaan*: *Het is zaak, om er vroeg bij te zijn. Hij houdt er niet van, om goed geld naar kwaad geld te gooien.* In gemeenzaam taalgebruik kan deze overbodigheid er wel door, maar in het schrijven moet men er geen regel van maken.

42. Er zijn ook enkele *oorzakelijke voorwerpszinnen* van den bijzonderen vorm, die in § 31 beschreven is: *Er ontbrak (mankeerde) niet veel aan, of onze boot was omgeslagen. Ik twijfel er niet aan (er is geen twijfel aan), of hij komt morgen.*

OPMERKING. Indien deze zinnen hier vermeld worden, dan is het alleen, omdat men de *oorzakelijke voorwerpen aan het omslaan der boot en aan zijne komst* als *æquivalenten* van de *bijzinnen* kan beschouwen. Ook hier bevat weer de *bijzin* de *hoofdgedachte*: *De boot was bijna omgeslagen en Hij komt zonder eenigen twijfel.*

BIJVOEGLIJKE BIJZINNEN.

43. *Bijvoeglijke bijzinnen* zijn zinnen, die den dienst van *bijvoeglijke bepaling* verrichten, d. w. z. welke dienen, om een persoon of zaak te onderscheiden van andere: *De boeken, die gij besteld hebt, of waarom gij geschreven hebt, zijn aangekomen.*

Het komt echter ook voor, dat een *bijvoeglijke bijzin* (vgl. I § 34 *Opn.* 2) niet bepaalt of beperkt, maar uitbreidt, d. w. z.

iets bijzonders van een persoon of zaak mededeelt, zonder dat dit als een onderscheidingsmiddel bedoeld wordt. Daarvan geeft elke tweede zin in de volgende stellen een voorbeeld:

1^a. *Ik moet bij een notaris zijn, die aan den Amstel woont.*

1^b. *Mijn zwager, die aan den Amste woont, heeft mij uitgenoodigd, om naar het vuurwerk te komen kijken.*

2^a. *Hij beschreef mij het oponthoud, dat hem te laat aan den trein deed komen.*

2^b. *Hij werd wel een half uur opgehouden, wat hem te laat aan den trein deed komen.*

De onder 1^b en 2^b vermelde bijzinnen zijn mededeelingen, die door den vorm van den bijzin een ondergeschikt karakter krijgen.

OPMERKINGEN. 1. In I § 31 *Opm.* 2 is aangetoond, hoe ook de gewone bijvoeglijke bepalingen zulke terloopsche mededeelingen kunnen inhouden. Meestal bedoelen deze, van een persoon of zaak nog iets naders te vermelden, ten einde er eene betere voorstelling van te geven. Nu en dan gebeurt het ook wel, dat er eene oorzaak of reden, voorwaarde of toegeving in verscholen is: *Ik kon dien zwaren last niet oplichten* (= doordat hij te zwaar was). *Die sterke kerel kon het blok toch niet oplichten* (= ofschoon hij sterk was), enz. Hetzelfde is het geval met de uitbreidende zinnen, waarvan hier sprake is: *De vrouw van den dokter, die veel van kinderen houdt, heeft een pleegkind aangenomen* (= omdat zij veel van kinderen houdt.) *Deze onderwijzer, die eindeloos veel geduld en volharding heeft, zal van dien jongen toch niets kunnen terechtbrengen* (= ofschoon hij geduld en volharding heeft).

2. In het Fransch en in het Engelsch is het gewoonte, alleen den uitbreidenden bijv. bijzin door eene komma van den hoofdzin te scheiden ¹⁾.

44. De algemeene vorm der bijvoeglijke bijzinnen is het type-d, aanvangende met *betr. vwdn.* of *voornaamwoordelijke bijwoorden*; er komen echter ook bijv. bijzinnen van het type-a, b, c of e voor.

Type-d (met *betr. vwdn.*): *Dat is de kwaal, die de zaak ondermijnt. Hij, die zijn plicht doet, heeft niets te vreezen. Hij*

¹⁾ Zie intusschen § 261, *Opm.* 2.

is een man, wiens woord zoo goed als geld is. Hij is iemand, wien men de zaak met vertrouwen kan opdragen. Dat is de jongen, dien ik bedoelde, op wien ik wachtte. Dat zijn maatregelen, die (welke) niet veel succes zullen hebben. Hier is het boek, dat ik u beloofd heb. Hij haalde allerlei oude grieven op, wat (hetgeen) mij erg verveelde.

(Met voornaamw. bijwddn.) *Het is een boek, waarvan (= van hetwelk) de schrijver onbekend is gebleven. Dat is eene zaak, waartoe (= tot welke) niemand u kan dwingen. De reden, waarom hij wegblijft, is onbekend. Hij liet mij een half uur wachten, waardoor ik te laat aan den trein kwam.*

Type-a: *De bewering, dat hij niet geschikt zou zijn voor die betrekking, heeft hij schitterend gelogenstrafd. De overtuiging, dat hij onschuldig was. De stelling, dat een getal slechts in één stel ondeelbare factoren kan ontbonden worden.*

Type-b: *Het onderzoek, of de zaak zich werkelijk zoo had toegedragen. De nieuwsgierigheid, wie benoemd zou worden. De vraag, waar hij zich vestigen zou, wanneer hij gereed zou kunnen zijn, hoeveel het werk kosten moest, enz.*

Type-c. Dit geval is beperkt tot bijzinnen, die een persoon of zaak aanwijzen, maar waarvan het inleidende betr. vwwd. door een voorzetsel voorafgegaan wordt: *Zijne ondankbaarheid tegenover wie hem vooruitgeholpen hebben, is schandelijk. Mijn vrouwen in hetgeen hij van tijd tot tijd beweert, is niet heel groot.*

Type-e: *Het land, waar hij geboren is. Het dorpje, van waar hij kwam. Het eiland, waarheen (werwaarts) hij verbannen werd. De tijden, toen (ook wel dat) zulke tirannie nog mogelijk was. Op dagen, wanneer (of dat) het wat stil in den winkel was. De stond, dat ons Gods gunst hier bracht, wordt niet gevierd, wordt niet herdacht (Staring). In het jaar, na dat zij getrouwd zijn. Op den dag, voordat hij examen moest doen.*

OPMERKINGEN. 1. De betreffelijke voornwddn. zijn vormen van het aanwijzende *die* of *dat*, of van het vragende *wie*, *wat*, *welk*, die in dit geval echter ook aanwijzend worden. Dit aanwijzen is een terugwijzen op een in den voorafgaanden zin genoemd (of aangeduid)

wezen of ding (het *antecedent*), dat ook in den bijzin als een zinsdeel voorkomt; vgl. b.v.:

<i>Hier is het boek; dat hebt gij gevraagd.</i>	<i>Hier is het boek, dat gij gevraagd hebt.</i>
<i>Er is een bode geweest; die kwam een brief brengen.</i>	<i>Er is een bode geweest, die een brief kwam brengen.</i>
<i>Er is een sollicitant bij; diens stukken zijn niet in orde.</i>	<i>Er is een sollicitant bij, wiens stukken niet in orde zijn.</i>
<i>Hij heeft „De Roos van Dekama” gelezen; die roman is hem goed bevallen.</i>	<i>Hij heeft „De Roos van Dekama” gelezen, welke roman hem goed bevallen is.</i>

Hieruit blijkt, dat de betrekkelijke voornwdn. dus te beschouwen zijn als *onderschikkende aanw. vnwdn.*, d. w. z. als aanw. voornwdn., die geschikt zijn om een volgenden zin de woordorde van den bijzin te doen aannemen. Oorspronkelijk heeft er het onderschikkende vgw. *dat* achter gestaan; vgl. Verdam *Mnl. Wdb.* II 84: *Hy slacht der bye, die dat hoenich uuttrecket uut den bloemen. Diens dochter dat hi getrouwt had* (= wiens dochter), enz. Nog hoort men soms in de volkstaal: *De jongen, die dat het gedaan heeft*, e. d.

Het betr. vnw. *welke* wordt in het spreken zelden of nooit gebruikt, en in het schrijven voornamelijk, om een herhaald *die* of *dat* te vermijden; b.v.: *De zaak is niet met die zorg en nauwkeurigheid behandeld, welke wij van hem gewoon zijn.*

Ook gebruikt men, van zaken sprekende, in den genitief liever *welks, welker* of *waarvan*, dan *wiens* en *wier*.

2. De betrekkelijke vnw. zijn meestal *zelfstandig*. Alleen *welke* kan *bijvoeglijk* voorkomen (vgl. het laatste voorbeeld van *Opm.* 1). Het congrueert dan (= komt in nvl. overeen) met het woord, waarbij het behoort. Het is een middel om het antecedent onder denzelfden of onder een anderen naam te herhalen, welk verschijnsel in de volgende gevallen zich voordoet:

1°. Het antecedent staat wat te ver van het slot van den hoofdzin en wordt voorzichtigheidshalve nog eens herhaald: *Het gemeentebestuur nam maatregelen tegen de herhaalde samenscholingen, welke maatregelen weldra de orde deden terugkeeren.*

2°. Het antecedent is een bijzondere naam en wordt als een algemeener naam herhaald: *Wij hebben onlangs het Blindeninstituut bezocht, welke inrichting een bezoek overvaard is.*

3°. Het antecedent is eene opsomming, welke onder een algemeenen naam wordt samengevat: *De vrouw had beeldjes, vaasjes, doekspelden, ringen, enz. in haar mandje, welke snuisterijen zij schijnbaar te koop aanbod.*

4°. Het antecedent is eene eigenschap, eene werking of de inhoud van een heelen zin, die in den bijzin in een substantief wordt samengevat: *Zij is slordig, welke fout haar al heel wat onaangenaamheden bezorgd heeft. De aangeklaagde verborg een stuk papier, welke beweging den rechter niet ontgaan was. Hij heeft mij een half uur laten wachten, welk oponthoud mij te laat aan den trein deed komen.*

Dat het betr. v.nwd. in al deze gevallen *bijvoeglijk* is, wordt hierdoor bewezen, dat zoodra de zinnen in twee hoofdzinnen worden opgelost, het betr. v.nwd. voor een *bijvoeglijk* aanw. v.nwd. plaats maakt: *die maatregelen, deze inrichting, die snuisterijen, dat oponthoud*, enz.

3. De *voornaamwoordelijke bijwoorden*, die een betr. v.nwd. met een voorzetsel vervangen en waarvan het eerste deel gewoonlijk *waar* is, b.v. *waaraan, waarbij, waardoor, waarin*, enz., worden (vgl. I § 144) bij voorkeur van zaken gebruikt. Als men de deelen scheidt, wordt als eerste deel ook *daar* gebruikt: *De tijd, daar ik zoo naar verlangd had. De stulp, . . . daar de bloeitak over hangt* (STARING).

4. Als een *bijv. bijzin* den geheelen inhoud van den hoofdzin tot antecedent heeft, (zie het laatste voorbeeld in elk der beide afdeelingen van type-d in § 44), dan gebruikt men *wat* of *hetgeen* als betr. v.nwd.: *Hij heeft mij eene vergeefsche reis laten maken, wat (hetgeen) mij niet licht weer zal overkomen.* Ook een *voornaamwoordelijk bijw.* is dan bruikbaar, b.v.: *waarover* (= *over hetgeen*) *ik natuurlijk lang niet gesticht was.*

5. Uit de voorbeelden van *bijv. bijzinnen* type-a en b blijkt, dat dit altemaal voorwerpszinnen zijn (lijdende of oorzakelijke), die *bijv. bepalingen* zijn geworden, nu zij bij een zelfst. nwd. staan. Al deze substantieven: *bewering, overtuiging, onderzoek, nieuwsgierigheid, vraag*, enz. hebben verbale beteekenis.

Soms heeft het bepaalde substantief zoodanige beteekenis, dat de bijzin meer het karakter van eene verklarende bijstelling krijgt. De zin: *De stelling, dat. . .* enz. (zie de voorbn.) is er een staaltje van. Zoo kan men ook ontmoeten: *Het spreekwoord, dat. . .*, *De regel, dat. . .*, *De voorwaarde, dat. . .*, *Het geval, dat. . .*, *De voorbeelden, dat. . .*, enz. De onveranderlijkheid van *dat* in al deze gevallen bewijst, dat het een voegwoord is.

6. De voorbeelden van *bijv. bijzinnen* type-c zijn geheel op dezelfde wijze te verklaren, als de vorige; het zijn ook gewezen voorwerpszinnen, die nu als *bijv. bepaling* staan bij een substantief, dat eigenlijk een samengevat gezegde is: *Zijne ondankbaarheid* (= *Hij is ondankbaar*) en *Mijn vertrouwen* (= *Ik vertrouw*).

7. De voorbeelden van *bijv. bijzinnen* type-e zijn niet anders dan

bijwoordelijke bijzinnen van *plaats* en *tijd*, die hier de bijfunctie van bijvoeglijke bepaling verrichten. Dit geval komt overeen met het verschijnsel (vgl. I § 34 9°), dat ook een bijwoord van plaats of tijd een substantief bepalen kan: *De jongens buiten. Een dag daarna.*

Opgemerkt moet nog worden, hoe in de hier bedoelde gevallen het antecedent steeds een plaats- of een tijdnaam is, en hoe de inhoud der bijzinnen meest ook door bijv. genitieven of voorzetselbepalingen weergegeven kan worden (vgl. I § 34 6° en 7°): *Het land zijner geboorte. Het eiland zijner verbanning. De tijd dier tirannie. Het jaar na hun huwelijk. De dag vóór zijn examen*, enz.

De woorden, waarmede deze soort van bijzinnen beginnen, zijn en blijven ook in dit geval onderschikkende *voegwoorden*. Toen en *wanneer* (zie de voorbn.) worden hier soms door het gramm. verbindende *dat* vervangen.

45. In enkele gevallen kan een bijv. bijzin ook den vorm van een hoofdzin behouden: *Ik herhaalde de vraag: „zullen wij gaan of niet?” Het spreekwoord: „De appel valt niet ver van den stam,” is dikwijls onrechtvaardig. De theorie te onzent aan de orde van den dag: „Eén vogel in de hand is beter dan tien in de lucht”* (Potgieter). In al deze voorbeelden heeft de bijzin ook het karakter van eene bijstelling (§ 44, *Opm.* 5).

46. Daar een naamwoordelijke vorm van het werkwoord (*deelwoord of infinitief*) mede als bijv. bepaling kan dienst doen (vgl. I § 34 5°), zijn er ook beknopte bijvoeglijke bijzinnen: *Smaragd, in goud gevat. Een adres, door den secretaris opgesteld en door alle leden geteekend. Eene troep Zigeuners, den omtrek onveilig makend. Hij had de overtuiging, goed gehandeld te hebben. Eene schadevergoeding, vast te stellen door arbiters. De kans om promotie te maken is niet groot.* Menigmaal volstaat ook een naamwoordelijk deel van het gezegde: *Een knaap, veel te rijp voor zijn leeftijd. Een jonkman, knap van uiterlijk, maar wat tener.*

47. Bij de bijvoeglijke bijzinnen zijn nog de volgende bijzondere vormen in het oog te vatten:

a. Ofschoon het regel is, dat het betr. v.nwd. voorop staat en op zijn hoogst door een voorzetsel voorafgegaan wordt, ontmoet men nu en dan bijv. bijzinnen, waarin een voorwerp of bepaling aan het betr. v.nwd. voorafgaat: *„Vijf en twintig jaren,*

in de eerste tien van welke het parterre-publiek geregeld ééns per week in tranen zwom" (Potgieter). „Tenzij gij in die ondankbaarheid vergelding ziet voor den ondergang, een volk berokkend, de bouwvallen van welks tempels drie eeuwen later Europa's bewondering wekken" (Id.)

*de volken eer vervreemdend van dien God,
de ontkenning van Wiens woord en ééinig goed gebod
van ouds de welbron was van 's werelds diepste ellenden.*

(Da Costa).

OPMERKING. Dit zijn altemaal literaire constructies, die in gewone taal veel te weidsch zouden klinken, — b.v.: *De weduwe, het schoolgeld van wier kinderen hij betaalde, stelde dat weinig op prijs.* Men zegt dan eenvoudiger en beter: *De weduwe, voor wier kinderen hij het schoolgeld betaalde.*

b. In de tweede plaats zijn er bijvoeglijke zinnen, overeenkomende met de in § 31 en § 42 beschrevene, d. w. z. die met *of* beginnen, de woordorde van den hoofdzin vertoonen en door eene verscholen dubbele ontkenning eene sterke bevestiging uitdrukken: *Er was niemand, of hij keurde het af* (die het niet afkeurde) = Iedereen zonder uitzondering keurde het af. *Men kon hem geen vraagstuk voorleggen, of hij loste het op* (dat hij niet oplostte) = Hij loste alle mogelijke vraagstukken op. *Er was geen huis, of er waren ruiten ingeworpen* (waarvan geen ruiten ingeworpen waren) = Van alle huizen waren ruiten ingeworpen.

c. Eindelijk zijn er bijvoeglijke bijzinnen, die samengesteld zijn op de manier van de in § 37 beschreven zinnen, en die het eigenaardig verschijnsel vertoonen, dat zij met een betr. vnvwd. beginnen, hetwelk als zinsdeel niet behoort in den zin, dien het opent, maar in den daarop volgenden: *De sollicitant, die gij meent, dat benoemd zal worden, heeft zich teruggetrokken.* *De man, wien gij denkt, dat ik het vragen zal, weet er juist niet van.* *De bode, die u gij wilt, dat ik er heenzend, is vandaag niet beschikbaar.* *Het hôtel, waarin hij gezegd heeft, dat wij logeeren moeten, lijkt me niet erg.* *Een voorstel, waaraan ik niet twijfelde, dat gij uwe goedkeuring zoudt hechten.*

Welnu, laat dit geval u leeren,
 Mijn lieve Jan,
 Dat een verstandig kind geen dingen moet begeeren,
Die hij te voren weet,
Dat hij niet krijgen kan.

*Mount-Vernon, waarin men meende, dat aan Washington's
 assche de welverdiende rust géwaarborgd was. (Potg.) Het is eene
 poëzie, welke aanschouwelijkste schilderingen we ons verbeelden,
 dat we onder het voorbijvaren bespiên. (Id.)*

OPMERKING. Bij al deze zinnen moet bedacht worden, dat het betr. vnw. of het voornaamwoordelijk bijwoord, waarmede de samengestelde bijv. bijzin begint, als zinsdeel thuis hoort in den naastvolgenden zin, aanvangende met het vgw. *dat*. Dergelijke zinnen worden het best op de volgende manier ontbonden. De eerste zin b.v. bestaat uit:

- a. den *hoofdzin*.... De sollicitant heeft zich teruggetrokken.
- b. den *bijvoeglijken bijzin*.... 'Die gij meent, dat benoemd zal worden.

Samengesteld uit:

1. den *hoofdzin*: gij meent.
2. den *lijdenden voorwerpszin*: dat die benoemd zal worden.

Bij de laatste onder-analyse moet het betr. vnw. of voornaamw. bijw. steeds, als het een *w*-vorm is, door een aanwijzend woord worden vervangen; alzoo in de achtereenvolgende zinnen: *wien* door *dien*, *waarin* door *daarin*, *waaraan* door *daaraan*, *welker* door *hare* (of *dier*).

Dergelijke constructies zijn alleen aannemelijk, wanneer zij niet te gewrongen worden.

BIJWOORDELIJKE BIJZINNEN

48. Bijwoordelijke bijzinnen zijn bijzinnen, die den dienst van *bijwoordelijke bepaling* verrichten, d. w. z. welke dienen, om werkingen en toestanden nader te onderscheiden. Gelijklopend met de bijwoordelijke bepalingen, zijn zij tot vijf groote groepen te brengen (I § 36):

Is het voegwoord een voorzetsel met *dat*, dan is het ontstaan uit eene oudere combinatie, waarin achter het voorzetsel het aanw. vnvw. *dien* (= de datievorm bij *dat*) kwam, op zijne beurt door het vgw. *dat* gevolgd, b.v. *nadat* uit *nadien dat*, *eer(dat)* uit *eerdien dat*, *doordat* uit *doordien dat*, enz. In de meeste gevallen viel dit *dien* later weg. Er zijn echter enkele voegwoorden, waar *dien* gebleven en *dat* weggevallen is, nl.: *doordien*, *naardien*, *indien* en *bijaldien*.

Eindelijk kan het voegwoord ook eene bijw. bepaling, gevolgd door het vergelijkende *als*, zijn; *zoo(als)*, *evenals*, *evenmin als*, *gelijk (als)*, maar ook: *zoover (als)*, *zoodra (als)*, *zoolang (als)*, *voorzooverre (als)*, enz.

Met deze voegwoordenmakers zijn drie gevallen mogelijk: 1°. zij kunnen niet weggelaten worden, b.v. in: *nadat*, *doordat*, *omdat*, *opdat*, *evenals*, enz.; 2°. zij kunnen al of niet weggelaten worden, b.v. in *eer(dat)*, *tot(dat)*, *sinds(dat)*, *niettegenstaande (dat)*; 3°. zij kunnen voorgoed vervallen zijn, b.v.: *toen*, *terwijl*, en enkele andere. Toch hoort men nog wel in het spreken: *Toen dat-i klaar was*. *Terwijl dat-i bezig was*, e. d.

Enkele voegwoorden zijn nog op eene bijzondere wijze ontstaan, gelijk nader zal worden aangewezen.

BIJW. BIJZINNEN VAN PLAATS.

50. Bijwoordelijke bijzinnen van plaats vermelden van eene werking of toestand de plaats (het *waar*), de richting (het *vanwaar* of *waarheen*), of de doorloopen ruimte (het *hoever*). Dit geschiedt met de voegwoorden: *waar*, *vanwaar*, *waarheen*, *werwaarts*, *tot waar*, en *zoover (als)*:

Waar liefde woont, gebiedt de Heer zijn zegen. Ik ga daarheen, van waar hij komt. Hij gaat, waarheen zijn plicht hem roept. De wind blaast, werwaarts hij wil. De troep rukte vooruit, totwaar het vuur des vijands hen stand deed houden. Hij strekt zijne reis uit, zoover als zijne beurs het toelaat.

Soms wordt de bijzin in den hoofdzin door *daar* of *daarheen* aangeduid.

Een voorbeeld type-c is: *Hij stond nu als bestrijder tegenover wie vroeger zijn medestanders waren geweest.*

OPMERKING. De woorden *waar*, *vanwaar*, enz. zijn ook voegwoorden, als zij aan het hoofd staan van bijv. bijzinnen, die een plaatsnaam bepalen (vgl. § 44, type-*e* met *Opm.* 7): *Het dorp, waar hij geboren is.*

Bijwoorden zijn het in afhankelijke vragen, die als onderwerp, voorwerp of bijv. bepaling staan: *Mij is gevraagd, waar hij woont. Ik weet, vanwaar hij komt. De vraag, waarheen hij gaan zal.* Dit onderscheid wordt in de spreektaal levendig gehouden, doordat achter deze bijwoorden vaak het vragende of volgt.

51. Bij de plaatsbepalende bijzinnen zijn de volgende overgangen op te merken. Soms krijgt een bijzin met *waar* het karakter van een bijzin van tijd: *Waar het op voordeel aankomt, is hij altijd bij de hand.* Of soms ook het karakter van een bijzin van reden: *Waar de twist zoo hoog liep, moest ik wel tusschenbeiden komen.* Of ook wel van een bijzin van omstandigheid: *Waar hij zoo zijn best deed, wilde ik ook niet stilzitten.*

OPMERKING. Nu en dan dient een bijzin van plaats, als eene uitbreiding van den hoofdzin: *De kwakzalver begaf zich naar het marktplein, waar hij weldra een troep menschen om zich heen lokte, d. w. z. en daar lokte hij....* enz.

BIJW. BIJZINNEN VAN TIJD.

52. Bijwoordelijke bijzinnen van tijd vermelden van eene werking of toestand den tijd (het *wanneer*), het begin of einde (het *sinds-wanneer* of *tot-wanneer*), den duur (het *hoe-lang*) en de meerdere of mindere herhaling (het *hoe-dikwijls*). Dit geschiedt met de voegwoorden: *als*, *wanneer* (bij dichters soms *wen*), *nu*, *terwijl*, *toen*, *nadat*, *alvorens*, *eer(dat)*, *voor(dat)*, *tot(dat)*, *sinds(dat)*, *sedert(dat)*, *zoolang(als)*, *zoo dikwijls(als)*, *zoo vaak(als)*, *zoodra(als)*:

Als of wanneer het dag wordt, kraait de haan. Nu het er toe komt, aarzelt hij. Terwijl de eene klasse schriftelijk bezig is, heeft de andere mondeling werk. Toen het dag werd, gingen

zij op weg. De vacantie begint, nadat de examens afgeloopen zijn. Alvorens, eer(dat) of voor(dat) de oefening aanvangt, wordt appèl gehouden. Sinds(dat) of sedert(dat) hij buiten woont, is zijne gezondheid verbeterd. Blijf hier, tot(dat) ik terugkom. Gij kunt komen, zoodra(als) of zoo dikwijls(als) of zoo vaak(als) gij wilt, en blijven, zoolang(als) gij goedvindt.

Wanneer de bijzin met *als* of *wanneer* begint, wordt de tijdbepaling in den hoofdzin soms met het bijw. *dan* aangeduid; met *nu* en *toen*, als de bijzin met de voegw. *nu* of *toen* aanvangt.

Een voorbeeld van type-*c* is: *Na hetgeen door den curator is medegedeeld, hebben de crediteuren toegestemd.* Een dergelijke zin begint op een bijzin van reden te gelijken.

OPMERKINGEN. 1. *Als* en *wanneer* zijn voegwoorden, die voor het verledene en voor het toekomende gebruikt kunnen worden. *Als hij kwam, ging ik heen. Als hij komt, ga ik heen.* De tegenwoordige tijd in den laatsten zin heeft de beteekenis van een toekomenden. Wanneer een echte teg. tijd achter *als* of *wanneer* volgt, drukt de zin geen tijd, maar eene voorwaarde uit: *Als (wanneer) hij slaapt, moet gij hem niet wakker maken.*

2. *Als* en *wanneer*, op het verledene ziende, verschillen in een belangrijk opzicht met *toen*, dat uitsluitend naar het verleden wijst. *Als* en *wanneer* zien op een zich herhalend feit. *toen* op een enkel bijzonder feit; vgl.:

Als ik wakker werd, stond ik dadelijk op, en

Toen ik wakker werd, stond ik dadelijk op ¹⁾.

In het Mnl. had *als* wel de beteekenis van *toen*. In verzen komt het nog in dien zin voor: *En, als gij, bleek en bang, nu 't vonnis toefdet van uw ondergang . . . (STARING). Maar u heugt dertig eeuwen door, dat, als 't geweld u vluchten deed. . . enz. (Id.)*

Toen, gevolgd door een teg. tijd: *Toen hij ziet, dat, enz.* is hinderlijk. In dit geval passen *als* en *nu*. Achter *nadat* kan uit den aard der zaak slechts een voltooide tijd volgen.

3. De woorden *toen*, *wanneer*, *nadat* of *voordat* zijn ook voegwoorden, als zij aan het hoofd staan van bijv. bijzinnen, die een tijdnaam bepalen (vgl. § 44, type-*e* met *Opm. 7*): *De dag, toen hij jarig was, voordat hij op reis ging, enz.*

Daarentegen blijft *wanneer* een bijwoord in afhankelijke vragen, die

¹⁾ In het Hd. staat in het eerste geval *wenn* en in het tweede *als*.

als onderwerp, voorwerp of bijv. bepaling staan: *Mij is gevraagd, wanneer hij komt. Ik zal u melden, wanneer hij komt. De vraag, wanneer hij komt.* Zoo is er verschil in beteekenis tusschen:

Ik zal u schrijven, wánnear (bijw.) *ik terugkom, en*

Ik zal u schrijven, wánnear (voegw.) *ik terugkom; —*

een verschil, waarmede dikwijls het aangegeven verschil van klemtoon gepaard gaat.

53. Er zijn ook beknopte bijzinnen van tijd, waarvan het hoofdbestanddeel een *deelwoord* is, of een *infinities*, voorafgegaan door het voorzetsel *alvorens te* of *na te*:

Den hoek omslaande, stond ik plotseling voor hem. In ons nachtkwartier aangekomen, waren wij doodmoe. Alvorens binnentreden te komen, moet gij kloppen. Na geklopt te hebben, kwam hij binnen.

OPMERKINGEN. 1. In plaats van een deelwoord kan ook een naamwoordelijk deel van het gezegde staan: *Nog jong, verloor hij zijne ouders.* Als deelen van den enkelvoudigen zin zijn deze deelwoorden of adjectieven bepalingen van gesteldheid. (Vgl. I § 62 *Opm.* 2).

Herinnerd zij hier aan § 24, *Opm.* 4. Het doet er weinig toe, of het deelwoord bij het onderwerp of bij eenig ander zinsdeel behoort: *De school binnentredende, vond ik alles volmaakt in orde, of: trof mij de stipte orde, of: deed de goede orde mij aangenaam aan.* De volgende zinnen echter, waarin het logisch onderwerp van den beknopen bijzin in een bez. v. n. w. d., een genities of eene voorzetselbepaling van den hoofdzin schuilt, zijn wel te begrijpen, maar beginnen er toch al vrij slordig uit te zien: *Over de brug gaande, viel mijn hoed in 't water. Na tot het Christendom overgegaan te zijn, zweeg Da Costa's poëzie. Na de sprekers bedankt te hebben, werd de vergadering door den Voorzitter gesloten.* Maar komisch klinkt: *Nog geen twee jaar oud zijnde, vertrokken zijne ouders naar Amerika.* Tot misverstand kan leiden: *Na eene lange reis weer thuis gekomen, verweet mijn vriend mij, dat ik zoo zelden geschreven had.* En geheel verwerpelijk is: *Te bestemder plaats aangekomen, was er aan logies geen denken.*

2. Aandacht verdient de onderscheiding van *alvorens* als voorzetsel (vóór een infinities) en als voegwoord (aan het hoofd van een volledige bijzin), b. v. *Alvorens te kloppen* en *Alvorens hij klopte.* Het staat gelijk met het verschil tusschen fr. *avant de* en *avant que.*

54. Een bijzondere vorm van tijdbepalende bijzinnen

zijn zulke, die overeenkomen met de in § 31, § 42 en § 47 b beschrevene, d. w. z. die met *of* beginnen, de woordorde van den hoofdzin hebben en door eene verscholen dubbele ontkenning eene sterke bevestiging van den inhoud des bijzins uitdrukken: *Nauwelijks (pas, niet zoodra, niet lang, te nauwnood) waren wij in huis, of er brak een hevig onweder los, d. w. z. Onmiddellijk brak er een onweer los.*

OPMERKING. De dubbele ontkenning in deze zinnen komt meer uit, wanneer men den zin aldus omzet: *Niet lang waren we in huis, dat er geen onweer uitbrak.* De constructie wordt steeds gebruikt, om te zeggen, dat eene werking zonder tusschenpoos op eene andere gevolgd is.

55. Ook in deze groep (vgl. § 51) zijn eenige verschuivingen op te merken. Eene tijdsaanwijzing wordt soms eene reden: *Nu al die moeite gedaan is, kunt gij niet meer terug.* Met als en wanneer kan eene voorwaarde uitgedrukt worden: *Als (wanneer) ik vacantie kan krijgen, ga ik er heen.* Eindelijk kan met terwijl eene bijkomende omstandigheid worden vermeld: *Terwijl de Donau naar het Oosten gaat, wendt de Rijn zich naar het Westen.*

BIJW. BIJZINNEN VAN OORZAAK EN GEVOLG.

56. In I § § 43 en 44 zijn de bijzondere begrippen ontwikkeld, die tot deze hoofdgroep te brengen zijn, n.l.:

1°. *Oorzaak, reden* (oorzaak, die op het willen werkt), *grond* (oorzaak, die op het denken werkt), *middel* (opzettelijk aangewende oorzaak), *voorwaarde* (noodige of mogelijke oorzaak) en *toegeving* (gevolglooze, vergeetsche oorzaak);

2°. *Gevolg, besluit of daad* (gevolg van een reden), *gevolgtrekking* (gevolg van een grond), *doel* (gewild gevolg).

Deze onderscheidingen geven aanleiding, om de bijzinnen dezer groepen in de navolgende kleinere groepen te splitsen.

De vorm is als regel type-*e*; er zijn echter ook *beknopte* en *onvolledige* bijzinnen in deze groep, en verder komen enkele bijzondere vormen voor.

Bijw. bijzinnen van oorzaak.

57. De bijzinnen, die eene o o r z a a k vermelden, beginnen met het vgw. *doordat*, of soms met het ongemeene *doordien*:

Zijne kwaal verergert, doordat hij zich niet genoeg in acht neemt. Doordien er geen overeenstemming tusschen de partijen te verkrijgen was, mislukte de poging.

De bijzin wordt ook aangeduid met *hier-* of *daardoor* en begint dan men *dat*: *Hierdoor ging de zaak te gronde, dat de directeur te veel aan zijne ondergeschikten overliet* ¹⁾.

Voorbeelden van type-c zijn: *Hij wordt gemenen, door wie vroeger zijne vrienden waren. Door het geen besloten is, vervallen alle andere voorstellen.*

58. Eene oorzaak is ook door een beknopten zin aan te geven, hetzij door een *deelwoord* als **bijstelling**, of een *infinities* met *door te*:

Aan handen en voeten gebonden, was de woestaard niet gevaarlijk meer. Door al te vroeg uit te gaan, is de patiënt weer ingestort.

Bijw. bijzinnen van reden en grond.

59. De bijzinnen, die eene reden of een grond vermelden, beginnen met de vgw. *omdat*, *dewijl (wjl)*, *vermits*, *nu*, *daar aangezien*, *naardien* en *uit hoofde dat*:

Omdat het regent, blijft hij thuis. Hij geeft toe, wjl hem niets anders overblijft. Vermits er door de Regeering een onderzoek beloofd is, zwijgen de bladen thans over de zaak. Nu hij dat toegegeven heeft, verzet ik mij niet langer. Daar deze driehoeken twee zijden en den ingesloten hoek gelijk hebben, zijn zij congruent. Aangezien de commissie weinig medewerking ondervindt, zal zij hare taak wel moeten neerleggen. De verschillen tusschen deze voegwoorden zijn moeilijk vast te stellen, naardien er groote slordigheid heerscht in het gebruik.

OPMERKINGEN. *Omdat* is het meest gebruikelijke woord voor de opgaaf van eene reden. Het wisselt af met het minder gewone

¹⁾ In het Hd. is het altijd *dadurch dass*.

deijvl en het nog zeldzamer *vermits*. *Nu* (*dat*) is bijzonder geschikt voor een pas geconstateerde reden of grond. *Daar* kan zoowel redenen als gronden inleiden. *Aangezien* en *naardien* passen in een strengbetoogenden stijl.

In gebruik is ook nog *uit hoofde dat*. *Nademaal* en *overmits* zijn verouderd. Het eerste komt in de taal van den Bijbel veel voor.

2. *Aangezien (dat)* — ook wel *aangemerkt* — is een eerste voorbeeld van een vgw., dat uit een absoluut deelwoord (vgl. I § 139 *Opm.* 2) zich ontwikkeld heeft. De zin, die er op volgt, heeft het karakter van een nominatiefzin: *Aangezien (zijnde), dat de commissie weinig medewerking ondervindt.*

60. Een beknopte bijzin van reden komt alleen in den vorm van een *deelwoord* of *adjectief* als bepaling van gesteldheid voor: *Door het ongeluk achtervolgd, liet hij op het laatst den moed zinken. Altijd uitvluchten zoekende, werd hij door niemand meer vertrouwd. Rijk en onafhankelijk, had hij niemand naar de oogen te zien.*

OPMERKING. In al deze voorbeelden heeft het deelwoord *betrekking* op het in den hoofdzin genoemde onderwerp. In zeer enkele gevallen staat het onvoltooide deelwoord absoluut (d. w. z. heeft het op geen enkel deel van den hoofdzin betrekking), en komt er een le naamval bij, die in zekeren zin ¹⁾ als onderwerp te beschouwen is:

De wissel veertien daag ontbrekend, was 't crediet verdwenen. (STARING). *Het magazijn gesloten zijnde, gelieve men hiernaast aan te schellen. De termijn verstreken zijnde, weigerde de schoolopziener de stukken in ontvangst te nemen. De verklaring was met een kruis ondertekend, hebbende de getuige verklaard niet te kunnen schrijven.*

Bij de behandeling der bijzinnen van omstandigheid zullen meer dergelijke constructies aangehaald worden.

61. Bij deze zinnen zijn nog de volgende bijzondere vormen op te merken:

1°. De hoofdzin is een zin met een *hulpww.* of *bijwoord van modaliteit* in het gezegde, of is ook wel *een oratorische vraag*; de grond wordt dan in een bijzin met *dat* aangegeven: *Hij moet*

¹⁾ D. w. z. logisch, want grammaticaal behoort een onderwerp bij een persoonsvorm en niet bij een naamwoordelijken vorm van het ww.

onderweg opgehouden zijn, dat hij nog niet terug is. Hij heeft den brief waarschijnlijk niet ontvangen, dat hij nog niet geantwoord heeft. Zijt gij hier meer geweest, dat gij zoo goed den weg weet? Wat hebben zij toch, dat zij zoo fluisteren?

2°. De oorzaak, reden of grond wordt aangegeven door een naamwoord, gevolgd door een bijzin met *als* (soms *die*): *Mager als hij was, kon hij best door dat gat kruipen. Tegenstander als hij van de zaak was, wilde hij niet in de kosten bijdragen. Taaï als de tegenspoed hem gemaakt had, gaf hij zijn plan niet gauw op. Droomer die hij is, begaat hij allerlei verstrooidheden*

Bijw. bijzinnen van middel.

62. Een middel (opzettelijk aangewende oorzaak) kan alleen door een bijzin met *doordat* aangegeven worden, dezelfde vorm, die voor het vermelden van oorzaken dient: *Hij heeft de som bijeengekregen, doordat hij elke week een kwartje naar de spaarbank bracht.* Alleen uit de beteekenis valt op te maken, dat hier van een middel en niet van eene oorzaak sprake is.

Meestal worden echter in dit geval beknopte bijzinnen gebruikt, bestaande uit een *infinitief* met *door te* of *met te*: *De matroos hield zich boven water, door zich aan eene drijvende streng vast te klampen. Zij verdient haar brood, met couranten rond te brengen.*

Bijw. bijzinnen van gevolg, besluit of gevolgtrekking.

63. Deze bijzinnen beginnen met het voegwoord *zoodat*, of respectievelijk met de voegwoorden *waardoor* en *waarom* (soms *weshalve*). De volgende voorbeelden zijn te vergelijken met die uit § 17.

Het had 's nachts verschrikkelijk gesneeuwd, zoodat (waardoor) de weg onbegaanbaar was. Het heeft van nacht al aardig gevoren, zoodat (waarom) we de schaatsen dan ook maar vast van zolder zullen halen. Deze driehoeken hebben de drie zijden gelijk, zoodat (waarom, weshalve) ze gelijk en gelijkvormig zijn.

OPMERKING. Eigenlijk zijn zinnen met *waardoor* of *waarom* bij-

voeglijke bijzinnen, die den geheelen hoofdzin tot antecedent hebben (vgl. § 44 *Opm.* 4). Wegens de gelijkheid in beteekenis met de zinnen, die met *zoodat* aanvangen, is er reden om ze ook tot deze groep te brengen.

Bijw. bijzinnen van doel.

64. Een doel, d. i. een gewild gevolg, kan aangegeven worden door een bijzin met *opdat* of *ten einde* (*dat*): *Sla den noodigen voorraad in, opdat (ten einde) er niet te kort kome.*

Als beknopte bijzinnen van doel worden *infiniteven* met *om te* of *ten einde te* gebruikt: *Hij deed het, om (ten einde) u een dienst te bewijzen.*

OPMERKINGEN. 1. De werkwoordelijke vormen in een bijzin van doel beteekenen steeds eene mogelijkheid. Meestal wordt dit uitdrukkelijk aangegeven door vormen van den toekomstenden tijd: *opdat hij vroeg klaar zal zijn*, of wel van de aanvoegende wijs: *opdat hij vroeg klaar zij*.

2. In het gebruik van beknopte bijzinnen van doel heerscht groote slordigheid. *Ik heb het boek naar den boekbinder gebracht, om in te binden* of *om ingebonden te worden* is beide even gebrekkig. Alleen *om het te laten inbinden* is nauwkeurig. De volgende slordige constructie is uit een courantenbericht: *Tegen den avond nam de volte op straat weer toe, om naar de illuminatie te gaan zien.*

3. Soms dienen deze beknopte zinnen met *om te* tot het vermelden van een of anderen noodlottigen ommekeer. *Frederik van de Paltz aanvaardde de Boheemsche kroon, om haar na weinige weken weer te verliezen.* Zulke zinnen krijgen echter licht iets ongerijmds: *Hij ging 'smorgens gezond en wel uit, om 's avonds doodziek thuis te komen.* Beter is het dan, eene andere constructie te kiezen. Maar in een licht ironischen zin als de volgende is de constructie weer heel bruikbaar: *Wij gingen 's morgens onder het prachtigste weer op weg, om 's avonds drijfmat thuis te komen.*

Soms vermeldt men met *om te* eenvoudig eene slothandeling: *Wij gaan naar Haarlem, vervolgens naar Zandvoort, wandelen verder langs het strand naar IJmuiden, om dan met den laatsten trein weer naar Amsterdam terug te keeren.*

4. Te onderscheiden is *ten einde* als voorzetsel: *ten einde klaar te zijn*, en als voegwoord: *ten einde ik* of *hij klaar zij*. Vgl. fr. *afin de* en *afin que*.

Bijw. bijzinnen van voorwaarde.

65. Eene voorwaarde of veronderstelling, d. i. eene noodig geachte of eene veronderstelde oorzaak, reden of grond, wordt uitgedrukt door bijzinnen, aanvangende met de voegwoorden *indien, als, wanneer, zoo, mits, ingeval, aangenomen dat, verondersteld dat, gesteld dat* en *of* (= indien).

Het verband tusschen voorwaarden en oorzaken of redenen blijkt uit de vergelijking der volgende voorbeelden met die van § 57 en § 59:

Indien hij zich niet genoeg in acht neemt, zal zijne kwaal verergeren. Wanneer er geen overeenstemming tusschen de partijen te verkrijgen is, dan mislukt de poging. Als het regent, blijft hij thuis. Zoo twee driehoeken twee zijden en den ingesloten hoek gelijk hebben, zijn zij congruent.

Voorbeelden van de overige voegwoorden zijn: *Hij gaat mede, mits hij goed oppasse. Hij gaat mede, ingeval hij goed oppast. Aangenomen, verondersteld, gesteld dat gij gelijk hebt, dan kan de zaak niet doorgaan. Och, of alle menschen wijs waren, dan was de aarde een paradijs.*

De voorafgaande voegwoorden dienen alle, om eene voorwaarde te stellen; er zijn er ook twee, dienende om eene voorwaarde uit te sluiten, n.l. *tenzij* en *tenware*, wier beteekenis steeds te vertalen is door *behalve indien*: *Hij gaat er niet heen, tenzij hij eene opzettelijke uitnoodiging krijgt (krijgt); — ten ware hij eene opzettelijke uitnoodiging kreeg.*

Hetzelfde is uit te drukken door bijzinnen met *of* (in de woordorde van den hoofdzin) en het modale hulpww. *moeten*: *Hij gaat er niet heen, of hij moet eene uitnoodiging krijgen; — of hij moest eene uitnoodiging krijgen.*

OPMERKINGEN. 1. Achter *mits* volgt eene zeer nadrukkelijke en achter *ingeval* eene twijfelachtige voorwaarde.

2. *Aangenomen dat, verondersteld dat* en *gesteld dat*, zijn op dezelfde wijze te verklaren als *aangezien dat* (§ 59 Opm. 2).

3. *Tenzij* en *ten ware*, ontstaan uit 't en zij, 't en ware (= indien het niet zij, indien het niet ware), verschillen in dit opzicht, dat achter het eerste eene mogelijkheid, achter het laatste eene onwaarschijnlijkheid of onmogelijkheid volgt. Vandaar achter *tenzij* eene aanvoegende, en achter *ten ware* eene voorwaardelijke wijs.

66. Een bijzin van voorwaarde kan in den vorm van een hoofdzin voorkomen, n.l. als vragende of gebiedende zin: *Hebt gij tijd, ga dan even mee. Is dat uw doel, dan moet ik het u afraden. Houd vol, en gij zult slagen. Vertoon maar dit kaartje, dan zal men u wel toelaten.*

67. Een beknopte bijzin van voorwaarde bestaat meestal uit een *deelwoord* als bepaling van gesteldheid: *Goed ingepakt mag de patiënt wel even opzitten. Op die wijze voortgaande, zal hij al zijne makkers vooruitkomen.* Het streven, om het karakter van voorwaarde op zijn duidelijkst te doen uitkomen, heeft zinnen doen ontstaan als: *Mits alle voorzorgen in acht nemende, zult ge uw doel kunnen bereiken.* Hier begint de beknopte bijzin, bij wijze van uitzondering, wel met een verbindingswoord ¹⁾. Soms is het volt. deelwoord absoluut (d.w.z. het heeft op geen enkel deel van den hoofdzin betrekking) en wordt dan vergezeld van een 4en nvl.: *Den kleinen jongen niet meegerekend, zijn er tien personen.*

In zeldzame gevallen wordt ook eene voorwaarde uitgedrukt door een infinitief, voorafgegaan door *met te* of *om te*: *Gij hadt beter gedaan, met hem niet uit te noodigen. Hij heeft, om het gemeenzaam uit te drukken, een kat in den zak gekocht.*

68. Eindelijk zijn er ook nog onvolledige bijzinnen van voorwaarde (vgl. § 25): *Indien iemand, dan is hij te beklagen. Zoo noodig, zal ik u waarschuwen. Koop er een paar voor mij, mits niet al te duur.*

Ook eene voorwaarde in den gebodsvorm komt soms onvolledig voor: *Nog één zet, dan is hij er.*

OPMERKING. Eene bijzonderheid bij de voorwaardelijke bijzinnen is, dat er soms voorkomen, die *tegelijk* als onderwerp of voorwerp van den hoofdzin dienst doen: *Het is hem niet kwalijk te nemen, als hij wat ongeduldig wordt. Ik zal het niet afkeuren, indien hij zijn eigen weg gaat.*

Bijw. bijzinnen van toegeving.

69. Eene toegeving, d. i. een gevolglooze oorzaak of reden, wordt uitgedrukt door zinnen, aanvangende met de voegwoorden

¹⁾ Vgl. het analoge geval, behandeld in § 71.

of-al, of-ook, ofschoon, schoon, hoewel, of hoezeer, niettegenstaande(dat), in weerwil dat, toegegeven dat:

Of hij zich al in acht neemt, zijne kwaal verergert met den dag. Of ik ook waarschuude, zij gingen hun gang. (Of) schoon het regent, gaat hij uit. Hoewel hij rijk is, is hij niet gelukkig. Hoezeer hij zijn uiterste best doet, hij komt niet vooruit. Niettegenstaande (dat) wij alle voorzorgen genomen hadden, mislukte de proef. In weerwil dat de barometer vrij hoog staat, regent het. Toegegeven dat gij gelijk hebt, dan brengt dit toch geen verandering in de zaak.

Ook enkele voorbeelden van type-c komen voor: *Trots wie hem tegenstreven, gaat hij regelrecht op zijn doel af. Ondanks het geen afgesproken was, heeft hij zijn eigen zin gevolgd.*

OPMERKINGEN. 1. De bijzinnen van toegeving worden in den hoofdzin dikwijls aangeduid met de bijwoorden *toch, echter, evenwel, enz.* (Vgl. § 13 en *Opm.* 2).

2. Wanneer iets toegegeven wordt, dan geschiedt dit gewoonlijk onder groote overdrijving: *Al zette men mij het mes op de keel; Al beloofde men hem koeien met gouden horens; Al valt de hemel naar omlaag, enz.* Wat die uitdrukkingen in het groot doen, doen de bijwoorden *al, ook, wel, zeer, schoon (= al)* in het klein, nl. zij leggen een zekeren nadruk op hetgeen toegegeven wordt. Ook *ofschoon* werd voorheen gescheiden: *Of hij schoon komt, enz.*

70. Een bijzin van toegeving kan op verschillende wijzen den vorm van een hoofdzin aannemen:

1°. die van een vragenden zin, met behulp van de bijwoorden *al en ook*: *Doet hij al zijn best, hij komt niet vooruit. Loopt het hem ook wat tegen, hij geeft den moed niet op. Al loopt het hem tegen, hij geeft den moed niet op.*

2°. die van een mededeelenden zin in de aanvoegende wijs: *Hij moge rijk zijn, hij is niet gelukkig.*

3°. die van een gebiedenden zin, meestal vergezeld van het bijw. *maar*: *Schel maar toe, wij doen toch niet open. Doe maar uw best, het baat toch niet.*

OPMERKINGEN. 1. Uit de voorbeelden onder 1°. blijkt de bijzonderheid, dat het bijwoord *al* voorop kan staan, zonder dat dit eenigen invloed op de wordschikking heeft; deze blijft nl. vragend. Dit is een

argument, om *al* nog niet tot de voegwoorden te rekenen, maar het een bijwoord te blijven noemen.

2. In een bijzin van toegeving met *al* kan eene werkelijkheid toegegeven worden en moet in dat geval een vorm der aant. wijs staan: *Al staat hij vroeg op, hij is toch altijd laat klaar.* Maar zeer dikwijls wordt met dezen vorm iets onwerkelijks toegegeven en daarom komt achter *al* herhaaldelijk een vorm der voorwaardelijke wijs: *Al stond hij vroeg op, hij zou toch niet op tijd klaar kunnen zijn. Al gaf ik toe, de zaak zou daarmee toch niet uit zijn. Al had ik vacantie, ik zou er niet kunnen heengaan.*

71. Eene toegeving komt ook als beknopte zin voor, in den vorm van een *deelwoord* als bepaling van gesteldheid. Deze beknopte bijzinnen zijn naar den vorm volkomen gelijk aan die van oorzaak of reden, maar de verhouding van den inhoud des hoofdzins tot dien van den bijzin is anders. Vgl. de voorbeelden uit § 58 en § 60 met de volgende:

Aan handen en voeten gebonden, gaf de woestaard de politie toch nog handen vol werk. Door het ongeluk achtervolgd, liet hij den moed toch niet zinken. Altijd uitvluchten zoekende, nam hij nochtans den schijn aan van gaarne iedereen ter wille te zijn.

Men ontmoet vaak beknopte bijzinnen van toegeving, die, in afwijking van den regel, wel met een verbindingswoord aangeven; bv. *Hoewel nimmer tot bevredigende resultaten leidend, worden deze proefnemingen telkens herhaald.* Hier is het opnemen van het verbindingswoord te verklaren uit de zucht, om het karakter van toegeving duidelijk te doen uitkomen. Waar echter, gelijk het gebruik wil, in den hoofdzin een beperkend tegenstellend bijwoord voorkomt, is er geen reden om den bekn. bijzin met een verbindingswoord te doen beginnen.

OPMERKING. De zinnen van bijzonderen vorm, als in § 61, 2° vermeld zijn, kunnen ook de beteekenis van toegevingen krijgen: *Mager als hij was, kon hij toch niet door dat gat kruipen. Tegenstander als hij van de zaak was, wilde hij niettemin zijn aandeel in de kosten dragen;* enz.

72. Er zijn ook onvolledige bijzinnen van toegeving (vgl. § 25): *Schoon zelf niet rijk, is hij altijd tot helpen gereed. Hoewel in beginsel tegen de zaak, gaf hij ter wille van de eendracht zijn verzet op.*

73. Een bijzonder soort van bijzinnen van toegeving zijn de volgende. Zij geven toe, dat een of ander zinsdeel: het onderwerp, het voorwerp of eenige bepaling onverschillig is, d.w.z. geen invloed heeft op den inhoud van den hoofdzin. Zij beginnen met vragende voornwdn. of vragende bijwoorden, meestal versterkt door het toegevende *ook*, maar deze hebben nu het karakter van onbepaalde voornwdn. en bijwdn.

Wat ook vall' (ond.), trouw staat pal. Wie het hem verwijten moge (ond.), ik mis den moed daartoe. Wat die knaap ook worde (naamw. dl. v. h. gez.), ver brengen zal hij het nooit. Wat hij ook bewere (l. v.), ik vertrouw hem niet. Wien men de taak ook opdrage (m. v.), de uitslag blijft altijd onzeker. Waarmede hij zich ook inlate (o. v.), hij doet het altijd met vollen ijver. Welke kleuren zij ook kieze (bijv. bep.), zij misstaan haar alle. Waar hij ook kome (bijw. bep. v. pl.), overal is hij welkom. Wanneer hij ook kome (id. v. tijd), steeds is hij welkom. Hoe hij het ook aanlegge (id. v. hoed.), altijd loopt het mis. Hoeveel het boek ook kosten moge (id. v. hoegr.), hij heeft het voor zijne studie noodig.

OPMERKINGEN. 1. De verhouding van deze soort van toegevende bijzinnen tot de vorige staat gelijk met die van 'eene vraag 2e soort tot eene vraag 1e soort (vgl. I § 70): *Wie komt straks?* en *Komt hij straks?* Gelijk hier eerst naar een enkel zinsdeel en dan naar eene geheele gedachte gevraagd wordt, kan men ook òf een enkel zinsdeel, òf eene geheele gedachte als gevolgoos toegeven: *Wie straks ook kome, ik ben niet te spreken*, en *Al komt hij straks, ik ben niet te spreken*.

2. Daar in zulke toegevende zinnen 2e soort meestal slechts eene mogelijkheid wordt toegegeven, komen er, gelijk uit de voorbeelden blijkt, meest. vormen van de aanvoegende wijs in voor. In gewone taal drukt men de mogelijkheid veelal niet door vormverschil uit en men zegt of schrijft: *Wie er ook komt*, enz. Ook een voorwaardelijke wijs kan voorkomen: *Waar hij ook kwam (e), hij zou overa zijn hoofd stooten*.

BIJW. BIJZINNEN VAN HOEDANIGHEID EN GRAAD.

74. In I § 54 is aangegeven, hoe de qualiteit of de quantiteit van eene werking of toestand op verschillende manieren in

bepalingen kan uitgedrukt worden, nl. door het vermelden:

1°. van de wijze of het *hoe* eener werking;

2°. van de omstandigheden, waarmede zij gepaard gaat;

3°. van eene beperking, waaraan zij onderworpen is;

4°. van eene in *maat*, *gewicht* of *prijs* uitgedrukte *hoe-grootheid*, of van de *intensiteit* eener werking of de *graad* eener eigenschap, of van eene verhouding.

Wat in dit opzicht door bijzinnen kan uitgedrukt worden, loopt hiermede niet geheel parallel, maar komt er toch mede overeen. *Omstandigheden*, *beperkingen* en *verhoudingen* kunnen eveneens door bijzinnen uitgedrukt worden. Bijzonderheden omtrent *maat*, *gewicht* of *prijs* daarentegen niet. Omtrent het *hoe* van eene werking of toestand kan men met een zin alleen iets zeggen door het maken van eene vergelijking. De *intensiteit* of *graad* kan ook uitgedrukt worden door eene vergelijking, maar nog op eene andere wijze, nl. door het vermelden van een gevolg.

Op grond van het voorafgaande is deze hoofdgroep in de volgende vijf kleinere groepen te splitsen:

1°. bijzinnen van vergelijking (*gelijkheid*, *ongelijkheid* of *schijnbare gelijkheid*);

2°. bijzinnen van omstandigheid;

3°. " " beperking;

4°. " " graadaanwijzend gevolg, en

5°. " " verhouding.

De vorm is als regel *type-e*; er zijn echter ook *beknopte* en *onvolledige* bijzinnen in deze groep, en verder komen enkele bijzondere vormen voor.

Bijw. bijzinnen van vergelijking.

75. Men kan door eene vergelijking in de eerste plaats het *hoe* eener werking of toestand uitdrukken, maar ook er de *intensiteit* of *graad* ¹⁾ mede aangeven. Verder kan de uitslag eener vergelijking drieërlei zijn. Men kan nl. eene *gelijkheid*, eene *ongelijkheid* of eene *schijnbare gelijkheid* constateeren. In

¹⁾ Den term *intensiteit* gebruikt men liefst, als men van eene werking, en *graad*, als men van eene eigenschap spreekt, b. v. *Hij gaat hard achteruit* en *Hij is hard ziek*.

het eerste geval gebruikt men de voegwoorden: *zoaals, zoo, als, gelijk, evenals* of *evenmin als*; in het tweede het vgw. *dan*, en in het derde geval het vgw. *alsof*, soms verkort tot *of* of tot *als*.

Spreek, zooals gij het gehoord, en schrijf, zooals gij het gezien hebt. Zoo de ouden zongen, piepen de jongen. Hij is zoo oud, als hij opgegeven heeft. Hij doet het, gelijk het hem is voorgedaan. Evenals een weerhaan met alle winden draait, wisselt die man zijne politieke meeningen. Evenmin als een kind een moeilijk vers verstaat, versta ik die symphonie.

Hij gedroeg zich moediger, dan ik verwacht had. Het verslag is uitvoeriger, dan de leden bedoeld hadden.

Hij staat daar, alsof hij geen tien kan tellen. Doe maar, alsof je thuis was. Hij doet net, of hij het weet. Hij kwam weer binnen, als was er niets gebeurd.

OPMERKINGEN. 1. De vergelijkingen dragen in hooge mate tot de levendigheid van de taal bij en vormen daarom een belangrijk hoofdstuk uit de leer van den stijl. Wanneer men zegt: *Hij is zoo gezond als een visch* (gezond is), dan zegt men niet anders dan: *Hij is heel gezond*, maar het maakt meer indruk.

In dit voorbeeld wordt eenvoudig een persoon met een dier vergeleken ten opzichte van dezelfde eigenschap. Soms worden de vergelijkingen uitvoeriger en zijn het werkingen en toestanden met geheel uiteenloopende onderwerpen, die aan elkaar gelijkgesteld worden: *Gelijk menige prachtige vlinder niet langer leeft dan een dag, zoo ging het ook met zijne schitterende redevoering. Onnadenkend verwoestte hij zijn leven, zooals een kind zijn speelgoed vernielt.*

Dit alles behoort echter niet meer tot het gebied der spraakkunst, maar tot dat der stijl leer.

2. Onder de voegwoorden, die vergelijkingen inleiden, is *alsof* een der merkwaardigste. Letterlijk beteekent dit voegwoord *als indien*, en de bijzinnen van schijnbare gelijkheid houden dan ook eene vergelijking en tegelijk eene voorwaarde in. *Hij doet, als of hij thuis was* beteekent alzoo: *Hij doet, als* (hij doen zou), *indien hij thuis was*. Streng genomen zou er dan ook achter *alsof* altijd een vorm van de voorwaardelijke wijs moeten volgen, want er wordt steeds het een of ander achter vermeld, dat maar schijn is. Toch volgt er in onze taal dikwijls een praesensvorm, d. i. een vorm van de aant. wijs, op *alsof*: *Hij doet, alsof hij mij niet kent*. In het Fransch staat achter *comme si* altijd een verleden tijdvorm, d. i. eene voorwaardelijke wijs.

76. Beknopte bijzinnen komen in deze groep niet voor, maar onvolkomen of onvolledige bijzinnen van vergelijking zijn er des te meer: *Hij stelde zich aan als een clown* (zich aanstelt). *Hij is liever slachtoffer dan bedrieger* (= dan dat hij bedrieger is). *Men kon hem leiden als een kind* (= als men een kind kan leiden). *Wien zoudt gij beter uw vertrouwen schenken, dan uwen vader* (= dan dat gij uwen vader uw vertrouwen schenkt). *Hij is grooter dan ik* (groot ben).

Menigmaal komt het ook voor, dat in den onvolledigen vergelijkenden bijzin een andere bijzin is opgenomen: *Niets trof mij zoozeer, als hetgeen die oude vrouw opmerkte* (mij trof). *Niemand kan dit beter begrijpen, dan wie het zelf heeft ondervonden* (het begrijpen kan). *Ik vind het aangenaam, dat hij heengaat, dan (dat ik het aangenaam vind) dat hij blijft*.

OPMERKINGEN. 1. Door deze geschiktheid voor onvolledig gebruik kunnen bijzinnen van vergelijking dikwijls een *bijvoeglijk karakter* krijgen, d. w. z. ter bepaling bij een substantief dienen: *Een geluid als het kraken van voetstappen deed haar opschrikken. Een jongen als uw broer moest zich daarmede niet inlaten. Voor een man als de(n) baron was dat eene kleinigheid. In een werkkring als de(n) uwe(n) moet gij dubbel voorzichtig zijn*.

De natuurlijke aanvulling in al dergelijke gevallen is een vorm van het ww. *zijn*, en *het kraken, uw broer, de baron, de uwe* zijn daarom als nominatieven te beschouwen. Toch komt het voor, dat auteurs het substantief der vergelijking met dat, waar de bepaling bij hoort, in nvl. laten congrueeren: *Hij wilde een man als den burgemeester dat verdriet niet aandoen*. Vgl. ook het 3^e en 4^e voorbeeld. Bij het gebruik van pers. vnvwd. hoort men evenzoo nu eens den nominatief, dan weer een congrueerenden vorm: *Voor iemand als hij is dat eene kleinigheid, maar ook: Ik kan iemand als hem niet laten wachten*. Het taalgebruik veroorlooft zich hier zekere speling.

2. Ook onvolledige bijzinnen van vergelijking, als aan het slot der paragraaf besproken worden, d. i. met een bijzin er in, kunnen zelfstandigheden bepalen: *Maatregelen, als die nu genomen zullen worden, doen niet dan kwaad. Zulk een slecht hôtel, als waarin wij ditmaal terechtgekomen waren, hadden wij nog niet gehad. Duurder stoffen, dan die de bediende ons liet zien, waren er niet voorhanden*. De aanvullingen liggen hier voor de hand: *als die zijn, die nu genomen zullen worden; als dat was, waarin wij...* enz Het komt in dergelijke gevallen zelfs voor, dat het betr. vnvwd. achter het vergelijkende

als ook maar weggelaten wordt: *Een werk, als ik nu onder handen heb. Beter brood, dan we hier krijgen.*

Bijw. bijzinnen van omstandigheid.

77. De bijw. bijzinnen van omstandigheid worden ingeleid door de voegwoorden *terwijl*, *zonder dat*, *in plaats dat*, *laat staan dat* of *daargelaten dat*: *'s Avonds werd er van wege de gemeente eene schitterende illuminatie ontstoken, terwijl ook vele particulieren hunne woningen verlichtten. Zonder dat hij mij groette, liep hij voorbij. In plaats dat hij mij bedankte, had hij allerlei aanmerkingen. Hij vroeg ons niet eens om binnen te komen, laat staan dat hij ons iets te drinken aanbood. Daargelaten dat het boek mij te duur is, vind ik het ook geen mooi exemplaar.*

OPMERKINGEN. 1. Uit de voorbeelden blijkt, dat hier òf sprake is van eene *vergezellende* omstandigheid, òf soms ook van eene omstandigheid, die *uitblijft*.

2. In plaats van *terwijl* wordt in literaire taal ook *daar* of *waar* gebruikt: *Ze (de golven) wieglen me op den vloed, Daar ze als dolfijnen roeien.* (Bogaers.)

78. Beknopte bijzinnen van omstandigheid bestaan voor vergezellende omstandigheden uit *deelwoorden* of *adjectieven* als bep. van gesteldheid, en voor uitblijvende omstandigheden uit *infinities* met *zonder te* of *in plaats van te*:

Door al hunne kinderen en kleinkinderen omgeven, vierden de oudelui hun gouden feest. Zoo trok hij Germanië door, overal het Evangelie verkondigende. Hij gaat zijn weg, onverschillig voor lof of voor laster.

Hij ging heen, zonder mij te waarschuwen. In plaats van hem om vijf uur te wekken, lieten ze hem tot acht uur slapen.

Soms bestaat de beknopte bijzin ook wel uit een absoluut deelwoord, (d. w. z. dat op geen enkel deel van den hoofdzin betrekking heeft,) vergezeld van een 1^{en} nvl. bij een onvolt. deelwoord, en van een 4^{en} nvl. bij een volt. deelw.:

Wij verrasten daar op den top van het duin een knaap, de blonde haren in den wind wuivende. Den rug gekromd, stond de slaaf voor zijn meester. De studenten kwamen

binnen, duwend de een tegen den ander. Als zij daar aan het Tolhuis hunne mooie stad overzien, de Westertoren fier zich verheffend boven tal van andere en de omtrek der halve maan wegfleuwend aan den horizon, . . .

OPMERKING. Een voorbeeld van een berispelijken beknopten zin met *zonder te* geeft het volgende courantenbericht: *Op ongeveer vier palen ten Westen van Batoe Kliau werd de nacht doorgebracht, zonder door den vijand verontrust te worden.*

79. Een bijzonderen vorm hebben de bijw. bijzinnen van omstandigheid, die overeenkomen met de in §§ 31, 42, 47 en 53 beschrevene, de bijzinnen met *of* en in de woordorde van den hoofdzin: *Nooit ontmoet hij mij, of hij vraagt naar u,* (= zonder dat hij naar u vraagt). *Zelden* (= niet dikwijls) *komt hij in stad, of hij loopt even bij ons aan. Hij kan geen voet verzetten, of verkleede politie-agenten volgen hem.* Al dergelijke zinnen drukken op sterke wijze uit, dat hetgeen in den bijzin gezegd wordt, *altijd* en *onder alle omstandigheden* plaats heeft: *Bij iedere ontmoeting vraagt hij naar u,* enz.

Bijw. bijzinnen van graadaanwijzend gevolg.

80. Deze bijzinnen van gevolg onderscheiden zich hierdoor van die in de vierde hoofdgroep (§ 63), dat het gevolg alleen vermeld wordt, om graad- of intensiteitsverschil uit te drukken; vgl. b.v. *Ons huis is maar klein, zoodat we geen logé's kunnen bergen,* en: *Ons huis is zoo klein, dat we geen logé's kunnen bergen.* Wanneer een bijzin van gevolg voor dit laatste doel moet dienen, gaat meestal eene aanduidende graadbepaling in den hoofdzin vooraf: *zoo, zoodanig, zoozeer, in die mate, zulk, genoeg of te,* en begint de bijzin zelf met *dat*; alleen na *te* volgt *dan dat*.

Het gekibbel begint hem zoodanig (zoozeer, in die mate) te vervelen, dat hij voortaan geen woord meer over die zaak wil hooren. Hij deed mij zulke heftige verwijten, dat ik er waarlijk van schrikte. Hij is oud en wijs genoeg, dat hij dit zelf wel kan beslissen. Die kinderen zijn te jong, dan dat zij hun verlies nog kunnen beseffen.

Soms blijft elke graadaanduiding in den hoofdzin weg: *Het regent, dat het giet. Het vriest, dat het kraakt. Hij loopt, wat hij kan.*

81. Wanneer de voorloopige graadaanduiding uit *genoeg* of *te* bestaat, kan de bijzin in beknopten vorm voorkomen, nl. als infinitief met *om te*: *Zij zijn oud genoeg, om dat zelf te beslissen. Zij zijn te jong, om hun verlies te beseffen.*

OPMERKING. Een infinitief met *om te* in deze beteekenis kan soms als bijvoeglijke bepaling voorkomen: *'t Is een gezicht om van te schrikken*; of ook wel als naamw. deel van het gezegde: *'t Is om te huilen. 't Is om zich dood te ergeren.*

82. Bij deze groep zijn nog de volgende bijzondere vormen op te merken:

1°. Als de voorloopige graadaanduiding ontkenkend is, neemt de bijzin den bekenden vorm aan, in § 31, 42, enz. beschreven, d. w. z. hij begint met *of* en heeft de woordorde van den hoofdzin: *Zoo klein is ons huis niet, of wij kunnen wel een paar logé's bergen* (= dat we niet... enz.). *De kinderen zijn niet zoo jong, of zij kunnen hun verlies wel beseffen* (= dat zij niet... enz.).

2°. Soms gaat de graadaanwijzende gevolgzin als hoofdzin vooraf, en komt de eigenlijke hoofdzin met de graadaanduiding voorop er achter. Zoo kunnen de voorbeelden van § 79 dezen vorm aannemen: *Wij kunnen geen enkelen logé bergen, zoo klein is ons huis. Hij wil geen woord meer over die zaak hooren, zoodanig verveelt hem dat gekibbel. Ik schrikte er van, zulke heftige verwijten deed hij mij*, of ook: *zulke heftige verwijten als hij mij deed.*

Bijw. bijzinnen van beperking.

83. De bijzinnen, die door eene beperking, d. i. door een voorbehoud of door eene uitzondering eene grens stellen aan de beteekenis van het gezegde, beginnen, als zij restrictief (beperkend) zijn, met *voor zooverre* (als), *in zooverre* (als), of met de constructies: *wat... betreft*, *wat... aangaat*, *wat... aanbelangt*, enz. Zijn zij exceptief (uitzonderend), dan beginnen zij met de uitzonderende voegwoorden: *behalve dat*, *uitgenomen dat* of *uitgezonderd dat*.

Voor zooverre ik het boek gelezen heb, bevat het mij nog al. In zooverre ik op een eersten indruk mag afgaan, zou ik

zeggen: laat u niet met hem in. Wat zijne eerlijkheid betreft, daarvoor sta ik in.

Hij heeft een goed examen gedaan, behalve dat zijne kennis van aardrijkskunde onvoldoende was. Alle plaatsen zijn vrij, uitgenomen dat er een paar rijen stoelen gereserveerd zijn.

Een voorbeeld van type-c is: *Hij heeft mij volledig ingelicht betreffende hetgeen er in de laatste vergadering besloten is. Dat is geen kost voor wie eene zwakke maag heeft.*

OPMERKING. In de uitdrukkingen *wat... betreft*, enz. is *wat* als een betr. v.nwd. te beschouwen; de beteekenis is: *voor wat... aangaat*.

84. Evenals de vergelijkingen worden ook de uitzonderingen herhaaldelijk in onvolkomen bijzinnen uitgedrukt. *Behalve* wordt dan dikwijls vervangen door *dan*.

Allen waren uit, behalve ik (= behalve dat ik niet uit was). *Er was niemand thuis, behalve ik* (= behalve dat ik wel thuis was). *Hij drinkt niets dan melk* (= dan dat hij melk drinkt). *Die dokter is alle dagen te spreken, uitgezonderd 's Maandags*. *Al de leerlingen kregen een prijs, behalve uw broer* (= behalve dat uw broer geen prijs kreeg). *Hij prees alle leerlingen, behalve uwen broer* (= behalve dat hij uwen broer niet prees). *Hij gaf alle jongens een prijs, behalve uwen broer* (= behalve dat hij uwen broer geen prijs gaf). Uit de aanvulling blijkt telkens de naamval van woorden als *melk*, *broer*, enz.

Opmerking verdient, hoe achter *behalve* eene ontkenning of eene bevestiging volgt, naar gelang in den hoofdzin omgekeerd eene bevestiging of eene ontkenning is voorafgegaan.

Ook hier (vgl. § 76) doet zich het verschijnsel voor, dat er in de beperking soms een geheele bijzin opgenomen is, waarvan de functie door de aanvulling duidelijk kan worden, b.v.: *Alles was hem naar den zin, behalve dat hij betalen moest* (= behalve dat het hem niet naar den zin was, dat hij betalen moest). Uit deze aanvulling blijkt, dat hier een onderwerpszin is ingeschakeld. De volgende voorbeelden toonen aan, hoe dit met allerlei zinnen het geval kan zijn.

Hij vond alles goed, behalve dat hij betalen moest (l.v.). *Hij had overal op gerekend, behalve dat hij betalen moest* (o. v.).

Hij leest allerlei boeken, behalve die op zijn vak betrekking hebben (bijw. bep.) *Gij hebt uw boek overal gezocht, behalve waar het te vinden was* (bijw. bep. v. plaats), enz.

85. De bijzondere vorm van bijzin met *of* en de woordorde van den hoofdzin komt ook hier voor: *Ik weet niet beter, of ik heb betaald. Hij dacht niet anders, of ik was afgewezen. Het kon niet anders, of dit spelletje moest op eene vechtpartij uitloopen.* Dat deze bijzinnen onder de restrictieve te rangschikken zijn, wordt gemotiveerd door de mogelijkheid om ze als volgt om te zetten: *Ik weet niet beter, dan dat ik betaald heb, (= dan dat ik weet, dat ik betaald heb).*

Bijw. bijzinnen van verhouding.

86. De bijzinnen, die de verhouding aangeven, waarin de werking of toestand, in den hoofdzin vermeld, tot die van den bijzin staat, beginnen met *naarmate* (dat) en *naar gelang* (dat): *Naarmate wij stijgen, wordt het uitzicht ruimer. Naar gelang uwe diensten zijn, zal uwe belooning geregeld worden.*

Een bijzondere vorm om eene verhouding uit te drukken is het gebruik van het bijwoord *hoe* in den bijzin met het bijw. *des-te* in den hoofdzin: *Hoe zwaarder de taak is, des te verdienstelijker wordt het slagen.* Of beide zinnen vangen aan met *hoe*, en de hoofdzin neemt dezelfde woordorde als de bijzin aan: *Hoe drukker hij het had, hoe meer werk hij afdeed,* (en niet: *hoe meer werk deed hij af*). Naar dit model zijn verschillende bekende elliptische zegswijzen ontstaan, waarin twee comparatieven gelijk gesteld worden: *Hoe langer, hoe mooier. Hoe vroeger, hoe liever. Hoe later op den dag, hoe schooner volk,* e. d.

OPMERKING. Wanneer de zin, waarvan een verhoudingszin afhangt, zelf ook een bijzin is, vereischt de constructie eenige oplettendheid: *Iedereen zal toegeven, dat hoe zwaarder de taak is, het slagen des te verdienstelijker wordt,* of: *hoe verdienstelijker het slagen wordt;* of ook: *dat het slagen des te verdienstelijker wordt, naarmate de taak zwaarder is,* maar niet: *dat hoe zwaarder de taak is, des te (of hoe) verdienstelijker wordt het slagen.*

BIJW. BIJZINNEN VAN MODALITEIT.

87. In I § 60 *Opm.* is er reeds de aandacht op gevestigd, dat de modaliteit, d. i. de al- of niet werkelijkheid van eene gedachte ook vaak door kleine tusschenzinnen uitgedrukt wordt: *geloof ik, meen ik, dunkt me, vrees ik*, enz. Evenzoo zijn er enkele bijw. bijzinnen, die tot hetzelfde doel gebruikt worden. Zij vangen aan met de voegwoorden *zooals, gelijk* of *naar (dat)*, en komen in het algemeen hier op neer, dat zij nu eens meer stelligheid aan den hoofdzin geven, dan weer de stelligheid der uitspraak verzwakken of verzachten.

Zooals het spreekwoord zegt: nieuwe bezems vegen schoon. Gelijk ik voorspelde, is het gaan regenen. Naar het gerucht wil, staan zijne zaken heel slecht. Naar het mij voorkomt, gaat hij er niet op vooruit. Zoals ik wel vreesde, liep de zaak mis.

Ook de vorm type-c met de voorzetsels *volgens* of *naar* komt voor: *Naar of volgens hetgeen de dagbladen melden, is er eene verandering in het ministerie te wachten.*

VEELVOUDIG SAMENGESTELDE ZINNEN.

88. Tot dusver zijn alleen tweeledig samengestelde zinnen beschouwd, hetzij uit twee nevenschikte zinnen bestaande, hetzij uit een hoofdzin en een ondergeschikten zin. Men zou dit eenvoudige samengestelde zinnen kunnen noemen.

Daartegenover staan dan veelvoudig samengestelde zinnen, die uit drie of meer hoofdzinnen of bijzinnen gevormd zijn. Op die wijze kunnen zinnen van zeer samengestelden bouw ontstaan.

Vormt zulk een veelvoudig samengestelde zin een samenhangend geheel, dan heet dit eene *periode*. ¹⁾ Meestal bestaat eene periode uit eene kortere of langere reeks van enkelvoudige of samengestelde zinnen, die men dan *zinsmeden* noemt. Is eene periode

¹⁾ Letterlijk: *omloop* of *kringloop*.

afgeloopen en begint er eene nieuwe, dan geeft een schrijver dit gewoonlijk aan, door op een nieuwen regel te beginnen. De spreker of lezer doet het door eene merkbare rustpoos.

Het vlug doorzien van het verband zulker samengestelde zinnen en perioden is eene vaardigheid, die den lezer van groot nut kan zijn bij zijne lectuur, en die een schrijver steunt, wanneer hij zelf voor de uitdrukking zijner gedachten min of meer samengestelde zinnen behoeft.

OPMERKING. Het gebruik van veel enkelvoudige en weinig samengestelde zinnen behoort tot eene eenvoudige en vlugge gedachten-uiting; het tegendeel is eigen aan meer rustig of statig taalgebruik. Van de stof, waarover iemand spreekt of schrijft, van de omstandigheden, waaronder hij het doet, en voor een groot deel ook van zijne algemeene geaardheid hangt het af, welke richting zijn taalgebruik bij voorkeur volgen zal. Het een zoowel als het ander kan goed of mooi zijn. Hoofdzaak is, dat de gang der gedachten licht te overzien zij, dat het belangrijke zich behoorlijk onderscheide van het minder belangrijke, en, dat er eene zekere melodie in de zinnen zij op te merken, vrij van eentonigheid en in harmonie met de behandelde stof.

De bijzondere opmerkingen, waartoe dit onderwerp aanleiding geeft, voeren echter van het gebied der grammatica tot dat van den stijl.

89. De bouw van veelvoudig samengestelde zinnen geeft aanleiding tot zoo talrijke variaties, dat het ondoenlijk is, die tot zekere algemeene typen te brengen. Het inzicht in dien bouw wordt alleen verkregen, door eenige oefening in het waarnemen en analyseeren van bijzondere gevallen. Wel zijn enkele algemeene regelen te geven, die daarbij als richtsnoer kunnen dienen.

a. In de eerste plaats is er bij een veelvoudig samengestelden zin op te letten, of hij al dan niet uit twee of meer nevensgeschikte gedeelten bestaat. Indien wel, dan is na te gaan, van welken aard het nevenschikkend verband tusschen die gedeelten is (*aaneenschakelend, tegenstellend, of oorzakelijk*).

b. In de tweede plaats is te onderzoeken, hoe elk dier niet meer in nevensgeschikte deelen te splitsen zinnen op zijne beurt gebouwd is. Zulk een deel kan of enkelvoudig, of weer samengesteld zijn.

c. In het laatste geval is er een hoofdzin, of zijn er ook wel twee of meer verbonden hoofdzinnen, waarbij dan een of meer bijzinnen behooren.

d. Zijn er meer bijzinnen, dan kunnen deze of ten opzichte van elkander nevensgeschikt zijn, waarbij dan weer op den aard van dat verband is te letten; of zij zijn onderling afhankelijk, zoodat er bijzinnen van den 2en, 3en of lageren graad onder voorkomen (§ 27 *Opm.* 3).

e. Bij elken bijzin is na te gaan zijne functie ten aanzien van den zin, waarvan hij afhankelijk is (*onderwerp, deel van het gezegde, voorwerp, bijv. bepaling of bijw. bepaling*, en in zeer zeldzame gevallen *bep. van gesteldheid*). Verder is er tevens te letten op zijn vorm (vorm van den *bijzin*, d. w. z. type-*a, b, c, d* of *e*, vorm van den *hoofdzin, beknopte vorm of onvolledige vorm*, of ook een der beschreven *bijzondere vormen*).

Op die wijze is het mogelijk, den bouw van een samengestelden zin behoorlijk na te gaan.

VOORBEELDEN. Uit het gegevene blijkt, dat het analyseeren van zinnen alleen een middel is om vlug den bouw van zinnen te leeren overzien. Eenige voorbeelden van veelvoudig samengestelde zinnen en hunne analyse volgen hier.

1. *Ginds stond een koetsier, die, geholpen door zijn knechtje, het rijtuig van zijn' heer poetste, en het rad, dat de jongen voortdurend nat hield, zoo lustig liet draaien, dat het eene zon uit een prachtig vuurwerk geleek.*

Het geheel is een samengestelde volzin, bestaande uit:	
A. den <i>hoofdzin</i> :	Ginds stond een koetsier.
a. twee <i>bijw. bijzinnen</i> (aaneensch. nevensgeschikt):	1. die het rijtuig poetste. 2. en het rad zoo lustig liet draaien.
b. den bekn. <i>bijw. bijz. van omstandigheid</i> (afh. van a 1)...	geholpen door zijn knechtje.
c. den <i>bijw. bijzin</i> (afh. van a 2):	dat de jongen voortdurend nat hield.
d. den <i>bijw. bijz. van graadaanwijzend gevolg</i> (afh. van a 2):	dat het eene zon uit een prachtig vuurwerk geleek.

Toen greep een opvolger den houten bal en wreef dien met de handen, terwijl zijn oog het doelwit mat, en wierp dien met zulk eene snelheid de baan over, dat de houten kegels niet alleen alle omstoven, maar de bal nog zelfs kracht genoeg overhield, om den kegeljongen van schrik zijwaarts te doen springen.

Het geheel is een samengestelde zin, bestaande uit:

- A. drie aaneenschakelend nevenschikte hoofdzinnen:
1. Toen greep een opvolger den houten bal.
 2. en wreef dien met de handen.
 3. en wierp dien met zulk eene snelheid de baan over.
- a. den *bijw. bijz. van omstandigheid* (afh. van A 2): terwijl zijn oog het doelwit mat.
- b. twee *bijw. bijz. van graadaanw. gevolg* (versterkend aaneenschakelend nevenschikt en samen afh. van A 3):
1. dat de houten kegels niet alleen alle omstoven.
 2. maar de bal nog zelf kracht genoeg overhield.
- c. den *bekn. bijw. bijz. van graadaanw. gevolg* (afh. van b2): . . om den kegeljongen van schrik zijwaarts te doen springen.

Waagdet gij nog eens eene oude anecdote, die u veel genoegens verschaft had en waarvan gij u ook deze maal nog al vrij wat beloofdet, omdat allen zich hielden, alsof zij haar niet kenden, hij bedierf er de uitwerking van, door juist als het op de aardigheid aankwam, het verhaal al raffelende voor u af te maken.

- Het geheel is een samengestelde volzin, bestaande uit:
- A. den *hoofdzin*. Hij bedierf er de uitwerking van.
- a. den *bijw. bijz. van voorwaarde* (vorm vanden vragenden hoofdzin en afh. van A): Waagdet gij nog eens eene oude anecdote.
- b. twee *bijw. bijzinnen* (aaneenschakelend nevenschikt en afh. van a):
1. die u veel genoegens verschaft had.
 2. en waarvan gij u ook deze maal nog al vrij wat beloofdet.

- c. den *bijw.bijz. van reden* (afh. van *b 2*):..... omdat allen zich hielden.
- d. den *bijw. bijz. van schijnbare gelijkheid* (afh. van *c*):..... alsof zij haar niet kenden.
- e. den *bekn. bijw. bijz. van middel* (afh. van *A*):..... door het verhaal al raffelende voor u af te maken.
- f. den *bijw. bijz. van tijd* (afh. van *e*):..... juist als het op de aardigheid aankwam.

Hier hadden de geneesheeren verklaard, dat zij misschien den nacht niet zou doorkomen, en thans gingen wij hooren, of zij nog in leven was; want daags te voren had ze zoo onophoudelijk gejammerd, om mij nog eens te zien, dat men haar had moeten beloven, mij des anderen daags bij haar te brengen.

Het geheel bestaat uit drie nevengeschikte deelen.

I Hier..... zou doorkomen.

II En thans..... in leven was.

III Want..... te brengen.

I en II zijn *eenvoudig aaneenschakelend* en II en III *oorzakelijk* nevengeschikt.

I is een samengestelde zin, bestaande uit:

- A.** den *hoofdzin*:..... Hier hadden de geneesheeren verklaard.
- a.* den *lijd. voorwerpszin*:..... dat zij misschien den nacht niet zou doorkomen.

II is een samengestelde zin, bestaande uit:

- A.** den *hoofdzin*:..... Thans gingen wij hooren.
- a.* den *lijd. voorwerpszin*:..... of zij nog in leven was.

III is een samengestelde zin, bestaande uit:

- A.** den *hoofdzin*:..... Daags te voren had zij zoo onophoudelijk gejammerd.
- a.* den *bekn. oorz.-voorwerpszin*: om mij nog eens te zien.
- b.* den *bijw. bijz. van graadaanw. gevolg* (afh. van *A*):..... dat men haar had moeten beloven.
- c.* den *bekn. lijd.-voorwerpszin* (afh. van *b*):..... mij des anderen daags bij haar te brengen.

*Spoort mij de dag tot danken aan,
De nacht doet mij verstommen;
En zie ik duizend sterren staan,
'k Zie duizend heiligdommen,
Waarin mijn Schepper wordt geëerd,
Als die 't heeal regeert.*

Het geheel bestaat uit twee nevenschikte deelen:

I Spoort..... verstommen.

II En zie ik..... regeert.

I en II zijn *eenv. aaneenschakelend* nevenschikt.

I is een samengestelde zin, bestaande uit:

- A.** den *hoofdzin*:..... De nacht doet mij verstommen.
 a. den *bijw. bijz. van omstandigheid* (vorm van den vragenden hoofdzin):..... Spoort mij de dag tot danken aan. (= *terwijl de dag* enz.)

II is een samengestelde hoofdzin, bestaande uit:

- A.** den *hoofdzin*..... 'k Zie duizend heiligdommen.
 a. den *bijw. bijz. van tijd* (vorm van den vragenden hoofdzin en afh. van A):..... Zie ik duizend sterren staan (= *als ik* enz.).
 b. den *bijw. bijz.* (afh. van A):.. waarin mijn Schepper wordt geëerd.
 c. den *bijz. als bep. van gesteldheid* (afh. van b):..... als die 't heeal regeert.

90. Ten slotte volgen hier enkele practische raadgevingen, die bij het bouwen van samengestelde zinnen verdienen in acht genomen te worden.

1. Aan eene bijgedachte moet men niet den vorm van een hoofdzin, en omgekeerd aan eene hoofdgedachte niet den vorm van een bijzin geven. In strijd met den eersten regel zijn zinnen als deze: *Hij kwam van de reis en vond zijne plaats op het kantoor door een ander ingenomen* (in pl. v.: *Toen hij van de reis kwam, enz.*) *Hij heeft een huis in het midden van de stad gekocht en dat laat hij voor magazijn inrichten* (liever: *dat hij voor magazijn laat inrichten*). In strijd met den tweeden regel zijn zinnen als de volgende: *Men heeft den secretaris eene andere betrekking aangeboden, die hij echter heeft moeten weigeren* (in pl. v.

maar hij heeft die moeten weigeren). Prins Maurits begaf zich naar Utrecht, waar hij de waardgelders afdankte (in pl. v. en dankte daar de waardgelders af.) Zulke zinnen zijn wel te begrijpen, en er zijn gevallen, waarin er geen bezwaar tegen behoeft gemaakt te worden (vgl. § 51 *Opm.*), maar zij kunnen ook aanleiding tot misverstand geven. Uit den voorlaatsten zin zou men b. v. kunnen opmaken, dat het aanbieden van eene betrekking, die de secretaris moest weigeren, opzet was.

2. Nevengeschikte bijzinnen moet men zooveel mogelijk denzelfden vorm geven. Tegen dien regel wordt gezondigd:

a. Als men den tweeden den vorm van een hoofdzin geeft, b. v. *Vrijdag begon het te vriezen, zoodat Zaterdag de vijver dicht lag en Zondag konden wij schaatsenrijden* (in pl. v. en *wij Zondag konden schaatsenrijden.*)

b. Als men een bijzin en een gewoon zinsdeel nevenschikkend verbindt, b. v. *De Voorzitter deelde aan de candidaten den uitslag van het examen mede, en dat de Commissie over het algemeen zeer tevreden was. Hij weigerde eene bijdrage deels uit gierigheid, deels omdat men hem in de regeling der zaak niet gekend had.*

c. Als men één bijzin beknopt maakt en den anderen niet: *Ik schreef hem mij van den trein te komen afhalen en of hij voor een rijtuig wilde zorgen* (in pl. van: *of hij mij van den trein kwam afhalen*, of ook: *voor een rijtuig te willen zorgen*).

3. Bijzinnen, die van elkander afhankelijk zijn en dus in grammaticale waarde verschillen, moeten niet met gelijke bindingswoorden beginnen: *Ik kan u verzekeren, dat het mij zeer verheugt, dat hij zijn doel bereikt heeft. Het is een jong-mensch, die bij een koopman in de leer is geweest, die in dezelfde artikelen handelt, als ik. Ik wil uwe vraag beantwoorden, als gij gelooven wilt, dat ik het goed met u meen, als ik u de waarheid zeg.*

4. Het maakt den stijl slepend, wanneer men al te veel van elkaar afhankelijke bijzinnen achtereen laat volgen; b. v. *Het heeft mijn broer zeer gespeten, dat hij uw bezoek heeft gemist, hetwelk hem te meer welkom zou geweest zijn, daar hij u over de nieuwe onderneming had willen spreken, waaroover hij onlangs met u gecorrespondeerd heeft* (in pl. van b. v. den 3en zin tot een hoofdzin te maken: *het zou hem te meer welkom zijn geweest, enz.*)

5. Een samengestelde zin is slecht gebouwd, wanneer de gang der hoofdgedachte door tusschenzinnen en noodelooze uitweidingen te veel wordt afgebroken; b. v.: *De eigenaars der fabriek, — de zaken loopen niet mee in de laatste jaren — hebben door den directeur, die het eene alles behalve aangename opdracht vond, aan het gezamenlijke werkvolk — ruim 200 mannen en vrouwen — doen bekend maken, dat, tenzij met eene aanmerkelijke loonsverlaging genoeg genomen wordt, het hun, hoe zwaar dit besluit de firma ook valt, onmogelijk zal zijn, de arbeiders, althans meer dan de helft, gedurende den aanstaanden winter aan het werk te houden.*

6. Ook is het stootend, als de zinnen van een samengesteld geheel elkaar gelijk een nest doosjes omsluiten: b. v.: **BURGEMEESTER EN WETHOUDERS HEBBEN DE VERWACHTING, dat de baten, die de gasfabriek voor de gemeentekas zal opleveren, in de eerstvolgende jaren aanmerkelijk zullen toenemen, NOG NIET OPGEGEVEN. AL DEGENEN, die omtrent de vermoedelijke daders van den diefstal, welke de vorige week, gelijk wij in ons nummer van Vrijdag gemeld hebben, in de magazijnen van den heer A heeft plaats gehad, eenige inlichtingen kunnen verschaffen, WORDEN TOT MEDEDEELING DAARVAN AAN DEN COMMISSARIS VAN POLITIE TEN DRINGENDSTE UITGENOODIGD.**

7. Eene zonde tegen de welluidendheid is het, een zin door een bijzin af te breken, wanneer er nog maar een zeer klein deel van overblijft; b. v.: *Mijn horloge staat, als ik het op tafel neerleg, stil. Ook de gemeenten mogen daartoe, al kunnen ze niet gedwongen worden, bijdragen.* In het algemeen is het minder gewenscht, een zin te sluiten met een heelen of gedeeltelijken zin, die te licht is om het voorafgaande gedeelte te dragen. Dit is het geval in een zin als de volgende: *Wanneer ieder maar op zijn eigen doel aanstuurt, wanneer gemaakte afspraken eenvoudig niet schijnen te gelden en de een voor den ander zoo op zijn eigen ideeën verliefd is, dat hij ze onmogelijk los kan laten, dan mislukt de zaak.* Hier zou een zwaarder slotzin, b. v.: *dan is het natuurlijk, dat de zaak mislukt,* aangenamer voor het oor zijn.

8. De algemeene regel, dat een zelfde klank liefst niet spoedig moet terugkeeren, geldt vooral ook bij het bouwen van

samengestelde zinnen. Leelijk is het, wanneer in zulk een zin twee op elkaar volgende samenstellende zinnen met hetzelfde woord sluiten, of soms rijmen, b.v.: *Ik hoor, dat de schilderij, die uw broer afgestaan heeft, duizend gulden opgebracht heeft. De bijdragen, die bij de verschillende commissieleden ingezonden worden, moeten in de advertentie gespecificeerd vermeld worden. Ik geef u de verzekering, dat gij het u nooit zult beklagen, dat gij tot deze schoone zaak ook het uwe hebt bijgedragen.* Ook is het goed bij de keus der voegwoorden een weinig op hetgeen volgt te letten, b.v.: *Daar de omstanders...., Wanneer alle menschen...., Zo o de inkomsten...., enz., verdienen de voorkeur boven: Omdat de omstanders..., Als alle menschen..., Indien de inkomsten...., enz.* ¹⁾

OPMERKING. Het spreekt vanzelf, dat dergelijke regelen, die nog met enkele vermeerderd kunnen worden, allereerst in het schrijven te behartigen zijn, waarbij gelegenheid bestaat om het geschrevene te herzien en te corrigeeren. Wie zich daarin eenigszins geoefend heeft, krijgt langzamerhand de gewoonte, om op een en ander ook onder zijn schrijven en spreken te letten, zonder dat de vlotheid van zijn gedachtengang daardoor gestoord wordt.

¹⁾ Ook regel 3 is tot dit geval te brengen.

DE LEER DER WOORDSOORTEN.

(Aanvulling van dl. I, §§ 73—151).

91. Bij de behandeling van *de leer der woordsoorten* in dl. I moesten enkele groepen voorloopig onbesproken blijven, op grond dat hunne onderscheiding kennis der verschijnselen in den samengestelden zin veronderstelt. Deze leemten in bedoeld hoofdstuk worden hier aangevuld. Zij betreffen een deel der *aanwijzende voornaamwoorden*, de *betrekkelijke voornwdn.*, een deel der *bijwoorden* en de *voegwoorden*.

VOORNAAMWOORDEN.

Aanwijzende voornaamwoorden.

92. Van de bijzondere groep der aanwijzende vvw d n., gevormd door de woorden *dezelfde*, *zulke*, *zoodanige*, *dusdanige*, *dergelijke*, *diergelijke* en *soortgelijke*, is in I § 108 alleen het geval behandeld, dat zij terugwijzend zijn.

Deze voornaamwoorden kunnen echter ook vooruitwijzen en worden dan gevolgd door een bepalenden bijzin, en wel:

1°. een bijv. bijzin: *Denzelfden last, dien gij gehad hebt, ondervonden wij ook*. Dit geldt alleen voor het individualiseerende *dezelfde*, niet voor de andere voornwdn., die classificeeren. Wel zijn de gewone aanw. vvw d n. *deze* en *die*, *dit* en *dat*, op gelijke manier

voortuitwijzend te bezigen: *Hij heeft de vergunning verkregen, maar onder deze bepaling, dat alle kosten voor zijne rekening komen. Hij heeft het werk niet met die zorg verricht, welke we van hem gewoon zijn. Hij heeft de betrekking gekregen met dit voorbehoud, dat hij een deel van het tractement aan de weduwe van zijn voorganger moet uitkeeren.*

2° een bijw. bijzin van vergelijking: *Dezelfde voorschriften zijn gegeven, als bij de vorige gelegenheid. Zulke tooneelen, als we nu bijgewoond hebben, zijn nog nooit voorgekomen.*

3°. een bijw. bijzin van graadaanwijzend gevolg: *Hij deed zulke zware eischen, dat er niet eens over te denken viel. De minister heeft zoodanige wijzigingen in zijn voorstel gebracht, dat alle partijen thans bereedigd zijn.*

OPMERKINGEN. 1. Om het hier vermelde gebruik dezer woorden worden ze ook wel *bepaling-aankondigende* vwnwd. genoemd. Zijn ze terugwijzend, dan kan men zich achter het bepaalde substantief een dergelijken bepalenden bijzin denken, als bij het voortuitwijzend gebruik noodzakelijk gevorderd wordt.

2. Achter *dezelfde* kan men ook met eene eenvoudige voorzetselbepaling volstaan: *Dezelfde klacht van gisteren.*

93. Van de hier beschreven voornwdn. worden *degene* en *diegene*, meerv. *degenen* en *diegenen*, (vgl. verbuiging No. 2.), voor personen gebruikt; *datgene* en *hetgene* voor zaken.

Van de overige kan ook *dezulken* en soms *de zoodanigen*, doch alleen in het meervoud, personen aanduiden.

Dezelfde, meerv. *dezelfden* (verb. No. 2.) is zelfstandig gebruikt, als het terugziet op een of meer te voren genoemde, of op eene andere manier nauwkeurig aangewezen personen: b.v.: *Het eerst werd onder den hamer gebracht een groot doek van Mesdag. Van denzelfde* (verb. No. 2) *werd nog geveild. . . . enz. Tot leden van het armbestuur werden benoemd de hh. A., B. en C.; tot commissarissen der Bank van leening dezelfde.*

OPMERKINGEN. 1. Ook de pers. vwnwd. *hij*, *zij*, en het aanw. *dat* worden op gelijke wijze als *degene* en *datgene* zelfstandig voortuitwijzend gebruikt: *Hij, die zijn plicht doet. Zij, die dit verlangen. Dat, wat gij zoekt.*

2. *Dezelfde* is niet zelfstandig gebruikt, als er een zelfst. nwd. achter in te vullen is: *Door welken bediende werdt gij geholpen? Door denzelfden* (verb. No. 3) *van gisteren*.

3. *Hetgeen* kan (zie §§ 95 en 96) tot de rubriek der betrekkelijke vnw. overgaan.

Betrekkelijke voornaamwoorden.

94. De betrekkelijke voornaamwoorden zijn aanwijzende voornaamw., die tegelijk het karakter van verbindingswoorden hebben. Wat er omtrent beteekenis, dienst en gebruik dezer woorden te zeggen valt, is in hoofdzaak eene samenvatting van hetgeen in § 44, *Opm.* 1, 2, en 4 en § 47a omtrent de bijvoeglijke zinnen type-d gezegd is.

De betr. vnw. zijn òf vormen van de aanw. vnw. *die* en *dat*, òf ook van de vragende vnw. *wie* en *welke*, die echter in dit geval toch ook een aanwijzend karakter krijgen. In § 44 *Opm.* 1 is aangewezen, hoe deze aanwijzende en vragende vnw. door het vroeger daarachter gebruikelijk vgw. *dat* betrekkelijk, d.w.z. verbindend of conjunctionaal geworden zijn. De naam *betrekkelijk* drukt dit karakter maar zeer gebrekkig uit.

De betr. vnw. *die*, *dat*, *welke* en *hetwelk* met hunne bijbehorende vormen worden hoofdzakelijk *zelfstandig* gebruikt, en wel in de volgende functies:

1°. Als onderwerp: *De man (vrouw), die daar gaat. Het kind, dat daar speelt. De ijver (toewijding), welke hem onderscheidt. Het gevoel, hetwelk hem vervult.*

2°. Als naamw. deel van het gezegde: *De luiaard, die hij is. De kolonels der schutterij, dat meestal gewezen hoofd-officieren van het leger zijn.*

3°. Als (*lijdend*, *meew.* of *oorz.*) voorwerp: *De man (vrouw), dien (die) gij gezien hebt. De man (vrouw), wien (wie) de taak opgedragen is. De man (vrouw), op wien (wie) gij uw vertrouwen gesteld hadt. Het antwoord, dat of hetwelk zij ontvingen.*

4°. Als bijv. bepaling: *De man (vrouw), wiens (wier) lotgevallen ik u verhaalde. Het kind, welks lot u belang inboezemde. De menschen, wier gedrag hem zoo ergerde. De bloemen, welker geuren het vertrek vervulden.*

5°. Als bijw. bepaling: *De man (vrouw), naast wien (wie) hij zat. De menschen, voor wie hij zich interesseerde.*

OPMERKINGEN. 1. De vormen van *welke* zijn meest schrijftaaltvormen, die bij voorkeur van zaken gebruikt worden en vooral dan, als een schrijver de herhaling van den klank *die* of *dat* wil vermijden: *Een man, die gewoon was de zaken, welke hem voorgelegd werden, met de meest mogelijke onpartijdigheid te onderzoeken. Wij vernemen, dat Gedeputeerde Staten aan het besluit, hetwelk de Gemeenteraad in die zaak genomen heeft, hunne goedkeuring hebben onthouden.*

2. Verbindingen van een voorzetsel met *welke* of *hetwelk* worden meest vermeden door het gebruik van voornaamwoordelijke bijwoorden: *met welke* = waarmede, *door hetwelk* = waardoor, enz. Ook verkiest men in plaats van den genitief *welks* meest *waarvan*, en voor den datiefvorm *waaraan*.

95. Alleen het betr. vnvwd. *welke* kan buiten het zelfstandig gebruik ook bijvoeglijk voorkomen. De gevallen daarvan zijn beschreven in § 44, *Opm.* 2.

OPMERKING. In dit geval is van *welke*, evenmin als van het vragende *welke* (vgl. verb. No. 4) de genitiefvorm *welks* of *welker* bruikbaar.

96. In § 44, *Opm.* 4 is er op gewezen, hoe bijv. bijzinnen, die een geheel zin tot antecedent hebben, ~~met~~ de betr. vnvwdn. *wat* of *hetgeen* aanvangen. Het laatste is het vooruitwijzend vovnvwd. (vgl. § 93, *Opm.* 3), dat betrekkelijk geworden is. Soms hoort men ook *hetgeen dat*.

97. Eindelijk is op te merken het gebruik van de betr. vnvwdn. *die*, *wie*, *wat* en *hetgeen* in bijzinnen type-c (vgl. § 27 c), d. w. z. zonder uitgedrukt antecedent.

Voorbeelden van deze zinnen komen bovendien nog voor in § 28 (met *Opm.* 4), § 32, § 34, § 38, § 39, § 44 en § 49.

BIJWOORDEN.

98. Bij I § 144 is thans de bijzonderheid te voegen, dat de voornaamwoordelijke bijwoorden, waarvan het eerste

deel *waar* of *daar* is, ook den dienst doen van *voorzetsel* + *betr.* *vvvd.* Vgl. de voorbeelden in § 44 (type-*d*) en *Opm.* 3.

99. Voorts kan hier van de in I § 145 aangekondigde bijfunctie der bijwoorden als voegwoordelijke bijwoorden een overzicht gegeven worden.

Deze voegwoordelijke bijwoorden zijn in § 4 gedefiniëerd, als bijwoorden, die door hun terugwijzend karakter als verbindingsmiddel tusschen twee nevengeschikte zinnen dienen, en uiterlijk hieraan te herkennen zijn (vgl. § 4 *Opm.* 2), dat zij, vooropstaande, inversie bewerken, maar ook in het midden of soms zelfs aan het slot van den tweeden zin kunnen staan.

De in de §§ 5—17 vermelde voegwoordelijke bijwoorden leveren het hier volgende overzicht op:

1°. AANEENSCHAKELEND VERBAND.

a. gewoon: *daarbij, ook, mede, insgelijks, evenzoo, eveneens, alsmede en als ook.* (§ 6).

b. versterkend: *bovendien, buitendien, daarenboven, ja, zelfs, niet alleen-maar ook.* (§ 7).

c. rangschikkend: *allereerst, vooreerst, ten eerste, ten tweede, dan, daarna, verder, nog, voorts, wijders, vervolgens, eindelijk, ten laatste, ten slotte.* (§ 8).

d. verdeelend: *deels-deels, eensdeels-anderdeels, eenerzijds-anderzijds, nu eens-dan weder.* (§ 9).

2°. TEGENSTELLEND VERBAND.

a. zuiver: *daarentegen.* (§ 11).

b. vervangend: *neen, integendeel.*

c. beperkend: *echter, toch, evenwel, nochtans, dan, intusschen, ondertusschen, niettemin, desniettemin, desondanks, desniettegenstaande, alleen.* (§ 13).

d. scheidend: *anders.* (§ 14).

3°. OORZAKELIJK VERBAND.

a. voor eene volgende oorzaak, reden of grond: *immers, namelijk, toch, althans, trouwens.* (§ 16).

b. voor eene voorafgaande oorzaak, reden of grond, doel of middel: *hierdoor, daardoor, dientengevolge, hierom, dan ook, dus, derhalve, alzoo, bijgevolg, mitsdien, dies, deswege, diensvolgens, hiertoe, daartoe, hiermede, daarmede.* (§ 17).

OPMERKING. Bij al deze woorden is wel op te merken, dat men ze verschillend kan benoemen, naar gelang men ze uit verschillend oogpunt beziet: *echter* is, als zinsdeel beschouwd, een *bijw. van toegeving*; als verbindingsmiddel een *voegw. bijwoord*. *Daardoor* is als zinsdeel een *bijw. van oorzaak*, als verbindingsmiddel een *voegw. bijwoord* en als plaatsvervanger van *door dat* een *voornaamw. bijwoord*.

VOEGWOORDEN.

100. In dl. I zijn van de betrekkingwoorden (I § 146) alleen de voorzetsels (§ 147 e. v.) beschreven; thans kan ook een overzicht van de voegwoorden gegeven worden.

In § 4, 2° zijn deze gedefinieerd als woorden, die de betrekking tusschen twee zinnen uitdrukken, *maar van geen van beide een zinsdeel zijn*; zuivere verbindingsmiddelen alzoo.

Er zijn intusschen een aantal voegwoorden, vooral onder die, welke bijw. bijzinnen inleiden, waarin de eene of andere bepaling opgesloten ligt, en die het alleen geworden zijn door verbinding met voegwoorden als: *dat, of en als*.

101. Naar de verdeling van het zinsverband in *nevenschikkend* en *onderschikkend* zijn er ook nevenschikkende en onderschikkende voegwoorden.

Echte nevenschikkende voegwoorden zijn alleen de volgende:

1°. aaneenschakelend: *en, noch*. (§ 6).

2°. tegenstellend: *maar, doch, of* (§ 11—14).

3°. oorzakelijk: *want* (§ 16).

De onderschikkende voegwoorden hebben behalve het algemeene kenmerk nog dit bijzondere, dat zij in den zin, dien zij inleiden, de woordorde **O. . . . P** bewerken. (§ 22).

I. In de eerste plaats zijn te noemen de grammatisch-verbindende voegwoorden (*zinslidwoorden*) *dat* en *of*, het eerste voor afhankelijke mededeelingen (§ 27 a), het tweede voor afhankelijke vragen (§ 27 b).

II. Verder zijn te vermelden de voegwoorden, die bijw. bijzinnen inleiden:

1°. voegwoorden van plaats: *waar, vanwaar, werwaarts, waarheen, tot waar, zoo ver (als)*. (§ 50).

2°. voegwoorden van tijd: *als, wanneer (wen), nu, terwijl, toen, nadat, alvorens, eer(dat), voor(dat), tot(dat), sinds (dat), sedert(dat), zoolang(als), zoo vaak(als), zoo dikwijls(als), zoodra(als)*. (§ 52).

3°. voegwoorden van oorzaak en gevolg:

a. van oorzaak: *doordat, doordien*. (§ 57).

b. van reden of grond: *omdat, dewijl (wijl), vermits, nu, daar, aangezien, naardien, withoofde dat*. (§ 59).

c. van middel: *doordat*. (§ 62).

d. van gevolg, enz.: *zoodat, waardoor, waarom, weshalve* (§ 63).

e. van doel: *opdat, teneinde*. (§ 64).

f. van voorwaarde: *indien, als, wanneer, zoo, mits, ingeval, aangenomen dat, verondersteld dat, gesteld dat, of (= indien), tenzij, tenware*. (§ 65).

g. van toegeving: *of-al, of-ook, ofschoon, schoon, hoewel, hoezeer, niettegenstaande (dat), in weerwil dat, ondanks dat, toegegeven dat*. (§ 69).

4°. voegwoorden van hoedanigheid (wijze) en graad:

a. van vergelijking: *zooals, zoo, als, gelijk, evenals, evenmin als, dan, alsof*; (§ 75); daarbij dient *als* nog als *voegwoord van gesteldheid* in bepalingen van gesteldheid.

b. van omstandigheid: *terwijl (soms daar), zonder dat, in plaats dat, laat staan dat, daargelaten dat*. (§ 77).

c. van graadaanwijzend gevolg: *(zoo)... dat, (te)... dan dat*. (§ 80).

d. van beperking: *voor zooverre, in zooverre, behalve dat, uitgenomen dat, dan dat*. (§ 83).

e. van verhouding: *naarmate (dat), naar gelang (dat)*. (§ 85).

5°. voegwoorden van modaliteit: *zooals, gelijk, naar*.

DE LEER DER VORMEN.

(Aanvulling van dl. I, §§ 152—200).

102. Ook bij de behandeling van de leer der vormen in deel I moesten enkele onderwerpen voorloopig onbesproken blijven, op grond dat zij met verschijnselen in den samengestelden zin verband houden. De daardoor noodige aanvullingen volgen hier. Zij betreffen enkele *naamvalsquaesties*, de verbuiging van het *betr. voornwd.* en de *tijden* en *wijzen* in den *samengestelden zin*.

NAAMVALSVERSCHIL.

103. De naamval van *zelfstandige* en *bijvoeglijke* woorden wordt in *bijzinnen* geheel op dezelfde wijze bepaald als in *hoofdzinnen*.

Hier zijn daarom alleen de gevallen samen te vatten, waarin bij samengestelde zinnen het naamvalsonderscheid eenige bijzondere aandacht verdient.

1°. Wanneer nevenschikte zinnen *samengetrokken* worden, is verschil in naamval van de gemeenschappelijke deelen meestal een beletsel. (§ 21).

2°. Wanneer een *bijzin type-c* door een *voorzetsel* wordt ingeleid, dan heeft dit geen invloed op den naamval van het volgende *betr. vnwd.* (§ 27 *Opm. 4*).

3°. In constructies als: *Wien meent gij, dat ik het vragen zal?* hangt de *nvl.* van het vragend *vnwd.* niet van het onmid-

dellijk volgende gezegde (*meent*), maar van dat uit den volgenden bijzin af (*zal vragen*). (§ 37).

4°. Hetzelfde geldt van constructies als: *De jongen, die ik hoor, dat hier geweest is*. (§ 47 c).

5°. Wanneer een zelfst. naamwoord ter bepaling vergezeld wordt door eene *onvolledige vergelijking*, dan is het substantief der vergelijking als regel een 1^e nvl.: *Voor een man, als de baron*; maar het komt ook wel voor, dat men het met het bepaalde substantief in nvl. laat overeenstemmen: *Voor een man als den baron*. (§ 76 *Opm.* 1). Beide is verdedigbaar.

6°. Wanneer een *bijw. bijzin van vergelijking* of *van beperking* onvolledig is, wordt de nvl. van het daarin voorkomende substantief door aanvulling van den bijzin bepaald. (§ 76 en § 84).

7°. Wanneer een *beknopte bijzin* uit een absoluut deelwoord bestaat, is het vergezellende substantief meest als 4^e nvl. op te vatten, wanneer het bij een volt. deelwoord van een transitief ww. staat, en als een 1^e nvl., wanneer het deelwoord onvoltooid of het ww. intransitief is. (§ 60 *Opm.*, § 67 en 78).

OVERZICHT DER BUIGINGSVORMEN.

De verbuiging van het betr. voorwrd.

104. Daar de betrekkelijke voorwrdn. *die* en *wie* vormen van de aanwijzende en vragende voorwrdn. zijn, is het natuurlijk, dat zij tot verbuiging No. 4, d. i. tot de voornaamwoordelijke verbuiging (I, bl. 149) behooren. Wat het overzicht der vormen van deze betr. vnrwdn. eenigszins ingewikkeld maakt, is de afwisseling der aanwijzende *d*-vormen en der vragende *w*-vormen. De algemeene regel is, dat in den 2^{en} en 3^{en} nvl. alleen de laatste, in den 1^{en} en 4^{en} nvl. beide vormen voorkomen.

Verbuiging van *die* en *dat*.

	M. E.	V. E.	O. E.	Meervoud.
1.	die, wie	die, wie	dat, wat	die, wie
2.	wiens	wier	—	wier
3.	wien	wie	—	wie(n)
4.	dien, wien	die, wie	dat, wat	die, wie

OPMERKINGEN. 1. In den 1^{en} en 4^{en} nvl. komt de **w**-vorm voor, wanneer daarmede een bijzin type-c ingeleid wordt en geen bepaalde persoon wordt bedoeld: *Wie waagt, die wint. Hij kastijdt, wien hij liefheeft.* De **d**-vorm komt als 1^e of 4^e nvl. voor, wanneer er een antecedent voorafgaat: *De man, die daar gaat en dien gij kent*, en verder aan het begin van een bijzin type-c, als een bepaalde persoon bedoeld wordt: *Die het weet, wil het niet zeggen.*

Bovendien staat in den 4^{en} nvl. de **w**-vorm, wanneer er een voorzetsel aan voorafgaat: *met wien, door wien, op wien*, enz.

2. Naast *dat* en *wat* als 1^e en 4^e nvl. bestaat geen 2^e en 3^e nvl. Is het noodig, dan gebruikt men den genitief *welks* of het voornaamw. bijw. *waarvan*: *Het kind, welks ouders ziek zijn. Het hek, waarvan de stijlen vermolmd zijn*; en in plaats van den datief meest *waaraan*: *Het voorstel, waaraan de vergadering hare goedkeuring hechtte.* Ook *dat* is als datief bruikbaar: *Het paard, dat ik wat haver gaf.*

105. De verbuiging van het betr. vnvwd. *welke* is gelijk aan die van het vragende *welke* (verb. No. 4), met dit verschil, dat het *wel* genitiefvormen heeft, en in het O. E. in den 1^{en} en 4^{en} nvl. *hetwelk* in plaats van *welk* luidt.

Verbuiging van **welke**.

1. welke	welke	hetwelk	welke
2. welks	welker	welks	welker
3. welchen	welke	hetwelk	welken
4. welken	welke	hetwelk	welke

OPMERKING. De hier gegeven verbuiging is die van het zelfstandig gebruikte betr. vnvwd. *welke*. Wanneer *welke* bijvoeglijk gebruikt wordt (§ 44, Opm. 2), keert in het O. E. *welk* in plaats van *hetwelk* terug: Da Costa's *Vijf en twintig jaren, welk dichtwerk in 1840 verscheen.*

106. Evenals de overige voornaamwoorden congrueert het betr. vnvwd. in geslacht en getal met het substantief, waarop het terugwijst; alleen zijn naamval hangt van zijne eigen functie af. Eene bijzonderheid is hier, dat, terwijl bij de pers. vnvwdn. meestal het natuurlijk geslacht boven het taalkundig geslacht gaat, het betr. vnvwd. hiervan afwijkt, als het antecedent een onzijdig woord is, dat een *hij* of eene *zij* benoemt. Zoo zegt men: *Zijne*

Koninklijke Hoogheid is gisteren vertrokken. Hij werd vergezeld, enz. En ook: Z. K. H., wien het plan werd voorgelegd. Maar terwijl men zegt: Het nieuwe lid voor Amsterdam is gisteren geïnstalleerd, nadat hij in handen des Voorzitters den eed had afgelegd, luidt het met een betr. vnvwd.: Het nieuwe lid, dat gisteren geïnstalleerd werd. Eene uitzondering maakt men, wanneer het antecedent een eigennaam in den verkleinvorm is: Jantje, die straks hier geweest is, tenzij het onz. geslacht uitdrukkelijk door het lidw. het vooraf is aangekondigd: Het kleine Kareltje, dat al zoo aardig begint te lezen.

In de tweede plaats congrueert het betr. vnvwd., hoewel het geen verschillende vormen voor de drie spraakkunstige personen heeft, toch in zoover met den spraakkunstigen persoon van het antecedent, dat het als onderwerp door een 1^{en}, 2^{en} of 3^{en} persoonsvorm van het ww. gevolgd wordt, naar gelang het antecedent 1^e, 2^e of 3^e persoon is: *Ik, die dat meer bijgewoond heb. Jij, die dat weten kunt (of kan), enz. Hierop is ook te letten, als het antecedent een aangesproken en dus 2^e persoon is: Onze Vader, die in de hemelen zijt.*

OPMERKING. Onder den invloed van het fr. *C'est moi (toi, lui) qui ai (as, a)...* etc. zegt men ook wel: *Ik ben het, die het voorgesteld heb. Gij zijt het of jij bent het, die begonnen zijt of bent.* Dit is echter onlogisch, want het betr. vnvwd. slaat in deze gevallen terug op het naamw. gez. *het*, en behoort dus door een 3^{en} persoonsvorm gevolgd te worden: *die het voorgesteld heeft en die begonnen is.*

TIJDS- EN MODALITEITSVERSCHIL.

De aantoonende wijs en hare tijdvormen.

107. In I §§ 182—184 zijn èn de algemeene beteekenis èn het bijzonder gebruik der bekende acht tijdvormen van de aantoonende wijs beschreven. Het rechte inzicht daarvan is voldoende, om in de bijzondere gevallen, die de tijdvormen der samengestelde zinnen kunnen opleveren, eene juiste beslissing te nemen. Van eene vaste verhouding tusschen de tijdvormen der hoofdzinnen

en die der bijzinnen is dan ook geen sprake. Soms is er overeenstemming, maar andermaal ook weer niet; dit hangt geheel van den aard der gedachten af, die in hoofdzin en in bijzin voorkomen.

Toch vertoont het gebruik der tijdvormen in samengestelde zinnen heel wat wankelingen. En daarom heeft het zijn nut, bij enkele gevallen stil te staan, waarvan trouwens sommige reeds bij de behandeling der bijzinnen (vgl. § 29 *Opm.* en § 52 *Opm.* 1 en 2) kortelijk besproken zijn.

OPMERKING. Als een voorbeeld, hoe hier geen vaste regel heerscht, kan het volgende dienen. De zin: *Hij schrijft mij, dat de Burgemeester zijne toestemming gegeven heeft*, kan, in den verleden tijd overgebracht, als volgt gaan luiden: *Hij schreef mij, dat de Burgemeester zijne toestemming gegeven had*. Maar die laatste vorm is niet altijd juist. De mogelijkheid bestaat, dat de toestemming betrekking heeft op eene zaak, die tot het heden of tot de nu volgende toekomst behoort en dan zou er reden zijn, om te zeggen: *Hij schreef mij de vorige week, dat de Burgemeester zijne toestemming gegeven heeft*.

Elk geval moet daarom op zich zelf beoordeeld worden.

108. De belangrijkste gevallen, dit onderwerp betreffende, zijn de volgende:

1°. Wanneer eene periode uit eene reeks nevengeschikte zinnen bestaat, brengt de aard der achtereenvolgende gedachten gewoonlijk mede, dat de tijdvormen tot dezelfde categorie behooren, hetzij tot de tegenwoordige-, hetzij tot de verleden-tijdvormen. Gedachteloos overspringen van de eene categorie in de andere is leelijk en hinderlijk. Maar het kan ook voorkomen, dat een teg. tijd als aanschouwelijke-verleden-tijd op geheel natuurlijke wijze eene reeks van verleden tijden komt afwisselen, b.v.: *Wij gingen 's morgens om zes uur op weg. Het was een mooie, frissche morgen en wij schoten goed op. Vóór 12 uur rekenden wij wel op de pashoogte te kunnen zijn. Maar daar komt tegen 11 uur eene zware wolkenmassa uit het Westen opzetten. Dikke droppels, spoedig door eene gietbui gevolgd, jagen ons eene kleine Gastwirthschaft binnen en tot twee uur zitten wij daar „ingeregend.” Toen eerst konden wij onzen tocht vervolgen, enz.*

2°. Wanneer een zin *gecteerd* wordt, dan richten de tijdvormen zich naar het tijdstip, waarop de aangehaalde spreker zich in zijn spreken verplaatste: *De aangeklaagde antwoordde: „Ik heb niet gestolen; de getuigen liegen.”* In de indirecte rede daarentegen richten de tijdvormen van den bijzin zich naar het tijdstip van het gezegde in den hoofdzin: *De aangeklaagde antwoordde, dat hij niet gestolen had en dat de getuigen logen.*

3°. Bij het gebruik van een historischen teg. tijd bestaat soms neiging om het vgw. *toen* te blijven gebruiken: *Toen de prins verneemt, dat de vroedschap hem niet ontvangen wil, verlaat hij ijlings de stad.* Men gebruikt dan beter het vgw. *als* of ook *nu*.

4°. Het belangrijkste geval, waarin het taalgevoel bij de keus van tijdvormen wankelt, doet zich voor, wanneer in een samengestelden zin gekozen moet worden tusschen een verleden- en een tegenwoordigen-tijdvorm, omdat het vermelde feit zoowel met het verleden als met het tegenwoordige in betrekking staat. In het algemeen beslist dan de overweging, of het de bedoeling is, den hoorder met zijne gedachten in het verledene te laten, dan wel hem naar het tegenwoordige terug te voeren. Hierbij is te herinneren aan hetgeen in I § 183 omtrent het bijzonder gebruik der tijdvormen gezegd is, inzonderheid dat de *onv. verl. tijd* de tijdvorm voor het zelf-beleefde of als zoodanig voorgestelde is, en dat de *volt. tegenw. tijd* het voldongen feit vermeldt, dat ook nu nog een feit is of een deel van ons tegenwoordig weten uitmaakt.

OPMERKING. Eenige voorbeelden zullen van deze gevallen van twijfel een denkbeeld geven.

Ik ontmoette verleden jaar een ouden Transvaler; het was een echte patriot en een groot vereerder van Kruger. Was is hier de juiste vorm, want de hoorder wordt met zijne gedachten in het verledene gehouden.

Ik ontmoette lautst den nieuwen burgemeester: het is een flinke, hupsche man, die dadelijk voor zich inneemt. Is en inneemt, want de hoorder wordt met zijne gedachten naar het tegenwoordige gevoerd, naar den burgemeester, die nu in functie is.

Men kent thans vrij nauwkeurig den weg, waarlangs Hannibal in den 2en Punischen oorlog uit Spanje naar Italië trok, maar ook: *getrokken is.* In het eerste geval ziet de hoorder in zijne ver-

beelding Hannibal trekken; in het tweede geval wordt hij aan een hem bekend historisch feit herinnerd.

De tolbaas liet ons den put zien, dien de vorige eigenaar had laten graven, en: *De tolbaas liet ons den put zien, dien Lodewijk Napoleon (op het Loo) heeft laten graven*. In den eersten zin staat de *volt. verl. tijd*, omdat de mededeeling geen belang voor het tegenwoordige heeft; in den tweeden de *volt. tegenv. tijd*, omdat deze mededeeling waarschijnlijk onthouden en in onze historische kennis opgenomen wordt.

Wij zagen op Loevestein het vertrek, waar Hugo de Groot indertijd gevangen gezeten heeft, en: *De bewaarder wees ons de cel, waar de beruchte N. N. gezeten had*. Alleen het eerste feit heeft historische waarde en wordt daarom in den *volt. teg. tijd* vermeld.

Heb-je al het geld gebruikt, dat ik je kort voor je vertrek ter hand stelde, of: *dat ik je meegegeven heb*. De *onv. verl. tijd* bepaalt de gedachten van den hoorder bij het verleden tijdstip, waarop het geld ter hand gesteld werd; de *volt. teg. tijd* vermeldt het nu ook nog geldend voldongen feit, dat de spreker geld heeft meegegeven.

Door deze voorbeelden wordt voldoende toegelicht, welke overwegingen in dergelijke gevallen de keus van den tijdvorm bepalen.

De aanvoegende wijs en hare tijdvormen.

109. In I § 198 is de aanvoegende wijs beschreven als een stel lichtgewijzigde vormen der aantoonende wijs, bestemd om de mogelijkheid eener gedachte te doen uitkomen. Daar echter in den enkelvoudigen zin slechts één enkele dier vormen, de 3e pers. enkv. van den *onv. teg. tijd*, gebruikt wordt (nl. als vervulbare wensch: *Hij leve*, — of als toelating: *Hij ga zijn gang*), kan thans eerst, na de behandeling van den samengestelden zin, het volledige stel in oogenschouw genomen worden.

Het zijn intusschen slechts vier van de acht tijden der aant. wijs, die daarvoor in aanmerking komen: de *onv.* en de *volt. tegenv. tijd*, en de *onv.* en de *volt. verl. tijd*. Hier valt namelijk de tegenstelling *gebeurend* of *toekomstig* weg (vgl. I § 182) alle tijden der aanvoegende wijs zijn toekomstige tijden.

Overzicht der vormen van de mogelijkheidswijs.

Onvoltooid tegenwoordige tijd.

<i>Men hoopt, dat</i>	{	ik overwinne. — kome. — benoemd worde.
		gij overwint. — komt. — " wordt.
		hij overwinne. — kome. — " worde.
		wij overwinnen. — komen. — " worden.
		gij overwint. — komt. — " wordt.
		zij overwinnen. — komen. — " worden.

Onvoltooid verleden tijd.

<i>Men hoopte, dat</i>	{	ik overwonne. — kwame. — benoemd werde.
		gij overwont. — kwaamt. — " werdt.
		hij overwonne. — kwame. — " werde.
		wij overwonnen. — kwamen. — " werden.
		gij overwont. — kwaamt. — " werdt.
		zij overwonnen. — kwamen. — " werden.

Voltooid tegenwoordige tijd.

<i>Men hoopt, dat</i>	{	ik overwonnen hebbe. — gekomen zij. — benoemd zij.
		gij " hebt. — " zijt. — " zijt.
		hij " hebbe. — " zij. — " zij.
		wij " hebben. — " zijn. — " zijn.
		gij " hebt. — " zijt. — " zijt.
		zij " hebben. — " zijn. — " zijn.

Voltooid verleden tijd.

<i>Men hoopte, dat</i>	{	ik overwonnen hadde — gekomen ware. — benoemd ware.
		gij " hadt. — " waart. — " waart.
		hij " hadde. — " ware. — " ware.
		wij " hadden. — " waren. — " waren.
		gij " hadt. — " waart. — " waart.
		zij " hadden — " waren. — " waren.

Uit dit overzicht blijkt, hoe alleen de 1^e en 3^e persoon enkv. der verschillende tijden de lichte wijziging vertoonen, dat zij op eene -e uitgaan, terwijl *ben* en *is* voor *zij* plaats maken. Al de andere vormen zijn volkomen dezelfde, als die in de aant. wijs gebruikt worden.

OPMERKINGEN. 1. De tweede-persoonsvormen zouden theoretisch moeten luiden: *overwinnet, komet, wordet, overwonnet, kwamet, werdet, haddet en waret*, maar deze worden nooit meer gehoord.

2. Gelijk reeds in I § 198 *Opm.* 2 werd opgemerkt, wordt wegens het geringe en in de meeste gevallen totaal afwezige vormverschil, dat hier te constateeren valt, het modale hulpww. *mogen* vaak te hulp geroepen, om de mogelijkheid der gedachte te doen uitkomen: *Men hoopt, dat gij overwinnen moogt, dat wij of zij overwinnen mogen*, maar ook: *dat ik of hij overwinnen moge (mag)*.

3. In verzen worden de mogelijkheidsvormen dikwijls afgekapt: *leer', koom', geef'*, enz.

4. Dat in de aanvoegende wijs maar vier tijden voorkomen, vloeit hieruit voort, dat mogelijkheden altijd *toekomstig* zijn; daardoor hebben deze vier tijden dan ook geheel het karakter van toekomstende tijden. Ze zijn alzoo steeds te vervangen door de vier toekomstende tijden der aantoonende wijs: *Men hoopt, dat ik overwinnen zal of overwonnen zal hebben. Men hoopte, dat ik overwinnen zou of overwonnen zou hebben.*

5. Het doen uitkomen der mogelijkheid door den uitgang *-e* of het modale ww. *mogen* is alleen onvermijdelijk in hoofdzinnen. In bijzinnen kan het altijd zonder gevaar voor misverstand achterwege gelaten worden. Toch blijft men in min-alledaagsch taalgebruik de onderscheiding van tijd tot tijd maken.

110. De aanleiding om mogelijkheidsvormen te gebruiken komt voor in de volgende soorten van bijzinnen:

1°. in onderwerps- of voorwerpszinnen (*lijdende en oorzakelijke*), wanneer deze iets *mogelijks* uitdrukken: *Het is billijk, dat ieder naar vermogen bijdrage. Het is wenschelijk, dat hij zich wat haaste. Het is onrechtvaardig, dat de zuster boete voor de schuld van haar broeder. Duld niet, dat men uwe vrijheid belemmere. Eene wet op den leerplicht eischt, dat ieder zijne kinderen in de gelegenheid stelle, een bepaalden tijd behoorlijk onderwijs te genieten. Hij staat er op, dat men hem vrij late.*

OPMERKING. Of de bijzin al dan niet eene mogelijkheid of eene werkelijkheid uitdrukt, hangt van de bedoeling van den spreker af en moet blijken uit het verband. De bedoeling der gegeven voorbeelden kan zijn, dat er naar vermogen bijgedragen wordt, dat er iemand is, die zich haast, dat de zuster boet, enz. en dan zijn alleen werkelijkheidsvormen gemotiveerd.

Op te merken is, dat hier alleen zinnen type-*a* voorkomen. In onderwerps- of voorwerpszinnen type-*b* of *c* komen nooit mogelijkheidsvormen voor.

2°. in bijvoeglijke bijzinnen, die eene mogelijkheid uitdrukken: *Sticht op deez' plaats een eertropee, Die 't roemrijk veld van Heilgerlee Aan kroost en nakroost wijze* (Beets). *Hij hoopt nu een bediende te krijgen, die wat trouwer zij dan de vorige. „Voort!” riepen zij, „en een nieuw vaderland opgezocht, waar geen dwingelandij ons kwelle, waar geen overheid onze rechten schende.”*

3°. In bijwoordelijke bijzinnen:

a. van tijd; hier gebeurt het soms, dat men de mogelijkheid laat uitkomen, na *eer(dat)*, *voor(dat)* of *tot(dat)*: *Er zal veel moeten gebeuren, eer (voor) men het hem weer aanbiede. Het zal zaak zijn met dat aanbod te wachten, tot hij geldgebrek hebbe.*

b. van gevolg, waarvan het gevolg slechts als mogelijk wordt voorgesteld: *Moge hij de les ter harte nemen, zoodat hij voortaan wat voorzichtiger zij.*

c. van doel, (aangezien het altijd de vraag blijft, of een doel bereikt zal worden): *Hij doet bijzonder zijn best, opdat ik zijn misstap maar vergete (of vergeten moge). Hij zet nog een paar man aan het werk, ten einde het op tijd gereed zij.*

d. van voorwaarde, nl. als de mogelijkheid reeds vooruit door *mits* of *tenzij* wordt aangekondigd: *De zaak kan geschikt worden, mits hij op dat ééne punt toegeve, of: tenzij hij stijf op zijn stuk blijve staan.*

e. van toegeving, 2° soort, d. i. wanneer alleen een zinsdeel toegegeven wordt (vgl. § 73): *Wie het hem verwijte, ik mis den moed daartoe.*

OPMERKING. In bijna al deze voorbeelden kan men ook vormen van de aantoonende wijs gebruiken. Dit zijn dan *onechte* indicatieven, d. w. z. plaatsvervangers van conjunctieven. Met het oog op de studie van andere talen, is het intusschen wel wenschelijk, het onderscheid tusschen *echte* en *onechte* indicatieven in het taalgevoel levendig te houden.

De voorwaardelijke wijs en hare tijdvormen.

111. In I § 199 is de voorwaardelijke wijs (de wijs der *onwaarschijnlijkheid* of *onmogelijkheid*) beschreven als een eigenaardig gebruik der verleden-tijdvormen van de aanvoegende en de aantoonende wijs als middelen om de onwerkelijkheid of onmogelijkheid van den gezegde-inhoud uit te drukken. Het zijn alzoo verleden-tijdvormen, die den hoorder niet naar het verledene voeren, maar hem aan eene werking doen denken, die geen werkelijkheid is, en het ook waarschijnlijk of stellig niet zal worden: *Kreeg ik vacantie, dan ging ik er heen*, d. w. z. ik krijg geen vacantie en dus ga ik er ook niet heen.

Niet alleen de tegenstelling tusschen *gebeurende* en *toekomstige* werking vervalt hier, maar ook die tusschen *verleden* en *tegenwoordige* werking. Feitelijk zijn er dus maar twee tijden in deze modaliteitsgroep, een onvoltooid en een voltooid tijd:

Onvoltooid.

ik kwame, enz.
ik kwam, enz.
ik zou komen, enz.

Voltooid.

ik ware gekomen, enz.
ik was gekomen, enz.
ik zou gekomen zijn, enz.

De laatste vormen met *zoude* kan men de omschreven vormen der voorwaardelijke wijs noemen. Deze zijn slechts in bepaalde gevallen bruikbaar.

OPMERKING. Van de vermelde vormen zijn de verleden tijden der aanvoegende wijs natuurlijk de minst gebruikelijke. Slechts bij hooge uitzondering komen zij voor; alleen de vorm *ware* is niet zoo zeldzaam. Niet in den uitgang toch, maar in den verleden-tijdvorm zit de kracht dezer vormen en daarom zijn de verleden tijden der aant. wijs volkomen voldoende.

De bijstand van een modaal hulpww. in den 2^{en} pers. enkv. en meerv. en den 1^{en} en 3^{en} pers. meervoud (vgl. § 109 *Opm.* 2) is hier dan ook minder noodig: *Kreegt gij* of *kreeg je*, *kregen wij* of *zij vacantie, dan gingt gij* (*ging je*, *gingen wij* of *zij*) *er heen*, is duidelijk genoeg. Toch is de verl. tijd van *mogen* zeer gebruikelijk: *Mocht ik, gij, hij*, (*mochten wij* of *zij*) *vacantie krijgen, dan...* enz.

112. De voorwaardelijke wijs is voor veel uitgebreider gebruik vatbaar dan de aanvoegende wijs. In I § 200 is reeds vermeld, hoe hare vormen in den enkelvoudigen zin gebruikt worden: voor onvervulbare wenschen en toelatingen: *God gave het. Mijnentwege bleef hij weg*; als beleefdheidsvorm: *Ik zou nog wel een kopje thee lusten*; in twijfelende vragen: *Zou ik den trein nog halen?* en in zeer sterk ontkenkende oratorische vragen: *Zou dat rechtvaardig zijn?*

Maar verder kan deze modaliteitsvorm ook in nagenoeg alle soorten van bijzinnen voorkomen, ter uitdrukking van iets zeer onwaarschijnlijk of onmogelijks: ¹⁾

1°. in onderwerps- of voorwerpszinnen (*lijdende en oorzakelijke*): *Het ware billijk, dat ieder naar vermogen *bijdroeg. Het zou wenschelijk zijn, dat hij zich wat *haastte. Het zou onrechtvaardig zijn, dat de zuster *boette voor de schuld van haar broeder. Hij zou niet dulden, dat men zijne vrijheid *belemmerde. Hij zou er op staan, dat men hem vrij *liet. Het is niet aannemelijk, dat hij zou weigeren, als men het hem *vroeg.*

2°. in bijvoeglijke bijzinnen: *Hij zou gaarne een bediende hebben, die wat trouwer was dan de vorige. Het zou eene machine moeten zijn, die niet te veel plaats *innam.*

3°. in bijwoordelijke bijzinnen:

a. van plaats: *Waar de grond te slap *was, zou men eerst moeten heien.*

b. van tijd: *Er zou veel moeten gebeuren, eer (voor) men het hem weer *aanbood. Het zou zaak zijn, met dat aanbod te wachten, tot hij geldgebrek *had.*

c. van oorzaak, reden of grond: *Het ding zou stellig omvallen, doordat het topzwaar zou worden. Hij zou niet meedoen, omdat het hem te duur zou zijn. Het Gemeentebestuur zou de vergunning moeten weigeren, aangezien het in strijd zou zijn met de politieverordening.*

d. van gevolg: **Mocht hij de les ter harte nemen, zoodat hij in het vervolg wat voorzichtiger *ware.*

e. van doel: *Hij moest nog een paar man meer aan het werk zetten, opdat het tijdig gereed *ware.*

¹⁾ Vgl. ten deele de voorbeelden in § 110.

f. van voorwaarde: *Als ik tijd *had, ging ik er heen.* Achter *ingeval* volgt soms wel, soms niet de voorw. wijs: *Beroep u maar op mij, ingeval hij weigeren *mocht*, doch wanneer de weigering waarschijnlijk is: *ingeval hij weigert.* Ten ware kondigt altijd eene onwaarschijnlijkheid aan: *De zaak kan geschikt worden, tenware hij stijf op zijn stuk *bleef staan.*

g. van toegeving; dikwijls na *al*: *Al gaf ik toe, het zou u niet baten*; en ook in toegevende zinnen 2° soort: *Wie het ook afkeuren *mocht, ik zou mijn besluit doorzetten.*

h. van vergelijking: Soms bij de vermelding van eene gelijkheid of ongelijkheid: *Hij deed, gelijk ieder rechtschapen mensch in zulk een geval doen zou.* *Hij doet het handiger, dan ik het doen zou*; en bijna altijd bij eene schijnbare gelijkheid: *Hij doet, alsof hij mij niet *kende.* (Vgl. echter § 75, *Opm.* 2).

h. van omstandigheid: *Het zou u veel geld kosten, zonder dat het u eenig voordeel opleverde.* *In plaats dat hij u hielp, zou hij u maar in den weg loopen.*

i. van beperking: *Behalve dat het u maar ergeren zou, zou het u ook nog geld kunnen kosten.*

j. van verhouding: *Hoe meer uw ijver de zaak bloeien deed, des te hooger zouden ook uwe inkomsten stijgen.*

OPMERKINGEN. 1. Uit dit overzicht en dat van § 110 blijkt, dat het juist gebruiken van de aanvoegende of de voorwaardelijke wijs niet van te memoriseeren regels afhangt, maar van een zuiver onderscheiden tusschen werkelijkheid, mogelijkheid en onwaarschijnlijkheid. De talrijke voorbeelden kunnen dit onderscheidingsvermogen eenigermate scherpen.

2. Uit de voorbeelden blijkt ook, dat de term *voorwaardelijke wijs* veel te beperkt is. Hij kan tot de dwaling leiden, dat deze modusvorm alleen in voorwaardelijke bijzinnen thuis hoort. Maar wanneer men alle gevallen nagaat, dan is er toch wel een gezonde zin aan den term te hechten. Elke zin, waarin een vorm der voorw. wijs voorkomt, houdt of een *verondersteld geval* in, dat met de werkelijkheid niets te maken heeft, of er waarschijnlijk nooit iets mede te maken zal hebben, of hij drukt eene meening of wensch uit, die met zulk een verondersteld geval in betrekking staat en dus even los van de werkelijkheid is. Bij het onderzoek der bovenstaande voorbeelden, zal het dan ook blijken, dat in alle gevallen, waarin geen voorwaarde vermeld wordt, er toch altijd een in de gedachte is.

3. In de voorbeelden zijn de gevallen, waar de omschreven vorm der voorw. wijs (die met *zoude*) niet mogelijk is, door asterisken aangewezen. Een strenge regel is daaruit niet af te leiden. Alleen kan gezegd worden, dat de omschreven vorm veel meer in de hoofdzinnen, dan in de bijzinnen voorkomt. Aan te bevelen is het, dien vorm te gebruiken, als er gevaar mocht zijn, dat de gewone verleden-tijdvorm den hoorder ten onrechte aan iets verledens zou doen denken; b.v.: *En toch volstond die maatregel wel, als het eens heel druk liep?* Hier is te verkiezen: *zou die maatregel wel volstaan?*

4. Het is thans duidelijk geworden, dat een met *zoude* samengestelde tijdvorm drieërlei functie kan hebben. Het kan zijn: 1°. een *verl.-toek. tijd* der *aant. wijs*; 2°. de omschrijving van een *verl. tijd* der *aant. wijs*; 3°. de omschrijving van eene *voorw. wijs*; b. v.:

1. *De dokter zeide, dat hij voor den avond nog zou komen.*
 2. *De zieke hoopte, dat de dokter spoedig zou komen.*
 3. *Als de dokter het briefje ontvangen had, zou hij wel komen.*
-

DE LEER DER WOORDVORMING.

ALGEMEENE OPMERKINGEN.

113. De leer der woordvorming is de tegenhanger van de leer der woordsoorten (I §§ 73—151). De laatste groepeert de woorden, voor zoover ze naar hun innerlijken kant (I § 73), d. i. naar *functie* en *beteekenis* bijeenhooren. De eerste gaat na, in hoever de uiterlijke kant der woorden, d. i. de vorming der *woordklanken* in verband met hunne *beteekenis*, aanleiding geeft om zekere groepen te onderscheiden.

Het is noodig, aan het begin van dit hoofdstuk het groote onderscheid tusschen de *historische* en de *practische* opvatting van dit onderwerp te doen uitkomen.

114. In historischen zin is onder *woordvorming* dat deel der taalwetenschap te verstaan, hetwelk nagaat, op welke manieren en onder welke invloeden de woordklanken met hunne beteekenissen zich in den loop der tijden ontwikkeld hebben en onderling verwant zijn. Dit onderzoek begint met den bestaanden woordenvoorraad, zoowel in de eigen taal als in de verwante talen, maar gaat dan zoover mogelijk terug tot de vroegere en vroegste taal, zooals die in de alleroudste schriftstukken is bewaard. Het gaat na, of er in de veranderingen der woorden al of niet eenige regel te bespeuren is, en tracht zooveel mogelijk de oudste verwanten der woorden op te sporen. Maar ook dan nog houdt dit onderzoek niet op, en tracht het langs den weg der wetenschappelijke onderstelling (*hypothese*), d. i. op grond van nauwgezette analyse en critiseerende vergelijking, tot de allereenvoudigste woordklanken door te dringen, die voor geen verdere ontleding meer vatbaar zijn. Bij deze navorschingen gaat men uit van den verdedigbaren regel, dat er analogie moet bestaan hebben tusschen de taalverschijnselen der voorhistorische en

die der historische periode, zoodat men het voor later tijd uit de geschreven getuigenissen blijkende ook voor den ouderen tijd onderstellen mag. Die allereenvoudigste woordklanken dan zijn de zogenoemde *woordwortels*, eene soort van abstracties, waarvan niemand weet, of ze al-of-niet ooit gesproken zijn, maar die de taalwetenschap als allereerste bestanddeelen der woorden blijft aanmerken, zoolang er geen nieuwe onderstellingen worden gemaakt, die nog beter den loop der woordontwikkeling verklaren.

Het is duidelijk, dat dit onderzoek eene zeer uitgebreide en diepe kennis van de bestaande en bestaan-hebbende talen vereischt, benevens van de wetten of regels, die uit de aanhoudende klankveranderingen af te leiden zijn. Zelfs is er veel taal- en talenkennis voor noodig, om dit onderzoek voor een kleiner of grooter deel te kunnen volgen.

115. In practischen zin verstaat men onder *woordvorming* dat deel der spraakleer, hetwelk bestemd is, het inzicht te verhelderen in den bouw der woorden en het verband tusschen dien bouw en hunne beteekenis. Het gewone ongeschoolde taalgebruik ontwikkelt reeds in het taalgevoel eenig besef, dat sommige woorden naar vorm en beteekenis bijeenhooren. Ook zonder taalonderwijs of taalstudie gevoelt iedereen, dat woorden als: *bakker, brouwer, scheerder*, of: *hoogte, laagte, diepte*, of: *zagen, schaven, vijlen*, enz. van een zelfde model zijn.

De bekendheid met deze practische woordvorming gewent de taalgebruikers er aan, dit bijeenhooren van gelijkgebouwde woorden op te merken. Dit heeft de volgende voordeelen:

1°. Het leert den taalvoorraad beter overzien en er vlugger over beschikken, waardoor het een steun wordt zoowel bij het lezen als bij het stellen.

2°. Het wordt in verschillende gevallen een hulpmiddel bij het afbeelden (*spellen*) der woorden.

3°. Het maakt vertrouwd met de thans nog beschikbare middeelen om, als de behoefte het eischt, nieuwe woorden te vormen.

4°. Het oefent en leert behagen scheppen in het observeeren van taal, wat even interessant kan zijn, als het waarnemen van dieren en planten.

Dit onderdeel der spraakkunst gaat uit van de beschouwing der bestaande woorden, maar wordt nu en dan een weinig toe-

gelicht door bijzonderheden, die het historisch onderzoek der woordvorming aan de hand doet.

OPMERKINGEN. 1. Deze onderscheiding tusschen de *woordvorming* als onderdeel der taalhistorie en als onderdeel der practische spraak-kunst heeft voornamelijk ten doel, voorzichtigheid aan te bevelen in het opperen van vermoedens omtrent den oorsprong en de verwantschap der woorden. Belangstellenden in de geschiedenis der taal komen heel vaak in de verleiding om meer of minder vernuftige veronderstellingen op dit gebied te maken. Hiertegen moet gewaarschuwd worden, want het leidt tot velerlei dwaling. Zoo meent b.v. een leek allicht, dat *glad* met *glijden* of *rat* met *rijten* verwant kan zijn. De ons bekende klankwetten verbieden echter, deze woorden met elkander in verband te brengen. Uit de klinkers nl. van een st. ww. der 4^e klasse: *glijd-gleed-gegleden* kan zich volgens die wetten geen *a* ontwikkelen. Het blijft echter mogelijk, dat er een niet-rechtstreeksch verband bestaat.

2. Intusschen blijven de groote resultaten van het onderzoek naar de geschiedenis der woorden ook voor leeken belangrijk. Al leert men de beteekenis der woorden wel in de eerste plaats door het gebruik, menig woord wordt veel doorzichtiger, als men iets omtrent zijne afkomst weet. Enkele bijzonderheden daaromtrent zullen dan ook in de volgende §§ niet ontbreken. Voor het overige moet verwezen worden naar de woordenboeken. Een helder en onderhoudend leesboek over de ontwikkeling onzer moedertaal is te vinden in: Prof. J. VERDAM's *Geschiedenis der Nederlandsche taal, in hoofdtrekken geschetst*. Leeuwarden, Hugo Suringar, 1890.

3. Hoe spoedig het gevoel voor de analogie en de vorming der woorden zich ontwikkelt, blijkt uit de taal van zeer jonge kinderen. Zij gebruiken vaak eigengemaakte woorden, waarvan duidelijk blijkt, dat zij naar het model van andere woorden gevormd zijn. Als b.v. een kind spreekt van een *schepper*, een *harker*, een *schoffelaar* ¹⁾, dan bewijst dit wel, dat het niet op de hoogte van het bestaand taalgebruik is, maar toch ook, dat het reeds gevoel heeft voor een der voornaamste beteekenisgroepen onder de woorden op *-er* en *-aar*, en dat het zelfs voelt, hoe achter een stam op *-el* de uitgang *-aar* beter past dan *-er*.

116. Bij het nagaan der woordvorming zijn enkele algemeene waarheden in het oog te houden, die uit het wetenschappelijk onderzoek van dit onderwerp zijn voortgevloeid

¹⁾ Historisch.

1°. Men moet zich niet voorstellen, dat de vorming der woorden een werk van opzet is geweest. Zij is het gevolg van klankveranderingen en beteekenisveranderingen, waarop tal van invloeden gewerkt hebben, en waarin, van achteren beschouwd, hier en daar wel een zekere regel is op te merken, maar waaronder ook zeer veel onverklaarbare afwijkingen voorkomen.

2°. Men moet zich ook niet voorstellen, dat de woordvorming in een lang verleden tijd volledig heeft plaats gehad en toen is afgelopen. De vervorming der woorden is steeds voortgegaan en gaat nog altijd door. Er zijn oudere en jongere verbindingen, oudere en jongere uitgangen; vormingen, die stand gehouden hebben met onveranderde beteekenis, en andere die behouden zijn, doch met gewijzigde beteekenis; maar eindelijk ook vele vormingen, die geheel verloren zijn gegaan, of andere, die nog van zeer jongen datum zijn.

3°. Door het reeds vroeg begonnen en steeds toegenomen verkeer der volken vindt men in alle talen woorden, die min of meer gewijzigd overgenomen zijn uit andere, of die naar vreemde modellen zijn gebouwd.

4°. Het onderzoek naar den oorsprong en de verwantschap der woorden gaat met zooveel moeilijkheden gepaard, dat van zeer vele woorden ook nu nog moet getuigd worden: „oorsprong onbekend.” Ook maken de vorderingen der wetenschap het telkens noodig, vroeger verkregen resultaten op dit gebied te herroepen of te herzien.

5°. Het is in den regel voorzichtiger te zeggen: die woorden zijn verwant, dan: dit woord is een spruit van dat woord. Den aard van die verwantschap na te gaan, is dikwijls een zwaar wetenschappelijk vraagstuk. De gewone taalgebruiker heeft dan ook hoofdzakelijk te vragen, met welk model een woord overeenkomt, en niet zoozeer, hoe dit zoo gekomen is.

117. Voor het gewone taalgevoel, zooals het zich onder den invloed der bestaande taal ontwikkelt, splitsen de woorden zich in drie groepen:

1°. Onontbindbare woorden, of grondwoorden, d. w. z. zulke, die met de kennis der tegenwoordige taal niet te ontbinden of tot een eenvoudiger woord terug te brengen zijn: *brood, water, hemel, dik, lang, lezen, ik, dat, tien, nu*, enz.

2°. Samengestelde woorden, d. w. z. zulke, die duidelijk uit de vereeniging van twee woorden zijn ontstaan: *huisdeur, eerbiedwaardig, hoogachten*, enz.

3°. Afgeleide woorden, d. w. z. zulke, die door voor-

of achtervoeging van letterklanken of lettergrepen, welke zelf geen woorden zijn (*voor- of achtervoegsels*), van een ander woord zijn gemaakt: *onweder* (van *weder*), *kramer* (van *kraam*), *aartsdom* (van *dom*), *goedig* (van *goed*), *verven* (van *verf*), *betooveren* (van *tooveren*), enz.

Hieruit volgt, dat er in hoofdzaak twee middelen zijn om nieuwe woorden te vormen: samenstelling en afleiding. Wel ontstaan er een enkele maal onontbindbare woorden, vgl. bv. *gas*, *fiets*, *tram* e.d., maar dit is toch zeldzaam.

OPMERKING. Onder den term *onontbindbare woorden*, of den doelmatiger term *grondwoorden*, worden hier dus alle woorden samengevat, waarvan niet uit te maken is, dat zij samengesteld of afgeleid zijn, tenzij men buiten de grenzen der tegenwoordige taal gaat.

Bij het gebruik van die termen moet echter wel bedacht worden, dat zij alleen van het straks beschreven practische standpunt gerechtvaardigd zijn. De historische taalwetenschap blijft hierbij dan ook niet staan. Zij gaat de woorden ook in hunne vroegere vormen na, en dan komt herhaaldelijk aan den dag, dat woorden, die schijnbaar niet verder ontleed kunnen worden, *verborgen* of *ondoorzichtige* samenstellingen of afleidingen zijn. Soms ook toont zij aan, dat woorden eenvoudig kant en klaar of met lichte veranderingen uit andere talen overgenomen zijn. Of ook brengt zij een woord terug tot een wortel, die al uit andere woorden geabstraheerd is. Of eindelijk, als er geen of slechts zeldzame verwanten van een woord aan te wijzen zijn, blijft er dikwijls niets anders over dan te bekenen, dat er verder omtrent den oorsprong van het woord niets bekend is.

Voor de historische taalwetenschap splitsen de woorden zich dus in *samengestelde*, *afgeleide* en *wortelwoorden*, en zijn de beide eerste rubrieken veel rijker dan bij eene bloot practische beschouwing.

118. Samenstelling is de verbinding van twee woorden tot één woord: *huis-deur*, *wel-zalig*, *vrij-spreken*, enz. Elk der samenstellende deelen of wel beide tegelijk kunnen ook weer samengesteld zijn: *rijtuig-schilder*, *timmermans-werkplaats*. Regel is het, dat het eerste deel der samenstelling eene bepaling is van het tweede, en daarom als onderscheidingsmiddel den hoofdtoon krijgt. Gelijk later meer in bijzonderheden blijken zal, doen zich op beide kenmerken uitzonderingen voor. Soms wordt de bepaling in het tweede lid aangetroffen, vgl. *kortwieken*, *kwispelstaarten* e. d. Of soms is er van geen bepaling sprake en heeft men alleen met eene appositioneele of optellende verbinding te doen: *manvrouw*, *doofstom*, *vijftien*, *spelevaren* enz.

In sommige gevallen vertoont zich een overgangsklank, hetzij een naamvals- of meervoudsuitgang, hetzij een klank, die alleen voor het gemak, of voor de welluidendheid, of door eenige andere oorzaak ingelascht is.

Het is eene niet altijd gemakkelijk te beantwoorden vraag: wanneer heeft men met eene samenstelling te doen? De geschreven taal verleidt licht, om het aaneengeschreven zijn van woorden als een kenmerk van samenstelling te beschouwen. Dit is onjuist: een woord is niet samengesteld, omdat het aaneengeschreven wordt, maar het wordt aaneengeschreven, omdat het samengesteld is.

Als algemeenen regel kan men stellen, dat men met eene samenstelling te doen heeft, 1°. wanneer de deelen naar de regels der woordvoeging niet los naast elkaar zouden kunnen staan, b.v. *landman, veemarkt, pikzwart*, enz. 2°. als dit wel mogelijk zou zijn, maar de losse woorden wat anders zouden beteekenen dan bedoeld wordt, b.v. *de hooge school* beteekent wat anders dan de *hoogeschool*.

In de toepassing van dezen regel zijn echter de moeilijkheden gelegen, wat bij de behandeling der bijzonderheden nader blijken zal. De onzekerheid op dit punt en de zucht, om toch het nauw bijeenhooren van woorden te doen uitkomen, heeft langzamerhand in het schrijven tot een veelvuldig gebruik van het koppelteeken (-) geleid.

OPMERKING. In de wetenschappelijke behandeling der woordvorming wordt onderscheid gemaakt tusschen eene oudere of eigenlijke en eene jongere of oneigenlijke samenstelling.

Onder den eersten term verstaat men eene verbinding van twee woorden, waarvan het eerste in onverbogen vorm aan het tweede is toegevoegd, eene manier, die reeds heel vroeg in gebruik was.

De tweede term omvat de gevallen van samenstelling, die door koppeling van voorheen naast elkaar gestaan hebbende woorden zijn ontstaan. Het eerste deel staat dan tot het tweede in eene syntactische verhouding, die door buiging wordt aangegeven, b.v. een genitief of een verbogen adjectief vóór een substantief: *koningszoon, hoogepriester*.

In de practische spraakkunst moet deze onderscheiding achterwege gelaten worden: de twee rubrieken zijn in vele gevallen ineengevoeld, zoodat het onderzoek, of eene samenstelling eigenlijk of

oneigenlijk is, dikwijls onoplosbare vraagstukken oplevert. Soms heeft een eerste lid zijn buigingsuitgang verloren, soms ook heeft het er een gekregen, dien het vroeger niet bezat. Bovendien geldt de onderscheiding niet voor zulke samenstellingen, waarvan het eerste deel een werkwoordelijke vorm of een bijwoord is. In dienstand van zaken is er dus geenerlei practisch belang aan deze onderscheiding verbonden.

Wil men het overzicht der samenstellingen door eenige indeeling vergemakkelijken, dan valt in de eerste plaats te letten op de woordsoorten, die als eerste lid kunnen dienen, en verder op de belangrijkste beteekenisgroepen, die zich voordoen.

119. Afleiding is het ontstaan van een nieuw woord door voor- of achtervoeging van letterklanken of lettergrepen aan een grondwoord. Deze letterklanken en lettergrepen heeten voor- en achtervoegsels (*praefixen* en *suffixen*), vgl. b.v.: *bedienen*, *verdienen*, *dienaar*, *dienst*, *dienstig*; — *goedheid*, *goedig*, *goelijk* (uit *goedlijk*), *vergoeden*, enz. Wat na weglating van de uitgangen overblijft, — hier *dien* en *goed*, — heet de *stam*. Als zulk een stam een gebruikelijk woord is, heet dit een stamwoord.

Het onderscheid tusschen *buiging* en *afleiding* bestaat hierin, dat de eerste alleen grammaticale verschillen van *een zelfde woord* uitdrukt: *de goede man*, *goedsmoeds*, *te goeder trouw*, enz., terwijl de laatste *nieuwe* woorden doet ontstaan.

Een onderscheid tusschen voorvoegsels en achtervoegsels is dit, dat de eerste nooit eene andere woordsoort doen ontstaan; de laatste daarentegen doen dit wel.

OPMERKING. De historie der woordvorming toont van vele afleidingen aan, dat het niet anders dan zeer verduisterde samenstellingen zijn. Op dien grond berust de hypothese, dat alle afleiding oorspronkelijk samenstelling geweest is. Bij de voorvoegsels is dit zeer duidelijk, maar ook van een aantal achtervoegsels is de oorsprong bekend. Er zijn er echter ook, die uit niet meer dan een enkelen letterklank bestaan, waarvan men door vergelijking weet, dat hij niet tot den stam behoort en dus achtervoegsel is, maar meer ook niet.

Voor de taalpractijk zijn in het bijzonder die afleidingsmiddelen van belang, welke krachtige groepen hebben opgeleverd, met sterke overeenkomst in de beteekenis; vooral is dit het geval, als zulke uitgangen nog vruchtbaar zijn, d. w. z. wanneer ze ook nu nog dienen kunnen om den taalvoorraad te vermeerderen.

120. Eene bijzondere soort van afleidingen zijn zulke, die niet van een enkel, maar van twee of meer bijeenbehoorende, doch nog onverbonden woorden gevormd worden. Zoo is b.v. *hofhouding* niet uit *hof* en *houding* samengesteld, maar afgeleid van *hof houden*; *driewieler*, niet uit *drie* en *wieler*, maar van *drie wielen*; *vierhoekig*, niet uit *vier* en *hoekig*, maar van *vier hoeken*; *grootsteedsch*, niet uit *groot* en *steedsch*, maar van *groot stad*, enz.

Voor deze vormingen is de naam samenstellende afleidingen in gebruik.

121. Om zich van samenstellingen zoowel als van afleidingen een juiste voorstelling te vormen, zijn de volgende opmerkingen in het oog te houden:

1°. In § 116 1° is reeds gezegd, dat bij de vorming der woorden niet aan opzet moet gedacht worden. Navolging is hier de groote factor geweest en is dat nog. Was op de eene of andere manier eene samenstelling of afleiding ontstaan, die in eene behoefte voorzag of goed beviel, dan ontstonden er naar zulke modellen gelijksoortige vormingen. Zoo zijn *vergauwen*, *verschalken* niet zoo zeer als afleidingen van *gauw* en *schalk* (adj.) te beschouwen, maar als nabootsing van het oudere *verrassen* (= iemand te rasch zijn). Het spreekt weer vanzelf, dat het voor de historische woordvorming eene moeilijke en meestal ondoenlijke taak is, de directe vormingen en de navolgingen van elkaar te onderscheiden.

2°. De taalwetenschap is meer op de hoogte van de klankveranderingen dan van de beteekenisveranderingen der woorden. In de eerste heeft zij meer regel gevonden dan in de laatste. Men moet zich dan ook niet voorstellen, dat de beteekenis der samenstellingen en afleidingen geheel of zelfs voor het grootste deel uit de vorming, en in het bijzonder bij de afleidingen uit de beteekenis der voor- en achtervoegsels op te maken is. Is die beteekenis bekend, dan wordt daardoor de beteekenis der afleiding soms wel wat doorzichtiger, maar daarbij blijft het. De gebruiksbeteekenis van samenstellingen en afleidingen wordt dan ook alleen geconstateerd, door de beteekenisgroepen op te zoeken, die het gebruik heeft doen ontstaan. Soms is er van eene beteekenisgroep geen sprake: in *balk*, *melk*, *schonk*, *vonk*, *zink* zit een suffix-*k*, maar er is niet de minste overeenkomst in de beteekenis dezer woorden te ontdekken. Een ander maal vindt men een of meer duidelijke groepen, maar blijven daarnaast toch nog losse woorden over, die tot geen groep te brengen zijn. Zoo beteekenen de woorden op *-schap* toestanden, verzamelingen, waardigheden of gebiedsgrenzen;

alleen *rekenschap*, *weddenschap* en in eene bepaalde beteekenis *wetenschap* (*De wetenschap, dat hij schuldig is*, enz.) beteekenen werkingen.

Hieruit volgt, dat uit een practisch oogpunt die woordvormingen de meeste aandacht verdienen, waaronder het hedendaagsch taalgebruik duidelijke groepen met eene bepaalde beteekenis doet herkennen. Deze zijn alleen voor vermeerdering vatbaar.

3°. Men moet zich niet voorstellen, dat uit de oorspronkelijke beteekenis van een voor- of achtervoegsel al de beteekenissen der woorden, die er mee gevormd zijn, verklaard zouden kunnen worden. Die beteekenis vloeit voort uit de analogie, welke men in eene reeks van gelijkgevormde woorden ontdekt, en slechts nu en dan is er een zeker verband tusschen die beteekenis en de oorspronkelijke beteekenis van het voor- of achtervoegsel op te merken.

Van een aantal achtervoegsels kan men soms niet anders zeggen, dan dat zij dienen om een woord in eene andere dan zijne gewone functie te gebruiken; zoo dient **-ing**, om van werkwoorden substantieven, en **-sch** om van substantieven adjectieven te maken.

122. Bij het nagaan der bijzonderheden zal de volgende orde in acht genomen worden.

De *werkwoorden* gaan voorop, omdat zij vooreerst in de sterke werkwoorden eene groep woorden van zeer oude afkomst bevatten, die de kern van vele afleidingen uitmaken.

In de tweede plaats volgt de vorming der *zelfstandige* en der *bijvoeglijke naamwoorden*.

Ten slotte worden eenige bijzonderheden medegedeeld omtrent de vorming der *overige woordsoorten*. Deze bijzonderheden bestaan hoofdzakelijk uit eenige vaststaande resultaten van de wetenschappelijke etymologie; door eigen onderzoek is omtrent het verband tusschen vorm en beteekenis bij deze woordsoorten weinig te ontdekken.

De talrijkheid der te geven voorbeelden bij de drie voornaamste woordsoorten is vooral bestemd, om de beteekenisgroepen goed te doen uitkomen.

VORMING DER WERKWOORDEN.

123. Voor het taalgevoel zijn de verbogen vormen der werkwoorden spruiten van den infinitief. Historisch is dit onjuist en men komt de waarheid meer nabij door te zeggen, dat (vgl. I § 191) de infinitief, de naam der werking, eene afleiding op **-en** is van den stam van den onv. tegenw. tijd. Feitelijk zijn dus alle infinitieven afleidingen.

Wanneer men intusschen op practische wijze de vorming der werkwoorden nagaat, dan is de vraag aldus te stellen: doet de stam van het ww. aan een ander grondwoord, of aan eene verbinding denken? Zoo niet, dan is het als een grondwerkwoord te beschouwen; zoo ja, dan is het een afgeleid of een samengesteld werkwoord.

124. Van de grondwoorden onder de werkwoorden vormen allereerst de sterke werkwoorden eene vrij scherp begrensde groep. Dit zijn alle zeer oude werkwoorden, die de taalwetenschap niet verder kan ontleden, dan door ze tot hunne wortels terug te brengen, en wier meerstammigheid (vgl. I § 187) de veranderlijkheid van den wortelklank in herinnering houdt. Ze vermenigvuldigen zich niet meer, maar hunne belangrijkheid ligt hierin, dat er een aantal naamwoorden (*substantieven* en *adjectieven*) mede verwant zijn.

Tegenover deze oudste werkwoorden staan de zwakke ww. als jongere. Deze hebben een nieuwere manier om hun verleden tijd te vormen (toevoeging van *-de* of *-te*). Onder deze zwakke werkwoorden zijn er ook nog zeer vele, die men niet tot een ander grondwoord kan terugbrengen, b.v.: *beven*, *leven*, *maken*, *worgen* en vele andere. Maar in den regel zijn de zwakke ww. afgeleid en verraden zij duidelijk hunne verwantschap met een naamwoord of eenig ander woord, of ook wel met een ander werkwoord.

OPMERKING. Er hebben in den loop der tijden verschuivingen tuschen de groep der sterke ww. en die der zwakke ww. plaats gehad. Vele voorheen sterke ww. zijn zwak geworden, b.v.: *betamen*, *hinken*, *kneden*, *krijschen*, (*ver*)*teren*, *vloeken*, *waaien*, *zaaien*, enz. Daarentegen zijn enkele zw. ww. in de categorie der st. ww. gedrongen, b.v. *zenden*.

prijzen, fluiten, en nog enkele andere. Bijzonderheden daaromtrent behooren tot de taalhistorie en zijn uit een practisch oogpunt van geen belang. De thans nog concurrerende sterke en zwakke vormen zijn voor het meerendeel aangegeven in I § 185 *Opm.* 1 en 2 en § 186 *Opm.* 3.

AFGELEIDE WERKWOORDEN.

125. De afgeleide werkwoorden zijn deels geverbaliseerde (d. i. tot ww. gemaakte) *naamwoorden* (substantieven en adjectieven, met nog enkele andere woorden), deels *werkwoorden*, die naast andere *werkwoorden* zijn ontstaan. Beide groepen worden hier achtereenvolgens nader beschouwd.

Werkwoorden naast naamwoorden.

126. De werkwoorden, die naast naamwoorden zijn ontstaan, worden samengevat onder den naam *denominatieven*, d. i. van *nomina* (= naamwoorden) gevormde werkwoorden, ontstaan door achter een substantief of adjectief **-en** te voegen: *boteren, doppen, grijzen, witten*, enz. Dikwijls echter helpt een voorvoegsel, vooral *be-, ont-, of ver-*, tot de verbaliseering mede: *besuikeren, ontbolsteren, verdampen*, enz. Ook komt in navolging der denominatieven van naamwoorden op **-ig**: *zondigen, heiligen, matigen*, enz. de uitgang **-igen** voor: *huldigen, kruisigen, pijnigen, behartigen, beleedigen*, enz. Eindelijk ook onder den invloed van het Fransch de bastaarduitgang **-eeren**: *boetseeren, hakketeeren, halveeren, hanteeren, pauzeeren, voeteeren*, enz.

Eene andere bijzonderheid, den vorm betreffende, is deze, dat het denominatief soms eene wijziging van den klinker vertoont:

à wordt è: *dekken (dak), stellen (stal = plaats), tellen (tal), krenken (krank), netten (nat; vgl. In de vlucht of op het slag, 'k net mijn veertjes alle dag. Heye.), pletten (plat), stremmen (stram), temmen (tam), vestigen (vast)*, enz.

è wordt ì: *richten (recht), schillen (schel), spillen (spel)*;

ò wordt ù: *vullen (vol)*.

OPMERKING. De denominatieven blijven intusschen eene groep, waarbij men voorzichtig in zijne beweringen moet zijn. Er komen denominatieven voor, waarvan het naamwoord verdwenen is, b.v. *wieden* van *wiede* (= onkruid, eng. *weed*). Soms ook staat een ww. naast een nwd., maar is het laatste uit het eerste afgeleid; b.v. *dekken* is geen denominatief van *dek*, maar *dek* is de gesubstantiveerde stam van *dekken*, dat een denominatief is van *dak*. Eindelijk bestaat de mogelijkheid, dat een substantief en een zwak werkwoord beide uit eenzelfden wortel gesproten zijn.

Dit neemt niet weg, dat, behoudens enkele mogelijke vergissingen uit een historisch oogpunt, de denominatieven vrij gemakkelijk te herkennen zijn. Minder intusschen aan hun vorm dan aan hunne beteekenis. Er is nl. in hunne beteekenissen eene groote mate van analogie te ontdekken, waardoor zeer duidelijk te onderscheiden beteekenisgroepen ontstaan. Voornamelijk is dit bij de van zelfst. nwdn. afgeleide het geval.

127. DENOMINATIEVEN VAN ZELFSTANDIGE NWDN. In het algemeen beteekenen deze denominatieven eene werking of toestand, die op de eene of andere manier in betrekking staat met de zelfstandigheid, die het grondwoord noemt. Zoo zijn zij een middel geworden om een *gezegde* + een *zinsdeel* door één ww. uit te drukken, b.v. een ww. + een voorwerp, een ww. + eene plaatsbepaling, e. d. De volgende groepen zijn de voornaamste:

1°. Werkwoorden met het begrip „voorzien van” ¹⁾: *antwoorden*, *ballasten* (een schip), *balsemen*, *boteren*, *brandmerken*, *danken*, *dekken* (van *dak*), *eeren*, *gronden*, *harpuizen* (*harpuis* = een mengsel van zwavel en hars, waarmede schepen bestreken worden), *haten*, *huldigen*, *hullen* (*hul* = omhulsel), *kleeden*, *kleuren*, *kransen*, *kreukelen*, *krullen*, *kronen*, *kurken*, *lakken*, *lasteren*, *loonen*, *maskeren*, *nagelen*, *nummeren*, *oliën*, *plaveien*, *pekelen*, *peperen*, *pleisteren*, *poederen*, *pijnigen*, *regelen*, *roemen*, *schandvlekken*, *schutten*, *sluieren*, *smaden*, *smeren*, *stempelen*, *sprenkelen* (van *sprengel* = druppel, afl. v. *sprank*), *spijzen*, *suikereren*, *teren* (met teer bestrijken), *verven*, *vlekken*, *voederen*, *wapenen*, *wonden*, *zadelen*, *zalven*, *zolen*, *zouten*; enz. Vgl. ook *bedijken*, *bemannen*, enz. (§ 135, 5°).

¹⁾ *Ornatieven*.

2°. Werkwoorden met het begrip „outdoen, berooven van”¹⁾: *holsteren*, *doppen*, *gallen* (de visch), *kelen* (een varken), *noppen* (het laken), *pellén*, *punten* (het haar), *roomen* (de melk), *schillen*, *schubben*, *schuimen* (de soep), *spenen* (een kind), *stoffen* (een kamer), *toppen* (van planten, b.v. tuinboonen, den top wegnemen), *vlooien* (een hond), *wieden* (*wiede* = onkruid), enz. Vgl. ook: *ontkleeden*, *ontmantelen*, *ontmaskeren*, *ontvellen*, enz. (§ 139, 2°).

3°. Werkwoorden met het begrip „de zelfstandigheid, door het grondwoord uitgedrukt, voortbrengen of vertoonen”: *bliksemen*, *dampen*, *donderen*, *geuren*, *glanzen*, *glinsteren*, *hagelen*, *jongen*, *kalven*, *kleuren* (eene kleur krijgen), *kreukelen* (kreukels krijgen), *kruimelen*, *krullen*, *lichten*, *parelen*, *pluizen*, *regenen*, *roesten*, *rooken*, *schimmelen*, *schuimen*, *sneeuwén*, *smoken*, *spatten*, *splintèren*, *stoomen*, *walmen*, *weerlichten*, *zweeten*, *zuchten*, enz.

4°. Werkwoorden met het begrip „in een toestand verkeeren” of „met eene werking bezig zijn”: *achten* (*acht* = toezicht), *arbeiden*, *baden*, *biechten*, *dorsten*, *droomen*, *duchten* (v. *ducht* = vrees), *dutten*, *haasten* (*haast* toonen; b. v. *Zij die gelooven, haasten niet*), *hongerén*, *krijgen* (oorlogen), *lusten* (*lust* in iets toonen), *moorden*, *oorlogen*, *rusten*, *spelen*, *toornen*, *twijfelen*, *vreezen*, *wanhopen*, *wantrouwen*, *wedijveren*, *ijveren*, *zorgen*, enz.

5°. Werkwoorden met het begrip: „tot iets maken,” of soms „iets worden” dat door het grondwoord wordt uitgedrukt: *ballen* (de vuist), *beelden* (vgl. *beeldend* kunstenaar), *deelen*, *gijzelen* (*gijzel* = gijzelaar), (*op*)*hoopen*, *knechten*, *knoopen*, *kluwenen* (garen), *kransen* (vgl. *kransend* touw, Bogaers), *opperen* (hooi), *pakken* (zija reisgoed), *paren*, *regelen*, *ridderen*, zich *scharen*, *stalen* (de spieren *stalen*), *stapelen*, *strikken* (een lint), *stroomen*, *wolken* (vgl. *wolkend* stof, Potgieter); enz. Vgl. ook: *verbroederen*, *verdampen*, *vereelten*, *verkalken*, *vermolmen*, enz. (§ 140, 12°).

6°. Werkwoorden met het begrip: „iets bereiken, in het bezit krijgen of trachten te krijgen”: *azen* (aas = voedsel), *baggeren*, *doelen*, *erven*, *grazen*, *hooien*, *meezen*, *oogsten*, *sprokkelen* (*sprokkel* = takje), *vinken*, *visschen*, *vogelen*, enz.

7°. Werkwoorden met het begrip: „met een werktuig of eenig voorwerp eene werking verrichten: *ballen* (met een bal

¹⁾ *Privatieven.*

spelen), *beitelen*, *bellen*, *boekstaven* (van boekstaaf = letter), *boeien*, *boren*, *braken* (*braak* = werktuig om het vlas te breken), *dammen* (spel), *dweilen*, *eggen*, *fietsen*, *fluiten* (denominatief, maar tot de st. ww. overgegaan), *geeselen*, *gespen*, *handhaven* (van *handhave* = handvat), *hakken* (*hak* = houweel), *hameren*, *hekelen* (*hekel* = werktuig om vlas te bereiden), *harken*, *hoepelen*, *kaarden* (*kaarde* = wolkam om laken te bereiden), *kaarten* (spel), *kabelen* (met kabels vastmaken), *kammen*, *karnen*, *kegelen*, *ketenen kluis-teren*, *knikkeren*, *lappen* (ruit), *pennen*, *penseelen*, *persen*, *ploegen*, *poken*, *raspen*, *schaken* (spel), *schoffelen*, *schommelen*, *schroeven*, *schuieren*, *sleden*, (zich) *spiegelen*, *spitten*, *sponzen*, *stampen*, *steenigen*, *timmeren* (= met *timmer* d.i. met bouw hout werken), *trommelen*, *trompetten*, *vedelen*, *vijlen*, *waterpassen*, *zagen*, *zeilen*, *ziften* of *zeven*, *zweepen*, enz.

8°. Werkwoorden met het begrip: „aan, op of in eene plaats zijn”: *banken* (in de herberg zitten, fuiven), ~~*hokken*~~, *huizen*, *kerken* of *tempe-len*, *markten*, *nestelen*, *tafelen*, *tronen*, *tuinen*, *weiden*, *zetelen*, enz.; of ook „aan, op of in eene plaats brengen of opnemen: *boeken* (een post), *herbergen*, *kelderen*, *kerkeren*, *kisten*, *kuilen*, *luchten* (kleeren), *posten* (een brief), *potten*, *stallen*, *roosteren*, *zakken*, *zolderen*, enz.

9°. Werkwoorden met het begrip „het werk van een persoon doen” of „als een genoemd wezen (of dier) doen”: (*na*)*apen*, *beunhazen*, *barbieren*, *boeren*, (*af*)~~*beulen*~~, *dokteren*, *ezelen*, *jakhalsen*, *kwakzalveren*, *leeraren*, *lunnelen*, *rentenieren*, *schipperen*, *school-meesteren*, *schutteren*, *slaven*, *smeden*, *tuinieren*, *wurmen*, *zwijnen*, enz.

Aan verscheidene dezer laatste woorden is eene ongunstige beteekenis eigen.

OPMERKINGEN. 1. Met deze groepen zijn de beteekenissen der denominatieven volstrekt niet uitgeput; het zijn er slechts de voor-naamste van. De vele voorbeelden dienen voornamelijk om de groepen goed te doen uitkomen. Deze toonen weder aan, hoe de veelheid van beteekenissen niet in de vorming der woorden hare oorzaak vindt, maar in het veelzijdig gebruik dezer vormingen.

2. Het ww. *schuimen*, dat onder 2° en 3° voorkomt, is een voorbeeld, hoe een denominatief meer dan ééne beteekenis kan hebben. Zoo heeft *azen* (zie 6°) ook nog de eenigszins verouderde bet. van „voorzien van aas”: *De zwaluw aast het nest* (Vondel), zoodat dit ww. ook onder 1° te brengen is. Zulke dubbele beteekenissen ver-

klaren het beurtelings overgankelijk en onovergankelijk zijn van sommige ww. (Vgl. I § 122 *Opm.* 2).

3. Bij herhaling zij hier opgemerkt, hoe het gewone taalgevoel voor de verwantschap der woorden volstrekt niet altijd in overeenstemming is met de resultaten der taalhistorie. Zoo wordt *weiden* (zie 8°) meestal begrepen als: *in de weide zijn*, maar de etymologie leert, dat *weiden* = jagen, voedsel zoeken (vgl. *weiman*, *weitasch*, *weispel*). Feitelijk is dus *weide* (= plaats om voedsel te zoeken) jonger dan het ww. *weiden*, maar voor het tegenwoordige taalgevoel is het omgekeerd, omdat *weiden* thans in eene later ontstane beteekenis gebruikt wordt.

Er zijn meer substantieven, die jonger zijn dan de zwakke ww., die er naast staan. Zoo zijn de substantieven *baan*, *bleek* (plaats om te bleeken), *doop*, *keer*, *kost(en)*, *roof*, *schouw* (in waterschappen) en verschillende andere met meer of minder waarschijnlijkheid jonger dan de ww. *banen*, *bleeken*, *doopen*, *keeren*, *kosten*, *rooven*, *schouwen*, enz. Wie omtrent zulke gevallen nader licht verlangt, moet zich tot de etymologische woordenboeken wenden, die trouwens ook niet steeds tot dezelfde resultaten komen. Dit is intusschen geen reden, waarom de spraakkunst, die naar het algemeene in het bijzondere zoekt, niet met het noodige voorbehoud de voornaamste beteekenisgroepen zou vaststellen.

128. DENOMINATIEVEN VAN BIJVOEGLIJKE NWDN. Deze denominatieven beteekenen:

1°. eene eigenschap aannemen: *blauwen* (De kust *blauwt* aan den horizon), *dorren*, *drogen*, *gelen*, *grauwen*, *grijzen*, *groenen*, *heelen* (De wond begint te *heelen*), *kroezen* (v. *kroes* = krullend), *lengen*, *rotten*, *rijpen*, enz. Vgl. ook: *verarmen* (Hij *verarmt* met den dag), *vergrammen*, *verouderen*, *verslappen*, *verwelken* (*welk* = dor), enz. (§ 140, 13°).

2°. van eene eigenschap voorzien: *blauwen* (het waschgoed), *bleeken*, *dooden*, *dooven*, *drogen*, *effenen*, *grauwen* (muren), *harden*, *heelen*, *klaren*, *korten* (de wieken), *krenken* (v. *krank*), *kroezen* (De zon *kroest* het haar), *krommen*, *ledigen*, *lossen* (een schip, d. w. z. een schip los maken van zijn inhoud), *loozen*, *louteren*, *luiden*, *netten* (v. *nat*), *openen*, *pletten* (v. *plat*), *reinigen*, *richten* (v. *recht*), *ruïnen*, *scherpen*, *slechten* (v. *slecht* = vlak), *sterken*, *stillen*, *stremmen* (v. *stram* = stijf), *vestigen* (v. *vast*), *warmen*, *weeken*, *witten*, *zuiveren*, enz. Vgl. ook: *verbreedden*, *verblijden*,

verlichten, enz., of: *bedroeven*, *benuwen*, *beveiligen*, *bezeeren*, enz., en evenzoo: *ontblooten*, *ontruimen*, e. d.

OPMERKINGEN. 1. Slechts enkele ww. als *dartelen*, *suffen*, e. a. zijn te vertalen als *dartel zijn*, *suf zijn*, enz. Het vertoonen van eene eigenschap of het verkeeren in een toestand wordt bij voorkeur door een naamwoordelijk gezegde met *zijn* uitgedrukt (I § 5).

2. Uit de voorbeelden blijkt reeds (vgl. *drogen*, *grauwen*, *heelen*, *korten*, e. a.), dat beide hoofdbeteekenissen in één woord vereenigd kunnen zijn. Dit verklaart het beurtelings onovergankelijk en overgankelijk zijn dezer ww. (Vgl. I § 122 *Opm.* 2.).

129. Een klein aantal afgeleide ww. staan met woorden uit andere categorieën in verband:

1°. met voornaamwoorden: *mijnen*, *jijen* en *jouwen*.

2°. met bijwoorden: *innen*, *uiten*, *naderen*, *naasten*, *(ver)nederen*, *opperen*; *(ver)overen*, *(ver)zamen* of *(ver)zamelen*, *vorderen* en *(be)vorderen* (v. *vorder*, comparatief van *voor* of *voort*), *(af-) of (uit)zonderen*, e. a.

3°. met tusschenwerpsels: *hemmen* (van *hm!*), *sussen* (van *sus!*), *weenen* (van *wee!*)

Werkwoorden verwant met werkwoorden.

130. Wanneer men zegt, dat een werkwoord verwant is met een ander werkwoord, dan kan dit twee beteekenissen hebben:

1°. Tusschen het oudere ww. en het jongere kan een naamwoord in staan, dat de verwantschap tot stand brengt, b. v.: *blijken* (= oorspr. licht geven), *bleek* (= lichtgevend, schitterend, witachtig), *bleeken* = wit maken), e. d.

2°. Tusschen het oudere en het jongere ww. is geen verwant aan te wijzen, die ze verbindt. Dit kan hierin zijne oorzaak vinden, dat het verbindende woord verloren is gegaan; het kan ook zijn, dat dit nooit bestaan heeft en het nieuwe werkwoord naar een bestaand model direct uit het oudere gevormd is.

In dezen onder 2° beschreven zin wordt hier gehandeld over *werkwoorden verwant met werkwoorden*.

Onder deze hebben zich door vorm en beteekenis een drietal in het oog vallende groepen ontwikkeld:

1°. Zwakke ww., welker stam overeenkomst heeft met een der stammen van een sterk ww., en die het veroorzaken van de door dat ww. genoemde werking beteekenen (*causatieven*).

2°. Zwakke ww., die zich voornamelijk door eene verdubbeling of verscherping van den stammedeklinker van een daarnaast voorkomend werkwoord onderscheiden en gewoonlijk eene werking beteekenen, die kort en snel en met zekereforschheid geschiedt (*intensieven*).

3°. Zwakke ww., die den uitgang *-eren* of *-elen* vertoonen en werkingen beteekenen, waarin meer of minder duidelijk zekere herhaling op te merken is (*frequentatieven*).

131. CAUSATIEVEN. Bij de bespreking der transitieve en intransitieve ww. in I § 122 is reeds opgemerkt, hoe er een aantal werkwoorden zijn, die nu eens een *doen* en dan weer een *laten* *doen* beteekenen: *bakken* (= bakken en laten bakken) en evenzoo: *bederven*, *beginnen*, *bewegen*, *braden*, *branden*, *breken*, *buigen*, *draaien*, *drijven*, *genezen*, *klemmen*, *koken*, *kraken*, *krimpen*, *scheiden*, *schieten*, *schuiven*, *sluiten*, *smelten*, *smoren*, *splijten*, enz. Ook onder de denominatieven uit adjectieven (vgl. § 128) zijn er verscheidene, die de dubbele beteekenis vertoonen van *zus* of *zoo worden*, en *zus* of *zoo doen* of *laten worden*, b.v.: *drogen*, *gewinnen*, *korten*, *kroezen*, (*ver*)*anderen*, (*ver*)*armen*, enz.

Bij de overgrootte meerderheid der werkwoorden moet men thans dit verschil door een hulpww. uitdrukken: *bidden* en *laten bidden*, *lezen* en *laten lezen*, *vertrekken* en *doen vertrekken*, enz. Gaat men tot het oudere Germaansch terug, dan vindt men massa's voorbeelden, dat het *doen* door een sterk ww. en het *laten doen* door een daarmede verwant zwak ww. werd uitgedrukt, b.v. *ganisan* (genezen) en *ganasjan* (doen genezen). Het zwakke ww. is dan als eene indirecte of directe afleiding van het sterke te beschouwen.

De bestaande causatieven zijn van dien vroegeren toestand het schamele overblijfsel. Zij zijn de volgende, gerangschikt naar de klassen der sterke ww. (I § 187):

I	zw.	<i>drenken</i>	naast st.	<i>drinken</i> .
"	"	<i>wenden</i>	" "	<i>winden</i> (vroeger = <i>draaien</i>).
III	"	<i>leggen</i>	" "	<i>liggen</i> .
VI	"	<i>zetten</i>	" "	<i>zitten</i> .

- V zw. *zoogen* naast st. *zuigen*.
 VI „ *voeren* „ „ *vuren* (vroeger = *rijden*).
 VII „ *vellen* „ „ *vallen*.

De causatieven zijn eene afgesloten groep geworden; nieuwe zijn sinds lang niet meer ontstaan.

OPMERKINGEN. I. *Drenken* is ook te verklaren als een denominatief van *drank* (vgl. § 127, 1°) en *vellen* als een denominatief van *val* (vgl. § 127, 4°). De veronderstelling is zelfs gemaakt, dat alle causatieven oorspr. denominatieven zouden geweest zijn, zoodat *wenden*, *leggen*, *zetten*, enz. dus uit een met *winden*, *liggen*, *zitten*, enz. verwant naamwoord zouden zijn voortgekomen. Deze veronderstelling gaat echter te ver; de mogelijkheid bestaat, dat toen er eenmaal modellen bestonden, direct uit bestaande sterke ww. causatieven zijn gemaakt. Het vraagstuk heeft intusschen geen practisch belang. Voor het tegenwoordig taalgevoel staan de overgebleven causatieven in onmiddellijk verband met de er naast staande sterke werkwoorden.

Zoo acht men ook gewoonlijk *wekken* een causatief van *waken*. Wat zich er tegen verzet, is dat *waken* een zw. ww. is en oorspronkelijk ook geweest is.

2. Met behulp van een weinig taalhistorie zijn nog enkele andere causatieven te herkennen:

II. zw. *kwellen* naast het verdwenen st. *kwelen* (= pijn lijden), waarvan *kwaal* overblijfsel is.

IV. zw. *leiden* naast het van beteekenis veranderde st. *lijden* (vroeger = gaan), waarvan *overlijden* (= overgaan), *geleden* (in: Het is lang *geleden*), en *verleden* (= voorbijgegaan) overblijfselen zijn.

V. zw. *klooven* naast het zw. maar oorspr. st. *klieven*, met de beteekenis *splijten*.

132. INTENSIEVEN. Er zijn enkele ww., die zich, behalve soms door eenige klankwijziging, vooral door den verdubbelden of verscherpten slotmedeklinker van hun stam onderscheiden van een grondwerkwoord, dat er in beteekenis mede overeenkomt, als: *bukken* naast *buigen*, *blikken* naast het oude *bliken* (= glanzen), *brokken* naast *breken*, *druppen* naast *druipen*, (*in*)*duppen* naast *doopen*, *hikken* naast *hijgen*, *nikken* naast *nijgen*, *schoppen* (zoowel *trappen* als *schommelen*) naast *schuiven*, *schrappen* naast *schrapen*,

smakken ¹⁾ naast *smaken*, *snuffen* naast *snuiven*, *wikken* naast *wegen* of *wiegen*, *wrikken* (met veel tusschenvormen) naast *wringen*, *zinken* naast *zigen*, *zwenken* naast *zwingen*.

Deze verscherping was in de oudere taal niet altijd, maar toch dikwijls een middel om uit te drukken, dat eene werking snel, kort en krachtig geschiedde. Aan het meerendeel der bovenstaande werkwoorden is deze beteekenis nog wel te bespeuren. Al vroeg schijnt intusschen de uitbreiding dezer intensieve vormingen opgehouden te zijn.

133. FREQUENTATIEVEN. Het aantal werkwoorden op *-elen* of *-eren* is bijzonder groot. Zeer vele daaronder zijn echter dadelijk te herkennen:

a. Als denominatieven bij substantieven op *-el* of *-er*: *adelen*, *bikkelen*, *breidelen*, *bungelen*, *duizelen*, *geeselen*, *gijzelen*, *haspelen*, *hekelen*, *jubelen*, *kegelen*, *koppelen*, *lummelen*, *pekelen*, *schommelen*, *tafelen*, *teugelen*, *trommelen*, *twijfelen*, *wortelen*, *zadelen*, enz.; *ankeren*, *baggeren*, *cijferen*, *dobberen*, *hameren*, *hongereren*, *kluisteren*, *modderen*, *nummeren*, *schilderen*, *schuieren*, *schutteren*, *sluieren*, *voederen*, enz.

b. Als denominatieven bij adjectieven op *-er*, waaronder ook sommige comparatieven: *(ver)anderen*, *beteren*, *duisteren*, *(ver)ergeren*, *louteren*, *minderen*, *(ver)meerderen*, *(ver)ouderen*, *(ver)slimmeren*, *wankelen*, *zuiveren*, enz.

c. Als volkomen of gedeeltelijke ²⁾ klanknabootsingen (*onomatopaeën*): *babbelen* (naar de eerste kinderklanken *bab*, *pap*), *brabbelen*, *bulderen* (naast *balderen*, *bolderen*), *flabbereren*, *fladdereren*, *flakkeren*, *flikkeren*, *fluisteren*, *gaggelen* (geluid v. ganzen), *gichelen* en *giegelen*, *kabbelen*, *kakelen*, *klateren*, *kletteren*, *knetteren*, *kneuteren*, *koeteren*, *kwakkelen*, misschien *prevelen*, *popelen*, *rammelen*, *roffelen*, *snateren*, *tateren*, *tetteren*, *toeteren*, *wauwelen*, *zwatelen*, enz.

Met deze groepen is de voorraad dezer ww. op *-elen* of *-eren* op verre na niet uitgeput. Behalve dat er verscheidene zijn, die

¹⁾ *Smakken* kan ook eene klanknabootsing zijn. Bij de bovenstaande voorbeelden moet wel bedacht worden, dat bij sommige de aangegeven verwantschap slechts waarschijnlijk is en zij hoofdzakelijk bedoelen, van deze soort van verwantschap een denkbeeld te geven.

²⁾ D. w. z. op den vorm van sommige dezer ww. hebben ook soms een of meer bestaande woorden invloed gehad.

bij een substantief of adjectief behooren, dat niet meer in gebruik is, — nader licht geven de woordenboeken ¹⁾, — of ook enkele, die uit andere talen zijn overgenomen (b.v. *enteren* uit het Spaansch, *rakelen* uit het Fr., *schacheren* uit het Hebr.), of nog andere, die nergens thuis te brengen zijn, — zijn er ook een aantal, die blijkbaar onmiddellijk met een ander ww. in verband staan. Met het oog op de beteekenis van vele der bovenstaande voorbeelden, vooral onder de klanknabootsingen, is het niet vreemd, dat men al heel vroeg in dezen uitgang *-elen* of *-eren* een middel gezien heeft, om eene zich repeteerende werking uit te drukken. Zoo zijn een aantal frequentatieve vormen ontstaan, waarvan de volgende de duidelijkste zijn:

Bazelen (naast *bazen* = ijlen), *bedelen* (n. *bidden*), *bibberen* (n. *beven*), *blikkeren* (n. *blikken*), *broddelen* (n. *brodden*), *brokkelen* (n. *brokken*), *dribbelen* (n. *draven*), *fonkelen* en *vonkelen* (n. *vonken*), *hakkelen* (n. *hakken*), *huppelen* en zijn bijvorm *hobbelen* (n. *huppen*), *hutselen* (n. *hutsen*), *jakkeren* (intensieve en frequentatieve vorming naast *jagen*), *knabbelen* en *knibbelen* (n. vroeger *knaven*, verwant met *knagen*), *krabbelen* (n. *krabben*), *lispelen* (n. *lispden*), *prikkelen* (n. *prikken*), *schuifelen* (n. *schuiven*), *sluimeren* (n. ouder *sluimen*), *smokkelen* (n. ouder *smuigen* = heimelijk iets uitvoeren), *sneuelen* (n. *sneven*), *stotteren* (n. *stooten*), *streelen* (misschien naast *strijken*), *teisteren* (n. ouder *teezen* = slaan, rukken), *wentelen* (n. *wenden*), e. a.

Deze soort van verbale vorming is steeds zeer vruchtbaar geweest en is het nog.

OPMERKING. Het is niet te verwonderen, dat zich bij deze rubriek van woorden moeilijke en soms onoplosbare etymologische vraagstukken voordoen. Zoo kunnen er onder de gegeven voorbeelden licht zijn, die niet direct uit een werkwoord, maar uit een tusschenvorm zijn ontsproten. Maar ook andere, die even goed uit een ww. als uit een nwd. kunnen ontstaan zijn; *wankelen* b.v. kan zoowel eene afleiding van *wanken* als van het adj. *wankel* zijn.

Het komt echter niet op een voorbeeld aan, om aan te nemen, dat er directe frequentatieve vormen zijn. Het grootste bewijs is, dat ze nog

¹⁾ B.v. *plunderen* is een denominatief van een verdwenen subst. *plunder* = huisraad; *weigeren* id. van een verdwenen adj. *weiger* = weerstrevend, halsstarrig.

altijd opnieuw gevormd worden; vooral in de jongste literatuur komen er herhaaldelijk voor. Enkele eerst onlangs aangeteekende voorbeelden zijn: *Zij schokkerde de trap op. Het onweer grommerde in de verte. Wat jankert die hond! De ruiten glimmerden. Toen glimlacherde ze niet meer. De inkt spatterde over het papier. Neerspetterend*, enz. Of zulke vormen korter of langer bestaan, ze bewijzen, dat het gevoel voor dergelijke formaties nog zeer levendig is.

Afleiding door voorvoegsels.

134. De voorvoegsels, waarmede nieuwe werkwoorden gevormd worden, zijn: **be-**, **ge-**, **er-**, **her-**, **ont-** en **ver-**. Dit zijn verzwakte vormen van bijwoorden, welker oorspronkelijke beteekenis volkomen bekend is. De op die manier gevormde werkwoorden zijn echter niet langer als samenstellingen te beschouwen, daar de eerste beteekenis hunner voorvoegsels nagenoeg niet meer gevoeld wordt. Ook worden deze voorvoegsels, vooral *be-*, *ont-*, en *ver-*, een veelgebruikt middel om de vorming der denominaatieven voort te zetten en, in samenwerking met den uitgang *-en*, van substantieven en adjectieven werkwoorden te maken.

OPMERKING. Wederom moet herinnerd worden, dat de oorspr. beteekenis dezer voorvoegsels wel een weinig de vormingen toelicht, maar de kracht er van voornamelijk moet opgemaakt worden uit de door het gebruik ontstane beteekenisrijen. Er blijven dan ook nog altijd een aantal dezer werkwoorden over, waarbij men niet kan nagaan, welke wijziging het voorvoegsel in de beteekenis van het primitief gebracht heeft. Soms is bovendien die beteekenis van het grondwoord niet eens bekend of althans zeer verborgen, b. v. in *behagen*, *bedaren*, *ontginnen*, e. d.

2. Het is niet altijd uit te maken, of het grondwoord een ww., een zelfst. nwd. of een bijv. nwd. is. *Bevlekken* b. v. kan evengoed eene afleiding van *vlek* als van *vlekken* zijn, en *beslijtigen* is zoowel tot *vlijt* als tot *vlijtig* terug te brengen.

135. Het voorvoegsel **be-** is het verbleekte bijwoord *bi* (= *bij*) met het begrip „nabijheid” of „omringing” *bij* en *om* toch (vgl. *om-en-bij*) zijn nauw verwant. De locale beteekenis is echter uit de meeste afleidingen met *be-* zoo goed als verdwenen. Eenigszins is zij nog te bemerken in ww. als *bestaan* (= *bij* iets staan,

aanwezig zijn; vgl. het vroegere *sta bij* = kom hier, *sta uit* = ga heen); *bevalen* (= vallen of passen bij iemand, d. i. bij zijn smaak); *bekomen* (in: *Dat bekomt hem goed* = komt, past bij hem, vgl. fr. *venir* en *convenir*); maar ook *bekomen* in: *Zij bekomt* (= komt bij, komt tot bewustzijn) en enkele andere.

Het voorvoegsel heeft echter verschillende beteekeningsgroepen doen ontstaan, waarvan de volgende de voornaamste zijn:

1°. *Be-* maakt intransitieve werkwoorden transitief, d.w.z. het nieuwgevormde ww. drukt uit, dat de werking zich tot en over een persoon of zaak uitstrekt, b.v. *bearbeiden*, *bebabbelen*, *becijferen* (= berekenen), *bedenken*, *begluren*, *beheerschen*, *bejammeren*, *beklagen*, *beliegen*, *beoordeelen*, *beoorlogen*, *bepleiten*, *berijden*, *beschimpen*, *betreden*, *bevechten*, *bewaken*, *bezorgen*, enz.

2°. *Be-* wijzigt de beteekenis van transitieve w.w. zoodanig, dat ze eene werking uitdrukken, die zich over een kleiner of grooter oppervlak uitstrekt. Dat oppervlak wordt dan het voorwerp der nieuwe werking, en het voorwerp van het primitief, ingeval het genoemd wordt, gaat over in eene bepaling van middel. Zoo zegt men: *huizen bouwen*, maar: *een terrein met huizen bebouwen*. Voorbeelden zijn: *bedrukken* (een vel papier met letters), *begieten* (bloemen met water), *behangen*, *bekrassen*, *beleggen*, *bemalen* (een polder), *benaaïen* en *bewasschen* (al het noodige naaïen en wasschen voor iemand bezorgen), *beplanten*, *besmeren*, eene zaal kunnen *bespreken* of *bezingen*, *bevisschen* (een vijver), *bezaaïen*, enz.

3°. *Be-* drukt soms uit, dat eene werking zeer compleet geschiedt of aan alle kanten van een voorwerp plaats heeft: *bedienen*, *begroeten*, *bekijken*, *beruiken*, *beschouwen*, *besnuffelen*, *bestudeeren*, *betasten*, *bevoelen*, *bezien*, enz., of het geeft aan een werkwoord zekere perfectieve ¹⁾ beteekenis: *bedwingen* (geheel dwingen), *bekeeren* (geheel van gezindheid doen veranderen), *beliggen* (vgl. *bele-*

¹⁾ Een werkwoord kan eene beginnende, eene durende of eene voltooide werking beteekenen; b.v. *gaan* = beginnend (*inchoatief*), *loopen* = durend (*duratief*), *komen* = afgelopen (*perfectief*). De eerste en derde beteekenis wordt meestal door voorvoegsels uitgedrukt, vgl.: *ontstijgen*, *stijgen* en *bestijgen*. Deze onderscheiding van den aard der werking verdient in het oog gehouden te worden, omdat zij soms enkele verschijnselen bij de werkwoorden beter doet inzien.

gen bier), *besterven* (de verf is *bestorven*), *besturen*, *beteugelen*, *bevinden* (tot eene slotsom komen), *bedisselen* (v. *dissel*), *beredderen*, *bekonkelen*, enz.

4°. *Be-* helpt eindelijk in vele gevallen ww. vormen, die eene werking beteekenen, welke het onderwerp in zijn eigen belang verricht, alzoo met de beteekenis „iets of iemand in bezit of in zijne nabijheid krijgen of trachten te krijgen”: *befluiten*, *beroepen*, *beschreeuwen*, *beërven*, *behalen*, *behouden*, *bejagen*, *bekomen* (krijgen), *beloopen* (straf), *bemachtigen*, *benaderen* (door de douanen), *bemeesteren*, *bereiken*, *besparen*, *bespreken* (plaatsen), *besommen* (bij den vischafslag ontvangen), *betrekken* (handelsartikelen doen komen van deze of gene plaats), *bezeilen* (vgl. Vondels: „Wat zou men lands *bezeilen!*”), enz.

5°. *Be-* vormt van substantieven *ornatieven* (vgl. § 127 1°), d. i. ww. met het begrip „voorzien van”: *beaarden*, *beboeten*, *becijferen* („een vel papier, *beschreven* en *becijferd*”), *bedijken*, *beëindigen*, *begenadigen*, *begrenzen*, z. *beijveren*, *bekladden*, *belasten*, *bemantelen*, *benadeelen*, *beoliën*, *bepantseren*, *berijmen*, *beschermen*, *betiteln*, *beveugelen*, *bewapenen*, *bezegelen*, enz. Een zeldzaam voorbeeld van eene intransitieve vorming is: *beschimmelen* (= *schimmel* voortbrengen).

6°. *Be-* vormt denominatieven van adjectieven: *beangstigen* (v. *angst* of v. *angstig*), *bedroeven*, *bekoelen*, *bekorten*, *belemmeren* (v. *lam*), *bemoedigen*, *benarren* (v. *naar*), *benauwen*, *bereiden* (= gereed maken), *bespoedigen*, *beveiligen*, *bevestigen*, *bevreemden* (Dit *bevreemdt* mij = is mij vreemd), *bevrijden*, enz.

Van deze zes groepen zijn die onder 1°, 2°, en 5° de vruchtbaarste.

OPMERKINGEN. 1. Behalve de vermelde groepen, zijn er nog wel kleinere beteekenisrijen te vinden, maar ook daarmede zijn de talrijke ww. met *be-* volstrekt niet uitgeput. Er blijven er nog altijd verscheidene over, die geïsoleerd zijn, d. w. z. die in geen bepaalde groep zijn thuis te brengen en van welker primitief de beteekenis soms verborgen of onbekend is, b.v.: *bedaren*, *bederven*, *bedriegen*, *begeeren*, *begagen*, *betijden*, *beseffen*, en dergelijke.

2. De onder 6° genoemde ww. zijn alle transitief en hebben dus causatieve beteekenis: *angstig doen zijn*, enz. *Bekoelen* kan ook intr. voorkomen: *Zijn ijver bekoelde*. *Bevreemden* (met eene zaak tot

onderwerp en een persoon tot meew. voorwerp) staat eenigszins op zich zelf met zijn datiefobject. Eene gelijksoortige vorming komt in sommige streken nog voor in *begrooten*: *Dit of dat begroot mij* (= *is mij te groot*, in den zin van *spijt mij*). Vgl. ook: „Dit *verveelt* mij.”

Dit *begrooten* is bovendien in zijne andere beteekenis, nl. van *ramen*, ook eenigszins geïsoleerd. Het beteekent niet: *groot maken*, maar: *schatten hoe groot iets is*, b.v. eene uitgaaf, een voorraad, enz.

136. Het voorvoegsel *ge-* bij werkwoorden, heeft oorspronkelijk *samen* beteekend; eene herinnering daaraan is *geronnen* van *gerinnen* (= samenvloeien). Het gevoel voor de kracht van het voorvoegsel bij werkwoorden is echter uit het taalgevoel zoo goed als verdwenen en het is dan ook tot een gering aantal ww. beperkt. De voornaamste zijn: *gebeteren* (b. v.: Hij kan het niet *gebeteren*), *gebeuren*, *gebruiken*, *gebieden*, *gedenken*, *gedijen*, *gedoogen*, (*zich*) *gedragen*, *gehengen* (eig. causatief van *hangen*; letterlijk: „den teugel laten hangen,” vervolgens: „den vrijen loop laten, toelaten”), *gelasten*, *geleiden*, *gelieven* (= behagen), *genaken*, *genezen*, *genieten*, *geraken*, *gerieven*, *geschieden*, z. *getroosten*, *getuigen*, *gevallen* (= bevallen), *gewennen*, *geworden* (b. v. Ik kan niet met hem *geworden*), en enkele andere.

Duidelijke beteekenisgroepen zijn hier niet meer te onderscheiden; vandaar de onvruchtbaarheid van het voorvoegsel. Van verscheidene dezer ww.: *gebruiken*, *gedoogen*, *gelieven*, *genezen*, *genieten*, *geschieden* bestaan de grondwoorden niet meer op zich zelf. Naast *gebeuren*, *gedijen*, *geleiden*, *genaken*, *geraken* en *gewennen* zijn ook de vormen zonder *ge-* in gebruik, meestal in gemeenzamer of zinnelijker beteekenis.

OPMERKING. *Gelijken*, *gelukken*, *genoegen*, *gevoelen*, en misschien ook *gelooven* zijn afleidingen van de woorden: *gelijk*, *geluk*, enz. Ook bij *gelijken*, *gelukken* en *gevoelen* valt dikwijls *ge-* weg.

137. Het voorvoegsel *er-*, oorspronkelijk *uit* beteekenende, is eveneens als dood te beschouwen. Het is beperkt tot de ww. *erachten* (alleen in het archaïsme *mijns erachtens* = mijns inziens), *erbarmen*, *erkennen*, *erlangen* en *ervaren*. Het tegenwoordige *herinneren* is, waarschijnlijk door volksetymologie in verband met de gewone opvatting „weer te binnen brengen” in de plaats gekomen van *erinneren*.

OPMERKING. Af te zien is van de poging, om de beteekenis dezer ww. in verband te brengen met *er* (= uit). Eenige overeenkomst vertoonen *erachten*, *erbarmen*, *erkennen* (= eene meening, medelijden, wetenschap hebben en toonen). Zoo ook *erlangen* en *ervaren* (= door *langen* = reiken of door *varen* = door uitgaan, door ergens op uit te gaan, in het bezit er van komen).

De geschiedenis van *erinneren* is vrij ingewikkeld. Het is oorspr. eene afleiding van *inner*, comparatief van een oud bijw. *inne*, dus te binnen brengen (vgl. *opperen*).

138. Het voorvoegsel *her-*, (dat uitsluitend Nederlandsch is), vormt maar één groep van werkwoorden, die alle eene herhaalde, opnieuw geschiedende werking beteekenen: *herademen*, *herbenoemen*, *herbesteden*, *herbouwen*, *herdenken*, *hereenigen*, enz.

OPMERKING. *Her* wordt (vgl. Verdam, *Mnl. Wdb.*) verklaard als eene vervorming van *er-* met de nieuwe beteekenis *opnieuw*. Verscheidene woorden, die nu met *her* voorkomen, hadden vroeger *er*.

139. Het voorvoegsel *ont-*, hetzelfde als *ant-* in *antwoord* (tegenwoord), beteekende oorspronkelijk *tegen*. Deze locale beteekenis is nog eenigszins merkbaar in een paar ww., waar *ont-* het begrip „naar zich toe” uitdrukt: *ontvangen* en *onthalen* (vgl. Huygens' *Hofwijck*: „*Onthael* ick vriend of gast, 't En is niet door een' deur, 't is door twee open deuren;”), en verder in *onthouden* (niet vergeten, dat als „tegen-, terughouden” op te vatten is. ¹⁾

Intusschen zijn onder de met *ont-* afgeleide ww. eenige krachtige beteekenisgroepen te onderscheiden:

1°. *Ont-* vormt ww., die de *tegenstelling* uitdrukken van de in het grondwoord genoemde werking; (soms is het ook de tegenstelling van het grondwoord, voorafgegaan door *be-* of *in-*, *om-*, e. d.): *ontbakeren* (tegenover *inbakeren*), *onthinden* (= losmaken), *ontboezemen* (tegenover *inboezemen*), *ontfronsen*, *ontgespen*, *ontgoochelen* (tegenover *begoochelen*), *onthullen* (tegenover *omhullen*), *ontkappen* (= het kapsel losmaken), *ontkennen* (tegenover *be-* of *erkennen*),

¹⁾ Omtrent *ontzien* zijn de meeningen verdeeld. Het wordt verklaard als „tegen iemand opzien”, „naar iemand terugzien,” maar ook als: „iemand (uit vrees, uit gevoel van minderheid) niet zien.”

ontknoopen (= losknoopen), *ontladen*, *ontleeren* (= afleeren), *ontluiken* (eerst trans. *opendoen* tegenover *luiken* = sluiten; vervolgens ook intr. *opengaan*), *ontmunten* (gemunt geld weer versmelten), *ontpakken* (tegenover *inpakken*), *ontplooiën*, *ontraden*, *ontrieven* (tegenover *gerieven*), *ontredderen* (tegenover *beredderen*), *ontrijgen*, *ontschepen* (tegenover *inschepen*), *ontsieren*, *ontsluiten*, *ontspannen*, *ontvouwen*, *ontwarren* (tegenover *verwarren*), *ontwennen*, *ontwijden*, *ontwikkelen* (tegenover *inwikkelen*), enz.

2°. *Ont-* vormt in aansluiting met de voorgaande beteekenis tegenstellingen van ornatieven, dus *privatieven* (§ 127, 2°), d. w. z. ww. met het begrip „ontdoen, berooven van, wegnemen”: *ontadelen*, *ontbladeren*, *ontboeien*, *ontbolsteren*, *ontbosschen*, *ontcijferen* (lett.: van het cijferschrift ontdoen), *ontdekken*, *onteeeren*, *onterven*, *ontfloersen*, *ontgrendelen*, *onthalzen*, *onthoofden*, *ontketenen*, *ontkleeden*, *ontkurken*, *ontlasten*, *ontleden* (eigenlijk: de leden uiteenhalen), *ontluisteren*, *ontmantelen*, *ontmaskeren*, *ontpellen*, *ontraadselen* (lett.: het raadsel wegnemen), *ontridderen* (de waardigheid van ridder ontnemen), *ontrimpelen*, *ontrusten*, *ontschillen*, *ontschorsen*, *ontschubben*, *ontslaven* (= vrij maken), *ontsluieren*, *ontsmetten*, *onttakelen*, *onttronen*, *ontvolken*, *ontvoogden*, *ontwapenen*, *ontwortelen*, (eig.: met wortel en al uit den grond halen), *ontzegelen*, enz.

3°. *Ont-* vormt ook van enkele adjectieven ww., die het wegnemen van eene hoedanigheid beteekenen: *ontchristelijken*, *onteigenen*, *ontgoddelijken*, *ontgroenen*, *ontheiligen*, *ontmoedigen*, *ontnuchteren* (= de nuchterheid wegnemen; vgl. ook 5°), *ontreinigen*, enz.

4°. *Ont-* vormt ww., die eene *scheiding* beteekenen, eene werking in eene van het voorwerp afgekeerde richting; voorëerst transitieve: *ontdoen van*, *ontfutselen*, (zich) *ontgeven*, *ontgraven* (een schat), *ontheffen*, *onthouden* (= niet geven), *ontjagen*, *ontkopen*, *ontleenen*, *ontlokken*, *ontnemen*, *ontpersen*, *ontrollen*, *ontrooven*, *ontrukken*, *ontschaken*, *ontslaan*, *ontstelen*, *ontstellen* (= iemand uit zijn gewone doen brengen), *onttrekken*, *ontveinzen*, *ontvoeren*, *ontreemden*, *ontwennen*, *ontwoekeren*, *ontzeggen*, enz., en verder ook intransitieve: *ontbreken* (weg zijn), *ontduiken*, *ontgaan*, *ontglippen*, *ontgroeien*, *ontijlen*, *ontkomen*, *ontloopen*, *ontschieten*, *ontsluipen*, *ontsnellen*, *ontspringen* (den dans), *ontvaillen*, *ontvlieden*,

ontvliegen, ontvluchten, ontwassen, ontwippen, ontzeilen, ontzinken, enz.

5°. *Ont-* vormt *inchoatieven*, d. w. z. ww., die eene beginnende werking beteekenen: *ontbijten* (= iets beginnen te eten, later: het eerste maal gebruiken), *ontblaken, ontbloeien, ontborrelen, ontbranden, ontdooien, ontfermen* (vroeger ook *ontbarmen* = medelijden krijgen), *ontginnen* (lett. *beginnen te snijden*, vervolgens beperkt tot „land bebouwbaar gaan maken”), *ontglimmen, ontgloeien, ontkiemen, ontploffen, ontroeren, ontslapen* (lett. *inlapsen*, daarna fig. voor *sterven*), *ontspringen, ontspruiten, ontstaan* (= worden, beginnen te bestaan), *ontsteken, ontolammen, ontwakken, enz.* Hierbij sluiten zich aan een paar adjectivische vormingen: *ontblooten, ontmuchteren* (= ontgoochelen), *ontruimen*, die te verklaren zijn als „bloot, nuchter, ruim maken”.

OPMERKINGEN. 1. De groepen 1°, 2° en 3° zijn zeer nauw verwant en sommige ww., die zoowel uit een ww. als uit een substantief ontstaan kunnen zijn, b.v. *ontboeien, ontdekken*, e. d. kunnen even goed tot de eerste als tot de tweede groep gebracht worden.

2. De negatieve beteekenis, die aan groep 1° eigen is, verklaart ook de bet. van *ontberen*, nl. „niet dragen, niet hebben, missen.” Deze verklaring wordt ook bestreden en het woord in verband gebracht met *baar* = bloot, zoodat het woord beteekenen zou: „ontbloot raken.”

3. De ww. onder groep 2° zijn alle transitief. Intransitief is *ontaaarden* (= zijn aard verliezen.) Huygens heeft ook *ontjeugden* = zijne jeugd verliezen.

4. *Ontbreken*, nu alleen intransitief, kwam in het Mnl. ook voor in de beteekenis „wegbreken, wegrukken.”

5. Een ww., dat in geen der groepen thuis hoort, is *ontwaren*. Het is een denominatief van *ontwaar* (= gewaar) en bestaat pas sinds het laatst der vorige eeuw.

140. Het voorvoegsel *ver-* is van samengestelden oorsprong; drie bijwoorden (*faur, fra, fair*), het eerste = *voor* in verschillende beteekenissen, het tweede met de bet. *weg* en het derde, dat het bereiken van het doel der werking beteekende, hebben het praefix door verbleeking opgeleverd. Ook heeft het bijw. *over* hier en daar zijn invloed doen gelden.

Het is intusschen niet mogelijk, de thans bestaande ww. met *ver-* naar dien oorsprong in te deelen; wel zijn de begrippen *voor* en *weg* en *over* soms duidelijk te herkennen, maar dikwijls

vloeien ze ook op onoplosbare wijze dooreen. Dit was reeds zeer vroeg het geval. Bovendien zijn de meeste afleidingen met *ver-* in later tijden ontstaan, toen de oorsprong van het voorvoegsel al lang niet meer gevoeld werd.

Duidelijk zijn intusschen de volgende beteekenisrijen te onderscheiden:

1°. *Ver-* vormt ww. met het transitieve begrip „vernietigen, onbruikbaar maken, weg- of opmaken,” nl. tijd, geld of gezondheid, maar ook tal van andere dingen: *verbabbelen, verbeuzelen, z. verbijten* (eig. de lippen stuk bijten), *verbranden, verbrassen, verbreken, verbrijzelen, verbroddelen, verbruien, verdansen, verdartelen, verdelgen, verderven, verdobbelen, verdoen, verdokteren, verdraaien* (een slot), *verdrinken* (dooden door in het water te werpen), *verdrukken, vereten, verfofmaaien, vergallen, vergiftigen, vergooien, vergruizelen, verhaspelen, verkerven, verknippen, verknikkeren, verknoeien, verkreukelen, verkwisten, verlanterfanten, verleuteren, verliezen, verluieren, vermalen, vermoorden, vermorsen, vernielen* (niet van *niet*, maar van een verdwenen grondwoord), *vernietigen, verorberen* (oorbaar = nuttig, dus: nuttig opgebruiken), *verpraten, verschroeien, verslapen* (tijd), *versnijden, versnipperen, verstuiiken* (den voet), *vertrappen, vervalschen, verwedden, verwennen, verwoesten, verwonen* (geld), *verzengen, verzwelgen*, enz. Eenige zijn ook intransitief: *verbloeden, verbranden, vergaan, verglimmen, verhagelen, verhongeren, verjaren* (van eene schuld), *verkoken, verkwijnen, verongelukken, verroesten, verscalen, versterven, vervallen, verweeren* (door volksetymologie met *weer* in betrekking gebracht, maar eig. van een ander, verdwenen grw.), *verzinken*, enz.

2°. *Ver-* vormt, in aansluiting bij de vorige groep, ww. met het transitieve begrip „op eene andere plaats brengen, of op een anderen tijd stellen”: *verbannen, verdragen* (naar eene andere plaats), *verdrijven, verdringen, verhangen, verjagen, verkruien, verleggen, verplaatsen, verrollen, verrukken* (= iem. uit zijn gewone doen brengen), *verschoppen, verschuiven, verstellen, vertellen, vervoeren* (= wegvoeren, maar ook synoniem van *verrukken*), *verwerpen, verwrikken, verzenden, verzetten*. Hiernaast ook intransitieven met het begrip: „voorbijgaan, weggaan, naar eene andere plaats gaan”: *verdwijnen*, (gaan) *verliggen, verleden* (van een verdwenen ww. *verlijden*), *verscheiden* (= sterven), *verschieten* (van

eene ster), *verspringen*, *verstrijken* (van een termijn), *vertrekken*, *verliegen*, *vervloeien*, (gaan) *verzitten*, *verzwinden*, enz.

3°. *Ver-* vormt ww. met het begrip „verbergen”: d.i. weg doen zijn: *verbergen*, *verdekken* (in: zich *verdekt* opstellen), *verdonkeremanen*, *verduisteren*, *verhelen*, *verhullen*, *vermommen*, *verschuielen* (trans. en intr.), *versteken*, *verstoppen*, *verzwijgen*, enz.

4°. *Ver-* vormt ww. met het begrip „vereenigen”, eene werking, waarbij de dingen ook vaak hunne zelfstandigheid kwijtraken; het hoofdbegrip zit hier echter meer in het grw. dan in het praefix: *verankeren* (door ankers verbinden), *verbinden* (ook van *wonden*), *verbroederen*, *vereenigen*, *verhechten*, *vergaderen*, z. *verhouden*, *verknopen* (waarvan *verknocht*), z. *verloven*, z. *vermaagschappen*, *vermengen*, z. *verplichten*, *versmelten*, *vertuilen*, *verwarren*, *verzamelen*, *verzoenen*, enz.

5°. *Ver-* vormt ww. met het begrip „ongunstig gezind zijn en vervolgen”, waardoor het voorwerp ook meest in minder gunstigen toestand geraakt: *verachten*, *verafschuwen*, *verdoemen*, *verfoeien*, *verguizen*, *verklagen*, *verklappen*, *verklikken*, *vermaledijen*, *vermanen*, *veroordeelen*, *verraden*, *vervolgen*, *vervloeken*, *verwenschen*, enz.

6°. *Ver-* vormt w.w. met de beteekenis: in andere handen doen overgaan: *vergeven* (van eene betrekking), *verhandelen*, *verhuren*, *verkoopen*, *verkwanselen*, *verloten*, *vermaken* (een legaat), *verpachten*, *verpanden*, *verruilen*, *verschaffen*, *verstrekken*, enz.

7°. *Ver-* vormt ww. met het begrip „eene werking op eene andere wijze doen”: *verbouwen*, *verbuigen*, *verdoopen*, *vergraven*, *verkleeden*, *vermaken*, *vernaaien*, *vernoemen*, *verpakken*, *verplooiën*, *verrijgen*, *verschikken*, enz.

8°. *Ver-* vormt ww. met de transitieve beteekenis „doen verwisselen van”: *verbedden*, *verboeken* (eene post in een ander boek of onder een ander hoofd brengen), *verdagen* (eene vergadering), *verdoeken*, *verkooien*, *verkuilen*, *verkleeden*, z. *verluchten*, *vertalen*, *verzolen*, enz. Ook zijn er enkele intransitieven met de bet. „verwisselen van”: *veraarden*, *verharen*, *verhuizen*, *verkassen*, *verkleuren*, *vervellen*, e. a.

9°. *Ver-* vormt ww. met het begrip „verkeerd, overmatig, van den rechten weg”: *verdenken*, z. *vergaloppeeren*, z. *vergapen*, *vergeven* (de kaart), z. *vergissen*, z. *vergrijpen*, z. *verkiijken*, *verleiden*, z. *verlezen*, *verlokken*, *verloopen*, z. *vermeten*, z. *ver-*

rekenen, z. *verrekken*, z. *verslapen*, z. *verslikken*, z. *verspreken*, z. *verschrijven*, z. *vertellen*, *verzeilen*, z. *verzien*, *verzouten*, enz.

10°. *Ver-* vormt van substantieven ww. met de beteekenis „voor iets brengen, bedekken, afsluiten”: *verbloemen*, *verfoelien* (van een spiegel), *verglazen*, *vergrendelen*, *vergulden*, *verkoperen*, *verlakken*, *vernagelen* (een kanon), *vernikkelen*, *verschansen*, *versperren* (met eene *spar* afsluiten), *verzegelen*, *verzilveren*, enz.

11°. *Ver-* vormt ww. met het begrip „ten behoeve van”: *verantwoorden* (voor zich zelf of anderen antwoorden), *verdedigen* (= voor iemand pleiten, van *dadigen*, d. i. *dagdingen*, op den gerechtsdag verschijnen), *verplegen*, *vertegenwoordigen*, *verweren*, *verzorgen*, enz.

12°. *Ver-* vormt van substantieven denominatieven (vgl. § 127 5°) met de bet. „maken tot of worden, wat het grondwoord uitdrukt”: transitief: *verbeelden*, *verdeelen*, *verengelen*, *vergoden*, *verketteren*, *verkruimelen*, *vermodderen*, *verordenen*, *verstalen*, *verwateren*, enz.; en intransitief: *verbeenen* (been worden), *verboeren*, *verdampen*, *vereellen*, *vergierigaarden* (Potgieter), *verkalken*, *verkankeren*, *verkolen*, z. *vermannen*, *vermolmen*, *veroesteren* (Busken Huet, in den zin van: erger dan een plantenleven leiden), *verweezen*, (alleen als deelw.: *verweesd*), enz.

13°. *Ver-* vormt van adjectieven denominatieven (vgl. § 128 1° en 2°) met de bet. „de eigenschap, in het grw. uitgedrukt, aannemen of doen aannemen”; intransitief: *verbasteren*, *verbleeken*, *verdielijken*, *verduffen*, *verflauwen*, *vergelen*, *verliedertijken*, *verrotten*, *vervreemden*, *verwelken*, *verwildereren*, *verzuren*, enz.; — transitief: *veraanschouwelijkken*, *verblijden*, *verduidelijken*, *veredelen*, *verfraaien*, *vergrooten*, *verheerlijken*, *verijdelten*, *verjongen*, *verkwikken* (*kwik* = levend, opgewekt), *verlammen*, *verminken* (*mank* = gebrekkig), *vernauwen*, *verruimen*, *verteederen*, *verwezenlijken*, enz. — eindelijk ook zoowel transitief als intransitief: *veranderen*, *verarmen*, *verbeteren*, *verdrogen*, *verergeren*, *verkoelen*, *vermageren*, *vermeerderen*, *verminderen*, *verslimmeren*, enz.

14°. *Ver-* vormt ww., waarin het met *over* in beteekenis verwant blijkt, zonder dat men altijd behoeft aan te nemen, dat *ver-* eene verkorting van *over* is. *Verrassen*, *vergauwen*, *verkloeken*, *verschalken*, beteekenen naar hunne vorming „overtreffen in raschheid, gauwheid, kloekheid en schalkheid”. *Verbluffen* staat

naast *overbluffen*, *verheeren* en *verwinnen* naast *overheeren* en *overwinnen*, *vernachten* en *verwinteren* naast *overnachten* en *overwinteren*, welke laatste woorden samenstellende afleidingen zijn.

15°. *Ver-* vormt een aantal ww., waarin het perfectieve beteekenis aan de werking bijzet, d. w. z. men denkt zich de werking zoo compleet mogelijk, tot het einde doorgezet en tot het doel voerend: *verblijven* (zoo lang ergens blijven, dat men wordt geacht er te wonen), *verdwalen*, *verdolen*, *verdragen*, *verduren*, *vereeren*, *vergunnen*, *verhaasten*, *verheffen*, *verhelpen*, *verhinderen*, *verhoeden*, *verhooren* (in alle bijzonderheden hooren), *verkeeren*, *verkennen*, *verkiezen*, *verkrijgen*, *verlaten*, *verleenen*, *vermeenen* (veel beslister dan *meenen*), *vermelden*, *vermijden*, *vermissen* (zoo missen, dat men aan een missen voorgoed gaat denken), *vernemen*, *verrekenen* (= afrekenen), *verrijzen*, *versmadden*, *versieren*, *vertoon*, *vertroosten*, *vertrouwen*, *vervallen* (van een wissel), *vervullen*, *verwachten*, *verwijzen*, enz.

OPMERKINGEN. 1. Meer nog dan bij de voorvoegsels *be-* en *ont-*doen de voorbeelden van *ver-* uitkomen, hoe ruim van toepassing een krachtig voorvoegsel door het gebruik worden kan, en hoe de beteekenis der grondwerkwoorden zelf tot het ontstaan van nieuwe beteekenisgroepen heeft medegewerkt. Zoo b.v. zit de verbindende kracht van *ver-* in groep 4° stellig niet in het voorvoegsel, maar is er reden om de geheele groep als eene reeks nabootsing van het ww. *verbinden* te beschouwen.

2. In de groepen 1°—6° is vrij duidelijk de ontwikkeling van het begrip *weg* of *voorbij* te volgen. Enkele bijzonderheden kunnen hier nog aan toegevoegd worden.

De ww. van groep 1° drukken meestal eene vernietiging uit. Toch zijn er voorbeelden, dat er alleen sprake is van opgebruiken, om iets anders te doen ontstaan: (eene pot meel) *verbakken*, (eene hoeveelheid leer) *verwerken*, (een aantal klossen garen) *vernaaien*, (vellen papier) *verschrijven*, enz.

Vergeven is ook onder groep 1° te brengen. Het beteekent: eene schuld, of liever het gevoel van ontevredenheid daarover of de gevolgen er van *weggeven*.

Ook *vergeten* behoort in groep 1°. Het beteekent „kwijtraken” en is de tegenstelling van een ww., dat in onze taal zou moeten luiden *begeten* ¹⁾, en in het eng. luidt *to beget* (= krijgen).

¹⁾ In het Mnl. komt er een twijfelachtig voorbeeld van voor (Vgl. Verdam, *Mnl. Wdb.*).

Eene waarschijnlijkse navolging van *vergeten* is *verleeren*. Hier drukt het voorvoegsel ook duidelijk eene scheiding uit. Evenzoo is *verloochenen*: „iemand van zich af loochenen”; *verzaken*: van iets afstand doen.

Soms krijgt *ver-* negatieve kracht. Zoo beteekent *verbieden*: „gebieden, dat iets *niet* zal gebeuren.” Iets dergelijks ligt in (iets) *vervloeken* en in de verzachtingen (iets) *verdijen*, *verdraaien*, *vertikken*, e. d., alle met de bet. „zweren, dat men iets *niet* doen zal.”

3. In de groepen 7°, 8° en 9° wijkt de beteekenis van *weg* voor die van *anders* en *verkeerd*. Eenigszins verwant met 7° zijn ww. als z. *vertreden*, z. *vermaken*, z. *verpoozen*, z. *vermeien* en verdere synoniemen.

4. In de groep 10° is zoowel de bet. *weg* als die van *voor* (= niet achter) te onderscheiden. De lett. bet. van *verbloemen* is even goed te verklaren door „achter bloemen verbergen”, als door „bloemen ergens voor brengen.”

In groep 11° is eveneens de oorsprong van *ver* uit *voor* (hier in den zin van *ten behoeve van*) te herkennen.

5. In de groepen 12° en 13° wordt *ver-* eenvoudig een middel om de vorming van denominatieven voort te zetten, d. i. om naamwoorden te verbaliseeren. Hier moet opgemerkt worden, dat reeds in de voorgaande groepen verschillende op die wijze gevormde denominatieven zijn voorgekomen, die om hunne bijzondere beteekenis daar eene plaats vonden, b.v. *verorberen* en *verwoesten* in 1°, *verankeren* en *vergaderen* in 4°, *verpanden* in 6°, *verzouten* in 9°, enz.

In groep 13° behoort ook *verlangen*, dat niet met *langen* = reiken in verband staat, maar eene vorming is in den trant van *vervelen* (= te veel zijn); zoo is ook *verlangen* oorspronkelijk = te lang zijn, te lang uitblijven. Oorspr. was het dan ook *mi lanct*, *mi verlangt*.

Omtrent ww. als *verontwaardigen*, *verontschuldigen*, *verontrusten*, *veronheiligen* moet opgemerkt worden, dat hier slechts schijnbaar twee voorvoegsels *ver-* en *ont-* vereenigd zijn. Oorspr. zijn het afleidingen van *onwaardig*, *onschuldig*, *onrust*, *onheilig* en in het mnl. liuiden ze: *veronwaardigen*, *veronschuldigen*, enz. In het Hd. is het nog *verunreinigen*.

6. In groep 15° zijn voor het meerendeel al die ww. samen te brengen, wier beteekenis niet uit de begrippen *weg*, *voor* of *over* op min of meer directe wijze af te leiden is. Het meer volledige, sterkere karakter der hier vermelde werkingen komt door vergelijking met de grondwoorden meestal vrij duidelijk uit.

7. Ten slotte blijven er nog altijd ww. met *ver-* over, die meer op zich zelf staan of in heel kleine groepen voorkomen. Zoo is b.v. de etymologische beteekenis van *verstaan* (begrijpen) nog niet

voldoende opgehelderd. Ook komt het voor, dat het voorvoegsel weinig of geen wijziging in de beteekenis van het grondwoord brengt; vgl. *eischen* en *vereischen*, *hopen* en *verhopen*, *wonden* en *verwonden*, e. d.

141. Het voorvoegsel **wan-** vormt geen afgeleide werkwoorden meer. *Wanhopen* en *wantrouwen* zijn denominatieven van *wanhoop* en *wantrouw* (§ 127, 4°). Het adj. *wanschapen* doet echter een vroeger ww. *wanscheppen* veronderstellen.

SAMENGESTELDE WERKWOORDEN.

142. De samengestelde werkwoorden zijn verbindingen van een werkwoord en een zinsdeel, dat er nauw mede in betrekking staat. Dit laatste kan dan zijn eene *bijw. bepaling* of een *voorwerp*, maar ook eene *bep. van gesteldheid*. Hieruit volgt, dat het eerste deel van een samengesteld ww. een *bijwoord* of een *naamwoord* (*zelfst.* of *bijvoeglijke*) zijn kan.

Ook zijn er enkele verbindingen, uit twee ww. of door verdubbeling (*reduplicatie*) ontstaan.

De verbindingen zijn *scheidbaar* of *onscheidbaar*; d. w. z. in het werkwoordelijk gebruik worden de deelen wel of niet gescheiden. In het laatste geval is de eenheid der beide deelen van dien aard, dat het eerste deel nagenoeg niet meer afzonderlijk gevoeld wordt.

OPMERKING. Als een samengest. ww. *scheidbaar* is, worden de deelen van den infinitief, indien hij praepositionaal gebruikt wordt, door *te* gescheiden: *om voort te gaan*, *om paard te rijden*, *om goed te keuren*, enz.; in het volt. deelwoord worden de deelen gescheiden door *ge-*, ofschoon het geheel aaneengeschreven blijft: *voortgegaan*, *paardgereden*, *goedgekeurd*. Verder gaan in de woordschikking van den hoofdzin de deelen vaneen, maar niet in die van den bijzin. Van een *onscheidbaar* samengest. ww. daarentegen blijven de deelen

altijd bijeen; het voorzetsel *te* komt steeds vóór het geheel, en het voorvoegsel *ge-* blijft in het deelwoord weg of komt ook voorop; vgl.:

Scheidbaar: *Hij hoopt vooruit te komen. Hij doet het, om vooruit te komen. Hij is vooruit gekomen. Hij komt vooruit. Hij zal vooruitkomen. Ik hoop, dat hij vooruitkomt, — en:*

Onscheidbaar: *Hij hoopt het te voorkomen. Hij doet zijn best, om het te voorkomen. Hij heeft het voorkomen. Hij voorkomt het. Hij zal het voorkomen. Ik hoop, dat hij het voorkomt.*

Bijwoorden als eerste lid.

143. De verbindingen van werkwoorden met bijwoorden zijn zeer gewoon en komen, daar eene kleine bijwoordelijke bepaling zich licht met de werking tot eene eenheid verbindt, in grooten getale voor: *aannemen, achterblijven, achteruitgaan, afrukken, bijdraaien, bijeenbrengen, binnenkomen, bovendrijven, buitensluiten, dóorloopen en doorlóopen, doorenmengen, heenrijden, inbreken, ineenvloeiën, medebrengen, misschieten en misdóen, nalooopen, neer- of nederknielen, ómbuigen en omgéven, omhoogheffen, omlaagdrukken, omvergooien, ónderdrukken en onderdrúkken, onderdoorloopen, ondereenmengen, opróllen, opeenhoopen, óverwinnen en overwinnen, overeenkomen, overhoopschieten, rechtuitkijken, rondbrengen, samendrukken, tegenspreken, terechtbrengen, terugbrengen, toedienen, uitroepen, uiteenjagen, vóorzeggen en voorzéggen, vooraanzitten, voorbijloopen, voortduren, voortuitjagen, wéderkeeren (weerdeeren) en weerkótsen, wegblijven, enz.*

De bijwoorden, die met *ww.* zoowel onscheidbaar als scheidbaar kunnen verbonden worden, zijn alzoó: *door, mis, om, onder, over, voor* en *weer*. Alle andere zijn scheidbaar.

Bij de scheidbare verbindingen heeft de beteekenis van het bijwoord de overhand boven die van het *ww.*, en krijgt het bijw. den hoofdtoon: *dóorloopen*. In het volt. deelw. komt *ge-* tusschen de samenstellende deelen in: *doorgelooopen, misgeschoten*, enz.

In de onscheidbare verbindingen smelt het bijw. met het *ww.* tot een inniger eenheid samen en krijgt het *ww.* den hoofdtoon: *doorlóopen*. Evenals bij de met *be-, ge-, er-,* enz. afgeleide *ww.*, blijft hier in het deelwoord *ge-* achterwege: *doorlóopen, misdóan*, enz.

OPMERKINGEN. 1. Een vaste regel is in de scheiding der beteekenissen van scheidbare en onscheidbare verbindingen niet op te merken. Het taalgebruik schept hier zeer uiteenloopende beteekenissen. Eenige voorbeelden kunnen het verschil wat toelichten.

Door—. *Hij doorbladert het boek. Een kogel doorboorde hem. Hij was er van doordrongen, Hij is niet te doorgronden. Hij is er in doorkneed* (alleen als deelw. in gebruik). *Hij heeft de streek doorloopen* (doorwandeld). *Het boek is met wit papier doorschoten. De vlag was doorschoten. Het huis is doorzocht*, enz. — Daarentegen: *Hij loopt door* (= voort). *Hij loopt het bosch door* (van de eene grens tot de andere). *De zweer is doorgebroken* (= open). *Hij stootte het glas door* (= door heen), enz.

Mis—. *Hij heeft mijn vertrouwen misbruikt. Hij heeft misdaan, misdreven. Hij heeft dat woord misduid. Dat mishagde hem. Hij misleidt u. Het is mislukt. Hij zag er mismaaft, misvormd uit. Hij heeft zich misrekenend*, enz. Daarentegen: *Hij gooit mis, schiet mis, telt mis*, enz.

Om—. *Een aantal mannen omgaven, omringden, omsingelden hem. Hij omzeilde de kaap*, enz. — Daarentegen: *Hij loopt om. De stoel viel om* (= omver). *Hij doet een mantel om. Hij zeilt het eiland om* (= rond). *Hij gaat den hoek om*, enz.

Onder—. *Hij heeft de wond onderbonden, den muur ondergraven, ondermijnd, het stuk onderteekend. Hij onderdrukt zijn gevoel. Onscheidbaar zijn ook: onderhandelen, onderhouden* (iemand sprekende bezighouden), *onderscheiden, ondertrouwen, en onderwijzen*, waarin *onder* de bet. heeft van *tusschen*. — Daarentegen: *De kelder loopt onder. Hij dompelt zijn hoofd onder*, enz.

Over—. *Iemand overwinnen, overweldigen, overreden, overtuigen. Met iemand overlégen. Een afgrond overbruggen. Zich overéten, overlóopen, overwérken*. — Daarentegen: *De markt óverloopen, eene rivier óverzwemmen* (= overheen). *Geld óverhouden, eene som óverleggen*.

Voor—. *Hij heeft dat wel voorzien, den afloop voorspeld, het ongeluk voorkomen*. — Daarentegen: *Hij leest voor, loopt voor, zegt voor*, enz.

Weer—. *Het gewelf weerkaatst het geluid. Het gezang weerklinkt. Hij weerlegt de bezwaren. Het gerucht is niet weersproken*. — Daarentegen: *Hij keert weer. Hij schold niet weder*, enz.

In het algemeen kan men zeggen, dat in de scheidbare verbindingen de bijwdn. meer hunne letterlijke, zinnelijke beteekenis bewaren. Bij de onscheidbare ww. daarentegen gaat het bijwoord vaak zoo in de geheele beteekenis op, dat deze door een enkelvoudig ww. te vertalen zou zijn, b.v.: *doorbóren* = dooden, *misdbén* = zondigen, *misléiden* = bedriegen, *onderdrúkken* = bedwingen, *overtúigen* = bekeeren, *voorkómen* = beletten, *weerleggen* = te niet doen, enz.

2. Herinnerd zij hier aan I § 39 *Opm.* 3, waar aangewezen is, hoe *door de straat, over de markt, in de kamer, langs de rivier, voorbij de kazerne* eene plaats, en: *de straat door, de markt over*, enz. eene richting en grens aangeven.

3. Er zijn eenige onscheidbare samenstellingen met **vol**-, die geheel overeenkomen met de ww., welke onscheidbaar met een bijwoord zijn samengesteld, nl.: *volbréngen* (volbracht-volbracht), *voldóen* (voldeed-voldaan), *voléindigen*, *volhárden*, *volmáken* en *volstáan*. *Volkómen* is een deelw., dat een ww. *volkómen* veronderstelt. In al deze gevallen is *vol* ook als bijwoord aan te merken. De ww. met het adjectief *vol* zijn scheidbaar: *vólbouwen*, *vólgooien*, *vólloopen*, enz.

144. De volgende woorden hebben ook het voorkomen van met bijwoorden samengestelde ww.: *fijnproeven*, *hardloopen*, *hardzeilen*, *leegloopen*, *mooipraten*, *schoonschrijven*, *snelvuren*, *stúlzitten*, enz.

Het zijn echter geen werkwoorden, maar **substantieven**. Gelijk in I § 136 is aangewezen, verliest een infinitief, die substantief wordt, zijn vermogen om van voorwerpen of bijwoordelijke bepalingen vergezeld te zijn, en soms worden de bijwoorden dan ook bijv. nwdn.: *dit harde draven*, *het harde loopen*, *dit mooie schrijven*¹⁾, enz.; maar meestal gaat het bijw. met het verbale substantief eene samenstelling aan en wordt het: *zulk fijnproeven*, *het harddraven*, *zijn mooipraten*, enz.

Nu en dan worden dergelijke samengestelde substantieven wel eens in werkwoordelijke functie gebruikt: *Hij harddraafde mee*, *Hij heeft óók geharddraafd*, en dan is er reden om zulk een woord onder de samengestelde ww. te rekenen. Doch dit is maar zelden mogelijk en gewoonlijk gaat in het werkwoordelijk gebruik de verbinding weer verloren: *Hij loopt weer leeg*. *Hij praatte mooi*, of men verkiest andere uitdrukkingen: *Hij is een hardlooper*. *Hij doet mee aan het hardloopen*. *Hij is een schoonschrijver*. *Hij maakt een schoonschrift*, enz.

Eene soortgelijke vorming is *dwarsdrijven*. Ook dit is allereerst een substantief, en de werkwoordelijke vormen: *dwarsdrijfde* en *gedwarsdrijfde*, die er gewoonlijk van opgegeven worden, zijn hoofdzakelijk theoretisch. Wel zegt men misschien een enkelen keer: *Hij doet niets dan dwarsdrijven*, *Hij zal wel weer dwarsdrijven*, *Je dwarsdrijft ook altijd*, e. d., maar vormen als *dwarsdrijfde* en *gedwarsdrijfde* hoort men niet.

¹⁾ Toch handhaaft het bijwoord zich nog al eens vóór een werkingsnaam: *Zijn snel vooruitkomen*. *Het onwillekeurig terugdeinzen*, enz.

OPMERKING. Ook deelwoorden gaan, als zij attributief voorkomen, nu en dan samenstelling met een bijwoord aan, zonder dat daaruit nog het bestaan van een samengesteld ww. volgt: *fijn- en diepvoelend, hoogdravend, alwetend, felstralend, teergeliefd, heetgebakerd, oudbakken, verschgebakken*, enz.

Zelfst. nwdn. als eerste lid.

145. Vooraf moeten hier uitgezonderd worden de werkwoorden, die geen *samenstellingen*, maar *afleidingen van samengestelde substantieven*, en dus *denominatieven* zijn: *banvloeken, boekstaven* (= te boek stellen, van *boekstaaf* = letter), *bolwerken* (fig. iets klaarspelen, v. *bolwerk*), *brandmerken* (v. *brandmerk*), *doodverven* (v. *doodverf* = grondverf), *dwaarsboomen* (v. *dwaarsboom*), *glimlachen, handhaven* (v. *handhave* = handvat), *kondschappen* (v. *kondschap*), *luibakken* (v. *luibak*), *luistervinken* (v. *luistervink*), *plasregenen* (v. *plasregen*), *waarborgen, waterpassen* (v. *waterpas*, werktuig), *wedijveren, zegepralen, zuurmuilen, zwaluwstaarten* (term bij het timmeren: twee planken door zwaluwstaartvormige uitsteeksels en dito holten verbinden), enz.

Al zulke, meestal jonge ww. worden zwak vervoegd; *boekstaafde* — *geboekstaafd*; *glimlachte* — *glimlicht*, enz.

146. Om verder te beslissen, of men met een samengesteld zelfst. nwd. dan wel met een samengesteld werkwoord te doen heeft, is het ook hier noodig, aan het verschil tusschen een *echten infinitief* en een tot *substantief geworden werkingsnaam* te denken, gelijk dit in I § 136 is aangewezen en wat hier herhaald wordt:

1°. Een infinitief (d. i. *werkwoord*) wordt vergezeld van *voorwerpen*, van *bijwoorden* en van *vóórgeplaatste* voorzetselbepalingen, en hij kan bovendien voorafgegaan worden door de voorzetsels + *te* (I § 137, 5°): *alvorens te, na te, door te, met te, om te, ten einde te, zonder te* en *in plaats van te*; b.v.: *Een brief schrijven. De slaven te bevrijden. Snel loopen. In de avondlucht loopen. Hij komt binnen, alvorens te kloppen, om goedendag te zeggen, zonder te groeten*, enz.

2°. Een *werkingsnaam* (gesubstantiveerde infinitief) wordt alleen vergezeld van *bijvoeglijke bepalingen*, d. i. van *lidwoorden*, *bijv. voornwdn., bijv. nwdn., genitieven* en *achtergeplaatste* voorzetselbepalingen, en hij kan bovendien voorafgegaan worden door

de gewone voorzetsels zonder *te*; b. v. *Het schrijven van een brief. Het bevrijden der slaven. Dit snelle loopen. Het loopen in de avondlucht. Met werken. Door wandelen. Van loopen. Voor zwemmen. Zonder groeten*, enz.

Het feit, dat een gesubstantiveerde infinitief dus geen voorwerpen of vóóргеplaatste voorzetselbepalingen bij zich neemt, heeft dan ook ten gevolge, dat er bij het overgaan van infinitiever tot verbale substantieven een groot aantal *samengestelde substantieven* ontstaan, waarvan het eerste deel zelf een substantief is, hetwelk tot het tweede deel in de logische verhouding van lijdend voorwerp staat; dat men dus naast *het brouwen van bier* ook zegt: *het bierbrouwen*. Voorbeelden daarvan zijn: het *boekbinden*, het *boekdrukken*, het *boekhouden*, het *bloedvergieten*, het *bruiwenschrijven*, het *dierentemmen*, het *eddbreken*, het *gelukwenschen*, het *houthakken*, het *ijzergieten*, het *kousenbreien*, het *landmeten*, het *lesgeven*, het *maathouden*, het *nummerverwisselen*, het *opstellenmaken*, het *psalmzingen*, het *prentjeskijken*, het *rechtspreken*, het *strooplikken*, het *tabakrooken*, het *vuureten*, het *wagenmennen*, het *zakkenrollen*, enz., altemaal samengestelde zelfst. naamwoorden.

Ook gebeurt het, dat er dergelijke substantieven ontstaan, waarvan het eerste deel het karakter heeft van eene *voorzetselbepaling*, maar waarbij het voorzetsel snelheidshalve onderdrukt wordt. het *baantjerijden* (= op een baantje), het *boegsprietloopen* (= op den boegspriet), het *kribbebijten* (= in de kribbe; eerst van paarden gezegd), het *masklimmen* (in), het *nachtwerken* (in), het *pianospelen* (op), het *schijfschieten* (naar), het *tooneelspelen* (op), het *vogelschieten* (naar), het *wielrijden* (op), het *zakloopen* (in), enz. Ook dit zijn alle samengestelde zelfst. nwdn.

OPMERKING. Onvoltooid deelwoorden kunnen, bijvoeglijk gebruikt, evenmin van voorwerpen vergezeld zijn, en gaan daarom ook licht samenstellingen met substantieven aan: *eerbiedwekkend, handeldrijvend, kunstlievend, nietszeggend, noodlijdend, vleeschetend, vredelievend, muurspuwend*, e. d.; een voorbeeld met weglating van het voorzetsel is *huiszittend* (= in huis). Bij voltooid deelwoorden zijn dergelijke verbindingen zeldzamer: *eeroergeten, plichtvergeten*; soms vindt men, met weglating van het voorzetsel, in literaire taal constructies als: *lichtomstraald, goudbedekt, rozenomslingerd, bloedbeslekt*, enz. In het Duitsch is men aan dergelijke vormen meer gewoon. Een voorbeeld

van eene soortgelijke formatie op minder dichtelijk gebied is: *noodgeslachte varkens* (abattoirterm). Ook *noodgedwongen* wordt al veel gebruikt. Toch is van dergelijke samenstellingen geen belangrijke uitbreiding te wachten.

147. Bij de meeste dezer verbindingen is er geen sprake van, dat zij ook als werkwoorden gebruikt worden; d. w. z. wanneer ze werkwoordelijk voorkomen, valt de samenstelling weer uiteen: het eerste lid moet een lidw. of een bijv. vnvwd. aannemen of in het meervoud gebracht worden, of het onderdrukte voorzetsel moet nu voor den dag komen, b.v. *Hij bindt of drukt een boek of boeken. Hij breekt zijn eed. Hij klimt in den mast. Hij schoot naar de schijf*, enz.

Het kan echter ook zijn, dat dergelijke verbindingen zich wél in het werkwoordelijk gebruik in meerdere of mindere mate handhaven, en dan eerst is er sprake van samengestelde werkwoorden. Hierbij doen zich twee gevallen voor:

1°. Het samengestelde ww. is onscheidbaar, d. w. z. de verbinding blijft standhouden in alle vormen van het werkwoord; b.v.: *Hij beeldhouwt tegenwoordig. Hij beeldhouwde vroeger. Hij heeft een tijdlang gebeeldhouwd. Hij schildert nu, in plaats van te beeldhouwen.*

2°. Het samengestelde ww. is scheidbaar en de verbinding handhaaft zich alleen in den infinitief zonder *te*, gedeeltelijk in het volt. deelw. en verder in de woordorde van den bijzin: *Hij houdt t boek. Zij hield boek. Hij heeft boekgehouden* (de tusschenvoeging van *ge-* belet hier niet, dat de deelen aaneengeschreven worden). *Geen zaak van eenig belang is te drijven, zonder boek te houden. Hij zal boekhouden. Ik hoop, dat hij goed boekhoudt.*

OPMERKINGEN. 1. De onscheidbare verbindingen van znv. + ww. zijn uiteraard in het gebruik licht te herkennen. De scheidbare daarentegen niet zoo licht, wat noodig maakt om op sommige bijomstandigheden te letten, gelijk in § 149 blijken zal.

2. De verbindingen *koorddansen* (= op de koord), *kroegloopen* (= in de kroeg), *pluimstrijken* (misschien = met de pluim) en *slaapwandelen* (= in den slaap) zijn niet als *werkwoorden*, maar alleen als *samengestelde zelfst. vnvwd.* aan te merken. In werkwoordelijk gebruik zegt men noch: *Hij koorddanst*, noch: *Hij danst koord*, maar: *Hij danst op de koord*. Zoo ook: *Hij loopt in (of naar) de kroeg* of *Hij is een kroeglooper*, *Hij kan buiksprenken* of *Hij is een buikspreker*. *Hij wandelt in zijn slaap*, enz.

148. Het aantal onscheidbaar samengestelde ww. met een znwd. als eerste lid is niet talrijk; de voornaamste zijn: *beeldhouwen* (beeldhouwde-gebeeldhouwd), *brandschatten* (brandschatte-gebrandschat), d. i. tegen brand schatting opleggen, *gekscheren* (gekscheerde-gegekscheerd), *huisvesten* (huisvestte-gehuisvest; met onderdrukking van *in*), *ledebraken* (geledebraakt), *radbraken* (geradbraakt; met onderdrukking van *op*), *raadplegen* (raadpleegde-geraadpleegd), *zegevieren* (zegevierde-gezegevierd), *logenstraffen* (iets of iemand als logen of als logenaar laken), *waarschuwen* (lett. „de waarheid toonen”), en enkele andere.

OPMERKINGEN. 1. *Gekscheren* wordt verklaard als verkorting van *den gek scheren*, naar de middeleeuwsche gewoonte „om gekken of onnoozelen het hoofdhaar minachtend af te scheren”; fig. dus: voor den gek houden. Meegewerkt heeft bovendien de oude bet. van *scheren* = schertsen. (Vgl. *Wdb. d. N. t.* IV 937).

2. Het niet scheiden van zulke ww. is een bewijs, hoezeer ze als eene eenheid gevoeld werden. En dat ww. als *beeldhouwen*, *gekscheren*, toch ook als zwakke, d. i. jongere ww. vervoegd werden, is een kenteeken te meer, dat de zelfstandige ww. *houwen* en *scheren* met hunne sterke vervoeging bij de vorming geheel uit het oog verloren werden.

149. Een weinig talrijker zijn de scheidbaar samengestelde ww. met een zelfst. nwd. als eerste lid: *achtgeven*, *achtslaan*, *ademhalen*, *aderlaten*¹⁾ (alleen als inf. en deelw. gebruikelijk), *brandslichten*, *dankzeggen*, *deelhebben*, *deelnemen*, *gadeslaan* (*gade* = acht = oplettendheid), *goedendagzeggen*, *huishouden*, *lesgeven*, *paardrijden* (= te paard), *plaatshebben*, *plaatsvinden*, *scheepgaan* (= te scheep), *schoolgaan* (te), *schoolblijven*, *standhouden*, *vaarwelzeggen* en andere.

OPMERKINGEN. 1. Het onderscheiden van deze halve samenstellingen is eigenlijk in hoofdzaak eene spellingquaestie. Vergelijkt men de parallelle vormen van *water halen* en *ademhalen*, b.v. *ik heb water gehaald* en *ik heb ademgehaald*, dan is er naar den klank geen verschil. Maar de gewoonte is ontstaan om sommige van deze ww. aaneen te schrijven, zoodra op de een of andere manier blijkt, dat een der of beide leden min of meer onzelfstandig geworden zijn. Zoo zijn in de voorbeelden *acht* en *gade* geen gebruikelijke substantieven meer; *halen*, *laten*, *stichten*, *slaan* en *zeggen*, *deel* en

¹⁾ Vroeger ook: *bloed laten* (= aftappen.)

plaats zijn in bijzonderen zin gebruikt; *paard, sloop, school* staan voor te *paard*, enz.

Keert bij sommige van deze woorden de zelfstandigheid terug, dan verdwijnt ook weer de verbinding: *Gij kunt gerust uw deel nemen. Kom maar, gij zult eene goede plaats hebben*, of: *gij zult nog wel plaats vinden*, enz. Het hebben van eigen bijvoeglijke bepalingen is een vrij duidelijk blijk, dat het zelfst. nwd. niet in de verbinding opgaat, vgl. *prettige lessen geven* en *prettig* (bijw.) *lesgeven*, *een groot deelnemen* en *bijzonder deelnemen*, *geen* (bijw. bep.) *plaats vinden* en *niet plaatsvinden*, enz. Nochtans hoort men ook niet zelden: *De vergadering had geen plaats. Ik zei hem geen dank daarvoor. Hij hield geen stand*, enz. ¹⁾

2. Het is te begrijpen, dat de overwegingen, die omtrent het al of niet aaneenschrijven van dergelijke verbindingen tusschen substantieven en werkwoorden beslissen, weleens verschillend uitvallen. Zonder bezwaar kan in dit geval dan ook eenige speling gelaten worden. Zoo zijn hier de ww. *achtgeven* en *achtslaan* verbonden, terwijl het *Wdb. der Ned. taal* ze scheidt.

Bijvoeglijke nwdn. als eerste lid.

150. Gelijk substantieven als voorwerpen of bijw. bepalingen eene verbinding met een werkwoord kunnen aangaan, kunnen praedicatief staande adjectieven (bep. van gesteldheid of naamw. deel van het gez.), dit ook doen. Uit zinnen als: *Hij heeft zijn werk klaar, Het geld ligt klaar, Zij maakt het eten klaar* volgen drie verbale substantieven: *het klaarhebben, het klaarliggen* en *het klaarmaken*, waaraan ook drie samengestelde ww. *klaarhebben, klaarliggen* en *klaarmaken*, beantwoorden. Al zulke samenstellingen zijn scheidbaar.

Deze verbindingen zijn intusschen beperkt tot eenige veel voorkomende, meest éénlettergrepige adjectieven, met ww. die op afwisselende wijze het begrip *zijn, worden* of *maken* uitdrukken. De voornaamste zijn:

bekendmaken (-staan, -worden), *dichtdoen* (-gooien, -maken, -sluiten, enz.), *doobijten* (-drukken, -loopen, -slaan, maar ook fig.,

¹⁾ Om die reden is er hier ook van afgezien, het gebruik van *niet* of *geen* als een criterium voor het al of niet aaneenschrijven aan te nemen.

z. doodgeren, -kniezen), *drooghouden* (-leggen, -maken, -loopen, -schuren, enz.), *fijnhakken* (-maken, -slaan, -stooten, -stampen, -wrijven, enz.), *gaarkoken*, *geheimhouden*, *gereedkomen* (-leggen, -liggen, -maken, -zetten), *geringachten* (-schatten), *gewaarworden*, *gladborstelen* (-maken, -plooiën, -strijken, enz.), *goeddoen* (-dunken, -keuren, -maken, -spreken, -vinden), *grootbrengen* (-houden, -spreken), *hoogachten* (-schatten), *kapotgaan* (-maken, enz.), *klaarhebben* (-komen, -krijgen, -leggen, -liggen, -maken, -spelen, -staan, -zetten), *kleinachten* (-krijgen, -maken), *krömliggen* (-loopen, -sluiten), *kwijtraken* (-schelden), *leedragen* (-loopen, -maken, -staan, enz.), *liefhebben*, *losbarsten* (-bikken, -branden, -breken, -draaien, -gaan, -hakken, -hangen, -laten, -maken, enz. enz.), *openbarsten* (-gaan, -gooien, -houden, -laten, -leggen, -liggen, -maken, -slaan, -sluiten¹), -trappen, enz.), *plaidrukken* (-kloppen, -maken, -slaan, enz.), *rechtbuigen* (-draaien, -slaan, enz.), *schadeloosstellen*, *schoonmaken* (-houden), *stilhouden* (-liggen, -zitten, -zwijgen), *tevredestellen*, *vastbakken* (-gespen, -haken, -houden, -ketenen, -klampen, -klinken, -knijpen, -leggen, -liggen, enz. enz.), *volbouwen* (-gooien, -houden, -loopen, -stroomen, enz.), *vrjbljven* (-loten, -geven, -houden, -laten, -koopen, -loopen, -pleiten, -spreken, -stellen, -verklaren), *waarmaken* (-zeggen), enz.

Wanneer men deze voorbeelden vergelijkt met die in § 128, is het duidelijk, dat deze samenstellingen in hoofdzaak eene voortzetting zijn der vorming van denominatieven van adjectieven.

OPMERKINGEN. 1. Een paar onscheidbare verbindingen zijn: *liefkoozen* (liefkoosde-geliefkoosd), *vrjbluten* (vrijbuite-gevrijbuit) en *vrjwaren* (vrijwaarde-gevrijwaard).

2. Ook hier, en in sterkere mate nog, geldt *Opn.* 2 bij § 149, nl. dat er zekere speling blijft in het al of niet aaneenschrijven van dergelijke halve samenstellingen. Zoodra in enkele gevallen het adjectief meer zelfstandig geacht wordt, schrijft men niet aaneen: *De maatregel werd niet goed geoordeeld. Gij zult den prijs waarschiynlijk te hoog achten. Ik zal mijn hond op de wandeling maar los laten. Gij moet uwe ondergeschikten in dat opzicht volkomen vrj laten*, enz.

¹) Een merkwaardig voorbeeld, dat bewijst, hoe in eene samenstelling een woord zijne beteekenis geheel kan verliezen.

Soms veraanschouwelijkt het al of niet aaneenschrijven ook een verschil tusschen het bijvoeglijk en bijwoordelijk gebruik van een woord: *Als de keurmeesters goed keuren, zullen ze dat vleesch niet goedkeuren. Het vleesch is heel fijn gehakt en Het vleesch wordt fijngemaakt. Gij kunt hier vrij spreken en De rechters konden hem niet vrijspreken, enz.*

SAMENSTELLENDEN AFLEIDINGEN.

151. De samenstellende afleidingen zijn in § 120 beschreven als ontstaan uit twee of meer onverbonden woorden, die één worden door een uitgang. Ook door den verbalen uitgang **-en** worden op die wijze eenige eigenaardige werkwoordelijke vormen tot stand gebracht:

1°. een bijwoord verbindt zich met een substantief of adjectief, door den uitgang **-en** tot een werkwoord, b.v. *aan-aarden* (aarde tegen de wortels aanbrengen), *doortunnelen* (met een tunnel doorboren), *indijken*, *inkwartieren*, *omboeren* (bij het kaartspel), *opdisschen*, *overbruggen*, *overnachten*, enz., of: *indikken* (door verdamping dikker maken), *opfrisschen*, *opvroolijken*, *uitdiepen*, *wegflaauwen*, enz.

2°. een werkwoordelijke stam verbindt zich met een substantief door den uitgang **-en** tot een werkwoord, dat eene werking en tegelijk het middel, de plaats of het voorwerp der werking uitdrukt: *blaaskaken* (= blazen met de kaken, fig. pochen), *blauwbekken*, *druipstaarten*, *klappertanden*, *klapwieken*, *knikkebeenen*, *knikkebollen*, *knipoogen*, *kortwieken* (ook *kortooren* en *kortstaarten*), *kwispelstaarten*, *likkebaarden*, *plukbaren*, *reikhalzen*, *ringelooeren*, *schokschouderen*, *schoorvoeten* (= schoren met de voeten, alleen in *schoorvoetend*), *schuddebollen*, *schuimbekken*, *suizebollen*, *strijkvoeten* (strijkages maken), *traanoogen*, *trekkebekken*, enz.

OPMERKINGEN. Deze beide soorten van vormen vermenigvuldigen zich sterk in de jongere literatuur. Inzonderheid als beschrijvende onvoltooide deelwoorden komen zij veel voor: *ophoekend*, *uitbollend*, *wiegloomend*, enz., en *wiegheupend*, *snuifneuzend*, *lonkoogend*, e. d.

152. Ten slotte zijn nog te vermelden eenige vormen, die door verdubbeling (*reduplicatie*) ontstaan zijn. Soms zijn het twee nog te herkennen werkwoorden, die vereenigd worden: *spelevaren* (*spelen* en *varen* = rijden; dus voor plezier uit rijden gaan ¹⁾), *spelemeien* (vgl. *z. vermeien*), *koekeloeren* (*koeken* = kijken), e.d.; of men heeft met een bloot rijmende of allitereerende verdubbeling te doen: *flikflooiën*, *harrewarren*, *hassebassen*, *hossebossen*, *kiskassen* (= keilen), *kissebissen* (= allerlei kleinigheden bedisselen), *krikkrakken*, *rikkekikken*, *rollebollen*, *roezemoezen*, *zиеgezagen*, e. d.

VORMING DER ZELFSTANDIGE NWDN.

153. De zelfstandige naamwoorden vormen eene groep, waarin de middelen tot woordvorming in rijke verscheidenheid waar te nemen vallen. Om te beginnen evenwel, zijn er eene menigte substantieven, die noch aan samenstelling, noch aan afleiding doen denken. De wetenschap mag de analyse dier woorden verder voortzetten, voor het gewone taalgevoel zijn het *grondwoorden*, onontbindbare woorden, die met de kennis der tegenwoordige taal niet tot eenvoudiger woorden terug te brengen zijn. En daaronder zijn er nog in grooten getale, waarvan op zijn hoogst eenige verwanten zijn aan te wijzen, terwijl de oorsprong in het duister blijft schuilen. In dit geval verkeerēn b.v. woorden als: *aal*, *aap*, *baak*, *baard*, *bal*, *beek*, *bek*, *bel*, *berg*, *boeg*, *bok*, *bol*, *boord*, *boot*, *brein*, *brief*, *brik*, *broek*, *brood*, *brug*, *bruid*, *bui*, *buik*, *das* (halsdoek), *dauw*, *dief*, *dier*, *dij*, *dood*, *eb*, *eer*, *eind*, enz. enz. Het is noodeloos, deze rij verder voort te zetten, want het aantal substantieven, dat voor het gewone taalgevoel onontbindbaar is, en waaromtrent zelfs de taalhistorie niet veel anders dan gissingen kan geven, is niet te overzien.

Er zijn er echter onder deze niet-afgeleide en niet-samengestelde substantieven, waarvan meer of minder duidelijk in het oog

¹⁾ Nog heet een open wagentje op veeren, waarin een boer uit rijden gaat, een *speelwagentje*. Tegenwoordig denkt men echter bij *spelevaren* meer aan *varen* dan aan uit-rijden-gaan.

springt, dat zij met een ww. verwant zijn. Dit kan een sterk of een zwak ww. zijn. Is het ww. sterk, dan is men geneigd om het substantief voor eene spruit van het ww. te houden. Is het zwak, dan ligt de tegenovergestelde meening voor de hand, en is het ww. ook in zeer vele gevallen een denominatief. Hier doet zich intusschen een geval voor, waarbij groote voorzichtigheid in het beweren noodig is, en het zal daarom nuttig zijn, deze twee mogelijkheden even afzonderlijk te beschouwen.

Zelfst. nwdn. naast sterke werkwoorden.

154. Wanneer een znwd. (zonder uitgang) naast een sterk ww. voorkomt, b. v. *drank* naast *drinken*, dan is, gelijk gezegd is, het taalgevoel geneigd om aan te nemen, dat het eerste eene spruit is van het tweede. Het znwd. is dan een der stammen van het sterke ww., soms, wat den klinker betreft, een weinig gewijzigd. De taalwetenschap neemt in dit geval als regel aan, dat znwd. en ww. beide uit een gemeenschappelijk wortel zijn voortgekomen. Practisch en voorzichtig kan men echter volstaan met te zeggen: het znwd. is een stam van het sterke ww. òf: het znwd. heeft zich ontwikkeld *naast* het sterke ww.

Hier volgen eenige voorbeelden van deze verhouding. Zij zijn gerangschikt naar de volgorde der zeven klassen van sterke ww. in I § 187.

I.

è of ì—ò (vroeger à)—ò—ò
bergen: *berg* (in *hooiberg*, *herberg*).
bersten: *barst*.
gelden (betalen): *geld*.
helpen: *hulp* (ù uit ò).
melken: *melk*.
smelten: *smout* (ou uit ol).
binden: *band*, *bond* (*bende*, *bent*).
dringen: *drang*.
drinken: *drank*, *dronk*.
dwingen: *dwang*.
beginnen: *begin*.
klimmen: *klim*.

klinken: *klank*.
krimpen: *kramp*.
slingen: *slang* (slingerend dier).
spinnen: *spin* (verkorting van *spinnetop*; *kop*, *kobbe* naar het ronde lijf).
springen: *sprong*; misschien ook *sprank* (waterspruit, spat, vonk).
stinken: *stank*.
vinden: *vond*.
wringen: *wrong* (haar-).
zingen: *zang*.
vlechten: *vlecht*.
schrikken: *schrik*.

II.

o—â— a—o

beren (dragen): *baar*.
bevelen: *bevel*.
breken: *braak* (braakliggen, d.i. in *braak*, d. i. in gebroken, in losgewerkten toestand liggen), *breuk* (uit *broke*), *brok*.
helen (bedekken): *hal*, *hel*, *hol*.
nemen: *-naam* (in *erfgenaam* = erfnermer).
scheren (snijden): *schaar* (werktuig), *scheur*.
spreken: *spraak*, *sprook*, *spreuk*.
steken: *steek* (stoot).
stelen: *-stal* (in *diefstal*).
wreken: *wraak* (*wrok* is van anderen oorspr.)

III.

e (i)—â— a—o

geven: *gaaf* (gift).
meten: *maat*.
treden: *tred* (m.) en *trede* (vr.)
vreten: *vraat*.
bidden: *bede*.
liggen: *laag* (in *aardlaag*, e. d.).
zitten: *zit* (b.v. een lange zit), *-zaat* (in *nazaat*, *havezate* = kasteel).
wegen (= bewegen): *waag*, *weg*, *wieg*.

IV.

ij—ee—o—o

bijten: *bijt* (in het ijs), *beet*.
blijken: *blijk* (bewijs).

dijgen (vroeger = kneden): *deeg*.
drijven (= bewegen of bewogen worden): *dreef* (laan).
grijpen: *greep* (werking), *greep* (werktuig), *grijp* (grijpvogel, condor).
hijtschen: *hijtsch* (een heele —).
kijken: *kijk*.
knijpen: *kneep*.
krjten: *kreet*.
lijden: *leed*.
prijzen: *prijt*.
rijden: *rit*.
rijten (scheuren): *reet*.
schijnen: *schijn*.
schrjden: *schrede*.
snijden: *snit*, *sneede*.
spjten: *spijt*.
spljten: *spleet*, *splijt*.
stjgen (gaan): *steeg*, *steg* (smalle weg, brugje).
strjden: *strijd*.
strjken: *streek*.
wjken: *wijk* (de — nemen).

V.

ie of ui—oo—o—o

bieden (aanwijzen, verkondigen): *bod*, *bode*.
bedriegen: *bedrog*, *drog*, (in: *drogrede*n).
gieten: *goot*, *geut*.
kiezen: *keur*, *keus*, *kust* (in: te *kust* en te *keur*).
klieven: (oorspr. st. ww. = splijten): *kloof*, *kluij* (= klauw, waarvan *kluiven* en *kluij*).
liegen: *logen*, *leugen*.
(ge)nieten: *genot*, *-genoot*, *nut*.

schiëten: *schot* (het schieën, maar ook: belasting¹), voortgang), *shoot* (touw), *scheut*; misschien: *schuif* (snel vaartuig).

tiegen: *toog*, *teug*; (waarschijnlijk ook als afleiding op *-m*: *toom*; vgl. *overtoom*, rad om schuilen over te halen).

vliegen: *vleug*.

vlieten: *vliet*, *vloot*, *vlot*.

buigen: *boog*, *beug* (net).

druipen: *drup*, *drop*.

luiken: *luik*.

pluizen: *pluis*.

ruiken (= geuren, dampen, walmen): *rook*, *reuk*.

schuiven: *schoof* (koren).

sluipen (kruipen): *sloop* (omhulsel), *slop*.

sluiten: *slot*; misschien ook: *sloot* (afsluiting van een stuk land).

snuiven: *snuif*.

spruiten: *spruit*, *spriet*.

sputten: *sput*.

stuiven: *stof*.

zuigen: *zog*.

zuipen (drinken, slurpen): *zoop*, *sop*, *soep*.

VI.

a—oe—oe—a

graven: *graf*, *groef*.

varcn: *veer* (niet direct verwant).

slaan: *slag*.

standen: *stand*, *stond* (m.) en *stonde* (vr.)

VII.

vallen: *val* (m.), ook *val* (vr.), = werktuig om te vangen.

vangen: *vang* (aan een molen).

bannen: *ban*.

spannen: *span*.

vouwen: *vouw*.

zouten: *zout*.

blazen: *blaas*.

braden: (*ge*)braad.

raden: *raad* (ook persoonsnaam).

slapen: *slaap*.

loopen: *loop*.

stooten: *stoot*.

houwen: *houw*.

roepen: *roep*.

OPMERKINGEN. 1. Uit de voorbeelden blijkt, dat de op deze wijze ontstane substantieven, behalve eenige zeer bijzondere gevallen, in het algemeen het volgende beteekenen:

a. de gesubstantiveerde werking: *drang*, *dronk*, *dwang*, *hulp*, *begin*, *klim*, *kramp*, *schrak*, *sprong*, (*dief*)*stal*, *wraak*, *tred*, *bede*, *zit*, *beet*, *greep*, *hijsch*, *kijk*, *kneep*, *leed*, *rit*, enz.

b. het resultaat der werking: *barst*, *melk*, *bond*, *klank*, *vond* (= vondst), *wrong*, *zang*, *vlecht*, *braak*, *breuk*, *scheur*, *sprook*, *spreuk*, *steek*, *zweer*, *gaaf*, *maat*, *laag*, *blijk*, *deeg*, *prijs*, *reet*, enz.

c. het middel tot de werking: *baar*, *-berg*, *band*, *greep*, *hal*, *hel*, *hol*, *schaar*, *maat*, *waag*, *steeg* (eig. steile weg), *steg*, *luik*, enz.

Bij het nagaan dezer voorbeelden zal men bemerken, hoe vooral

¹) „Schot en lot betalen”.

in de 1e en 2e groep de werking en het resultaat er van ineenloopen. *Maat* is een voorbeeld, hoe een zelfde woord het resultaat en het middel eener werking kan uitdrukken: b.v. *de maat van een kleedingstuk*, en *de maat, waarmede gemeten wordt*.

Namen van personen of dieren zijn er onder deze stammen maar weinige: *slang* (lett. slingerend wezen), *spin*, (*erfge*)naam, *vraat*, (*na*)zaat, *bode*, *genoot*, *raad*, *hulp*, enz.

2. In al deze gevallen staan òf ww. en substantief op gelijken trap en zijn ze uit een gemeenschappelijken wortel voortgekomen, òf zoo niet, dan is het substantief jonger dan het ww.

Zelfst. nwdn. naast zwakke werkwoorden.

155. Indien een substantief en een zwak ww. naast elkaar staan, zóó dat het eerste de stam is van het tweede, dan is het ww. heel dikwijls een denominatief en dus jonger dan het nwdn. (zie de voorbeelden in § 127). Maar het is onjuist, te meenen dat, als er een zwak ww. naast een znw. staat, het eerste altijd van het tweede zou gevormd zijn. Het zwakke ww. kan een eigen oorsprong hebben en het er naast staande znw. de gesubstantiveerde stam er van zijn. Zoo staat *doop* naast *doopen*, dat met *diep* verwant is; *bleek* (plaats, waar gebleekt wordt), naast *bleeken*, dat een denominatief is van het adj. *bleek*, e. d.

Het spreekt vanzelf, dat hier vraagstukken ontstaan, waarvan het gewone taalgevoel niet afweet en die zelfs voor het wetenschappelijk taalonderzoek menigmaal onoplosbaar zijn. Een leek kan *eeren* en *loven* opvatten als: „van eer, van lof voorzien,” maar evengoed *eer* en *lof* als het resultaat van *eeren* en *loven*.

Practisch heeft de vraag, welke opvatting in zulke gevallen de juiste is, ook geenerlei belang. Maar het is noodig, op het bestaan van dit vraagstuk te wijzen, om de dwaling te voorkomen, dat een znw. niet direct van een zwak ww. zou kunnen afgeleid zijn. Als illustratie volgen daarom hier dan ook eenige voorbeelden van substantieven, aan stammen van zw. ww. ontleend: *boete* v. *boeten* (verbeteren), *beuk* v. *beuken*, *borg* (persoonsnaam, vgl. een *hulp*, een *steun*, een *raad*) v. *borgen*, *draai* v. *draaien*, *deuk* v. *deuken*, *doop* v. *doopen*, *drاف* v. *draven*, *drein* (persoonsnaam) v. *dreinen*, *dreun* v. *dreunen*, *druk* v. *drukken*, *drup* v. *druppen*, *dunk* v. *dunken*, *dut* v. *dutten*, *duur* v. *duren*, *eisch* v.

eischen, geeuw v. *geeuwen*, *gil* v. *gillen*, *gis* v. *gissen*, *grauw* v. *grauwen*, *groet* v. *groeten*, *haal* (vgl. *aan den haal*) v. *halen*, *koop* v. *koopen*, *knauw* v. *knauwen*, *krak* v. *kraken*, *leer* v. *leeren*, *maak* (in de maak) v. *maken*, *offer* v. *offeren*, *pluk* v. *plukken*, *praaj* v. *pralen*, *roof* v. *rooven*, *schrok* (persoonsnaam) v. *schrokken*, *trots* v. *trotsen*, *vloek* v. *vloeken* (vroeger st. ww. der 7e kl.; vgl. *roepen*), *waak* (in *nachtwaak*) v. *waken*, *zwaai* v. *zwaaien*, enz.

OPMERKINGEN. 1. Uit de voorbeelden blijkt dadelijk, dat ook de bet. van deze gesubstantiveerde werkwoordstammen neerkomt op de beteekenissen, in § 154 *Opm.* 1 vermeld: namen van werkingen, resultaten of middelen. Een aantal van de op die wijze ontstane znw'dn. komen in bekende voorzetselbepalingen voor: *aan den haal*, *te keer gaan*, *in den steek laten*, *aan de praat houden*, enz.

2. Met groote zekerheid kan men altijd van een znw. aannemen, dat het van een ww. komt, wanneer het met een der voorvoegsels *be-*, *her-*, *ont-* of *ver-* begint. Met deze voorvoegsels worden nl. niet direct znw'dn. gevormd; wel met *ge-*, dat om die reden hier uitgesloten is.¹⁾ De voorbeelden zijn talrijk: *bedrag*, *bedrog*, *bedwang*, *begin*, *begrip*, *behoud*, *bejag*, *bekijk*, *belang* (v. *belangen* = z. uitstrekken tot iets), *beleg*, *beraad*, *bereik*, *bericht* (v. *berichten* v. *recht*), *beroep*, *bescheid*, *beslag*, *besprek*, *bestand*, *bestuur*, *bevel*, *bevind*, *bewijs*, *bezit*, *bezoek*; *herbouw*, *herdoop*, *herijk*, *herstel*; *ontbijt*, *onthaal*, *ontslag*, *ontzag*, *ontzet*; *verband*, *verblijf*, *verbod*, *verbond*, *verbouw*, *verbruik*, *verdek*, *verdrag*, *verdriet*, *verhaal*, *verhoor*, *verhuur*, *verkeer*, *verkoop*, *verlet*, *verlof*, *vermaak*, *vermaan*,²⁾ *vernuft* (v. *vernemen* = waarnemen), *verschiet*, *verschil*, *verschot*, *verslag*, *verstand*, *versterf*, *vertier* (v. *vertieren* = handelen), *vertoog* (v. *vertiegen*), *verval*, *vervolg*, *verwijl*, *verzoek*, *verzuim*, enz.

3. In het algemeen kan men ook als regel stellen, dat een znw'd., waarvan het eerste deel een bijwoord is en waarnaast een ww. met hetzelfde bijw. staat, eene spruit van dit ww. moet zijn (§ 143): *aanval*, *achteruitgang*, *afbreuk*, *bijstand*, *binnenkomst*, *doorbraak*, *heenreis*, *inbraak*, *medehulp*, *misdaad*, *namaak*, *nederlaag*, *neerslag*, *omloop*, *onderricht*, *ophef*, *opstand*, *opzet*, *overwinst*, *rondgang*, *samenhang*, *tegenspraak*, *teruggaaf*, *toeloop*, *uitroep*, *uitschot*, *voorval*, *voortgang*, *vooruitgang*, *wederkomst*, enz.

¹⁾ B.v. *geloof* kan de stam zijn van *gelooven*, maar ook *gelooven* een denominatief van *geloof*.

²⁾ Niet: *vernis*, een aan het Fr. ontleend woord, waarvan het denominatief *vernissen*.

AFLEIDING DOOR ACHTERVOEGSELS.

156. Bij de afgeleide zelfst. nwdn. is meer dan bij de ww. het algemeene karakter van achtervoegsels na te gaan. In § 119 zijn deze beschreven als klanken of lettergrepen, die, achter een stam gevoegd, een nieuw woord helpen vormen. Een achtervoegsel bestaat echter alleen dan voor het taalgevoel, wanneer het zich duidelijk onderscheidt van den stam en in de beteekenis daarvan eene wijziging brengt, die door een meer of minder belangrijk aantal voorbeelden bevestigd wordt. Zoo wordt b.v. de **-m** van *arm, boom, darm, droom, duim, galm, kalm*, enz. niet als achtervoegsel gevoeld, maar wel **-sel** in *baksel, brouwsel, smeersel*, enz.

Verder zij hier nog herhaald, dat de beteekenis van een achtervoegsel meestal niet uit het achtervoegsel zelf is af te leiden, maar uit de beteekenisrijen, die het mogelijk doet ontstaan. Wel onderstelt men, dat alle afleiding oorspronkelijk samenstelling is geweest, — en enkele achtervoegsels (als *-aard, -dom, -heid, -schap* e. d.) leveren daarvoor het bewijs, — maar van de overgrootte meerderheid der achtervoegsels is de oorsprong onbekend. Er zijn er verscheidene: **-w**, **-n** of **-en**, **-m**, **-k**, en dergelijke, die reeksen woorden helpen vormen, waarin niet de minste analogie is op te merken. Zulke achtervoegsels zijn daardoor geheel ondoorzichtig en bestaan niet voor het taalgevoel.

Er zijn er ook, die voor een deel woorden vormen zonder eenige analogie in hunne beteekenis, en voor een ander deel zulke, waarin wel overeenkomst is op te merken. Zoo het achtervoegsel **-el** b. v. Er zijn een aantal woorden op *-el*, die van vreemden oorsprong zijn: *bijbel, buffel, cirkel, cedel, doezel, engel, ezel, fabel*, enz. Andere zijn wel echt-germaansche woorden, maar vertoonen ook geenerlei analogie: *appel, bochel, boedel, enkel, feitel, gevel, gijzel, hemel, heuvel, kachel, ketel*, enz. Eenige andere afleidingen op *-el* echter vertoonen duidelijk *verkleinende* (*diminutieve*) beteekenis: *bundel, druppel, eikel* (eig. jong van een eik), *greppel, kruimel, pukkel, stengel* (v. *stang*), *stippel, vonkel*, e.a. Maar een zeer belangrijk aantal vormingen met *-el* hebben de beteekenis van *werktuignamen*: *angel, beitel* (*beiten* = doen splijten), *bengel, beugel, borstel, breidel, buil* (uit *buidel*), *dissel, drevel* (werktuig om spijkers in het hout te drijven), *geesel, gordel, grendel*,

griffel, hevel, klepel, knuppel, sleutel, stempel, vleugel, wervel, enz. Daardoor wordt dit achtervoegsel wel wat doorzichtiger, maar leven doet het toch niet meer. Slechts in enkele gevallen is in den stam de werking te herkennen, waarvan de afleiding het instrument noemt, en zoo worden deze werktuignamen niet meer vermenigvuldigd.

Er zijn echter ook achtervoegsels, die zelfs voor een weinig geschoold taalgevoel licht herkenbaar zijn, die een of meer duidelijke beteekenisrijen vormen, en die voor het meerendeel nog als afleidingsmiddel dienst doen. Deze zijn het, die uit een practisch oogpunt voornamelijk de aandacht vragen.

157. De meest bekende achtervoegsels tot vorming van persoons- en zaaknamen zijn **-aar** en **-er**, **-aard** en **-erd**, **-in** en **-ster**, **-ing** en **-ling**, **-ik** en **-rik**, **-sel**. Hierbij sluiten zich aan de aan andere talen ontleende uitgangen **-ier**, **-ist**, **-es**, **-en**, **-eel**. Verder **-je**, **-ke**, en **-lijn** voor verkleinwoorden.

OPMERKING. De vreemde, d. i. niet-Germaansche, uitgangen onderscheiden zich daardoor van de overige, dat de eerste naar Romaansch systeem den klemtoon krijgen, de laatste niet. Alleen **-in** in *boerin*, enz. vormt eene uitzondering en krijgt ook den klemtoon.

De vreemde uitgangen worden soms achter Nederlandsche woorden gezet, en dan ontstaan eene soort van tweeslachtige vormingen, die evenwel in vele gevallen door het gebruik geijkt zijn.

158. -aar. Dit achtervoegsel is één van oorsprong met **-er**.

Men vindt **-aar**, als er eene toonlooze lettergreep voorafgaat: *leugenaar, vogelaar*, enz. en bovendien in *dienaar, minnaar* en *leeraar*, waar **-aar** de twee vloeiende medeklinkers wat meer scheidt dan **-er**, wat in andere gevallen bewerkt wordt door tusschenvoeging van *d*: *kelder, boender, diender, porder*, enz. Verder vindt men nog *zondaar*, zonder verklarende oorzaak. ¹⁾

Daar er onder de met **-aar** gevormde woorden verscheidene zijn met stammen, die op **-n** of **-l** uitgaan, b. v. *molenaar, goochelaar*, enz. vindt men onder den invloed daarvan ook woorden met **-laar** en **-naar**: *harpenaar, rozelaar*, enz.

¹⁾ Misschien heeft de veel voorkomende verbinding van *tolle-naars* en *zondaars* wel invloed gehad.

Het achtervoegsel vormt hoofdzakelijk mannelijke persoonsnamen:

a. van zelfst. nwdn.: *bultenaar, geweldenaar, harpenaar, kluisenaar, kunstenaar, molenaar, schuldenaar, tollenaar, valkenaar, wagenaar* (oorspr. *wagenmenner*), enz.; ook van plaatsnamen: *Leidenaar, Brusselaar*, enz.

b. van werkwoordelijke stammen: *babbelaar, bedelaar, handelaar, hakkelaar, lasteraar, leeraar, moordenaar, redenaar* (van een oud ww. *reden* = spreken), *rekenaar, stotteraar, toovenaar* (voor *tooveraar*), *vogelaar*, enz.

Ook vormt *-aar* eenige zaaknamen: *beeldenaar* (beeld op de munt), *beukelaar* (schild, vgl. fr. *bouclier*), *boezelaar* (v. *boezel*), *evenaar, lessenaar, lezenaar, wassenaar* (= wassende maan), *appelaar, hazelaar, rozelaar*, enz.

-er. Dit achtervoegsel, met het vorige één, vormt ook:

1°. persoonsnamen:

a. van zelfst. nwdn.: *burger, kramer, zanger, ridder* (v. *rit*) e.a., maar vooral van plaatsnamen: *Nederlander, Amsterdammer*, enz.

b. van werkwoorden: *bakker, drager, rijder, beschermer, verzorger, inbreker, navolger*, en verdere tallooze voorbeelden.

c. van verborgen stammen eenige verwantschapsnamen: *vader, moeder, broeder, zuster, dochter, zwager*, enz.

2°. eenige diernamen: *adder, ever, kever, reiger*, en in het bijzonder een drietal mannelijke diernamen: *doffer* (n. *duif*), *kater* (n. *kat*), *gander* (n. *gans*).

3°. eenige zaaknamen, waaronder:

a. namen van *schepen*: *botter, kogger, logger, schoener* e.a.

b. namen van *werktuigen*: *drukker, dranger, gieter, hanger, houder, looper* (sleutel), *stamper, stander, waaijer, wekker, wijzer, wisscher*, enz.; benevens enkele *kunsttermen* als: *klinker, teller, noemer, deeler, treffer* (bij het schieten), *triller*, enz.

OPMERKING. Een aantal woorden op *-er* zijn ontleend en alzoo niet als afleidingen op *-er* te beschouwen: *anker, beker, boter, citer, cijfer, erker, kamer, keizer, kelder, ketter, klooster*, en tal van andere. Verder zijn er ook een aantal afleidingen op *-er*, waarvan het grondwoord onbekend en de beteekenis geïsoleerd is: *ader, donder, hamer, haver, honger, voeder, vinger*, enz.

159. -aard en -erd. Deze achtervoegsels, — het tweede is de toonlooze vorm van het eerste, — hebben niets met *aard* = geaardheid, of met *-aar* en *-er* te maken, maar vinden hun oorsprong in een oud woord *hard* = *sterk* of *zeer*, gelijk het nog voorkomt in *hard werken*, *hard ziek*, e. d., en ook tamelijk duidelijk in enkele eigennamen: *Bernhard*, *Eberhard*, *Wolfert* (= sterk als een beer, ever, wolf), *Degenhard* (= sterk als een *degen* = reus), *Gerhard* (= sterk met de geer = speer), *Meindert* (uit Meinhard = Meginhard = sterk in macht), enz. Deze uitgang ging in den vorm *-ardo* in het Italiaansch, *-ard* in het Fransch over en vormde daar meest woorden met ongunstige (*péjorative*) beteekenis: *babillard* (babbelkous), *couard* (lafaard), *grisard* (oude knorrepot), *pendard* (iemand, die gehangen verdient te worden), *richard* (rijkaard), enz. De Nederlandsche woorden op *-aard* en *-erd*, meest van bijv.nwdn.afgeleid, zijn daarvan navolgingen: *bloodaard*, *dronkaard* (*dronk* verkorting van *dronken*; vgl. een *dronk-wijf*), *gierigaard*, *lafaard*, *luiaard*, *rijkaard*, *slechtaard*, *snoodaard*, *valschaard*, *wreedaard*, *bangerd*, *leeperd*, *lomperd*, *slimmerd*, *stommerd*, *stouterd*, enz., maar ook *lieverd*. *Grijsaard* heeft geen ong. bet. *Veinzaard*, *grijnzaard* zijn afleidingen van ww., en daarom zeer waarschijnlijk te verklaren als ontstaan uit *veinzerd*, *grijnzerd*, die evenals *blufferd*, *gluiperd*, *knoeierd* niets anders zijn dan znwdn. op *-er*, ter wille van de ongunstige bedoeling onbewust versterkt met eene *d*.

Ontleende woorden zijn de zaaknamen *ponjaard*, *standaard*, *tabbaard*, *blafferd* (register), e. a.; zij zijn dus niet met *-aard* of *-erd* gevormd.

OPMERKING. Van geringer belang zijn de volgende achtervoegsels: **-and**, de uitgang van het onv. deelwoord, is te vinden in *Heiland* (= genezer, vgl. mnl. *Gesontmaker*, vertaling voor lat. *Salvator*), *vriend* (= *vre-end*, liefhebbend), *vijand* (= *vij-end*, hatend). *Dwingeland* wordt ten onrechte evenzoo verklaard; vgl. § 179.

-ik en **-erik** komen voor in *vuilik*, *viezik*, *botterik*, *dommerik*, *stommerik*. De beteekenis komt overeen met die van *-erd*: vgl. *stommerd*. Verder komt de uitgang zonder speciale beteekenis nog voor in de diernamen *havik*, *leeuwerik*, mnl. *ganzerik* (mannetjesgans), en de ontleende woorden *monnik*, *estrik* (vloersteen), *perzik*, en zonder klinker, in *EEK* (azijn) en *kelk*. Een uitgang van anderen oorsprong is **-rik** (= machtig) in: *Diederik* (machtig door volk), *Frederik* (machtig door vrede), e. d.

-ier komt vooreerst in ontleende woorden voor: *barbier, bottelier, koerier, portier*, en is daarna afleidingsmiddel geworden in Nederlandsche woorden: *gaardenier, gondelier, herbergier, hovenier, kolvenier* (soldaat met een kolf), *kruidenier, scholier, soldenier* (v. soldij), *valkenier, warmoezier* en *warmoezienier* (groentekwecker), *winkelier*, enz. *Kamenier* (met dissimilatie ¹) voor *kamerier* is van anderen oorsprong en beantwoordt aan sp. *camerera*. Al de andere woorden zijn mannelijk, en onder het volk hoort men dan ook *kamenierster*.

-ist komt voor in namen van instrumentalisten: *fluitist, trombonist, cellist*, e. d.; in partijnamen: *Calvinist, Mennist*, e. d., benevens in enkele losse woorden: *bloemist, klokkenist, ovenist* (bij een bakker), e. d.

160. De achtervoegsels, die vrouwelijke persoonsnamen vormen, zijn **-in, -es** en **-ster**. Ook **-in** heeft evenals **-es** den klemtoon van het Romaansche systeem.

Het eerste vormt enkele diernamen: *apin, berin, ezelin, leeuwin, pauwin, wolvin* en *tijgerin*; en verder vrouwenamen, als: *bakkerin, boerin, slagerin, waardin; gemalin, godin, gravin, hertogin, czarín, keizerin, koningin, markiezin, Christin, Jodin, Russin, Turkin, bodin, heidin, herderin, heldin, reuzin, slavin, vriendin, vijandin*, enz.

Het tweede vormt namen als: *apothekeres, barones, bestuurderes, danseres, dichteres, diakones, dienares, doctores, godes, hoorderes, leerares, lezeres, martelares, meesteres, moordenares* (ook *moordenaarster*), *onderwijzeres, prinses, schilderes, secretaresse, schuldenares, toovenares, voogdes, zondares*.

Het derde staat achter ww. stammen: *baanwachtster, beesteedster, bindster, boekhoudster, breister, maaister, schoonmaakster, schrijfster, slijpster, spinster, spreekster, strijkster, tobster, weldoenster, werkster, zangster*, enz., en verder achter mansnamen op **-aar** en **-ier**: *babbelaarster, bedelaarster, leugenaarster, moleenaarster* (ook *molenarin*), *lasteraarster, toovenaarster* (ook *toovenares*), *herbergierster, tuinierster, winkelierster*, enz.

OPMERKINGEN. I. Bij het nagaan dezer woorden blijkt een synonimiek verschil, dat echter buiten de suffixen omgaat. Enkele op

1) *Assimilatie* is het elkaar naderen of gelijk worden van twee medeklinkers, b.v. *emmer*, uit *ember* uit *eenber* (= ééndrager). *Dissimilatie* is ongelijkwording: **-naar** of **-laar, -nier** of **-lier** is voor de spraakorganen gemakkelijker dan **-raar** of **-rier**. Vgl. *toovenaar*, § 158 b.

-in en *-ster* noemen de vrouw van den in het grondwoord genoemden man. Onder de afleidingen op *-es* en *-ster* zijn die vrouwennamen overwegend, welke aan eigen rang, werk of bedrijf ontleend zijn. Eindelijk is er ook een zeker stijlverschil op te merken: *godes* is onge-meener dan *godin*, en verder hebben in het algemeen de namen op *es-* iets deftigers dan die op *-in* of *-ster*. Toch staat *zangeres* (die in het zingen behoorlijk geschoold is en er haar beroep van maakt), tusschen *zangster* (zingerende vrouw of meisje) en *zangster* (= muze) in. ¹⁾

2. Het achtervoegsel *-egge* in *dievegge*, overgaande in *-ei*: *klappei*, is in Noord-Nederland verouderd. In de Vlaamsche gewesten komen zulke vormen nog veel voor: *babbeleie*, *spinneie*, *wasscheie*, e. d. Het achtervoegsel is de verscherpte vrouwelijke vorm van *-ig*: *dievig*, *dieveige*, *dievigge*, *dievegge*.

Het achtervoegsel *-sche*, nog over in: *Zij is eene Amsterdamsche, Oostenrijksche, Russische*, e. d., komt plaatselijk ook voor in: *kasteleinsche*, *domineesche*, *pastoorsche* (= domineesvrouw), *doktersche*, *kostersche*, enz. In de laatste woorden is de uitgang samengevallen met *-erse* (uit *-eresse*), een uitgang, die in het nml. veel naast mansnamen op *-er* voorkwam: *meestersse*, *sondersse* (zondares), enz.

3. Ook de uitgang *-e* drukt in enkele woorden het vrouwelijk geslacht uit: *bloedverwante*, *erfgename*, *letgenoot*, *weeze*, *presidente*, *harpiste*, *telegrafiste*, enz.

161. Het achtervoegsel *-ing*, op gelijke wijze als *-aar*, *-naar*, *-laar*, en *-ier*, *-nier* ook als *-ling* voorkomend, treft men in zijn oudsten vorm aan in verschillende afstammingsnamen (*patronymica*): *Meroving*, *Karoling* (beide thans pleonastisch met *-er*), *Vlaming*, *Westfaling*, *Thuring(er)* en in verschillende familienamen in het Noorden en Oosten van ons land: *Eisinga*, *Juvinga*, *Kamminga*, *Schuling*, *Wilmink*, enz. Het vormt verder een aantal gemeenschachtige persoonsnamen:

a. van zelfst. nwdn.: *dorpeling*, *echteling*, *gunsteling*, *hemeling*, *hovelning*, *kamerling*, *kloosterling*, *kleurling*, *oproerling*, *schepeping*, *schipbreukeling*, *stedeling*, enz.

b. van bijv. nwdn.: *duisterling*, *edeling* (kan ook afl. van *adel*

¹⁾ Een dergelijk voorbeeld, hoe eenzelfde woord in lageren en hooger zinnelijkheid gebruikt kan worden, levert *kop*: *Hij stootte zijn kop*, en: *Wat een indrukwekkende kop!* *Hoofd* staat tusschen die twee beteekenissen in.

zijn), *jongeling*, *lieveling*, *nieuweling*, *ouderling* (van den comparatief), *Oosterling*, *vreemdeling*, *woesteling*, enz., waaronder eenige met sterk minachtende bedoeling: *lammeling*, *stommeling*, e. d. (*Nieteling* komt van het bijw. *niet*.)

c. van telwoorden: *eenling* (individu), *tweeling*, *eersteling*.

d. van werkwoorden, 1° met actieve bet.: *boeteling*, *leerling*, *luiteling*, *nakomeling*, *smeekeling*, *sterveling*, *volgeling*, *zuigeling*, *zwerfeling*, enz., en 2° met passieve bet.: *banneling* of *balling*, *doopeling*, *drenkeling* (die gedrenkt, d. i. verdronken wordt), *kweekeling*, *tuchteling*, *verschoppeling*, *verworpeling*, *vondeling*, *zendeling* (*zenden* is oorspr. zwak, daardoor geen *ð*), enz.

OPMERKINGEN. 1. De uitgang **-ing** of **-ling** komt ook voor:

a. in diernamen: *bokking*, *engerling* (meikeverlarf), *gieteling* (meerle), *grondeling* (vischje), *haring*, *hokkeling* (eenjarig kalf), *paling*, *spalling* (speenvarken, ook *speenling*), *spiering*, *taling* (eendje), enz.

b. in namen van planten en vruchten: *scheerling*, *zuring*, *kruiling* (appel), *pippeling* (id.), enz.

c. in namen van munten en kleine voorwerpen: *penning*, *schelling*, *zilverling*, *teerling*, *vingerling*, *krakeling*, enz.

Verder in *beuling*, *honing*, *messing* en verschillende andere zaaknamen van uiteenlopende beteekenis. Al deze vormingen blijven echter door de onbekendheid hunner stammen ondoorzichtig.

2. Voor de bijwoorden op **-ling** zie § 209.

3. Het achtervoegsel **-ing**, dat in vrouwelijke werkingsnamen voorkomt, is met het behandelde **-ing** van gelijken oorsprong; maar al vroeg heeft er eene scheiding plaats gehad, en vormt het eene **-ing** persoons- of zaaknamen, het andere vrouwelijke werkingsnamen.

162. In § 156 en § 158 is aangewezen, hoe veelvuldig de uitgangen **-el** en **-er** tot vorming van instrumentnamen dienen. Daarbij sluiten zich aan **-sel** en het ontleende achtervoegsel: **-oel**.

Met **-sel** (= *s* + *el*) worden gevormd:

1°. namen van middelen of werktuigen: *behangsel*, *beletsel*, *blauwsel*, *deksel*, *hengsel*, *schoeisel*, *smeersel*, *stijfsel*, *stremsel*, *steunsel*, *vergluasssel*, *verguldsel*, *voedsel*, *voorwendsel*, *vulsel*, enz.

2°. namen voor producten van werkingen: *aanhangsel* (wat aangehangen wordt), *aanwensel*, *baksel*, *bedenksel*, *broedsel*, *brouwsel*, *haksel* (gehakt stroo), *knipsel*, *maaksel*, *mengsel*, *over-*

blijfsel, probeersel, schepsel, schijnsel, weefsel, veegsel, uitvaagsel (vgl. *uitschot*), *zaagsel, zetsel*, enz. Sommige dezer woorden, als *baksel, broedsel, kooksel*, e. d. hebben de bijbeteekenis: wat in één keer *gebakken, gebroed, gekookt* wordt, enz.

OPMERKINGEN. 1. *Raadsel* bet.: wat geraden moet worden. *Leidseel* is geen afleiding, maar eene verborgen samenstelling; het staat nl. voor *leidzeel* = leidtouw (vgl. *hennepzeel*).

2. Den uitgang *-eel* vindt men vooreerst in aan het Fransch ontleende woorden: *fluweel, gareel, graveel* (steentjes in het lichaam), *juweel* (eig. speelgoed), *karbeel* (steunbalk), *kasteel, plateel, priëel* (eig. stuk weiland beplant met boomen, boomgaard), *tafreel* (met dissimilatie voor *tafleel, naar tableau, truweel*, e. a.

Verder komt het achter Nederlandsche stammen: *bekkeneel, houweel, krakeel, rondeel* (rond gebouw), *struweel* (struik), *tooneel*, enz.

163. De algemeene uitgang tot vorming van verkleinwoorden is *-je*, soms met *p* of *t* als overgangslitter verbonden: *nebje, liedje, hofje, zaagje, hokje, lapje, latje, koetje, uitje, nieuwtje, stoeltje, steentje; schuurtje, raampje*, enz. Na *l, m, n, r*, of *ng*, voorafgegaan door een doffen klinker, wordt de toonlooze klinker tusschengeschoven: *tolletje, lammetje, tonnetje, karretje, tangetje, sprongetje*, ook wel na eene *g*: *vlaggetje, bruggetje*, enz.

Soms komen nog min of meer verouderde verkleiningsuitgangen voor: *-ke* (nog levendig in het Friesch): *moeke, vrouweke, kindeke*, en na eene gehemelteletter met eene overgangs-*s*: *boekseke, jongske*, enz. De uitgang *-lijn* komt voor in *bloemelijn, oogelijn* en *maagdelijn*; ook in *Rozalijn(tje)*.

OPMERKINGEN. 1. Terwijl het Fransch en Engelsch geen middelen om verkleinwoorden te vormen meer bezitten, maakt het Nederlandsch er, evenals het Duitsch, een druk gebruik van. Sommige diminutiva hebben eene bijzondere beteekenis: *baantje* (min gunstig voor *betrekking*, vgl. *loopbaan*), een *bittertje, broedertjes* (poffertjes), *hofje* (binnenplaats door huisjes omringd), *kadetje* (eig. fijn broodje voor een jongenheer = *kadet*, vgl. *profeetje*), e. d., waarbij zich een aantal benamingen van kleine dingen voegen, die altijd in den verkleinvorm voorkomen: *balletjes, halletjes, muisjes, theerandjes*, e. d. Ook drukt de uitgang iets liefs of aangenaams uit: *dotje, hondje, schatje*, het *zonnetje*, het *maantje*, een fijn *wijntje*, e. d., soms ook in ironischen zin: een *hachje*, een *lief brokje*, een *lieverdje*, een mooi

werkje, 't is me een *weertje*, enz. Eindelijk nog bij wijze van litotes ¹⁾: een *sommetje*, een *duitje*, een *knappertje*, een *jaartje*, een *maandje*, een *wekje*, een *dagje*, een *uurje*, enz.

2. Bij de vorming van verkleinwoorden vertoonen zich nog eenige bijzonderheden.

Als naast een enkv. een meervoud of een 3e naamvalsform met een anderen klinker staat (I § 158 1° en 2°), vertoont het diminutief dien klinker somtijds ook: *paadje*, *vaatje*, *lootje*, *slootje*, *scheepje*, enz.; daarentegen ook: *dakje*, *stadje*, *smidje*, *hofje*, enz.

Bij znwdn., die een meerv. op *-ers* of *-eren* hebben, vertoont het meervoudige verkleinwoord meest ook den ouden meervoudsuitgang *-er*: *bladertjes*, *eiertjes*, *kindertjes*, *kleertjes*, *radertjes*, enz. De gewone vorm staat er soms naast: *blaadjes*, *eitjes*, *kleedjes*, wat nu en dan met verschil in beteekenis gepaard gaat.

Wanneer *-ing* in eene toonlooze lettergreep voorkomt, verscherpt de verkleiningsuitgang *ng* tot *nk*: *woninkje*, *harinkje*, enz. Zoodra echter *-ing* den vollen of maar den halven klemtoon heeft, wordt de *e* weer ingeschoven: *ringetje*, *wandelingetje*.

Kleine afwijkingen zijn voorts op te merken in *jongetje*, *meisje*, *zusje*, *gaaikje* (meestal bij vogels gebruikt voor het wijfje, maar ook voor het mannetjes-dier.)

164. De achtervoegsels **-de** of **-te**, **-heid**, **-ing**, **-nis**, **-dom** en **-schap**, benevens de vreemde uitgangen **-teit**, **-age** en **-ij** of **-erij**, dienen voornamelijk om namen van hoedanigheden, toestanden en werkingen, en voor een deel ook om namen van collectieven (I § 82) te vormen. Talrijk zijn echter de gevallen, waarin deze eigenschaps-, toestands- en werkingsnamen weer voorwerpsnamen worden.

Van enkele dezer achtervoegsels is de oorspronkelijke beteekenis bekend, maar hunne tegenwoordige kracht is toch alleen af te leiden uit de beteekenisgroepen, die zij vormen.

165. Het achtervoegsel **-de**, verscherpt tot **-te**, vormt van bijv. znwdn. hoedanigheds- en toestandsnamen: *liefde*, *koude*, *vreugde*, *waarde*, *woede*, *breedte*, *diepte*, *dikte*, *dunte*, *duurte*, *goedkoopte*, *grootte*, *hitte*, *hoogte*, *koelte*, *leegte*, *lengte*, *magerte*, *nauwte*, *ruimte*, *schaarschte*, *steilte*, *sterkte*, *stilte*, *volte*, *warmte*, *ziekte*, *zwaarte*, *zwakte*, enz.

Groente is een collectief geworden. Soms krijgen enkele dezer

¹⁾ Verkleining, tegenstelling van *hyperbool*.

woorden de bet. van voorwerpsnamen, b. v.: *diepte* (put), *hoogte* (heuvel), *steilte* (berg), *sterkte* (vesting), enz.

Het achtervoegsel **-heid** vormt ook hoedanigheidsnamen van bijv. nwdn., maar in veel grooter aantal; vooreerst van stamadjectieven: *boosheid*, *domheid*, *fijnheid*, *grofheid*, *hoogheid*, *kloekheid*, *lichtheid*, *nieuwheid*, *reinheid*, *stijfheid*, *vrijheid*, *wijsheid*, *zoetheid*, enz., maar ook van allerlei afgeleide bijv. nwdn.: *bitterheid*, *vergeetachtigheid*, *bruikbaarheid*, *spaarzaamheid*, *eerlijkheid*, *bevalligheid*, *achteloosheid*, *hondschheid*, *vermetelheid*, *gebondenheid*, *geleerdheid*, *onbeduidendheid*, enz. Van znwdn. zijn afgeleid: *Godheid*, *menschheid* (= de hoedanigheid van mensch, maar ook collectief), *Christenheid* (coll.), *kindsheid* (= de kinderjaren); van telwoorden: *eenheid*, *veelheid*, *meerderheid*, e. d.; van een bijw.: *overheid*.

OPMERKINGEN. 1. Waar vormingen op *-te* en *-heid* naast elkaar staan, hebben die op *-te* de meer zinnelijke beteekenis, b.v.: *grootte*, *laagte*, *leegte* (de *leegte* in de kerk), *kleinte*, *zwakte*, naast *grootheid*, *laagheid*, *leegheid* (de *leegheid* van dat betoog), *kleinheid* (de *kleinheid* van zijn gedrag), *zwakheid*, enz. Schertsend spreekt men intusschen van *Zijne Lankheid*, *Zijne Magerheid*, e. d.

2. Naast sommige dezer znwdn. staan vormingen als: *hardigheid*, *kleinigheid*, *levigheid*, *malligheid*, *nieuwigheid*, *vastigheid*, *zottigheid*, *zoetigheid*, enz., die deels eene meer zinnelijke, deels eene meer bijzondere beteekenis hebben, dan de daarnaast staande afleidingen zonder *-ig*. Meestal kan men ze vertalen door: *iets hard*s, *iets klein*s, enz., of er het lidw. *een* voor plaats.

166. Het achtervoegsel **-ing**, dat zich van het in § 161 behandelde heeft gescheiden, ofschoon beide oorspronkelijk één zijn, vormt van werkwoorden werkingsnamen. De uitgang komt niet dikwijls achter enkelv. ww. Voorbeelden als: *aching*, *beving*, *daling*, *demping*, *doling*, *dwaling*, *gunning*, *heffing*, *inning*, *kroning*, *heling*, *lading*, *landing*, *leiding*, *lezing*, *meting*, *redding*, *scheiding*, *schouwing*, *speling*, *spanning*, *stemming*, *trekking*, *uiting*, *veiling*, *vindings*, *werking*, *zalving*, enz., zijn op verre na niet zoo talrijk, als die, welke van afgeleide en samengest. ww. afgeleid zijn: *bestrafing*, *gewenning*, *erkenning*, *herhaling*, *ontmoeting*, *verkiezing*, *aanvaring*, *achterstelling*, *bijvoeging*, *doorvoering*, *inzetting*, *opwekking*, *witlegging*, enz. enz., van welke ww. de simplicia: *straffing*, *wenning*, e. d. in zeer vele gevallen niet in gebruik zijn.

Tal van deze *-ing*-afleidingen krijgen eene meer bijzondere beteekenis, o. a. worden het namen van voorwerpen en plaats: *bedding, branding, helling, woning, zitting, vesting, vliering, zoldering, scheiding* (in het haar), *stalling, uitspanning, wandeling, verdieping*, enz.; van verzamelingen: *belasting, bezetting, schatting, regeering, vergadering*, enz.; of van het product eener werking: *teekening, rekening, nederzetting*, enz.

OPMERKINGEN. 1. Er zijn ook enkele *-t*-afleidingen, die eene werking of het middel of resultaat er van benoemen: *bocht, drift* (v. *drijven*), *gracht* (v. *graven*), *jacht, macht* (v. *mogen* = kunnen), *gerucht* (v. *roepen*), *schrift, slacht* (het slachten), *vaart, vlucht*, enz. Evenzoo eenige op *-st*: *dienst, gunst, komst, kunst, last* (v. laden), *vangst, winst*, maar deze hebben zich niet scherp van andere woorden met dezelfde uitgangen (*list, roest, twist, angst, herfst*, e. d.) gescheiden en daardoor geen vruchtbare grøep gevormd.

2. Eene groep, die zich ook niet meer uitbreidt, zijn de afleidingen op *-nis*, welke uitgang van bijv. *nwdn.*, deelwoorden of infinitieven substantieven vormt, waarvan een beperkt getal met nog al uiteenlopende beteekenissen zijn overgebleven; nl. namen van toestanden: *droefenis, duisternis, bekommernis, gesteltenis, ontsteltenis*; of van werkingen: *begravenis, behoudenis, bekentenis, belijdenis, beteekenis, gedachtenis* (= het gedenken), *getuigenis, gelijkenis, groetenis, heugenis* (herinnering), *vergiftenis*, enz. Een resultaat noemen: *beeltenis* (v. *beelden*), *kennis, vonnis* (het gevonden oordeel); een middel: *gevangenis* en *lafenis*. *Vuilnis* is een collectief. en heeft evenals: *hindernis* en *wildernis* zinnelijke beteekenis. *Getuigenis* (vr.) is een werkingsnaam en *getuigenis* (onz.) het resultaat van het getuigen. *Schennis* en *stoornis* noemen de werking, maar ook het resultaat er van.

In het algemeen kan men zeggen, dat de woorden op *-nis* niet alleen eene werking of toestand benoemen, maar ook de gevolgen; zoo beteekent *erkenntenis* de erkenning van iets goeds, maar tegelijk de erkentelijkheid er voor. Meer en meer zijn deze woorden met hun zeldzaam gebruik schrijftaalwoorden geworden, die alleen in ongemeen taalgebruik de voorkeur krijgen. Op te merken is ten slotte, hoe *-nis* veelal den voorafgaanden medeklinker verscherpt¹⁾;

¹⁾ De zachte medeklinker, voorafgegaan door een tweeklank, blijft echter zacht: *behoudenis, belijdenis, getuigenis*. Ook wordt *ng* niet verscherpt tot *nk*: *gevangenis, ontvangenis*.

de schrijfwijze *heugenis* (ter wille van de gelijkvormigheid met *heugen*) is daarmede in strijd, want men spreekt uit: *heuchenis*.

167. Het achtervoegsel **-ij**, schoon van vreemden oorsprong en daarom den klemtoon dragend, heeft volle burgerrecht gekregen en wordt druk gebruikt. Het komt achter substantieven, vooral achter werkersnamen op *-er* en *-aar*, wat aanleiding heeft gegeven tot de vervorming **-erij**, **-arij**, benevens in enkele gevallen **-nij** en **-ernij**.

Deze van ww. afgeleide substantieven beteekenen in het algemeen:

1°. het doen, de manier van doen of de toestand van den in het grw. genoemden persoon: *roogdij*, *rooverij*, *bedriegerij*, *huichelarij*, *kibbelarij*, *kwakzalverij*, *rijmelarij*, *beunhazerij*, *boeverij*, *dieverij*, *schelmerij*, *schoolmeesterderij*, *jokkernij*, *slavernij*, *zotternij*, enz.

2°. namen van bedrijven of soms van de plaatsen, waar ze uitgeoefend worden: *bakkerij*, *brouwerij*, *gieterij*, *koomenij* (= koopmannij), *kuiperij*, *meierij*, *reederij*, *smederij*, *spinnerij*, *touwslagerij*, *ververij*, *visscherij*, *zeevaardij*, *makelaardij*, enz.

3°. namen van verzamelingen: *kleedij*, *boekerijs*, *burgerijs*, *ruiterijs*, enz. en uitsluitende meervouden als: *landerijsen*, *drogerijsen*, *snuisterijsen*, enz.

Voorts zijn er nog eenige zaaknamen onder: *abdij*, *artsenij*, *woestenij*, e. d.

OPMERKING. 1. Ofschoon het etymologisch volkomen juist is, de woorden op *-ij*, *-erij*, enz. in de eerste plaats als afleidingen van persoonsnamen te beschouwen, heeft men blijkens de voorbeelden hier toch met gesubstantiveerde werkingen te doen, en ligt het voor de hand, een woord als *bedriegerij* b.v. eerder met *bedriegen* dan met *bedrieger* in verband te brengen. Vandaar een aantal vormingen, die direct bij ww. aansluiten: *fopperij*, *vrjyerij*, *kijverij*, *kwellerij*, *gelijkhebbelij*, *knoeierij*, *schrijverij*, uit welke voorbeelden tevens blijkt, dat bij dergelijke vormingen de ongunstige beteekenissen overwegend zijn.

2. De vreemde uitgang **-age**, ingevoerd door het overnemen van woorden als *bagage*, *equipage*, *plantage*, enz., wordt ook achter Nederlandsche stammen gezet en heeft wel eenige overeenkomst met *-erij*. Behalve toch, dat deze uitgang eenige collectieven vormt: *pakkage*, *pluimage*, *stel'age*, *tuigage*, *takelage*, *timmerage*, e. d., wordt hij ook gebruikt voor enkele werkingsnamen: *sljitage*, *vrjyage*, *foppage*, *kwelage*, *bibberage*, e. d.

168. Het achtervoegsel **-dom** (eene afleiding van *doen*) vormt hoofdzakelijk afleidingen van substantieven en adjectieven. Deze zijn *mann.* of *onz.* en noemen:

1°. een gebied of bezit: het *bisdom* (voor *bisschopdom*), *hertogdom*, *vorstendom*, *heiligdom*, *eigendom*.

2°. eene richting op godsdienstig of ander gebied: het *Jodendom*, het *Christendom*, het *Pausdom* (= het Katholicisme), het *Protestantendom*, het *Heidendom*, het *Manchesterdom*. (De uitgang *-isme* heeft dit gebruik van *-dom* beperkt.)

3°. eene verzameling: het *menschdom*, *Jodendom*, *Christendom*, *heidendom*, *engelendom*, *geestendom*, enz.; schertsend spreekt men ook van: het *apendom*, het *visschendom*, e. d.

4°. een toestand: de *adeldom*, de *rijkdom*, *vrijdom*, *ouderdom*, *wasdom* (van een ww.). De woorden dezer groep zijn mannelijk. Zonder tot het onzijdig geslacht over te gaan, worden *adeldom* en *rijkdom* ook als collectieven gebruikt voor: adellijke en rijke menschen; *rijkdom* bovendien ook voor de oorzaken van den rijkdom: kapitaal, bezittingen, enz.

OPMERKINGEN. 1. De woorden op *-dom* vormen een groep, die in verval is en onderdoen moet voor de vormingen op *-heid* en *-schap*.

2. *Menschdom* en *menschheid*. Het eerste woord omvat *alle* menschen, zoowel van vroeger als van later tijd; het tweede staat voor: *de menschen*.

169. Het achtervoegsel **-schap** (verwant met *scheppen*) vormt afleidingen van substantieven, adjectieven, deelwoorden en enkele infinitieven. Deze zijn of *vrouwelijk* of *onz.* en noemen:

1°. eene waardigheid: het *priesterschap*, het *koningschap*, het *ridderschap*, het *pausschap*, het *burgemeesterschap*, het *heemraadschap* (waardigheid), het *lidmaatschap*, het *vaderschap*, het *moederschap*, het *neefschap*, het *meesterschap*, het *kampioenschap*, enz.

2°. een gebied: het *graafschap*, het *baljuwschap*, het *heemraadschap* (gebied), het *waterschap*, het *landschap*. *Buurtschap* en *nabuurtschap* zijn vrouwelijk.

3°. een toestand (verhouding of gesteldheid): de *viendschap*, *vijandschap*, *verwantschap*, *dronkenschap*, *blijdschap*, *beterschap*, *gemeenschap* (= het verbonden zijn), *gevangenschap*, *gramschap*, enz.

4°. eene handeling: de *rekenschap*, de *weddenschap*, de *wetenschap* (= het weten). Hierbij sluiten zich aan: *manschap* (= wat een leenman te doen had), *boodschap* (= wat een bode te doen heeft), *zeemanschap* (= wat een zeeman pleegt te doen, fig. met de omstandigheden rekening houden).

5°. eene verzameling: de *broederschap*, de *burgerschap*, de *gemeenschap*, de *jongelingschap*, de *koopmanschap* (waren), de *nakomelingschap*, de *maagschap*, de *nalatenschap*, de *priesterschap*, de *ridderschap*, de *vennootschap*, de *wetenschap*, enz.; en verder de onz. woorden: het *gezantschap*, het *genootschap*, het *gereedschap*, het *gezelschap*.

OPMERKINGEN. *Heerschap*, onz., eigenlijk de waardigheid van *heer* beteekenende, is opgevat als persoonsnaam. Ook *Vriendschap!* wordt soms als apostrophe gebruikt. Uit *heerschap* ontstaat *heerschappij*. De dubbele uitgang komt ook voor in *maatschappij* en in *voogdijschap*.

AFLEIDING DOOR VOORVOEGSELS.

170. De voorvoegsels, die in afgeleide zelfst. nwdn. voorkomen, zijn de volgende: **aarts-**, **ge-**, **on-** en **wan-**. Tot enkele woorden beperkt zijn: **af-**, **ant-**, **et-** en **oor-**.

Aarts- (= gr. *archi*), door het Fransch in onze taal gedrongen, beteekent *opperste*, *eerste*: *aartsengel*, *aartsbisschop*, *aartshertog*, *aartskanselier*, enz. Vervolgens is het gebruikelijk geworden in namen van personen, die *in hooge mate* eene of andere ondeugd vertoonen: *aartsbedrieger*, *aartsdeugniet*, *aartsleugenaar*, enz.

OPMERKING. Een *architect* is lett. een aanzienlijke timmerman. *Archipel* bet. etymologisch niet *eilandenzee*, maar *hoofdzee*. *Aarts-liefhebber* is een woord, dat eigenlijk alleen gepast gebruikt wordt, wanneer het de bedoeling is, eene liefhebberij af te keuren.

Ge-, met de oorspr. beteekenis *samen* of *mede*, speelt bij de vorming van zelfst. nwdn. eene belangrijker rol dan bij die der ww. (§ 136). Het komt voor in een aantal substantieven, waarin het slechts door de taalhistorie verklaard kan worden, maar het heeft ook eenige beteekenisrijen doen ontstaan:

1°. verzamelende meervouden: *gebroeders*, *gezusters*, *gelieven*, *geburchen*, *gespelen* enz., waarvan sommige ook in het enkel-

voud gebruikelijk zijn geworden: *gebuur, gespeel, genoot, gezel*, enz.

2°. Verzamelende enkelvoud: *gebeente, gebergte, geboefte, gebloemte, geboomte, gedierte, gepeupel, gesteente, gevogelte, gezin* (vroeger *gesinde*), *gebroed, geschut, gevolg*, enz.

3°. resultaten van werkingen: *gebak, gebouw, gebraad, geschenk, geslacht* (vee), *gemaal* (graan), *geschrijf* (geschreven stukken), *gesticht, gezwel, gebed, gezang, geschal, gedrang, gevecht*, enz., terwijl enkele ook het middel tot de werking noemen: *gebit, gemaal* (in *stoomgemaal*), *geweer, gezicht, gehoor, gevoel*, enz.

4°. herhaalde en daardoor veelal hinderlijke werkingen: *gebedel, gebrom, gebrul, gedraai, gedoe, gefladder, geginnegap, gehuil, gejack, gekriemel, geloop, gemors*, enz.

OPMERKING. Van het onder 1° genoemde *gebuur* valt *ge-* meest weg. Zoo is ook *maat* uit *gemaat* ontstaan.

De historie dezer woorden verklaart *gebuur* als „medewoner”, *gemaat* als „medeëter”, *genoot* als „meegenieter” of als „meeverdiener”, enz., altemaal herinneringen aan het oudste samenleven.

On- (verwant met de ontkenning *ne*), beteekent in afgeleide zelfst. nwdn. 1°. eene tegenstelling: *onbruik* (tegenst. van *gebruik*), *ondank* (vergelding van goed met kwaad), *ondeugd* (slechtheid), *ondicht* (proza), *ondienst* (schade), *oneer* (schande), *ongeloof, onheil, onkunde, onlust, onmin* (vijandschap), *onraad* (verraad), *onspoed, onwrede* (strijd), *onwil, onzin* (dwaasheid), enz.

2°. ontaard of slecht: *ondaad, ondier, onding, onkruid, onmenssch*, (bij nacht en) *ontijd, onweder*, enz.

OPMERKING. De woorden onder 1° zijn minder als aequivalenten, dan wel als verkleiningen (*litotes*) voor de er achter geplaatste begrippen te beschouwen. *Oneer* klinkt wat zachter dan *schande*.

In *onkosten, ongelden*, beteekent *on-*, dat de kosten, of gelden eene zekere grens overschrijden en daardoor onaangenaam zijn.

Woorden als *ondiepte, onechtheid*, e. d. zijn geen afleidingen met *on-*. maar afleidingen van met *on-* gevormde adjectieven.

Opmerking verdient nog, dat *on-* zich niet met *ww.* verbindt; men zegt dan *zijn niet-verschijnen, het niet-zorgen*, enz.

Wan- (oorspr. *leeg, gebrekkig*, nog over in *waanzin*), helpt geen *ww.* meer vormen (vgl. § 141), maar breidt zich bij de substantieven des te meer uit. Het vertoont dezelfde begripsontwikkeling als *on-* en beteekent ook :

1°. tegenstellingen: *wanhoop* (vertwijfeling), *wangunst* (nijd), *wanorde* (ordeloosheid), *wantrouwen*, *wanbetaling* (niet-betaling), enz.

2°. slecht, verkeerd: *wanbeheer*, *wanduad*, *wangedrag*, *wanklank*, *wancerhouding*, *wantaal*, *wanvorm*, *wanspelling*, e. d. Deze laatste woorden zijn meest alle vrij jong.

171. De volgende voorvoegsels leven niet meer en zijn slechts tot enkele woorden beperkt:

Af- is alleen voorvoegsel in *afgod* en *afgunst*, waarin het eene ontkenning uitdrukt, en in *afgrond*, waarin het *zonder* beteekent. Woorden als *afbraak*, *afloop*, *afval*, enz. zijn substantiveeringen van *afbreken*, *afloopen*, enz. (§ 155, *Opn.* 3). *Afdak* en *afweg* zijn samenstellingen met het bijw. *af*; vgl. § 177).

Ant- is alleen nog over in *antwoord*. Het schuilt ook in *Antwerpen* (= tegen de Schelde opgeworpen dijk).

Et- (= weder, opnieuw) komt slechts voor in: *etgroen* (tweede gras) en in *etmaal* (oorspr. periodiek feest, later gebruikt voor elk keurend 24 uren-tal).

Oor- (= uit, evenals *er-* bij de ww.,) is bewaard in *oorbaar* (nut), *oordeel*, *oorkunde* (getuigenis), *oorlof* (verlof, afscheid), *oorlog*, *oorsprong* en *oorzaak*. De beteekenis *uit-* wordt in enkele dezer woorden een weinig voelbaar, b.v. door de verklaring van *oorbaar* (oorspr. *opbrengst*, *rente*) als het uitgedragene, voortgebrachte; *oordeel* als het uitgedeelde, het in eene rechtszaak besliste; *oorsprong* als de uitsprong van water. *Oorlog* en *oorlof* zijn onverklaard.

De beteekenis „eerste, vroegste”, die in *oorsprong* en *oorzaak* zit, is aanleiding, dat het voorvoegsel in wetenschappelijke geschriften weer begint op te komen, nl. in woorden als: *oerbosch*, *oermensch*, *oertaal*, *oervorm*, *Oergermaansch*, *oertekst*, e. d. Deze nieuwvormingen mogen door den *oe-* klank sterk hunne Duitsche afkomst verraden, zij voorzien blijkbaar in eene behoefte.

SAMENGESTELDE ZELFST. NWDN.

172. De samenstelling is bij de zelfst. nwdn. een zeer vruchtbaar middel tot het vormen van nieuwe woorden. Daar het tweede lid eener samenstelling de woordsoort bepaalt, is dit bij de znwdn. steeds een znw. Verder kan het eerste lid zijn: 1°. een

zelfst. nwd., 2°. een *bijv. nwd.*, 3°. een *werkwoord*, 4°. een *bijwoord*.

OPMERKINGEN. 1. Twijfel, of men al of niet met eene samenstelling te doen heeft, komt in dit geval weinig voor. Een ww. en een bijw. toch kunnen al niet anders dan bij wijze van samenstelling vóór een znw. staan. Met een genitief of een verbogen bijv. nwd. is dat wel mogelijk: *Willems boek, des konings zoon, de goede priester*, maar samenstellingen als: *het Willemspark, een koningszoon, de hoogepriester*, zijn daarvan duidelijk te onderscheiden, al was het alleen maar door den klemtoon, die er duidelijk één woord van maakt.

2. Bij het overzicht dezer samenstellingen verdient eensdeels de vorm, anderdeels de beteekenis aandacht. De vorm wordt bepaald door de manier, waarop het eerste lid zich bij het tweede aansluit. Het dooreenloopen der verschillende gevallen, die zich hierbij voordoen, veroorzaakt soms eenige moeite bij de spelling dezer samenstellingen.

Zelfst. nwdn. als eerste lid.

173. Wanneer het eerste lid der samenstelling een znw. is, kunnen zich, wat den vorm betreft, de volgende gevallen voordoen :

1°. Het znw. sluit zich in stamvorm onmiddellijk bij het tweede aan: *aardhoop, balzaal, deurpost, landman, slaëmmer, zeeëngte, driehoek, solo-zang, paraplubak, aardebaan, vredevorst, heideontginning, oranjeappel*, enz.

2°. De znwdn. verbinden zich in een genitiefvorm op *-s* met het tweede lid; mannelijke: *arendsklauw, bakkersoven, doodskleur, ezelskop, grutterswinkel, handelshuis, jagershoed, keizerskroon, oorlogsveld*, enz.; onzijdige: *gerechtshof, heilsleger, huwelijksfeest, kalfskop, landsman, lijfsbehoud, scheepsjongen*, enz. Ook eenige vrouwelijke znwdn. nemen in dit geval bij wijze van navolging deze *-s* aan, die dan echter geen genitiefteeken meer is, maar een versmeltingsklank wordt: *bruidskleed, fabriekskinderen, hemelvaartsdag, kroningsfeest, maansverduistering, machtsvertoon, nuttigheidsargument, stadsmuur, verlossingswerk, voorzichtigheidsmaatregel, vrijheidsboom, vrouwspersoon, waarheidsliefde, welvaartsbron* (Potgieter), *zonsondergang*, enz.

3°. Het znw. verbindt zich in meervoudsvorm op *-en, -s* of *-er* met het tweede lid: *apenkooi, bloemenmand, duivenhok, menschenpaar*, enz., — *leeraarsvergadering, onderwijzersbond, jongenskleeren, neepjesmuts*, enz., — *hoenderhok, eierstruif, kinderkamer, Kalverstraat*, enz.

4°. Het eerste lid verbindt zich met het tweede door tusschenkomst van den toonloozen klinker (*e*): *brilleglas, bruggegeld, hertekop, lampegel, mollevel, pyppekop*, enz.

5°. Tusschen het eerste en tweede lid wordt welluidendheidshalve, omdat het tweede lid met een klinker of eene **h** begint, **-en** in plaats van **-o** ingelascht: *eendenei*, *hondenhok*, *leeuwenhuid*, *notenhout*, *pennenhouder*, *zwaanenhals*, enz.

De uitspraak is in de meeste dezer gevallen een voldoende richtsnoer bij het schrijven. Daar echter de meervouds-*n* in het spreken door vele Nederlanders verwaarloosd wordt, en het voor het taalgevoel ook niet altijd even duidelijk is, of het eerste lid eener samenstelling een enkelvoud of een meervoud aangeeft, komen bij de keus tusschen **-o** of **-en** als overgang tusschen eerste en tweede lid gevallen van twijfel voor. In dit opzicht is een weinig afspraak gewenscht (zie *De leer der spelling* § 248), doch de hier te vinden regel zal altijd eenige speelruimte moeten laten.

OPMERKINGEN. 1. In eenige samengestelde plaatsnamen (vgl. I § 172 No. 2): *'s-Gravenhage*, *'s-Heerenberg*, *'s-Hertogenbosch*, *Mijnsheerenland*, *Prinsenhage*, *St.-Aagtedijk*, *Geertruidenberg*, *Mariënwaard*, enz. vertoont het eerste lid den genitiefvorm der **en**-klasse. In soortnamen komen daarvan ook veel sporen voor: *menschenkind*, *gravenkroon*, *heerendienst*, *profetenmantel*, *vorstenkroon*, enz., maar het gewone taalgevoel hoort hierin alleen meervoudsvormen op **-en**.

2. Bij veel analogie heerscht in de vorming der substantief-composita ook veel grilligheid. De vorming van deze samenstellingen geschiedt namelijk volstrekt niet altijd naar een vasten regel. *Mansjas* staat naast *mannentaal*, een *manshoed* naast een *vrouwenhoed*, *hartkwaal* naast *hartewensch*, *hartenkenner* en *hartstocht*, *goudlaken* naast *goudsbloem*, *winkelprijs* naast *fabrieksprijs*, *maanlicht* naast *maneschijn* en *maansverduistering*, *tijdsbepaling* naast *tijdverdeling*, *stadsmuur* naast *vestingmuur*, *graventitel* naast *hertogstitel*, *heereboer* naast *heerenknecht*, *onderwerpszin* naast *gezegdezín*, *weeshuis* naast *ziekenhuis*, enz. Sommige van zulke verschijnselen zijn te verklaren, of van andere is de oorzaak verborgen, maar men heeft de vormen aan te nemen, zooals zij zijn, en af te zien van pogingen om de ongelijkheden te willen opruimen. ¹⁾

174. De beteekenis van deze samenstellingen is in het algemeen, dat de zelfstandigheid in het tweede lid op de een of andere manier in betrekking staat met die, in het eerste lid genoemd. Die betrekking kan meer in bijzonderheden beschreven

¹⁾ Van dien aard is b.v. de zonderlinge schrijfwijze *gezegdezín*, die sommigen willen.

worden, maar daarbij is wel in het oog te houden, *dat de bijzondere beteekenissen niet uit den vorm der samenstelling voortvloeien, doch uit het gebruik, dat er van gemaakt wordt.* Een overzicht van de voornaamste verhoudingen, die er tusschen eerste en tweede lid bestaan kunnen, is het volgende:

1°. Het eerste lid, — onverschillig of het in den genitiefvorm dan wel in zijn stamvorm staat, — komt in beteekenis overeen met een bijv. genitief: *stoonkracht, zotskap, gelaatskleur, fabrieks-eigenaar, geldsom, negeropstand, dichterdroom, zonsopgang, werkstaking, geboortejaar, geboorteplaats, de bloemenstad,* enz.

2°. Het eerste lid staat tot het tweede in eene betrekking, die door eene bijv. voorzetselbepaling weergegeven kan worden: *veldmuis* (op het veld), *zolderkamer* (op), *vuistgevecht* (met), *ijzer-gaas* (van), *kamerschut* (in), *korenbloem* (in), *boekenlegger* (voor), *stroozak* (met), *regenscherm* (tegen), *waterschade* (door), enz.

3°. Het eerste lid kan een punt van vergelijking uitdrukken: *goudsbloem* (= als goud), *boterbloem, zilverfazant, ijzergaren, bekerplant, tooneelstap, stofregen, ravenvader, vlinderbloem, apenkuur, bliksemtrein,* enz.

4°. Het tweede lid is eene bijstelling bij het eerste: *God-mensch, Christuskind, manvrouw, kindvrouw, paardmensch* (centaur), *bedstoel*, e. d. Meestal wordt in dit geval het koppelteeken gebruikt: *koningin-moeder, koningin-weduwe, secretaris-penningmeester,* enz. Tot deze rubriek zijn ook te brengen samenstellingen als *wilgeboom, rundvee, bazaltsteen, hondebeest, akkerveld*, e. d., waarin de algemeene naam als bijstelling achter den bijzonderen komt.

5°. Als een bijzonder soort van samengestelde substantieven zijn hier ten slotte te noteeren de in § 146 behandelde, nl. zelfst. nwdn., waarvan het eerste lid een znw. en het tweede een gesubstantiveerde infinitief is. Het eerste lid heeft dan de beteekenis van:

1°. een lijdend voorwerp: het *aandeelhebben, het ademhalen, het aderslaten, het baggertrekken, het bakzeilhalen, het beddenopmaken, het beeldhouwen, het beeldsnijden, het bekkensnijden, het bierdrinken, het bloedvergieten, het bloemenmaken, het boekbinden, het boekdrukken, het boekhouden, het boetedoen, het boomkweeken, het boomsluiten, het brandstichten, het brievenschrijven, het bruiloftvieren,* enz. (Zie verdere voorbn. in § 146).

2°. eene voorzetselbepaling: het *baantjerijden* (op een b. r.).

het *bankwerken* (aan), het *boegsprietloopen* (over), het *buikspreken* (met), enz. (Zie verder § 146).

OPMERKING. Deze laatste rubriek bewijst evenzeer als rubriek 2° der paragraaf, dat samenstelling eene spaarzame en snelle manier van uitdrukken is. Dit onderdrukken van een voorzetsel is nog zeer gewoon in de volkstaal. In Amsterdam hoort men b.v. tegenwoordig: *petroleumloopen* voor „met petroleum loopen.”

Bijv. nwdn. als eerste lid.

175. Deze verbindingen ontstaan, als een bijv. nwd. met een volgend znw. zoo samensmelt, dat er eene zeer bijzondere (*geïsoleerde*) beteekenis mee gepaard gaat, die niet in de losse woorden ligt; vgl. *een bóos wicht* en een *bóoswicht*. De twee klemtoneen maken dan ook weer plaats voor één, die meest op het eerste en soms op het tweede lid valt. Een ander kenmerk is, dat het bijv. nwd. hetzij in stamvorm (*hoogaltaar*), hetzij in verlengden vorm (*hoogeschool*) steeds onveranderd blijft.

Voorbeelden: *bitterkoekje, blauwbes, bruinkool, doodverf, dollékérvel, dundoek, edelsteen, eerste-onderwijzer, fiynschilder, geelzucht, gehéimschrift, gehéimmiddel* (kwakzalversmiddel), *grofsmid, goedbloed, grootboek, grootvorst, grootvader, halfbroeder, halfdek, halfklinker, hardsteen, hooglied, hoogmis, jongmaatje, jonghéer, kleindochter, kleingeld, kleinschrift, koudekéuken* (koude spijzen), *koudvúur, kromtaal, laagland, linkerarm, mijnhéer, Nieuw-Hólland, nieuwjäär, Noord-Holland, oudstrijder, rondhout, scherprechter, schoondochter, steilschrift, vrijkaart, vroegkerk, wittebrood, zoethóut, zuurkool*, enz.

OPMERKINGEN. I. Voor znwdn. als *blankbek, langbeen*, enz., zie § 179.

2. Znwdn. als *bekendmaking, doodslager, geheimhouding, geruststelling, gewaarwording, hoogachting, liefhebber, losbarsting*, enz. zijn geen samenstellingen, maar afleidingen van de in § 150 besproken ww.

3. Verbindingen, waarin het bijv. nwd. achter het znwd. komt, hebben ook min of meer het karakter van samenstelling gekregen: *God almachtig* (nog niet aaneen), *kindlief, moederlief, Staten-Generaal*, e.d.

Werkwoordelijke stammen als eerste lid.

176. De verbinding van een werkw. stam met een znw. kan niet door de ineensmelting van eene bepaling en een znw. ontstaan.

Zij is integendeel te beschouwen als een middel om den inhoud van een gezegde kortweg als bepalend deel aan een znw. toe te voegen: *roofvogel* = een vogel, die rooft; *braadpan* = eene pan, dienende om er iets in te braden, enz. Zoo drukt het eerste lid bij deze soort van samenstellingen geregeld een kenmerk uit, ontleend aan het doen van een persoon of zaak, of aan een doen, dat er aan, in, op, mee, enz. gebeurt: *bidstoel*, *bidstond*, *blaasbalg*, *braadworst*, *drinkbeker*, *eetlepel*, *fopspeen*, *gloeioven*, *hanglamp*, *juichtoon*, *kladpapier*, *laadstok*, *mangelkamer*, *naainaald*, *perspomp*, *richtsnoer*, *sterfbed*, *toetssteen*, *verfkwast*, *weefstoel*, *zoogdier*, enz.

OPMERKING. Van een overgangsklank is hier geen sprake. Alleen enkele als *leidsman*, *scheidsmuur*, *zagsman*, e. d. vertoonen eene *s* en *drinkebroer* den toonloozen klinker.

Brandewijn is eene samenstelling van een deelw. + znw.: (ge)brande wijn = wijn, door branden verkregen. Vgl. ook: *pareldegerst* en *taptemelk*.

Bijwoorden als eerste lid.

177. De meeste zwn., die met een bijw. beginnen, zijn terug te brengen tot een ww., dat met een bijw. samengesteld is (§ 155, *Opm. 3*): *aanval* tot *aanvallen*, enz. Er zijn echter ook voorbeelden, dat een bijwoord zich direct met een substantief verbindt, meestal om een kenmerk van plaats of tijd uit te drukken: *achterdeur*, *afdak*, *bijwagen*, *binnenland*, *bovenrok*, *buitenkant*, *inham* (*ham* = hoek), *medeburger*, *mispas*, *nazomer*, *Nederland*, *omweg*, *onderkin*, *opkamer*, *opperhuid*, *overhemd*, *tegen-candidaat*, *toespijs*. *uithoek*, *vóórnaam*, *wederliefde*, *weerhaak*, enz.

BIJZONDERHEDEN.

178. Ook onder de zelfst. nwdn. zijn samenstellende afleidingen:

Naast samenstellingen nl., als in § 174, 5° behandeld zijn, kunnen zich ook uit een *voorwerp* (of *bijw. bepaling*) + een *infinities* afleidingen op **-er** en **-ing** ontwikkelen, ter benoeming

van den werker of van de werking, b. v. (vgl. de rijen voorbeelden uit § 146 en § 174): *aandeelhebber*, *ademhaling*, *aderlating*, *beeldhouwer*, *beeldstormer*, *bekkesnijder*, *bierbrouwer*, *bierdrinker*, *boekbinder*, *boekdrukker*, *boekhouder* en *boekhouding*, *brandstichter* en *brandstichting*, *dierentemmer*, *eedbreker*, enz. Wanneer men gemelde rijen verder nagaat, blijkt het, dat nu eens de afleiding op **-er**, dan weer die op **-ing**, en in sommige gevallen beide of geen van beide in gebruik zijn. Dit hangt natuurlijk af van de behoefte, die er aan dergelijke vormingen geweest is.

OPMERKINGEN. 1. De uitgang **-er** vormt nog afleidingen van andere woordverbindingen, die wel bijeenbehooren, maar nog niet aaneengeschreven worden: een *vijfentachtiger* (iemand van 85 jaar), een *vierentwintigponder* (kogel van 24 pond), een *inlander*, *uitlander*, e. d.

2. De uitgang **-ing** vormt ook aaneengeschreven afleidingen van werkwoordelijke uitdrukkingen, die men niet pleegt aaneen te schrijven: *teleurstelling*, *inbestagneming*, *tepronkstelling*, *vleeschworping*, *instandhouding*, e. d.

179. In § 154 *Opn. 1* is gezegd, dat werkwoordelijke stammen maar zelden persoons- of diernamen kunnen zijn. Toch zijn er eenige samenstellingen, waarin de werkw. stam in het tweede lid een persoon aanwijst: *beeldjeskoop*, *oliekoop* (kwakzalver), *voetveeg*, *voetwisch*, *albedil*, *noodhulp* (helper in nood), een *veelvraat*¹⁾, een *meisjesplaa*, e. d. Hiertoe behooren ook verborgen samenstellingen als *hertog* (van *heer* en een stam van *tiegen*), *womboor* (voogd, uit *mont* = hand en een stam van *beren*).

Eenige aardige samenstellingen zijn ook ontstaan door de verbinding van een praesensstam als eerste lid met een voorwerp of bepaling als tweede lid: een *brekespel*, een *deugniet*, *doeniet*, *draaijaars*, *dwingeland*, *klimop*, *slokop*, *schuddebol*, *schreeuweeljk*, *stokebrand*, *vergeet-mij-nietje*, e. a.

Verder bestaan er een aantal samenstellingen, gevormd uit een onverbogen adjectief en den naam van een lichaamsdeel (of ook een kleedingstuk), ter aanduiding van personen (soms dieren),

¹⁾ Op het dier toegepast, is deze naam eene volksetymologie: *fjal-fress* (noorsch) = bergbeer.

die zich kenmerken door het bezit van hetgeen de samenstelling noemt: *blankbek, blauwkous, dikbuik, grijskop, kromtong, kwikstaart, lafbek, langbeen, langoor, lekkertand, losbol, nathals, platvoet, roodhuid, roodborstje, scheeloog, wijsneus, roodrok, melkmuil, pikbroek*, enz.

OPMERKING. Een groot aantal samenstellingen zijn verholen, d. w. z. een der beide leden of soms beide worden niet meer als zelfstandige woorden herkend, b. v.: *lintworm* (*lint* = slang), *meineed* (*mein* = valsch), *bruidgom* (*gom* = man), *ooglid* (*lid* = deksel), *lichaam* (*lik* = vleesch, *haam* = omhulsel), e. d. Nadere bijzonderheden daaromtrent geven de etymologische woordenboeken.

180. Ten slotte verdienen eenige samenstellingen de aandacht, die als overgangsvormen tot afleidingen zijn te beschouwen, d. w. z. het tweede lid krijgt langzamerhand zulk eene algemeene beteekenis, dat het een achtervoegsel begint te lijken.

- boer*: *groente-, boter-, kaas-, melkboer, veenboer, turfboer*, e. a.
- man*: *edelman, staatsman, onderwijzman, tooneelman, bierman, groenteman, zandman*, e. a.
- vrouw*: *groentevrouw, eierenvrouw, schillenvrouw, breivrouw, werkvrouw, waschvrouw*, e. a.
- geest*: *kwelgeest, plaaugeest, vrijgeest*, e. a.
- baas*: *vechtersbaas, klimmersbaas, springersbaas*.
- zak*: *dikzak, leugenzak, vreetzak, windzak, goedzak*, e. a.
- lap*: *dronkelap, zuiplap, smeerlap, hartlap*.
- broer*: *drinkebroer, jabroer, fopbroer*.
- beest*: *leugenbeest, vloekbeest, treiterbeest*.
- kous*: *babbelkous, kletskaus, teutkous, knoekous, zanikkous, zeurkous*, e. a.
- werk*: *timmermanswerk, bouwwerk, waterwerk, drijfwerk, uurwerk, boekwerk, dichtwerk, houtwerk, vaatwerk, botwerk*, enz.
- goed*: *japongoed, beddegoed, speelgoed, poetsgoed, schuurgoed, waschgoed, kleingood, roofgoed*, enz. en met geheel verlies van de oorspr. beteekenis: *beestengood* (vgl. *ondeugend, brutaal goedje*), enz.
- tuig*: *rijtuig, voertuig, vaartuig, werktuig, speeltuig, vischtuig, zintuig*.
- gerei*: *boengerei, drinkgerei, eetgerei, jachtgerei, naaigerei, schuurgerei, speelgerei, vischgerei, waschgerei*, enz.
- zucht*: *babbelzucht, plaagzucht, snoepzucht, spilzucht, spotzucht*, enz.
- pot*: *brompot, knorrepot, zanikpot, zeurpot*.

VORMING DER BIJVOEGLIJKE NWDN.

181. Bij de vorming van bijv. nwdn. heeft in het algemeen de behoefte gewerkt om op korte en snelle wijze eene bepaling bij een substantief te kunnen voegen. Buiten de adjectieven, die voor het tegenwoordig taalgevoel onontbindbaar zijn, komen ook een aantal meer of minder doorzichtige afleidingen en samenstellingen voor.

Voorbeelden van onontbindbare adjectieven zijn: *arm*, *bar* (bloot, ruw), *beu* (afkeerig), *beursch* (van vruchten), *blauw*, *bleu* (bloede), *blij*, *blind*, *bloot*, *bont*, *boos*, *broos*, *bruin*, *dom*, *droef*, *echt*, *flauw*, *flink*, *glad*, *goed*, *grijs*, *grof*, *half*, *hard*, *heet*, *jong*, *kwaad*, *kloek*, *lam*, *lauw*, *mat*, *nat*, *nauw*, *nieuw*, *plat*, *pomp*, *rauw*, *rijp*, *smal*, *snel*, *stil*, *stijf*, *stram*, *taai*, *traug*, *vast*, *veil*, *wild*, *wit*, *woest*, *zoet*, enz. enz.

182. Evenals bij de zelfst. nwdn. zijn er ook onder de adjectieven, — doch maar zeer weinige, — die in vorm overeenkomen met den stam van een sterk ww. en daarmede dus één van oorsprong zijn:

I. *blinker* (naast *blinken* = schitteren, wit zijn). — II. *hol* (eig. bergend, naast *helen*), (*aange*)*naam* (wat aangenomen kan worden, n. *nemen*); (*voor*)*naam* (lett. „wat voor, d. i. voort genomen of uitgezocht is,” ook n. *nemen*); *zwaar* (eig. pijndoende, n. *zweren*); (*be*)*kwaam*, (lett. bij iets komende, geschikt, naast *bekomen*). — III. *gaaf* (eig. wat gegeven kan worden, ongeschonden, n. *geven*). — IV. *week* (wat wijkt, n. *wijken*); *bleek* (n. *blijken* in zijne oudere bet. „schitteren”).

OPMERKINGEN. 1. Er zijn nog wel enkele andere bijv. nwdn., die in hetzelfde geval verkeerden, maar dit gaat buiten het gewone taalgevoel om. Reeds onder de gegeven voorbeelden zijn er eenige, waarvan de verwantschap eerst met behulp van een weinig taalhistorie merkbaar wordt.

2. Wanneer een bijv. nwd. naast een zwak ww. staat, is het laatste meestal eene afleiding van het eerste. De mogelijkheid (vgl. § 155), dat eene enkele maal een adjectief eene spruit van een zwak ww. kan zijn, is wel niet uitgesloten, — b.v. *star* (= stijf) is misschien jonger dan *staren*, — maar die mogelijkheid beperkt zich toch maar tot zeer enkele gevallen.

AFLEIDING DOOR ACHTERVOEGSELS.

183. Wat in § 156 omtrent de achtervoegsels bij substantieven gezegd is, geldt mede voor de adjectieven. Ook hier zijn allereerst uitgangen, die voor het taalgevoel niet de minste beteekenis hebben, b. v.:

-l of -el: *enkel, euvel, luttel, middel, troebel, wankel, vuil, steil*, enz.

-m: *ruim, vroom, warm*, enz.

-r of -er: *bitter* (van *bijten*), *dapper, duister, goor, lekker, louter, mager, wakker, zuiver, zuur*, enz.

-w: *murw, geluuv, valuw* (oudere vormen van *geel* en *vaal*), enz.

Maar er zijn er ook, die vrij duidelijke beteekenisgroepen vormen, en deze zijn ook hier het meest van belang. Het zijn de achtervoegsels: **-ig, -sch, -en** (in stoffelijke bijv. nwdn.), **-baar, -lijk, -zaam, en -haftig** of **-achtig**.

184. De uitgang **-ig**, — eigenlijk de uitgang *-g*, voorafgegaan door een toonloozen klinker, — komt voor:

1°. achter zelfst. nwdn.: *aandachtig, beenig, bloedig, doornig, dorstig, geboortig, genadig, geweldig, gunstig, harig, krachtig, kundig, kunstig, lastig, luchtig, lustig, machtig, moedig, misdadig, prachtig, pittig, roestig, rustig, schimmelig, schuldig, steenig, toornig, vernuftig, vlijtig, vluchtig, welig* (van een zelfde grondw. als *weelde*; verwant met *wel*), *zandig, zondig, zonnig*, enz. Al deze woorden drukken uit, dat een persoon of zaak zich kenmerkt door hetgeen het grondw. aangeeft. Hierbij behooren ook die afleidingen, waarin eene eigenschap door vergelijking: *bazig, bokkig, kattig, poezig, vurig, lijmig, vratig, waterig*, enz., of door het bezit van zekere lichaamsdeelen aangegeven wordt: *handig, pootig, snibbig* (v. *sneb*, snavel), *hoofdig, koppig, lijvig* (van een boek).

2°. achter enkele adjectieven: *gelig, groenig, wittig, zoetig, nattig, goddig*, enz., welke afleidingen ook eene gelijkenis en daardoor de eigenschap in verzwakte mate aangegeven.

3°. achter eenige werkwoorden: *bedrijvig, begeerig, bevallig, nalatig, ongedurig, rijzig, roezig, slordig* (uit *slodderig* van *slodderen*), *vrijgevig*, enz. Deze afleidingen drukken in het algemeen uit de gewoonte of neiging om de werking te verrichten.

4°. achter eenige telwoorden en bijwoorden, om de door die woorden uitgedrukte begrippen tot bijv. bepalingen te maken:

eenig, drieëinig, huidig, overig, corig, innig, nietig, toenmalig, voormalig, enz.

Eene uitbreiding van **-ig** is **-erig**. Woorden als *droomerig, gaperig, huiverig, snoeperig, schreeuwerig, blufferig*, e. d., allemaal van grondwoorden op *-er* hebben aanleiding gegeven tot navolgingen als: *beverig, bijterig* (van een hond), *kleverig, ophakkerig, rekkerig, rillerig, teuterig*, enz., terwijl de mingunstige bijbetekenis dezer woorden voortgeplant is, door den uitgang *-erig* ook achter substantieven te gebruiken: *bloederig, hokkerig, houterig, katterig, landerig* (eig. zeemansuitdr. voor: „de landziekte hebbend”), *sopperig, winderig, weelderig, zanderig*, enz. *Zangerig* heeft eene gunstige beteekenis, terwijl *weelderig* ook niet altijd in mingunstigen zin gebezigd wordt.

OPMERKINGEN. 1. Soms is eene min of meer uitvoerige beschrijving noodig, om de beteekenis van het uit een substantief gevormde eigenschapswoord te vertalen: *grondig* (d. i. tot den grond doordringend), *oppervlakkig* (aan het oppervlak blijvend), *strijdig, tegenstrijdig, toekomstig, eeuwig, voorzichtig, doorzichtig* (van *voorzicht* en *doorzicht*), enz.

Kippig en *mollig* worden door volksetymologie met *kip* en *mol* in verband gebracht. Het eerste is misschien eene afleiding van een oud ww. *kipe* = turen (Verdam, *Mnl. Wdb.*) en het laatste behoort bij *mul*.

3. De belangrijkheid van **-ig** blijkt ook uit zijn aandeel in de samenstellende afleidingen (§ 198).

185. Het achtervoegsel **-isch** of **-sch** dient evenals *-ig* voor namelijk om woorden van eene andere categorie tot adjectieven te maken. Het geeft afkomst of overeenkomst aan en vormt daartoe afleidingen:

1°. van lands-, volks-, en stadsnamen: *Arabisch, Egyptisch, Spaansch* (v. *Hispanië*), *Hollandsch, Groenlandsch, Oostenrijksch* in al deze gevallen heet het volk naar het land. Voorts, als omgekeerd het land naar het volk heet: *Russisch* (v. *Rus*), *Romaansch, Pruisisch, Saksisch, Hongaarsch, Portugeesch, Deensch, Zweedsch, Noorsch, Engelsch* (v. *Angel*), *Schotsch, Iersch*, enz. Ook *Italiaansch, Javaansch, Braziliaansch*, enz. Verder *Amsterdamsch, Leidsch, Zwolsch, Parijsch, Keulsch, Rijnsch*, enz.

2°. van soort-plaatsnamen: *aardsch, wereldsch, hemelsch, helsch*,

vaderlandsch, steedsch, dorpsch, hoofsch (waarvan *hupsch* en *heusich* vervormingen zijn), enz.

3°. van persoonsnamen en enkele diernamen: *boersch, diefsch, Joodsch, heidensch, schelmsch, slaafsch, snaaksch, oudwifsch, hondsich, wulpsch* (dartel als een *wulp* = jong roofdier), enz. Hierbij sluiten zich eenige bijv. nwdn. aan, die van zaaknamen of begripsnamen zijn afgeleid: *wettisch, doodsch, trotsch, Zondagsch, daagsch*, enz., en die ook overeenkomst uitdrukken, alsmede eenige van vreemde woorden op *-ie* of *-iek* afgeleide adjectieven: *Evangelisch, theoretisch, logisch, metrisch, Romantisch, paedagogisch*, enz.

4°. van stofnamen: *duffelsch, lakensch* en *neteldoeksch*.

5°. vormt het achtervoegsel eenige adjectieven van werkwoorden: *broedsch, gluipsch, speelsch, sleetsch, waaksch, goedgeefsch, goedlachsich*, enz., die alle geneigdheid tot de werking te kennen geven.

Eindelijk dient de uitgang om in het schrift bijwoorden en bijw. uitdrukkingen te adjectiveeren: *linksch, rechtsch, fiksich, fluksch, gindsch, averrechtsch, schuinsch, vergeefsch, dagelijksch, ruggelingsch, zijwaartsch*, enz.

OPMERKINGEN. 1. De uitgang *sch* komt ook voor in enkele adjectieven als: *barsch* (misschien afl. van *bar*), *frisch* en *versch*, *stuursch*, *valsich*, en enkele andere woorden, waarvan de afleiding op enkele na zeer onzeker is en die er het eerst voor in aanmerking zouden komen, om hun uitgang *-ch* in het schrift te verliezen.

2. De bijv. nwdn. uit groep 2° en *Opm.* 1 kunnen ook als bijwoorden gebruikt worden: *zich boersch gedragen*, (iemand) *hondsich behandelen*, *slaafsch gehoorzamen*, *valsich zingen*, e. d. In het bestaande spellingstelsel is er geen reden, om in dit geval de *ch* van het suffix te laten vervallen. Andere bijv. nwdn. wijzigen evenmin hun vorm, als zij bijwoorden worden.

186. De uitgang *-en* (in het mnl. *-ijn*, spr. uit: *ien*), heeft een aantal bijv. nwdn. van znwdn. helpen vormen, maar hij heeft alleen eene karakteristieke functie in de vorming van stoffelijke bijv. nwdn.: *aarden, blikken, bonten* (muts, mantel), *bronzen, doornen* (stok), *eiken* (tafel), *gipsen, gouden, gulden, haren, houten, kristallen, koperen, linnen* (grw. *lijn*, vgl. *lijnwaad*), *looden, marmeren, metalen, papieren, rieten, touwen* (mat), *veeren, wollen, ijzeren, zilveren, zinken*, enz.

OPMERKING. Eene bekende verwarring is het, dat het bijv. gebruikte deelwoord *verguld* van het ww. *vergulden* soms als een stoffelijk bijv. nwd. beschouwd wordt; men zegt en schrijft wel: de *gulden regel*, maar: de *vergulde spiegels*.

Gulden is tot een znw. geworden in den muntnaam.

187. De uitgang *-loos* — een stam van (*ver*)*liezen*, — drukt duidelijk het begrip *zonder* uit. Hij vormt afleidingen:

a. van zelfst. nwdn.: *ademloos*, *bodemloos*, *doelloos*, *eerloos*, *gadeloos* (zonder gelijke), *haveloos* (lett. zonder *have* = roerend goed; nu: slordig-arm), *hopeloos*, *hulpeloos*, *roekeloos* (*roeke* = zorg), *spoorloos* (meest als bijw. gebruikt: zonder spoor na te laten), *willoos*, *werkloos* (geen werk hebbende), *waarloos* (lett. waaraan geen zorg wordt besteed; wordt gezegd van dingen, die op een schip worden meegenomen, om onbruikbaar geworden zaken te vervangen, b.v.: een *waarloos anker*, e.d.), *waardeloos*, *bewusteloos* (van een oud subst. *bewust*), enz.

b. van enkele werkwoorden: *duldeloos*, *reddeloos*, *stoorloos*, *werkeloos* (niet werkend).

OPMERKING. De uitgang *-loos* drukt veel sterker ontkenning uit dan het voorvoegsel *-on*. *Onmachtig* = „zonder macht ten opzichte van een bepaalde zaak”; *machteloos* = geheel zonder macht. Soortgelijk verschil bestaat er ook tusschen: *ontrouw* en *trouweloos*, *onbewust* en *bewusteloos*, *onmeetbaar* en *mateloos*, *ontelbaar* en *talloos*, enz.

188. Het achtervoegsel *-baar* staat als adjectief naast *beren*, met de bet. „dragend, brengend, voortbrengend, vertoonend,” en voorts: geschikt om te dragen, te ondergaan. Het vormt afleidingen:

a. van zelfst. nwdn.: *vruchtbaar*, *cijnsbaar*, *dankbaar*, *dienstbaar*, *eerbaar*, *kostbaar*, *schijnbaar*, *wonderbaar*, *ruchtbaar* (roep veroorzakend), enz.

b. van overgankelijke ww. met de bet.: „geschikt om te ondergaan”: *brandbaar*, *breekbaar*, *bruikbaar*, *buigbaar*, *deelbaar*, *denkbaar*, *draagbaar*, *drinkbaar*, *eetbaar*, *hoorbaar*, *leesbaar*, *meetbaar*, *strafbaar*, *tastbaar*, *uitvoerbaar*, *vergelijkbaar*, *verneembaar*, *vindbaar*, *voelbaar*, enz., terwijl vele bij voorkeur en soms uitsluitend met

on- voorkomen: *onbereikbaar, onbewoonbaar, onloochebaar, onuitstaanbaar, onaantastbaar, enz.*

c. van enkele onovergankelijke ww., met de bet.: „geschikt om de werking te doen”: *bestaanbaar, feilbaar, gangbaar, huwbaar, ontplofbaar, strijdbaar, weerbaar, vloeibaar, wankelbaar.*

OPMERKINGEN. 1. In enkele zeldzame afleidingen met *-baar* is het grondwoord een bijv. nwd. of bijw.: *openbáár* („zich open dragend”, naast *openlijk*; de klemtoon op *-baar* waarschijnlijk onder den invloed van *openbaren* en *openbaring*; de vroegere verklaring als *open* en *bloot* wordt onwaarschijnlijk geacht); *zonderbaar* (z. bijzonder, apart dragend of houdend), *middelbaar* (het midden houdend), *dierbaar* (misschien onder den invloed van *kostbaar*).

2. *Reisbaar* weer, is „weer, waarin men goed reizen kan”. Eene navolging daarvan is bij den arbeid de uitdrukking *onwerkbare dagen* = dagen, waarop niet gewerkt kan worden.

189. Het achtervoegsel *-lijk* is terug te voeren tot een stam *lijk* met de bet. „vleesch, lichaam, gestalte,” maar ook tot een gelijkkluidenden stam, met de bet. „gelijk, passend, overeenkomend.” De laatste bet. komt in de talloze afleidingen met *-lijk* het meest voor den dag. Overigens is het een echt achtervoegsel geworden, dienende om voorzetselbepalingen of genitieven door één woord te vervangen, en waarvan de kracht alleen af te leiden is uit de gevallen, waarin het gebruikt wordt. Het komt voor:

a. achter persoonsnamen, en drukt dan hetzij overeenkomst, hetzij toebehooren of oorsprong uit (b. v. het *koninklijk* paleis, eene *koninklijke* verschijning): *Goddelijk, menschelijk, mannelijk, vrouwelijk, vaderlijk, moederlijk, kinderlijk, pauselijk, keizerlijk, grafelijk, bisschoppelijk, priesterlijk, herderlijk, heerlijk* (in: *heerlijke* rechten), *ridderlijk, meesterlijk, adellijk, burgerlijk, vriendelijk, vijandelijk, enz.*

b. achter namen van zaken of begrippen, in welk geval de uitgang beurtelings door *behoorende tot* of *gepaard gaande met* te vertalen is, en in het algemeen eene bepaling van omstandigheid, plaats of tijd in bijvoeglijken vorm brengt: *wereldlijk, geestelijk, lijfelijk, lichamelijk, verstandelijk, zinnelijk, natuurlijk, wonderlijk, wettelijk, eerlijk, fatsoenlijk, schandelijk, lasterlijk, doodelijk, deugdelijk, smartelijk, jammerlijk, pijnlijk, schadelijk,*

kostelijk, statelijk, letterlijk (naar de letter), *woordelijk* (woord voor woord), *tijdelijk, nachtelijk, plaatselijk, stedelijk, landelijk, kloosterlijk, hoffelijk, heimelijk* (*heim* = woning), enz. Van sommige dezer woorden is aan te nemen, dat hun bijwoordelijk gebruik ouder is dan het bijvoeglijk.

c. achter bijv. nwdn., in welk geval *-lijk* dikwijls het blijvend karakter van eene eigenschap uitdrukt: *ziekelijk, kouwelijk, weekelijk, liefelijk*, enz., of vormen schept, die bij voorkeur als bijwrdn. gebruikt worden: *armelijk, rijkelijk* (alleen bijvoeglijk in: *een rijkelijk maal*), *bitterlijk, waarlijk, gewoonlijk, gemeenlijk, getrouwelijk, openlijk, eigenlijk, lichtelijk, wijselijk, zoetelijk*, enz. of adjectieven vormt, waarvan het grw. is verdwenen: *oolijk* (v. *ode* = licht, dus licht van geest, luchthartig, guitig), *vroolijk, heerlijk* (v. *heer* = hoog), of die met een bijzonderen vorm ook eene bijzondere bet. hebben gekregen: *goelijk* (goedhartig, met assimilatie uit *goedlijk*), *kwalijk* (niet te best), *leelijk* (wat den zinnen *leed* is), enz.

d. achter werkwoordelijke stammen. In dit geval ontstaan deels adjectieven met de actieve beteekenis „doende of kunnende doen”: *aandoenlijk, behaaglijk, bekoorlijk, beweeglijk, bedenkelijk* (wat bedenken doet), *bevorderlijk, erbarmelijk, erkentelijk, gebeurlijk, heuglijk* (wat verheugt), *hinderlijk, onophoudelijk, overerfelijk, schadelijk, smadelijk, sterfelijk, stichtelijk, treffelijk* en *voortreffelijk, verdrietelijk, verrukkelijk, verschrikkelijk*, enz., — deels ook met de passieve beteekenis „de werking kunnende of moedende ondergaan”: *doenlijk, lijdelijk* (van *pijn*), *verdoemelijk, verwerpelijk*, en voorts vele afleidingen met *on-*, die zonder dit voorvoegsel niet gebruikelijk zijn: *onbekeerlijk, onbeschrijfelijk, ondoorgrondelijk, ongeloofelijk, onherroepelijk, onlosmakelijk, onmetelijk, onoverwinnelijk, onuitsprekelijk, onverbrekelijk, onverbiddelijk, onvergelykelijk, onvergetelijk, onverzadelijk*, enz. Enkele dezer afleidingen komen èn in actieve èn in passieve bet. voor: een *aannemelijk, begrijpelijk, kennelijk* kind, en: een *aannemelijke voorslag*, eene *begrijpelijke dwaling, kennelijke dronkenschap*; een *verachtelijk schouderophalen* (dat verachting uitdrukt) en eene *verachtelijke daad*; ons *verderfelijk lichaam* (dat verdorven wordt) en een *verderfelijke maatregel* (die verderft), enz.

e. achter enkele bijwoorden: *achterlijk, voorlijk, innerlijk, uiterlijk, gezamenlijk*.

OPMERKINGEN. 1. In *eigenlijk*, *openlijk*, *wezenlijk*, *gezamenlijk*, wordt in het spreken soms eene *t* voor *-lijk* ingelascht, die in *ordentelijk* (met verspringsing van den klemtoon) blijvend is geworden. In *zindelijk* (uit *zinnelijk*) is dezelfde *d* ingelascht, die soms in *fatsoen-(de)lijk* gehoord wordt. In het algemeen verscherpt de uitgang *-lijk* den voorafgaanden medeklinker: *vreeselijk*, *liefelijk*, *afhankelijk*, en spreekt men ook uit: *beweeselijk*, *bijvoechelijk*, *heuchelijk*, maar men schrijft: *beweeglijk*, *bijvoeglijk*, *heuglijk*, enz. De weglating van de toonlooze *e* maakt de *g* van beginletter tot sluitletter, waardoor dan eenigszins de scherpe uitspraak aangegeven wordt. Het zwakke punt in dit systeem is, dat de toonlooze klinker toch altijd even gehoord, maar niet afgebeeld wordt. In *hertogelijk* moet ter wille van de *o*, ofschoon de *g* scherp klinkt, de toonlooze *e* toch blijven.

In *dagelijks*, *mogelijk*, *degelijk* blijft de *g* zacht.

2. Waar eene afleiding van een ww. stam op *-baar* naast eene andere op *-lijk* staat, heeft de eerste gewoonlijk de meer letterlijke beteekenis: *draagbaar* en *draaglijk*, *onmeetbaar* en *onmetelijk*, *onuitspreekbaar* (b.v. een moeilijk woord) en *onuitsprekelijk*, e. d. Ander verschil bestaat tusschen *kenbaar* (wat te kennen is) en *kennelijk* (licht kennende), *denkbaar* (wat gedacht kan worden) en *denkelijk* (wat gedacht moet worden, d. i. waarschijnlijk), *verkiezbaar* (die gekozen *kan* worden) en *verkiezlijk* (die gekozen *moet* worden), enz.

190. Het achtervoegsel **-zaam** (= *zelfde*, *gelijk*, verwant met *samen*) vormt evenals *-lijk*, maar in veel geringer aantal, afgeleide adjectieven:

a. van zelfst. nwdn., en is dan meest te verklaren als *gepaard met*: *deugdzaam*, *eerzaam* (eenvoudig, maar geacht), *gruwzaam* (gepaard met afgrijzen), *heilzaam*, *minzaam* (= vriendelijk), *vreedzaam*, enz.

b. van enkele bijv. nwdn.: *bedachtzaam*, *gemeenzaam* (familiaar), *genoegzaam* (meest bijw.) en *langzaam* (vroeger *langdurig*, nu *traag*), die in het algemeen de neiging uitdrukken om de eigenschap te vertoonen.

c. van werkw. stammen. Worden deze afleidingen van personen gebruikt, dan drukken zij uit geneigdheid om de werking te verrichten: *arbeidzaam*, *onachtzaam*, *behoedzaam*, *behulpzaam*, *buizaam* (van een karakter), *gehoorzaam*, *leerzaam*, *lijdzzaam*, *mededeelzaam*, *opmerkzaam*, *spaarzaam*, *verdraagzaam*, *volgzaam*, *waakzaam*, *zorgzaam*, enz. Van zaken gesproken, drukken deze

afleidingen uit, dat de werking gemakkelijk en goed geschiedt of door den aard van de zaak bevorderd wordt: *buigzaam* (wat licht buigt), *duurzaam* (wat lang duurt), *voedzaam* (wat goed voedt), *raadzaam* (wat zich laat aanraden), *groeizaam* (wat goed doet groeien), enz.

OPMERKINGEN. 1. *Zeldzaam* is geen afleiding op *-zaam*. De oorspr. vorm is *zeldzaam* = zelden gezien.

2. Er staan eenige afleidingen op *-zaam* en *-lijk* naast elkander: *deugdzaam* (van personen) en *deugdelijk* (van zaken); *lijdzzaam* (geduldig, gewend te lijden) en *lijdelijk* (passief, b.v. in „lijdelijk verzet”); *werkzaam* (geneigd om te werken) en *werkelijk* (feitelijk); *minzaam* (v. personen) en *minnelijk* (v. zaken, b.v. eene schikking); *gruwzaam* en *gruwelijk*; *opmerkzaam* en *opmerkelijk*, enz.

Verder nog: *buigzaam* (wat licht buigt) en *buigbaar* (wat gebogen kan worden); *eerlijk* (rechtvaardig), *eerbaar* (kuisch), en *eerzaam* (eenvoudig, maar geacht). Het verschil is hier niet zoo zeer in de achtervoegsels, maar in de verschillende begrippen van *eer* gelegen.

191. Het achtervoegsel **-achtig** uit **-haftig** (waarschijnlijk v. *haven*, bijvorm van *hebben*) komt in zijne oorspronkelijke beteekenis *mèt* en in gewijzigde beteekenis *zonder* klemtoon voor. Men treft *-haftig* nog aan in: *manhaftig*, *heldhaftig*, *krijgshaftig* (de eigenschappen van een man, van een held, voor den krijg hebbende), en in dichterlijke taal in: *ernsthaftig*, *naamhaftig*, *zeeghaftig*, e. d. Met wegvall van de *h* en overgang van *f* in *ch* is *achtig* ontstaan.

Mèt den klemtoon staat **-achtig** ook in de bet. „hebbende” achter enkele zelfst. nwdn.: *deeláchtig*, *schaamáchtig* (*schaam* = schaamte), *twijfeláchtig*, *vreesáchtig*, *waardáchtig* (*waar* = waarheid; vgl. *waarzeggen* = de waarheid zeggen; *waarschuwen* = de waarheid toonen) en *woonáchtig* (vgl. *metterwoon*). In jongere woorden als: *bérgachtig*, *héwelachtig*, *kérnachtig*, *stéénachtig* (in: een steenachtige bodem), *léugenachtig*, e. d. is de klemtoon niet op de voorlaatste lettergreep gebleven.

Zonder klemtoon drukt **-achtig** nadering tot het begrip van het grondwoord uit, en het staat dan:

1°. achter zelfst. nwdn. en wel:

a. achter persoonsnamen: *dúivelachtig*, *dwérgachtig*, *jóngensachtig*, *kínderachtig*, *méisjesachtig*, *ouweómnachtig*, *méesterachtig*, *spóokachtig*, *réusachtig*, enz.

b. achter diernamen: *apachtig*, *béestachtig*, *ézelachtig*, *mónsterachtig*, *scháapachtig*, *slángachtig*, *tijgerachtig*, *vischachtig*, enz.

c. achter stofnamen: *áárd-*, *béen-*, *gal-*, *glas-*, *gelei-*, *hout-*, *kalk-*, *klei-*, *leer-*, *olie-*, *spons-*, *steen-*, *vleesch-*, *zwavelachtig*, enz.

d. achter namen van ziekten: *kánker-*, *klier-*, *koorts-*, *tering-*, *typhusachtig*, enz.

2°. achter bij v. nwdn.: *oud-*, *nieuw-*, *rotachtig*; *blauw-*, *grijs-*, *paars-*, *roodachtig*; *bitter-*, *roet-*, *zout-*, *zuurachtig*, e. d.

3°. achter werkw. stammen, en vormt dan afleidingen met de beteekenis van *geneigd tot*, maar in ongunstigen zin: *babbel-*, *beuzel-*, *kijf-*, *praat-*, *schrik-*, *snap-*, *snoep-*, *treuzel-*, *zeur-*, *zanikachtig*, e. d.

OPMERKINGEN. 1. Het *Ned. Wdb.* neemt tweeërlei oorsprong voor *-achtig* met en *-achtig* zonder klemtoon; deze meening is in den laatsten tijd echter bestreden (vgl. Franck, *Etym. Wdb.*)

2. *Fabelachtig* komt met tweeërlei klemtoon voor: in meer letterlijken zin: eene *fábelachtige historie*; en hyperbolisch: een *fabeláchtige prijs*.

AFLEIDING DOOR VOORVOEGSELS.

192. Enkele van de voorvoegsels, vóór zelfst. nwdn. gebruikelijk (§ 170), kunnen ook vóór bijv. nwdn. staan:

Aarts- komt voor in: *aartsdom*, *aartslui*, *aartsslecht*, e. d.

Ge- komt voor:

1°. in bijv. nwdn., waaruit het kan weggelaten worden zonder veel ander verschil, dan dat het woord een wat meer gewoon karakter krijgt: *gedienstig* (v. personen) naast *dienstig* (v. zaken), *geheel* (naast *heel*), *gestreng* (n. *streng*), *getrouw* (n. *trouw*), *gewillig* (n. *willig*), *gewis* (n. *wis*), *geruim* (in *geruime tijd* n. *ruim*); en voorts in andere adjectieven, waaruit het voorvoegsel niet te scheiden is: *gedwee*, *gelijk* (lett. *dezelfde gedaante hebbende*), *gemeen*, *genoeg*, *gerecht* (voor *rechtmatig*, in: *gerechte straf*), *gering*, *gestadig*, *gewaar* (= oplettend), *gewoon*, *gezond*, enz.

2°. in bijv. nwdn., die oorspr. volt. deelwoorden waren: *gebeten*, *geducht*, *gedwongen*, *gehecht*, *gelegen*, *gemaakt*, *genegen*, *geneigd*, *gepaard*,

gepast, geregeld, geschikt, geslepen, gevat, geveinsd, gewaagd, gewaand, gezien, gezocht, enz.

3°. in bijv. nwdn., die het voorkomen hebben van **v**olt. deelwoorden van zw. ww., met de bet. *voorzien van*: *geaderd, gebrild, gedast, gegleufd, gehoed, gejust, gekarteld, gekuifd, gelaarsd, geteterd, gemijterd, genebd, geoord* (v. een pot, kopje), *gepluimd, geprijsd* ¹⁾, *gerokt, geruit, gespikkeld, gespoord, gestaart, getand, getongd, gevind, gewerveld, gepakt en gezakt, enz.*

Hierbij sluiten zich aan de bijv. nwdn., die op gelijke manier met behulp van het voorvoegsel **be-** gevormd zijn: *beascht, bebloed, bedaaagd, befaamd, begaafd, behuisd, bemiddeld* (welgesteld), *bepakt, bespraakt, betraand, bevederd, bevolkt, bezweet, enz.*

OPMERKINGEN. 1. Wanneer de onder 3° vermelde adjectieven afgeleid zijn van een znw., door een bijv. nwd. voorafgegaan, komt *ge-* tuschen beide in: *breedgetakt, blauwgeaderd, dichtbelommerd, grofgespierd, hooggetopt, kleinbehuisd, platboomd* (voor: *platgebodemd*), *snelgewiekt, welbespraakt, witgedast, zwartgerokt, enz.*

2. In al de onder 3° vermelde adjectieven geldt dezelfde spelregel als voor de zwakke deelwoorden: achter de scherpe medeklinkers eene **t** en achter de overige eene **d**.

On- komt voor in bijv. nwdn., die eene ontkenning uitdrukken: *onaangenaam, onbillijk, onchristelijk, ondiep, oneven, onfrisch, ongaar, onheilig, onjuist, onklaar* (onbruikbaar), *onledig* (bezig), *onlekker, onmatig, onnoodig, onooglijk, onparig* (oneven), *onrein, onscherp, ontrouw, onvast, onwaar, onzuiver, enz.*

OPMERKINGEN. 1. Evenmin als er van ww. afleidingen met *on-* mogelijk zijn, evenmin zijn er echte deelwoorden met *on-*. Komen ze schijnbaar voor: *onbeduidend, onbedekt, ondeugend, ondoordacht, ondoorschijnend, ongedwongen, enz.*, dan zijn dit altijd echte bijv. nwdn.

2. Merkwaardig is het, dat er een aantal bijv. nwdn. met *on-* in gebruik zijn, waarvan het grondwoord op zich zelf niet voorkomt: *onbeholpen, onbehouwen, onbekookt, onbeschoft, onbesproken, onbesuisd, onhebbelijk, onmetelijk, onnoozel, onstuimig, onuitsprekelijk, onverpoosd, enz.* (Vgl. ook § 189 d.)

¹⁾ Deze vorm heeft aanleiding gegeven tot het aannemen van een fictief zw. ww. *prijzen*, dat in I § 186 *Opm.* 3 geschrapt moet worden.

Wan- komt, behalve in afleidingen van zelfst. nwdn. met *wan-* (§ 170): *wanhopig*, *wangunstig*, *wanordelijk*, enz., met de bet. *niet* of *slecht* in enkele afgeleide adjectieven voor: *wanhebbelijk*, *wanvoeglijk*, *wanstaltig*, en *wanluidend*.

SAMENGESTELDE BIJV. NWDN.

193. Het aantal samengestelde bijv. nwdn. is in vergelijking van dat der samengestelde zelfst. nwdn. en zelfs van dat der samengestelde ww. zeer gering. Terwijl het tweede lid, steeds een bijv. nwd. is, kan het eerste lid zijn: 1°. een *zelfst. nwd.* of *vnwd.*, 2°. een *bijv. nwd.*, 3°. een *werkwoord*, 4°. een *bijwoord*.

194. ZELFST. NWD. OF VNWD. ALS EERSTE LID. Hier doen zich de volgende gevallen voor:

1°. Het eerste lid is een oorzakelijke genitief, afhankelijk van het bijv. nwd. of deelwoord in het tweede lid: *levensmoede*, *strijdensmoede*, *lezenswaard*, *beminnenswaardig*, *zielsziek*, *krijgsgevangen*, *deskundig*, *desbevoegd*, enz.

2°. Het eerste lid komt in stamvorm voor, maar staat in de betrekking van oorz. voorwerp of bepaling tot het tweede lid: *bloeddorstig*, *eerbiedwaardig*, *geldgierig*, *zinledig*, *menschenschuw*, *krachtvol*, *glorievol*, *bladerrijk*, *zegenrijk*, *onheilzanger*, *stofvrij*, *rookvrij*, *bacterievrij*, *rookzwak* (kruit), *letterwijs*, *weeldedronken*, *vuurvast* (tegen), *persklaar* (voor), *schijnheilig* (in), *topzwaar* (aan), enz.

3°. Het eerste lid is voorwerp of bepaling van het deelwoord in het tweede lid (§ 146 *Opm.*): *deelnemend*, *eerbiedwekkend*, *geestdoodend*, *handeldrijvend*, *kunstlievend*, *nietszeggend*, *vleeschetend*, *waarheidlievend*, enz.; ook hier is een enkele maal een voorzetsel onderdrukt: *huiszittend*, *eeuwenheugend*.

4°. Het eerste lid drukt een punt van vergelijking uit (vgl. § 174, 3°), een enkele maal in genitiefvorm: *doodsbleek*, *hemelsblauw*, maar als regel in stamvorm: *aschgrauw*, *citroengeel*, *eivol*, *gitzwart*, *hagelblank*, *honigzoet*, *ijzersterk*, *kastanjebruin*, *kurkdroog*, *loodrecht*, *melkwit*, *muurvast*, *peperduur*, *pikzwart*, *rozerood*, *sneeuw wit*, *vogelvlug*, *vuurrood*, enz.

195. BIJV. NWD. ALS EERSTE LID. Dit geval dient om eene vereeniging van eigenschappen uit te drukken: *doldriest* (dol + driest), *doofstom*, *edelachtbaar*, *edelmogend*, *kersversch* (*kers* = frisch), *roodgroen*, *zuurzoet*, *rood-wit-blauw*, enz. Wordt met het eerste lid eene nadere onderscheiding van de in het tweede lid genoemde eigenschap bedoeld, b.v. *helgroen*, *donkerrood*, *roodbruin*, *lichtblauw*, enz., dan is het als bijwoord te beschouwen.

196. WERKW. STAM ALS EERSTE LID. Dit geval komt voor in enkele verbindingen in den trant van § 194, 2°: *leergierig*, *merkwaardig*, *kieskeurig*, *spilziek* (*ziek* = geneigd tot), *fonkelnieuw*, e.a.

197. BIJWOORD ALS EERSTE LID. Voorbeelden hiervan zijn: *aloud*, *bovennatuurlijk*, *bovenmenschelijk*, *doornat*, *door-en-doorkundig*, *eerstaanwezend*, *eerstgeboren*, *eeniggeboren*, *alleenzaligmakend*, *ingoed*, *ingelukkelig*, *opperbest*, *overgelukkig*, *welzalgig*, enz.

BIJZONDERHEDEN.

198. Ook bij de adjectieven wordt de samenstelling bevorderd door twee belangrijke uitgangen, nl. **-ig** en **-sch**. Voorbeelden van de daardoor ontstane samenstellende afleidingen zijn: *achtkantig* (van *acht kanten*), *blauwoogig*, *dikhuidig*, *evenredig* (gelijke verhouding hebbende), *eigenaardig*, *flauwhartig*, *heetbloedig*, *kortademig*, *langpootig*, *rooskleurig*, *tweejarig*, *vierhoekig*, enz.; en verder: *inheemsch*, *uitheemsch*, *grootscheepsch*, enz.

199. Ook onder de samengestelde adjectieven (vgl. § 180) worden eenige samenstellingen gevonden, die als **overgangsvormen** tot de afleidingen zijn te beschouwen. Het komt namelijk voor, dat het eerste lid in beteekenis verbleekt en eenigszins op een voorvoegsel begint te gelijken, b.v.:

wonder-: *wondermooi*, *wondergoed*, *wondersterk*, *wonderknop*, enz.
dood- (naar het model van *doodstil* of *doodsbleek*): *doodziek*, *doodmoê*, *doodarm*, *doodgoed*, *doodeerlijk*, *doodeenvoudig*, *doodnatuurlijk*, enz.
stok-, *stik-*, *steke-* (naar *stokstijf*): *stokoud*, *stokdoof*, *stekeblind*, *stikdonker*, *stikvol*, *hardstikkedood*, enz.

Evenzoo verbleekt het tweede lid soms zoodanig, dat het eenigermate het karakter van een achtervoegsel krijgt:

-matig: (naar het model van *middelmatig* van *middelmaat*, en *regelmatig* van *regelmaat*): *doelmatig*, *kunstmatig*, *instinctmatig*, *plichtmatig*, *schetsmatig*, enz. De uitbreiding dezer groep, b.v.: *fabriekmatig*, *tooneelmatisch*, e. d. verdient geen aanbeveling.

-vaardig (naast woorden als *reisvaardig* = gereed tot de reis, *slagvaardig*, *strijdvaardig*, *boetvaardig*) ook: *rechtvaardig*, *lichtvaardig*, *hoovaardig* (voor *hoogvaardig*, vgl. *hoogdravend*), *bereidvaardig* (eig. pleonasme), enz.

-vallig: *angstvallig*, *schroomvallig*, *wisselvallig*.

-vuldig en *-voudig* (van *vouwen*): *eenvoudig*, *enkelvoudig*, *meervoudig*, *veelvuldig*, *menigvuldig*, enz. *Zorgvuldig* beteekent letterlijk: in zorg gewikkeld.

DE OVERIGE WOORDSOORTEN.

200. De vorming der overige woordsoorten is uit een practisch oogpunt van veel minder belang dan die der behandelde groepen. Voor een groot deel zijn het *onontbindbare woorden*; voor een ander deel komen er tal van verholen *afleidingen* en *samenstellingen* onder voor, doch voor zoover deze wat meer doorzichtig zijn, kunnen deze vormingen toch maar zelden vermenigvuldigd worden. Enkele korte aantekeningen kunnen hier dus volstaan. Alleen de bijwoorden komen voor wat uitvoeriger behandeling in aanmerking.

VOORNAAMWOORDEN.

201. De persoonlijke vnvwdn. *ik*, *hij*, *zij*, *het*, *wij*, *gij*, *zij*, met de alleen in afhankelijke naamvallen gebruikelijke woorden: *mij*, *u*, *hem*, *zich*, *haar*, *ons*, *hen* en *hun* zijn stamwoorden. *Hen* en *hun* zijn tweeërlei uitspraak van hetzelfde woord (vgl. *ben* en *bun*, *schelp* en *schulp*, enz.). Samenstellingen zijn *mijns*-, *uws*-, *zijns*gelijke.

De bezittelijke vnvwdn. *mijn, uw, zijn, haar, onze, hun*, zijn te beschouwen als geadjectiveerde pers. vnvwdn., voortgesproten uit de genitievormen dezer vnvwdn.

De aanwijzende en vragende vnvwdn. *die, dit, dat, wie, wat* zijn stamwoorden; *deze* is samengesteld uit twee aanwijzende stammen, eenigszins in den trant van *die daar*. In *gene* is even als in *deze* en *onze* de slot *-e* niet als buigingsuitgang te beschouwen.

Dezelfde, degene en het uitsluitend meervoudige *dezulken* zijn samenstellingen, die de bijzonderheid vertoonen, dat het eerste lid verbuigbaar blijft.

Zelf is van duisteren oorsprong. *Dezelfde* staat in beteekenis gelijk met den hyperbolischen superlatief *de eigenste*.

Welk en *zulk* zijn samenstellingen; zonder samentrekking zouden ze nu luiden: *wielijk* (= hoelijk) en *zoolijk*, d. i. „hoe gevormd” en „zoo gevormd” ¹⁾. *Dezelfde* verhouding bestaat tusschen de samenstellende afleidingen *hoedanig* (= hoe gedaan) en *zoodanig* (= zoo gedaan).

De onbepaalde vnvwdn. zijn van verschillenden oorsprong. *Men* is eene vervorming van *man* (= mensch). *Iemand* (de *d* is een toevoegsel) bet.: „de een of andere mensch”; *iets* (uit *iewicht*) „het een of andere ding.” In *niemand* en *niets* komt er de ontkenning *ne* bij.

Elkander bet. „ieder den ander”, *malkander* (*malk* uit *manlijk*) bet. „ieder mensch den ander.”

TELWOORDEN.

202. Van de hoofdtelwoorden zijn *een* tot *tien* stamwoorden. *Elf* en *twaalf* zijn door assimilatie ontstaan uit *een-lif* en *twee-lif* ²⁾; dit *lif* wordt teruggebracht tot *blijven* of tot een

¹⁾ In sommige dialecten komt in plaats van *welk* nog *hoek*, in Groningen *houk* voor.

²⁾ Bij vormen als *deze* moet bedacht worden, dat zij alleen aangeven, hoe het woord waarschijnlijk nu zou luiden, als er geen buitengewone verandering mee gebeurd was.

wortel met het begrip „overlaten”; de verklaring is: „een, twee er boven”, d. i. boven tien.

Dertien tot *negentien* zijn optellende samenstellingen: *drie* en *tien*, *vier* en *tien*, enz.

In *twintig*, *dertig*, *veertig* zijn vermenigvuldigende samenstellingen met *-tig* = tiental te zien. De tusschengetallen zijn samenstellingen met het voegwoord *en*, waarbij de eenheden voorop gaan: *vier en twintig*, enz. (vgl. fr. *vingt-quatre*).

Honderd is eene verholen samenstelling met de bet. *honderdtal*. *Duizend* bet. „het krachtige honderd.” *Millioen* is een aan het Fr. ontleend woord met de bet. „een groot duizendtal.” *Milliard* is eerst in deze eeuw ontstaan.

OPMERKINGEN. De *t* in *tachtig* is het overblijfsel van een voorvoegsel, dat in de oudere taal vóór de dekaden boven *zestig* kwam. Daardoor spreekt men nog uit: *seventig*, ook in de tusschengetallen *een-en-seventig*, enz. Zonder dat die oorzaak gewerkt heeft, is men ook gaan uitspreken: *sestig*, *een-en-sestig*, enz. en evenzoo *feertig*, *fijftig*, welke verscherping echter wegvalt in de tusschengetallen: *twee-en-veertig*, *drie-en-vijftig*, enz.

Tweehonderd, *driehonderd*, *achttienhonderd*, pleegt men aaneen te schrijven; *drie duizend*, *vier millioen* niet. Dit is eenigszins willekeurig, en het eenige motief schijnt, dat vóór *duizend* en *millioen* zooveel grootere getallen kunnen komen, dan vóór *honderd*.

In Zuid-Nederland zijn vormen als *getweeën*, *gedrieën*, e. d. (= met *ons*, *u*, *hun* tweeën, enz.) nog in gebruik.

Geen is uit eene samenstelling ontstaan, nl. uit *nech-een* = „zelfs niet een”, *negeen*, *geen*.

203. De onbepaalde hoofdtelwoorden zijn meest min of meer ondoorzichtige afleidingen; slechts enkele zijn met eene korte opmerking iets te verduidelijken.

Enkel (van *één*; misschien is de rest verkleiningsuitgang en de bet. alzoo ongeveer = *eentje*.)

Weinig staat in verband met *weenen*; nog zegt men van iets, dat klein of gering is: *'t is om te huilen*, *'t is een treurig beetje*.

Luttel = klein (*-el* is de verkleiningsuitgang); vgl. de tegenstelling *Lutjebroek* en *Grootebroek*.

OPMERKING. Voor de overige onbepaalde telwoorden *al*, *veel*, *genoeg*, *elk*, *ieder*, *ieгельijk*, *sommige*, *ettelijke*, enz. zie men de woordenboeken.

204. De rangschikkende telwoorden zijn afleidingen op *-de* of *-ste*, het laatste de uitgang van den superlatief. *Eerste* is een superlatief van *eer* (= vroeg).

Het gebruik van rangschikkende telwoorden in breukgetallen: *derden*, *vierden*, *twintigsten*, enz. berust hierop, dat deze laatste verkortingen zijn van de samenstellingen *derde-deelen*, *vierde-deelen*, *twintigste-deelen*, enz.

BIJWOORDEN.

205. Allereerst valt hier de aandacht op eene groep van onontbindbare bijwoorden: *aan*, *af*, *bij*, *door*, *in*, *mede*, *na*, *om*, *op*, *toe*, *uit*, *voor*, *ver* (ook als adjectief in gebruik), *nu*, *zoo*, *wel*. Hierbij sluiten zich aan enkele bijwoorden, die het historisch onderzoek wel tot een ander woord terug brengt, maar die voor het gewone taalgevoel toch ook stamwoorden blijven: *nog* (verwant met *nu*), *ook* (van een ww. *aukan* = vermeerderen), *ooit* en *nooit* (van denzelfden oorsprong als *eeuw*), *weer* of *weder*, *weg* (lett. „op weg”; een voorzetsel *en* is weggevallen), e. a.

Het uiterlijke kenmerk van een bijwoord is voorts zijne onveranderlijkheid. Eene tweede groep bijwoorden bestaat alzoo uit een groot aantal versteende, d. i. onveranderlijk geworden naamvallen van buigbare woorden, n.l. van *bijv. nwdn.*, *zelfst. nwdn.* of *voornaamwoorden*. Welke naamvallen dit geweest zijn, is dikwijls moeilijk of soms in 't geheel niet uit te maken; het zijn of stamvormen, of vormen op *-s*, op *-en* of op *-e*.

Eindelijk zijn er eenige meer of minder doorzichtige *afleidingen* en *samenstellingen* onder de bijwoorden.

Bijwoorden uit naamwoorden.

206. BIJWOORDEN UIT BIJV. NWDN. Hiertoe behooren: alle bijwdn., die uit een bijv. nwd. in onverbogen vorm bestaan: *kort*, *lang*, *mooi*, *leelijk*, *goed*, *slecht*, *fijn*, *grof*, *wijd*, *nauw*, *genadig*, *moedig*, *boersch*, *trotsch*, *slaafsch* ¹⁾, *doelloos*, *roekeloos*, *schijnbaar*, *hoorbaar*,

¹⁾ Dergelijke adjectieven op *-sch* behoeven evenmin als de andere hun vorm te veranderen. (Vgl. § 185, Opm. 2).

vriendelijk, natuurlijk, rijkelijk, minzaam, spaarzaam, heldhaftig, beestachtig, vroeg, laat, laatst, even of effen, enz. enz.; en evenzoo de bijwdn., die niets anders dan onbepaalde telwoorden in stamvorm zijn: *enkel, gansch, geheel, genoeg, veel, weinig*.

2°. eenige bijwdn., bestaande uit bijv. nwdn. en deelwoorden in genitiefvorm: *anders, bereids, dwars* (van een verdwenen adj. *dwar*, waarmee *dwarrelen* verwant is), *eens, langs, links, rechts, reeds, slechts* (v. *slecht* = eenvoudig), *straks, vergeefs, onverhoeds, onvoorziens, doorgaan(d)s, vervolgen(d)s, willen(d)s, weten(d)s*, uit welke laatste woorden de *d* verdwenen is.

3°. eenige bijwdn., bestaande uit de verbinding van een *voorzetsel* + *adjectief* (of ander bijv. woord): *binnenkort, insgelijks, opnieuw, overal, overleng, overluid, overdwars, terecht* (niet meer zoek), *vannieuws, vanouds, vanzelf, voorgoed, voorwaar, voorzeker*, e. a.

OPMERKINGEN. 1. Oorspronkelijk bestond de vormgelijkheid tusschen bijv. nwdn. en bijwdn. van hoedanigheid niet; de laatste onderscheidden zich door den uitgang *-o* (b.v. *lango* naast *lang*, *hardo* naast *hart*, *gerno* naast *gern*), welke *-o* later in den toonloozen klinker overging, die nog bewaard is in *gaarne, spade, dichte* (in *dichtebij*), *volle* (in *volle groot*), enz., maar overigens ook verdween¹). Daarna werd het gewoonte, den uitgang *-lijk* bij voorkeur voor het bijvoordelijk gebruik te bestemmen: *bitterlijk, voorzichtiglijk*, enz. Ook dat gebruik is om het zware van dergelijke vormen weer in onbruik geraakt. Een klein aantal bijwoorden kunnen den uitgang niet missen: *eigenlijk, openlijk, waarlijk*, e. d., omdat zij eene beteekenis gekregen hebben, die van het grondwoord eenigszins verschilt.

2. Naast enkele bijwoorden, als *even* (een oogenblik), *gaarne, schier* (bijna), *spade, zeer* e. a. heeft het gelijkkluidende bijv. nwd. of eene andere beteekenis, of het is verloren gegaan.

3. Een paar versteende datiefvormen van bijv. woorden zijn *gisteren, midden, tusschen* en *zelden*. In *wijders* staat de *s* achter den comparatief. En in bijwoorden als *overigens, hoogstens, minstens*, e. d. hebben de twee uitgangen *-en* + *-s* zich vereenigd. Deze nabootsing van vormen, die ook in het Duitsch vrij jong zijn,

¹) In sommige dialecten hoort men den toonloozen klinker nog: *Hij komt hier dikke* (voor *dikwijls*). *Ik was er harde om verlegen. Hij werd schrikkelijke bang.*

worden weliswaar door velen als Germanismen streng afgekeurd. Wanneer men echter in een zin al veel voorzetsels noodig heeft, zijn deze vormen in plaats van *voor het overige, op zijn hoogst of ten hoogste*, enz. niet geheel verwerpelijk.

207. BIJWOORDEN UIT ZELFST. NWDN. Hiertoe behooren:

1°. bijwdn., die uit een zelfst. nwd. in genitievorm bestaan: *deels, fluks* (uit *vlucht*), *avonds, daags, morgens* (meestal door 's voorafgegaan), *steeds* (v. *stad* = plaats), *spoorlags* (v. *spoorslag* = prik), *weerlichts*, e. d. Meer nog echter komt dit voor, als er eene bepaling aan het znw. verbonden is, nl. een bijv. woord, dat ook in genitievorm staat: *blootshoofds, blootsvoets, goedsmoeds, leegslijfs, alleszins, eenigszins, geenszins, veelszins* (zin = kant, maar daalt hier nagenoeg tot achtervoegsel af); verder ook *heelshuids* (of schoon *huid* vr. is), *eenigermate, gewapender-, langzamer-, stormenderhand, gelijkewijze, gelukkigerwijze, vergelijkenderwijze, middelerwjl, ouderwets*, enz. Soms ook heeft het bijv. nwd. als overgangsklank den uitgang **-en**: *grootendeels* (vroeger ook *grootsdeels* en *grootdeels*), *meerendeels*, of het staat in zijn stamvorm: *barvoets* of *barrevoets, goeddeels, goedschiks, kwaadschiks, rechtstreeks, halfstoks, wijbbeens*, enz. (Vgl. I § 172, no. 4).

2°. bijwdn., bestaande uit een *voorzetsel* + *zelfst. nwd.*, a of niet vermeerderd met eene **s**: *aanstonds, achterbaks* (*bak* = rug), *achterwege, bijgeval, bijgevolg, bijkans* (v. *kant*), *bijtijds, bijwijlen, bijdehand* (binnen het bereik), *bezijden* (*be* = bij), *buitendijks, inderdaad, indertijd, integendeel, intijds, inzonderheid* (= in bijzonderheid), *mettertijd, naderhand, onderhanden, ondershands, binnenslands, buitenslands, omstreeks, onderweg, onderwjl, overeind, terdege, terloops, terstond, terug, tevreden, thans* (uit *te hand* + *s*), *uiteraard, vanzins* (*z* uitgesproken als *s*), *voorhanden, voorshands, voorwind*, enz.

OPMERKING. 1. Bij het nagaan van de vormen, zoowel in § 206, 2°, als hier onder 1° zal het blijken, dat de **-s** in al deze gevallen niet meer of maar heel weinig als genitiefteeken gevoeld wordt. Men ziet o. a., dat de **-s** achter vrouwelijke woorden als *huid* of *vet* is gevoegd, of dat het voorafgaande adjectief op **-en** uitgaat, of dat het zijn uitgang geheel verliest. Zelfs komt het voor, dat het adjectief een vrouwelijken en het substantief een mann. of onz. genitievorm vertoont: *halvertijfs, halvermast, halverstoks* (Potgieter), *halverwegc*''

of *-wege* naast *halfweg* (*wege* kan een vr. bijvorm van *weg* zijn) ¹⁾, *halverwind*, *ouderwets*, enz.

Het gevolg is, dat men het suffix *-s* als een speciaal kenteeken van bijwoorden is gaan beschouwen en het in zeer veel gevallen is gaan toevoegen, waarin het onmogelijk als buigingsuitgang te beschouwen is, b.v. in voorzetselverbindingen als (vgl. § 205, 3°): *vanouds*, *vannieuws*, of (§ 206, 2°) *achterbaks*, *bijtijds*, *intijds*, *terloops*, enz. En deels onder den invloed van vormen als *goedsmoeds*, deels door „phonetische voorbarigheid” ²⁾, wordt er nu en dan ook tusschen voorzetsel en substantief eene *-s* ingevoegd: *insgelijks* (vgl. ook de vormen *mijnsgelijke*, enz.; soms hoort men ook *vansgelijke*), *ondershands*, *voorshands*, *binnenslands*, *buitenslands*, enz.

Wanneer men alzoo van de „zoogenaamde bijwoordelijke *-s*” spreekt, dan bedoelt men daarmede eene achter een bijw. voorkomende *s*, die niet als buigingsuitgang kan worden verklaard. Behalve in de hierboven vermelde voorzetselverbindingen, is dit het geval o. a. in woorden als: *eenerzijds*, *anderzijds*, *dezerzijds*, *beiderzijds*, *weerzijds* of zelfs *weerszijds*, enz., waarin een vr. subst. als *zijde*, ten overvloede meest van vrouwelijke vormen vergezeld, toch eene *s* vertoont. Het spreekt vanzelf, dat het voor gewoon taalgevoel dikwijls ondoenlijk is, deze onderscheiding tusschen genitief-*s* en bijwoordelijke *-s* te maken.

2. Enkele andere versteende substantievormen zijn: *altijd* (uit het bijvoeglijke *al* en den stamvorm *tijd*), *morgen* (een nv. van het znw. *morgen*), *nood* (een nvl. van het znw. *nood*; lett.: uit nood, d. i. niet gaarne); *vaak* (uit *vaken*, nvl. van *vak*; lett.: „in vakken, in gedeelten, dikwijls”); *trouwens* (met bijw. *-s* uit *trouwen* = in trouwe), *althans* (met bijw. *-s* en wegval van *d* uit *al te hand*; aanvankelijk *bij de hand*, *terstond*, en later met een onverklaarden overgang: *ten minste*).

208. BLJWOORDEN UIT VOORNWDN. Hiertoe behooren eenige bijwdn., verwant met pers. vnw. : *hier*, *her*, *henen* of *heen*, verwant met *hij*; *daar*, *der-* (in *derwaarts*), *-daan* (in *hiervandaan*, enz.), *dan*, *toch*, *toen* en *dies* (= daarom) met *die*; *waar*, *wer-*, en *wan-* (in *wanneer*) of *wen* met *wie*; *ginds* en *ginder* met *gene*.

OPMERKINGEN. 1. Deze verwantschap wordt niet meer gevoeld, wel eenszins de onderlinge verhouding: *hier* (= op deze plaats), *her-*

¹⁾ Prof. J. VERDAM, *Tijdschr. der Maatsch. v. Lett.* IV, 216.

²⁾ Dit is een term, door Beckering Vinckers indertijd bedacht voor het verschijnsel, dat eene volgende *s* soms aanleiding geeft tot de voorbarige inlassching van nog eene *s*, b.v.: *sonstijds* voor *somtijds*, *stadswaarts* voor *stadwaarts*, e. d.

(= naar deze plaats), *heen* (= van deze plaats); — *daar* (= op die plaats), *der* (= naar die plaats), *daan* (= van die plaats); — *waar* (= op welke plaats), *wer-* (= naar welke plaats); *wanen* (= van welke plaats) komt niet meer voor.

2. Een zeer verborgen vorm van het aanw. voornwd. is *te* in: *te meer*, *te liever*, *niettemin*. *Te* is hier eene verscherping van *de* uit *diu*, een ouden vorm (instrumentalis) van het aanw. vnwd. met de bet. *door dat* = daardoor; *niettemin* bet. alzoo letterlijk „niet daardoor minder”. In *deste* beteekenen beide leden *daardoor*.

3. Aan het slot van deze rubriek zijn nog te vermelden: *misschien* ('t mag = kan *geschieden*, vgl. fr. *peut-être*, eng. *may-be*), en *wel is waar*, bijwoorden, die uit kleine zinnen ontstaan zijn, in den trant van *geloof ik*, *meen ik*, enz. (vgl. § 87).

Afgeleide bijwoorden.

209. In de eerste plaats vindt men onder de bijwoorden een aantal on- of mindoorzichtige afleidingen; eenige op **-er**: *achter*, *echter*, *nader*, *neder*, *onder*, *over*, *weder*, en andere op **-en**: *beneden*, *boven*, *binnen*, *buiten*, e. a., in welke laatste woorden bovendien nog een voorvoegsel *be-* verscholen is. Voor het gewone taalgevoel scheiden echter dergelijke woorden zich niet meer: stam en achtervoegsel of voorvoegsel vormen eene onontbindbare eenheid. Ook de uitgang **-e**, in § 206, *Opm.* 1 vermeld, wordt niet meer als bijwoordelijke uitgang gevoeld.

De weinige achtervoegsels, die ook nu nog in het bijzonder tot het vormen van bijwoorden gebruikt worden, zijn: **-lijk** + **s**, **ling** + **s**, **-waart** + **s**, **-je** + **s** of **-ken** + **s**, **-gewijze** of **-wijze**, **-halve**.

1. **-lijks**. De uitgang *-lijk* (vgl. § 189) maakt een woord niet bepaald tot een bijwoord, al zijn er vormen op *-lijk*, vooral de van bijv. nwdn. afgeleide (§ 189 *c*), die meer als bijwdn. dan als bijv. nwdn. gebruikt worden, b. v. *eindelijk*, *herhaaldelijk*, *namelijk*, *noodzakelijk*, *oogenschijnlijk*, e. d. De uitgang **-lijks** daarentegen is uitsluitend aan bijwdn. eigen: *dagelijks*, *wekelijks*, *maandelijks*, *driemaandelijks*, *jaarlijks*, *tweejaarlijks*, enz. De bet. is: *in ieder der dagen*, *weken*, enz.

2. **-lings**. Dit is de uitgang *-ling* uit § 161, uitgebreid door de bijw. **-s**. Er zijn enkele bijwdn. op *-ling*, die ook als adjectieven in gebruik zijn: *mondeling*, *onderling*, *zonderling* en *plotseling* (het laatste ook wel + **s**). Maar de overige — van znwdn.,

bijw. nwdn. of van ww. afgeleid, — gaan alle op *-lings* uit: *aarzelings* (verouderd voor *achterwaarts*), *ruggelings*, *zijdelings*, — *blindelings*, *kortelings*, — *druipelings*, *ijlings*, *rakelings*, *schrijdelings*, *strijkelings*, *tappelings*, e. a.

3. **-waarts**. Dit is de adverbiale vorm van een adj. *waart*, die met het adj. *tegenwoordig* (= toegekeerd) bij de oudste beteekenis van *worden* (= keeren, draaien) behoort. De uitgang verschijnt achter naamwoorden en bijwoorden: *hemelwaarts*, *huiswaarts*, *stadwaarts*, *veldwaarts*, *zijwaarts*, *noordwaarts* (*westwaarts* enz.), *mijwaarts*, *achter-*, *voor-*, *op-*, *neer-*, *binnen-*, *buiten-*, *her-*, *der-*, *werwaarts*, enz.

4. **-jes** of **-kens**. Het is eene eigenaardigheid van het Nederlandsch, dat er ook bijwoorden in voorkomen met den verkleiningsuitgang + de bijw. *-s*: *dunnetjes* (iets overdoen), *eentjes*, *frischjes*, *gauwtjes*, *heuschjes*, *knappjes*, *knusjes*, *lekkertjes*, *mooitjes*, *netjes*, *pasjes*, *stilletjes*, *warmpjes*, *witjes* (lachen), *zachtjes*, *zachtkens*, enz.

5. **-gewijze** of **-wijze**. Behalve dat het znw. *wijze*, met een genitief van een adj. of deelwoord, een bijw. vormen kan (vgl. § 207, 1°), komt het ook als achtervoegsel achter znwdn.: *amphitheatergewijs*, *boogsgewijze*, *groepsgewijze*, *kruisgewijze*, *paarsgewijze*, *trapsgewijze*, enz. In *steelsgewijze* staat het achter een werkw. stam.

6. **-halve**. Dit achtervoegsel is van oorsprong een znw. met de beteekenis *kant*, *richting*, en komt allereerst voor in eenige oudere bijwdn. als *allenthalve* (verouderd voor: *van alle kanten*, *in alle opzichten*), *zienthalve* (van zijn kant, d. i. uit zijn naam, wat hem aangaat), e. d.

Voorts verschijnt het in een aantal jongere vormingen, waarin het op een achtergeplaatst voorzetsel begint te gelijken: *ambts-halve* (krachtens het ambt), *eershalve* (vert. van *honoris causa*, uit vereering, als eerbewijs), *plichtshalve* (uit plicht), *rechtshalve* (uit het oogpunt van recht) en voorts een aantal bijwdn., waarin *-halve* van het grw. eene bepaling van reden of doel maakt: *fatsoens-*, *gemaks-*, *gewetens-*, *kieschheids-*, *korthheids-*, *veiligheids-*, *welstaans-*, *welluidendheids-*, *zekerheidshalve*, enz.

OPMERKING. Als overgang tusschen adverbiale samenstellingen en afleidingen zijn nog te beschouwen de bijwoorden op **-wege**: *mijnentwege*,

onzentwege, deswege, enz. (= wat mij, ons, dat enz. betreft); **-maals**, **-maal**, **male** (*maal*, oorspr. onz. = *tijdstip* en vervolgens *keer*): *voormaals, toenmaals, hiernamaals, nogmaals, dikmaals*, en *eenmaal, zesmaal, menigmaal* (ook *malen*), *andermaal, telkenmale* (= te elken male), *te-eenenmale*, enz.; **-werf** (*keer*, van *werven* = draaien): *driewerf, menigwerf*, enz.; terwijl ook de afleidingen op **-vuldig, -voudig** (vgl. § 199) als bijwoorden gebruikt worden.

Samengestelde bijwoorden.

210. De voornaamste gevallen van samenstelling onder de bijwoorden zijn de volgende:

1°. voorzetsel + zelfst. nwd.: *achterbaks, bijgevolg, overhoop*, enz., (zie de verdere vbn. § 207, 2°).

2°. voorzetsel + bijv. nwd. (of ander bijvoeglijk woord): *binnenkort, opnieuw, overlang*, enz., (vgl. § 206, 3°).

3°. voorzetsel + voornwd. (of ander zelfst. gebruikt woord): *aaneen (bijeën, dooreen, ineen, opeen, uiteen, vaneen), bovenal (overal, vooral), bovendien (dien = 3° nv. bij die of dat), buitendien, mitsdien, voordezen*, en de als voegwoorden dienstdoende samenstellingen *doordien* (dat), *indien* (dat), *bijaldien* (dat), *naardien* (dat). Omgekeerd vindt men ook voornwd. + voorzetsel: *desnietteenstaande, desondanks, dienaangaande, diensvolgens*¹⁾, e. d. Wanneer men *-wege* en *-halve* als voorzetsels beschouwt, zijn ook de afleidingen daarmee uit § 209, 6 en *Opm.* hier aan toe te voegen.

4°. voorzetsel + bijwoord: *bijzonder, eergisteren (eer = voor), opeens, overheen, overmorgen, temet, vooreerst, voorheen, intusschen, ondertusschen, vanhier* (redeng.), *vandaar* (id.), e. d. Hier is wel op te merken, dat er alleen van samenstelling sprake is, als een der deelen niet meer in zijne gewone bet. wordt opgevat; is dit wel het geval, dan blijft men twee woorden onderscheiden: *van achter, van boven, van buiten, van hier, van daar, te voren*, e. d.

5°. zelfst. nwd. + bijwoord: *bergop, bergaf, trapop-*

¹⁾ De *s* in *diens* is weer een voorbeeld van fonetische voorbarigheid (vgl. bl. 184, noot); ze is echter niet, gelijk sommigen willen, weer te verwijderen.

-trapaf, huisin-huisuit, jaarin-jaaruit, bek-af, beentje-over, kopje-onder, e. d.

6°. bijwoord + bijwoord: *achteraan, achterover, achteruit, aldaar, alhier, alom, alzo, bovenaan, bovenin, bovenop, bovenover, daareven, daarnet, daarheen, daarvandaan, dichtbij, dusverre (hoe-verre, zooverre), eveneens, evenmin, evenveel, evenwel, goedaf, kortaf, kortom, kortweg, languit, linksom, middenin, nabij, nochtans (uit nog dan), onderaan, onderdoor, rechtuit, ronduit, rondom, tus-schenin, slechtaf, slechtweg (= eenvoudig weg), veeleer, veraf, vooraan, voorin, voorop, vooruit, voortaan, vrijuit, wederom, wel-aan, weleens, weleer (uit wijlen eer, lett. „nu en dan vroeger”), zooveen, zozeer, enz. Ook alle voornaamwoordelijke bijwoorden met hier, daar en waar als eerste lid (vgl. I § 144): hierin, daarin, waarin, enz. behooren tot deze groep.*

VOORZETSELS.

211. Een aantal voorzetsels zijn niet anders dan bijwoorden, dienende om eene betrekking tot een persoon of zaak uit te drukken: *aan, achter, buiten, boven, beneden, bij, door, in, langs, na, om, omtrent, onder, op, over, tegen, uit, voor, zonder, enz.*

Een afzonderlijken vorm hebben: *van* (verwant met *af*), *met* (verkorting van *mede*), *naar* (-er-afleiding van *na*), *tot* (uit *tote* = *toe* + *te*).

Uit zelfst. nwdn. zijn ontstaan: *omstreeks* (v. *streek*), *tijdens*, *krachtens*, *luidens*, *ondanks* (gen. v. *ondank* = „het niet willen”; dus *mijns ondanks* = met mijn niet-willen, d. i. tegen mijn wil), *spijt*, enz.

Uit werkwoorden (meest uit deelwoorden) zijn ontstaan: *gedurende, hangende, staande, niettegenstaande, aangaande, betref-fende, nopens* (uit *nopends*, v. *nopen* = raken, treffen), *behoudens, blijkens, trots* (van *trotsen*), e. d.

OPMERKING. Omtrent een aantal voorzetsels zijn historische mededeelingen te doen, waarvoor hier echter naar de woordenboeken moet worden verwezen. Regels van eenige algemeenheid zijn er in deze bijzonderheden niet te ontdekken. De eenige vorming van voor-

zetsels, die zich ook nu nog uitbreidt, is het gebruik van voorzetselbepalingen als: *uit hoofde van, ter zake van, uit naam van, op order van*, enz.

VOEGWOORDEN.

212. Omtrent de vorming der nevenschikkende voegwoorden (§ 99) zijn alleen historische mededeelingen te doen, waarvoor ook hier wederom verwezen moet worden naar de woordenboeken.

Omtrent de onderschikkende voegwoorden *dat* en *of* wordt aangenomen, dat het eerste ontstaan is uit het aanwijzend vnvwd., (*Ik weet dat, hij is ziek*, moet overgegaan zijn in: ik weet, dat hij ziek is), terwijl *of* teruggebracht wordt tot een vraagwoord met de bet. *wellicht*. Die oorspr. beteekenissen zijn geheel verloren gegaan en hebben plaats gemaakt voor de functies, beschreven in § 28 *Opm.* 3.

Verder is voor de voegwoorden, die bijw. bijzinnen inleiden, te verwijzen naar § 49 *Opm.*

DE LEER DER KLANKEN.

213. De leer der klanken heeft tot grondslag de analyserende beschouwing van het zinnelijke deel der woorden, d. i. van den woordklank.

Deze bestaat òf uit één klankengroep en wordt met één mondbeweging voortgebracht, òf uit twee of meer klankengroepen, waarvoor even zooveel mondbewegingen noodig zijn. Deze klankengroepen heeten lettergrepen (*syllaben*).

De lettergrepen splitsen zich weer in nog eenvoudiger bestanddeelen: de letterklanken.

Deze kunnen afgebeeld worden en de daarvoor gebruikelijke teekens heeten letterteekens.

Van practisch standpunt gezien, splitst de leer der klanken zich, alzoo in twee deelen: de beschrijving der letterklanken (*uitspraak*) en hunne afbeelding (*spelling*).

De historische taalwetenschap gaat verder en houdt zich ook bezig met de wijze, waarop de letterklanken zich in den loop der tijden onder verschillende invloeden ontwikkeld hebben.

OPMERKINGEN. 1. Spreken en schrijven (= *spellen*) worden geleerd door *het goede voorbeeld* en door *oefening*. Bij het eerste komt voornamelijk een geoefend oor, bij het tweede een geoefend oog te pas. De op die wijze verkregen vaardigheid kan echter door nadenken over hetgeen bij het spreken en het schrijven waar te nemen is, tot een hooger peil gebracht worden. De regels, uit het spreek- en spelgebruik afgeleid, zijn geen dwingende voorschriften, maar hebben alleen de bedoeling, tot de hoogere ontwikkeling van die vaardigheid mede te werken.

2. De techniek van het spreken is eerst in de laatste tientallen jaren een voorwerp van gezet wetenschappelijk onderzoek en methodische oefening geworden. De theoretische aanwijzingen daaromtrent zijn echter beter mondeling dan schriftelijk te geven. Daarom bepaalt zich, hetgeen hier over dit onderwerp volgt, tot eenige hoofdzaken, die inzonderheid voor de practijk van belang zijn.

BESCHRIJVING DER SPRAAKKLANKEN.

(*Uitspraakleer.*)

214. Het stemwerktuig is een soort van muziekinstrument. De eerste oorzaak van het stemgeluid is de *luchtstroom* uit de longen. De voortbrengers van het geluid zijn de trillende *stembanden*, twee vliezige lippen in het strottenhoofd, die van voren elkander raken en naar achteren door eene spleet, de *stemspleet*, gescheiden zijn. Die spleet is van veranderlijke breedte. Bij gewone ademhaling is er eenige opening. Bij eene diepe ademhaling is de afstand zoodanig, dat het mogelijk wordt, met een keelspiegel in de luchtpijp te zien. Bij het spreken spannen zich de stembanden, zoodat de spleet vrij nauw wordt, zonder dat de randen echter elkander raken. De stembanden kunnen zich ook verkorten of verlengen, waarvan de hoogte of laagte van het stemgeluid afhangt.

Het klankwijzigende deel van het instrument is de spraakbuis; deze begint bij het strottenhoofd, eindigt bij de lippen en neusgaten en bestaat uit de keelholte, de mondholte en de daarop uitlopende neusholte. Die mondbuis wordt begrensd door het gehemelte, (waarvan de voorste helft hard en de achterste week is), en verder door de kaken, het gebit, de wangen en de lippen. Voorts wordt deze buis gedeeltelijk gevuld door de tong, die eene zeer beweeglijke, buigzame spier is. Al deze onderdeelen kunnen medewerken, om de mondbuis tal van vormen en standen te doen aannemen, die de oorzaak kunnen zijn van een zeer groot aantal duidelijk van elkaar te onderscheiden spraakklanken.

In elke taal, en zoo ook in de Nederlandsche, komen slechts een deel dier mogelijke stemklanken voor.

215. Bij de ontleding van een woordklank zijn twee soorten van spraakklanken waar te nemen: klinkers en medeklinkers.

Het voor-de-hand liggende onderscheid is, dat een klinker op zich zelf kan worden uitgesproken en een medeklinker slechts eene wijziging vóór of achter een klinker te weeg brengt. Er zijn dan ook geen woorden, die enkel uit één medeklinker, wel die uit één klinker bestaan: *o, ei, ui, aai* en *ooi*. In uitdrukkingen als: *'k ga, 't is*, enz., vormt de geheele verbinding slechts één lettergreep; soms is ook de medeklinker als klinker te beschouwen, b. v. in: *ik doe 't, ik zie 'm*, enz.

Met het oog op de vorming is het verschil als volgt te definiëeren:

1°. Klinkers worden met open mond en klinkende stembanden voortgebracht, terwijl hun klankonderscheid een gevolg is van den stand der wanden van de spraakbuis.

2°. Medeklinkers worden voortgebracht, als de luchtstroom in de spraakbuis op eene hindernis stuit.

Al naar eene lettergreep op een klinker of een medeklinker eindigt, heet zij open (*hoe, ho*), of gesloten (*hoek, hoog*).

OPMERKINGEN. 1. Klinkers en medeklinkers vormen geen volkomen zuivere tegenstelling, daar ook een deel der medeklinkers met trillende stembanden worden voortgebracht. Dit laatste is echter niet zoo gemakkelijk te observeeren.

Wanneer klinkers of medeklinkers gefluisterd worden, blijven de stembanden werkeloos.

2. Het waarnemen van de wijze, waarop klinkers en medeklinkers gevormd worden, eischt eenige oefening. Voor een eenigszins geschoold spreken en zingen is die geoefendheid zeer wenschelijk. Daar het spreken hier slechts als een onderdeel der spraakkunst behandeld wordt, bepalen de volgende aanwijzingen daarover zich slechts tot licht waar te nemen hoofdzaken.

KLINKERS.

216. De klinkers kunnen enkelvoudig en samengesteld zijn; in het eerste geval spreekt men van enkele klinkers, in het laatste van tweeklanken.

De enkele klinkers worden gevormd bij een onveranderlijken stand van de spraakbuis; de tweeklanken door een overgang van de buis uit den stand van een enkelen klinker tot dien van *i* of *oe*.

Enkele klinkers.

217. De enkele klinkers in het Nederlandsch zijn dertien in getal; hun klank wordt door de tusschen haakjes geplaatste woorden aangegeven ¹⁾:

1°. *Zeven* heldere of volkomen klinkers: **a** (*balen, baal, spa*), **e** (*beten, beenen, beet, zee*), **i** (*bieten, liter, biet, mie*), **o** (*boter, boomen, boot, ho*), **u** (*uur, uw, nu*), **oe** (*boeken, boek, koe*), **eu** (*neuzen, neus, kneu*);

2°. *zes* doffe of onvolkomen klinkers: **à** (*bak*), **è** (*bek*), **ì** (*bik*), **ò**₁ (*bol*), **ò**₂ (*bok*), **ù** (*buk*);

3°. *één* onduidelijke of toonlooze klinker, (als in de slotlettergreep van *doodde, dooden, aardig, leelijk, Dokkum*).

218. Van de heldere klinkers geeft de volgende groepeerings een goed overzicht:

	a	
	e eu o	
	i u oe	

De **a** staat in het midden en wordt voortgebracht bij eene flinke, natuurlijke mondopening, de tanden ruim een duim breed van elkaar, de lippen los van de tanden en de tongspits licht tegen den wortel der ondersnijtanden.

Bij den overgang van **a** naar **e** en van daar naar **i** is eene stijging in helderheid en toonhoogte waar te nemen; het harde gehemelte daalt en de tongrug rijst een weinig; de onderkaak wordt door de tongspits iets naar voren gedrukt en de mondopening vernauwt zich, maar wordt door het zijwaarts trekken der mondhoeken breeder.

Bij den overgang van **a** naar **o** en verder naar **oe** daalt de toon neemt de helderheid af; de lippen gaan naar voren, de mondopening vernauwt en verrondt zich, en de tong trekt zich iets terug.

Bij de vorming der **eu** houdt de mondstand het midden tus-

¹⁾ De gebruikte teekens geven den *klank* der klinkers aan; de letterteekens, die er voor gebruikelijk zijn, komen eerst in de *spellingleer* ter sprake.

schen dien van **o** en **e**, en bij de vorming der **u** tusschen dien van **oe** en **i**, d. w. z. de stand der lippen is als die van **o** of **oe**, en die der tong als die van **e** of **i**.

De heldere klinkers worden het zuiverst gehoord in open lettergrepen: *ja, zee, drie, ko, nu, koe, beu*. In gesloten lettergrepen worden zij gewoonlijk wat gerekt: *baan, been, kiel, hoog, vuur, boer, keur*, enz. Dit rekken is echter ook niet uitgesloten in open lettergrepen, b.v. wanneer woorden een bijzonderen klemtoon krijgen; b.v. *het is jaren geleden, een zee van klachten*, enz., of ook in verzen en redevoeringen, wanneer een spreker veel klank wil maken, enz.

OPMERKINGEN. 1. De voornaamste fouten bij het uitspreken der heldere klinkers zijn de volgende:

Bij het zeggen der **a** trekt de mond te veel naar den **o**-stand: *voader, jaar* ¹⁾, of naar den **e**-stand: *vaeder, jaer* ²⁾.

De **e** wordt soms tot tweeklank gemaakt (*gediphthongeed*): *stainen, bain*. Hetzelfde geschiedt ook door achtervoeging van eene **j**: *veej, meej*, voor *vee, mee*, of *heejl, veejl* voor *heel, veel*.

Ook **i** wordt soms als tweeklank gehoord: *ni-et, vi-er*, enz.

De **o** wordt gediphthongeed, als de mondopening niet rond genoeg is en minder of meer naar **a** trekt: *baum, kaul, grout*, enz. Ook hoort men vóór **r** soms **eu** voor **o**: *deur, veurzitter*, enz.

De **u** trekt soms te veel naar **i**, de **oe** te veel naar **o** en de **eu** te veel naar **e**.

2. Wanneer iemand *alle* **e**'s en **o**'s diphtongeeert, dan is dit als een onbeschaafd spraakgebrek te beschouwen. Er zijn echter streken ³⁾, waar verschil in uitspraak tusschen de **e** in *geel, beter* en de **e** in *been, deelen*, evenals tusschen de **o** in *zoon, zomer* en de **o** in *boom, droomen* wordt waargenomen. De eerste klinken *zachtlang* en de laatste *scherplang*, d. w. z. de eerste zijn enkelvoudig helder en de laatste trekken naar een tweeklank. Dit is een overblijfsel van het verschil in oorsprong der *e*'s en *o*'s, die deels oorspronkelijk ook enkelvoudige klinkers waren, deels uit tweeklanken zijn gemonophthongeed. Dit verschil in uitspraak is uit de algemeene taal verdwenen. De herinnering er aan blijft echter nog bewaard in het bestaande spellingstelsel.

1) Noord-Brabant, Gelderland, Amsterdam.

2) Scheveningen, Den Haag, Zaanstreek.

3) Voornamelijk in Vlaanderen, Brabant en Zeeland.

219. De doffe en onvolkomen klinkers: à, è, ì, de *scherpe ò* (in *lot*), de *zachte ò* (in *bok*) en de *û* zijn te beschouwen als wijzigingen van de heldere klinkers. Wanneer men achter elkander de klinkers uit *baak* — *bak*, *beek* — *bek*, *wiel* — *wil*, *loot* — *lot* — *lomp*, *huut* — *hut* uitspreekt, dan kan men waarnemen, dat bij het uitspreken der doffe klinkers de spraakbuis ietwat teruggetrokken wordt en het harde gehemelte den luchtstroom een weinig neerwaarts drukt. In het algemeen worden deze klinkers ook kort afgebroken. Alleen de è wordt nu en dan eenigszins gerekt, b. v. vóór de r: *stèr*, *vèr*, *vèrzen*, enz., en soms ook in woorden als *bed*, *hem*, *ken*, *wel*, e. d.

OPMERKINGEN. 1. De doffe klinkers worden dikwijls onzuiver uitgesproken. De à nadert de è, de è de ì, en soms ook omgekeerd de ì de è.

2. In het onderscheiden der zachte en scherpe ò's heerscht, ook in beschaafde kringen, eenige ongelijkheid. Een regel daarvoor is echter niet te geven. In het *Wdb.* komen een paar lijsten van woorden met zachte en scherpe ò's voor, die men kan raadplegen, al zijn ze niet beslissend. ¹⁾ Het ontbreken van een vast criterium maakt eene afdoende onderscheiding onmogelijk.

3. De gerekte è wordt ook gehoord in de woorden: *wereld*, *kerel*, *perel*, ofschoon men deze, onder den invloed der spelling met ø, ook met eene heldere ø is gaan uitspreken. Men heeft de keus tusschen deze beide uitspraken, maar het zou jammer zijn de eerste te laten vervallen. In verzen b. v. klinkt ze mooier dan de tweede.

220. De toonlooze of onduidelijke klinker is een klank, die voortgebracht wordt, als de stembanden zwak in trilling zijn, doch elke wijziging in den stand der spreekbuis achterwege blijft. De belangrijkste gevallen, waarin hij voorkomt, zijn :

¹⁾ Menigeen zal bij het nagaan dezer lijsten moeten erkennen, dat zijne uitspraak daarmede niet altijd overeenkomt, zonder daarom te willen toegeven, dat zijne uitspraak onbeschaafd is. Zoo doet schrijver dezes in strijd met die lijsten de *scherpe ò* hooren in: *knobbel*, *koffer*, *schoffeeren*, *schoft* (schouder), *pols*, *slop* en *borstel*. En ofschoon hij met het *Wdb.* de *zachte ò* doet hooren in *geborgen*, *bedorven*, *geworpen*, *geworven* en *gezworven*, is hij in strijd daarmede aan eene *scherpe ò* gewend in *gekorven* (dieren) en in *gestorven*. Behoudens dergelijke kleine afwijkingen, kunnen die lijsten intusschen in de meeste gevallen uitkomst verschaffen.

1°. in toonlooze open lettergrepen: *we, ge, ze, aarde, tobbe, egge, goede*, enz.

2°. in tal van **-e** en **en**-uitgangen, hetzij ze als buigings-, afleidings- of verbindingsmiddel dienen: *des menschen, goede, boomen, leeren, heden, boven, gaarne, namelijk, paardekop*, enz.

3°. in de achtervoegsels **-de, -te, -erd, -er, -el, -sel, -em** en **-sem**, en de voorvoegsels **be-, ge-** en **ver-**, benevens in verborgen samenstellingen als *jonker, juffer, dorpel, kerspel, Zutfen* (Zuidveen), *Willemsen* (*sen* = zoon), enz.

4°. in de achtervoegsels **-ig, -ing** (met de verscherping **-ink**), **-ik**, en in losse woorden als: *dreumes, diemit, kievit, loeris*, e. d.

5°. in den uitgang **-um** van sommige plaatsnamen: *Rottum, Rossum*, enz.

6°. in de achtervoegsels **-lijk** en **-lijks**.

Voorts worden de klinkers in *een* (lidw.), *mijn, zijn, daar* en de *ij* in *dikwijls* in gemeenzaam spraakgebruik gewoonlijk toonloos of onduidelijk uitgesproken als 'n, m'n, z'n, d'r of 'r, dikw'ls.

OPMERKINGEN. In verzen en in ander ongemeen taalgebruik ook altijd 'n, m'n, z'n te doen hooren, is overdreven en leelijk. De mooiere **e-** of **ij-**klank, vooral de laatste, is dan veelal te verkiezen.

De **ij** in *dergelijke* toonloos te maken, is eene slordigheid, waaraan niet toegegeven moet worden. Sommigen drijven het zoo ver van ook de *ij* van *liefderijk* en zelfs in *koninkrijk* toonloos te doen hooren.

Leelijk is ook het onduidelijk uitspreken van luidende klinkers in de eerste lettergreep van woorden als: *papier* (pepier), *matroos, paraplu, metaal, minister, visite, tooneel, politie, muziek, bureau*, enz., of in de laatste lettergreep van *Jesus, Franciscus, Mozes, Haarlem*, e. d. *Plezier* naast *pleizier* heeft het burgerrecht verkregen.

Tweeklanken.

221. De tweeklanken vormen twee stellen:

1°. **ij, ei, aai, ooi, oei** en **ui**;

2°. **ou, au, eeu** en **ieu**.

Bij het eerste stel trekt de mondbuis in één tempo uit den stand van *è* (voor *ij* en *ei*, die volkomen in klank gelijk zijn), van **a**, van **o**, van **oe** en verder (voor *ui*) van een klank, die hier tijdelijk door **ø** wordt voorgesteld, naar den **i**-stand. (Deze

œ-klank is een enkele klinker, gelijk aan *eu* in fr. *leur*, die in het Ned. niet op zich zelf voorkomt. ¹⁾

Bij het tweede stel trekt de mondbuis ook in één tempo uit den stand van de doffe *ò* of *â*, en de heldere *e* of *i* naar dien van *œ*.

OPMERKINGEN. 1. Daar op het eerste bestanddeel der tweeklanken de klemtoon valt, is de naklank van *i* of *œ* heel kort.

2. De *ou* komt geheel open voor in *nou*, *jou*, *kou*, *zou*. In alle andere woorden, waarin tweeklanken uit het tweede stel voorkomen, wordt de slot-*œ* door eene *w* versterkt, die bij verlenging van het woord *beginletter* der volgende lettergreep wordt.

3. De voornaamste fouten bij het uitspreken van tweeklanken zijn de volgende:

De tweeklanken worden vaak tot een enkelen klank gemaakt (*gemonophongeed*), d. w. z. de *i*- of *œ*-klank blijft weg en alleen het eerste bestanddeel wordt gerekt gehoord: *ei* of *ij* wordt eene gerekte *è* ²⁾ (*vêf*, *mêd* voor *vîjf*, *meîd*), *ui* wordt eene gerekte *œ* (*hæs*, *thæs* voor *huis*, *thuis*); *ou* wordt eene gerekte *ò* (*kôd*, *hôt*, ²⁾ voor *koud*, *hout*).

Veelal wordt het verschil tusschen *ou* en *au* verwaarloosd, wat een verlies is; *dauw*, *blauw*, *pauw* moeten liefst niet klinken als *douw*, *blouw*, *pouw*.

De wijzigingen van *a* en *o*, in § 218 *Opm.* 1 vermeld, hebben ook ten gevolge, dat *aai* als *aoi* of *aei* klinkt, *kraoi* of *kraei*, en *ooi* als *oui*, b. v. *rouie* of *rooie*, enz.

De *eeu* klinkt somtijds als *eu* (*sneuw*, *leuw*), of bijna als *ieuw* (*snieuw*), en de *ieü* als *uw* (*nuw* voor *nieuw*).

Leelijk is ook het weglaten van den *œ*-klank bij verlenging: *vrouwen*, *gràwe*. *leeven* voor *vrouwen*, *grauwe*, *leeuwen*.

MEDEKLINKERS.

222. De vorming der medeklinkers is iets gemakkelijker na te gaan dan die der klinkers; de verschillende afsluitingen der spraakbuis door lippen, tanden, tong en gehemelte zijn lichter waar te nemen en te beschrijven dan de veranderingen in den vorm der buis.

¹⁾ De mondstand van deze *œ* houdt het midden tusschen *ò* en *è*.

²⁾ De rekking wordt hier aangegeven door het circumflex (^).

Er zijn onder de medeklinkers vier soorten van geluiden: *ontploffingen*, *schuringen*, *ratelaars* en *bromgeluiden* (*newsletters*).

Bij *ontploffingen* ontsnapt de lucht door eene plotseling verbroken afsluiting bij de lippen voor **b** en **p**, tusschen tongspits en boventanden voor **d** en **t**, en tusschen tongrug en gehemelte voor **g**¹⁾ en **k**.

Bij *schuringen* ontwijkt de lucht door eene meer of minder nauwe spleet tusschen de lippen voor **w**, **v** en **f**, tusschen tongspits en boventanden voor **z** en **s**, en tusschen tongrug en gehemelte voor **j**, **g** en **ch**.

De *ratelaar* **r** ontstaat door trilling van de tongspits, en de **l** door een klap met de tongranden.

Bij *bromgeluiden* of *newsletters* wordt, terwijl aanvankelijk de mondbuis van voren gesloten is, een brommend geluid in de keel- en neusholte voortgebracht, dat door eene kleine ontploffing bij de lippen de **m**, tusschen tongspits en boventanden de **n**, of tusschen tongrug en gehemelte de **ng** of **nk** voortbrengt.

Een overzicht van deze spraakklanken geeft de volgende groepeerings:

Ontploffingen. Schuringen. Ratelaars. Bromgeluiden.

Lippen:	b, p	w, v, f	m
Tong-tanden:	d, t	z, s	l, r
Tong-gehemelte:	g, k	j, g, ch	ng (nk)

Eene laatste onderscheiding, welke slechts een deel der medeklinkers geldt, nl. de *ontploffingen* en de *schuringen*, is die in zachte: **b, d, g, v, z, g** en **ng**, en scherpe medeklinkers: **p, t, k, f, s, ch** en **nk**. De scherpe kan men fluisteren, de zachte niet.

De medeklinker **h** staat geheel op zich zelf; hij wordt voortgebracht door een krachtig uitstooten van den luchtstroom door de open, maar toch een weinig samengeknepen luchtbus.

OPMERKINGEN. 1. Verschillende medeklinkers kunnen op meer dan eene manier worden voortgebracht. Zoo is o. a. de **d** te vormen, door de tongspits tegen de ondertanden te laten ploffen, of tegen

¹⁾ Met dit teeken wordt hier de zachte gehemelte-ontploffing voorgesteld, die in hd. *gut*, in fr. *goutte* gehoord wordt, en, gelijk blijkt zal, ook in het Ned. niet geheel ontbreekt.

het harde gehemelte, of zelfs tegen de kiezen, maar de normalvorming is de boven beschrevene. Hierbij moet echter opgemerkt worden, dat alleen de hoofdzaken aangegeven zijn. Op de bijzaken lette men bij eigen onderzoek ¹⁾.

2. De **j** en **w** worden om hunne nadering tot *i* en *oe* ook wel *halfklinkers* genoemd; eigenlijk zijn de bromgeluiden en de **z**, bij welker vorming de stembanden ook medetrillen, evenzeer halfklinkers.

De medeklinkers **l**, **m**, **n**, **r** zijn bekend onder den naam van „vloeiende” medeklinkers; een term, waarmede eveneens bedoeld wordt, dat de stembanden meetrillen.

3. De voornaamste fouten bij het uitspreken van medeklinkers zijn de volgende:

De **f** en **v**, de **s** en **z** worden (meest door Friezen en Amsterdammers) niet behoorlijk onderscheiden.

De **s** wordt soms *gelispeld*, d. w. z. in plaats dat de tong precies in de as van den mond ligt met de spits tegen de grens van ondertandvleesch en ondertanden aan, ligt de spits tegen den rand der onder- of boventanden. Soms ook wat naar rechts of naar links, vooral wanneer er een gat in het gebit is.

Bij de vorming der **r** laten velen de *huig* in plaats van de tongspits trillen (het zogenaamde *brouwen*); deze *keel-r* is heel leelijk en noodlottig voor de keel. Anderen kunnen in het geheel de **r** niet uitspreken en vervangen haar, door eene aanraking van tongrug en gehemelte.

De **l** wordt door sommigen te *dik* uitgesproken; de tongranden worden dan te hoog opgelicht. De tongspits moet tegen de boventanden liggen, met de tongranden een weinig naar boven gekruld. Laat de tongspits de boventanden los, dan klappen de tongranden weer neer en wordt eene dunne, zuivere **l** gehoord.

De **g**, **ch** en **k** worden gewoonlijk te veel naar de keel toe gemaakt. Ze heeten ook wel keelletters, maar men doet wel, met ze zooveel mogelijk tot tong-gehemelteletters te maken.

223. De gemaakte opmerkingen gelden vooral de op zich zelf staande klinkers en medeklinkers. Wanneer deze in woordklanken zich in eindeloos afwisselende groepen vereenigen, zijn tal van

¹⁾ B.v. bij de vorming van **v** en **f** werken ook de tanden een weinig mee; de onderlip en de bovensnijtanden vormen de vernauwing en de luchtstroom schuurt daardoor heen, om vervolgens langs den rand der ietwat vooruitgestoken bovenlip te strijken.

wijzigingen waar te nemen, die het gevolg van den onderlingen invloed zijn. Een zeer belangrijk verschijnsel daaronder zijn de wisselingen tusschen

de zachte medeklinkers: **b, d, v, z, g** en **g**, en
 „ scherpe „ **p, t, f, s, k** en **ch**.

In deze wisselingen zijn over het algemeen de volgende regels op te merken.

1°. Aan het slot eener lettergreep worden als regel scherpe medeklinkers gehoord. Vandaar dat in het schrift **v** en **z** nooit als sluit-medeklinkers voorkomen en dat de **b, d** en **g**, waar deze wel in dat geval verkeerden, als *p, t* en *ch* klinken: *eb* (klinkt = *ep*), *lob* (= *lop*), *zaad* (= *zaat*), *hoed* (= *hoet*), *zaag* (= *zaach*), *wieg* (= *wiech*), enz.

OPMERKING. Bij sommigen, vooral bij Friezen, treft men de neiging aan om zachte slotmedeklinkers zacht te laten en dus uit te spreken: *wëb, bed, dood, weg*, enz.

2°. Wanneer een volgende lettergreep met de zachte ontploffing **b** of **d** begint, *blijft* de onmiddellijk voorafgaande zachte slotmedeklinker zacht: *Obdam, doodbed, dooddoener, raagbol, dagdief*, enz., of de onmiddellijk voorafgaande scherpe slotmedeklinker wordt zacht: *pabbeschuit, ondbëren, schaarbank, huizbaas, azbelt, bagboord* ¹⁾, *lagbui, danjbaar*, enz., of: *strobdas, toddat, loovdak, huizdeur, wazdag, zajdoek, lagduif, danjdag*, enz. Deze regel gaat ook door, wanneer de **b** of **d** beginletter van een onmiddellijk volgend woord is: *Ob bevel. Een kord besluit. Hij heeft zijne strav beet. Oost west, thuis best. Iz de waz bezorgd? Hij is oog bang. Hij is tog bedrogen*, enz. of: *Ob dat oogeblik. Uid de stad. Een liev dochtertje. Iz dat waar? Iz de waz droog? Zet die bang daar. Ik juig dat toe*, enz.

3°. Eene **w** als beginmedeklinker laat de onmiddellijk voorafgaande scherpe ontploffingen onaangetast: *trapwiel, metworst, melkwit*; maar laat of maakt de voorafgaande schuringen zacht: *stovolk, huizwerk, azwolk, wegwaaien, lagwekkend, zwart ov wit*,

¹⁾ Dit is het eenige geval, waarin de zachte gehemelteontploffing *g* in het Ned. voor den dag komt.

het is tog waar, hij iz weer uit, enz. Dezelfde regel geldt ook vóór beginklinkers; de ontploffingen handhaven zich: *doopakte, kataal, bakoven, enz.*, maar de schuringen *blijven worden zacht: hovadel, halvacht, zelvopoffering, halzader, leez-inrichting, vlagofficier, wegijlen. Ik blijf uw dienaar. Hij iz een bedrieger. Ik leev in twijfel. Ik wenz u veel zegen. Ik juig u toe. Ik lig in bed, enz.*

OPMERKING. Ook de medeklinkers **m** en **n**, **l** en **r** laten of maken de voorafgaande schuringen zacht: *hovmeester, hovnar, hovlaan, hovraad, kaazmarkt, viznet, leezles, huizraad, wegmaken, wegnemen, dagloon, hoogrood, enz.*

Er zijn nog wel meer dergelijke gevallen, maar de hier vermelde zijn de voornaamste.

4°. Een scherpe medeklinker aan het slot van eene lettergreep maakt de zachte schuring (**v**, **z** of **g**), die er op volgt, ook scherp: *stopferf, opset, opcheld, overzetfeer, platsak, ontchelden, affoer, Delfsijl, afchod, struisfogel, geenssins, reischeld, lokfink, bakseil, melkchlas, lachfogel, lachsiek, en zoo ook na d of g, die voor t of ch staan: goutfink, geltsak, goutcheel, droochfoets, plaachsiek, dachcheld, enz.*

Het verschijnsel geldt evenzeer voor de zachte beginschuringen van een onmiddellijk volgend woord: *Hij komt op Vrijdag. Op Saterdag. Hij ziet op cheen geld. Het fee is in de wei. Het sij zoo. Het chaat niet. Dat is half ferknoeid. Een stuk of ses. Een of cheen. Het is foorbij. Hij is soo moe. Hij is chereed. Hij loopt ook feel. Ruk soo niet. Mij ook choed. Juich fan vreugd. Och soo! Het gaat toch choed, enz.*

OPMERKINGEN. 1. Wanneer men tusschen twee woorden, al is het maar eene heel kleine pauze maakt, dan verdwijnen de verschijnselen, in 2°, 3° en 4° vermeld: *Let op, dat loopt mis. Toch... gaat het niet. Tweedracht... verstroot. Ook ik... zag geen uitweg.*

2. Over de uitspraak van **v** en **z** in telwoorden, zie § 202 *Opm.*

224. Tot slot volgen nog eenige verspreide opmerkingen:

1°. Vooral in de Hollandsche provinciën worden vele slot-n's

weggelaten ¹⁾); niet alleen hoort men *honde, paarde*, maar ook *goude, zilvere, zeve, nege, etc, drinke, hede, morgje, bove, benede* ²⁾). In het spreken mag daartegen niet veel te doen zijn, bij het hardop lezen vermijde men deze vermenigvuldiging van den toonloozen klinker, die in de voordracht bijzonder leelijk klinkt; vgl. b. v.:

Hoor eens, tuinbaas! 'k wil 't wel wete.
 'k Hou mijn erwtjes liefst voor mij:
 Stroope staat ook niemand vrij:
 Maar... de voogle moete ete,
 Eve goed als ik en gij... enz.

Intusschen moet de slot-*n* ook niet te sterk geknepen worden; een licht bromgeluid achter een klinker, waarbij de tongspits even de boventanden raakt, is voldoende.

2°. Eene tegengestelde slordigheid is het invoegen van *n*'s, waar ze niet hooren: *Dat noemde-n-ik liegen. In liefde-n-en vrede. Toen hoorde-n-ik...* enz.

3°. Woorden als *zingen, verlangen, denken, dunken*, spreke men niet uit als *zin-gen, verlan-gen, den-ken, dun-ken*, maar met het zachte of scherpe gehemelte-bromgeluid: *ng* of *nk*.

4°. De *sj* is óók een enkele medeklinker, die, waar hij in eenige gevallen in het Nederlandsch voorkomt, met een dubbel teeken geschreven wordt. Het is de gehemelte-sisletter, die in het Fransch door *ch* wordt afgebeeld, en hij komt voor in woorden als *sjerp, sjorren, sjouwen*, enz. en verder in: *huissje, kaasje, roosje*, enz. Wanneer echter de *s* sluitletter en de *j* beginletter is, worden beide afzonderlijk uitgesproken en de eerste wordt zacht gemaakt: *Wat kiez-je? Waarom blooz-je?*

5°. De medeklinkergroepen, die aan het begin van een woord kunnen voorkomen, zijn *bl, br, dr, dw, fl, fn, fr, gl, gr, kl,*

1) Sommigen laten de *n* totaal weg en doen in al zijne volheid den toonloozen klinker hooren; anderen — en dit klinkt minder leelijk — laten alleen de aanraking van de tong tegen de boventanden weg, maar maken wel het bromgeluid in de keel-neusholte.

2) In de straatkreten wordt de toonlooze klinker meestal een gerekte *è*, en soms wel *o*: *Stoelè... te mattè...! Drie centee...!*

kn, kr, kw, pl, pr, ps, sl, sm, sn, sp, st, spl, spr, str, sch, schr, tj, tr, tsj, tw, vl, vr, wr ¹⁾ en zw.

Aan het slot eener lettergreep kunnen tal van combinaties voorkomen: twee, drie en in een paar gevallen zelfs vier medeklinkers (*rfst* en *rnst*).

6°. Wanneer een dubbele medeklinker in het schrift voorkomt, wordt er slechts één, en wel als beginletter der volgende lettergreep gehoord, b. v.: *adder* (= à-der), *laffe* (= là-fe), *rogge* (= rò-ge), *rekken* (= rè-ken), enz. Eigenlijk is het zoo gelegen, dat die ééne medeklinker dan als sluit- en beginmedeklinker tegelijk gehoord wordt: *à'p'el*; de weglatingsteekens geven hier den aanzet van de **p** als slotmedeklinker en den afzet als beginmedeklinker aan.

7°. Tusschen opvolgende medeklinkers moet in den regel geen overgangsklank gehoord worden, dus niet: *mellek*, *zellef*, *kallern*, *arrem*, *zillever*, *allebum*, enz. Wel vóór enkele uitgangen, wanneer men ook gewoon is dien klank af te beelden: *zinnelijk*, *lieveling*, *lafenis*, e. d.

8°. Wanneer de medeklinker **n** aan **m** of **b** voorafgaat, nadert hij sterk de **m**; alzoo spreekt men nagenoeg uit: *aanmaken*, *aanbrengen*, *immaken*, *imbreken*, ofschoon men schrijft: *aanmaken*, *aanbrengen*, enz.

Eene soortgelijke assimilatie is het onderdrukken der **t** achter eene **s** en vóór den uitgang *-je*: *besje*, *kasje*, *kisje*, *nesje*, *vesje*, e. d., ofschoon men schrijft: *bestje*, *kastje*, *kistje*, enz.

AFBEELDING DER SPRAAKKLANKEN.

(*Spellingleer.*)

225. De spraakklanken, die de analyse van het gesproken woord oplevert, kunnen door letterteekens worden aangeduid.

Tot een recht inzicht van het daarbij gebruikelijke systeem,

¹⁾ Deze verbinding wordt dikwijls vergrofd tot *vr* in *wraak*, *wreed*, enz.

is het wenschelijk, de volgende algemeene opmerkingen in het oog te houden.

1°. Het is in het belang van lezers en schrijvers, dat in de afbeelding der woorden zooveel mogelijk eenheid en bestendigheid heersche. Daardoor wordt het mogelijk, dat het schriftbeeld snel en zeker den bedoelden woordklank in herinnering brengt.

2°. Bij het lezen en spellen vervult het oog eene belangrijke rol. Terwijl het spreken der menschen voornamelijk bestuurd wordt door gehoorschherinneringen, berust het spellen in hoofdzaak op gezichtsherinneringen. ¹⁾

3°. Afwijkingen van de gebruikelijke spelling hinderen bij het lezen en leiden noodeloos de aandacht af. Multatuli o. a. heeft indertijd zijne vrees uitgesproken, dat hij wellicht het oog der lezers heeft afgestooten door de vreemdheid zijner spelling.

4°. Ook voor het leeren spellen is eenheid gewenscht. Hoe meer de woordbeelden in denzelfden vorm terugkeeren, hoe gemakkelijker het wordt, ze na te maken. Goed spellen leert men dan ook allereerst door veel goed geschreven taal onder de oogen te krijgen, en verder door bij het schrijven zich goed de schriftbeelden te herinneren. Eerst als op die wijze zekere vaardigheid verkregen is, kan het opmerken van sommige regels in het spelgebruik eene grootere mate van vastheid geven.

5°. Om eenheid van spelling te krijgen en te bewaren, is het noodig, dat de schrijvenden, vooral de schrijvers van beroep, zich aan eene zekere afspraak houden, d.w.z. in hun spellen een zelfde systeem volgen.

6°. Wanneer men zou verlangen, dat elk woordbeeld nauwkeurig den woordklank weergaf (*phonetische* spelling), dan zou er aan eenheid geen denken zijn. Uit de §§ 222—224 is voldoende gebleken, hoeveel tijdelijke afwijkingen en afwisselingen er in de woordklanken voorkomen. Daarom zou spellen alleen op het gehoor eene zeer groote ongelijkmatigheid geven. Men zou bovendien nieuwe letterteekens moeten bedenken en in het algemeen zou het veel te zware eischen aan het gehoor der schrijvenden stellen.

¹⁾ In het eene geval komen er nog de bewegingsherinneringen der spreekorganen, in het andere die der hand bij.

7°. Het heeft ook geen bezwaar, dat een woordbeeld niet altijd volkomen precies den woordklank weergeeft. Wie leest, leidt den woordklank niet letter voor letter uit het woordbeeld af, maar het complete beeld wekt ineens den complete klank. Zelfs is het meestal voldoende, dat men het begin of een ander deel van het woord ziet, om het te herkennen.

8°. De behoefte aan eenheid door afspraak is toegenomen, naarmate de heerschappij der geschreven taal zich heeft uitgebreid. In de Middeleeuwen was er geen afspraak en daardoor groot verschil in spelling. In de 17^e eeuw begon de behoefte zich te doen gelden. Hooft, Vondel en enkele anderen kwamen o. a. herhaaldelijk bijeen, om naast andere taalquaesties ook spellingsvragen te bespreken. De vertalers van den Statenbijbel stelden vooruit „na eenstemmige beslissingen” zekere spelregels vast. In de 18^e eeuw was bij een streven naar eenheid nog veel ongelijkheid. Gedurende de eerste helft der 19^e eeuw werd de door Siegenbeek voorgestelde spellingregeling vrij algemeen gevolgd.

Zeer vele dichters en schrijvers behielden echter op een kleiner of grooter aantal punten hunne eigen spelling. Deze spelling-anarchie week na 1865, langzamerhand en zonder dwang, voor de spellingregeling van DE VRIES en TE WINKEL. Sinds eenige jaren worden er pogingen gedaan, — waarvan de *Vereeniging tot vereenvoudiging van onze schrijftaal* (zie I, § 165, Opm. 2) het middelpunt is — om zekere wijzigingen in het gebruikelijke systeem ingang te doen vinden. Anderen verzetten zich daartegen, hetzij omdat ze de voorgestelde wijzigingen geheel of gedeeltelijk afkeuren of overbodig vinden, hetzij omdat ze de behoefte aan wijzigingen niet erkennen en er een gevaar voor de eenheid in zien, hetzij omdat ze belangrijke wijzigingen onmogelijk achten, en dergelijke motieven meer. In het algemeen wordt tegenwoordig meer dan vroeger ingezien, dat er niet eene „ware en eenig juiste”, maar eene „gebruikelijke” spelling bestaat.

9°. Bij de beoordeeling van eene spellingregeling moet men bedenken, dat elke hervorming op dit gebied zich niet te veel van het bestaande spelgebruik moet verwijderen, om kans van slagen te hebben. De bestaande voorraad literatuur en de macht der gewoonte veroorzaken in dit opzicht eene groote mate van gebondenheid. Zoo zou het een groot voordeel zijn, als er voor

elken letterklank maar één letterteeken bestond, en omgekeerd één letterteeken nooit voor meer dan één letterklank gebruikt werd. Evenzoo als voor elk stel scherpe en zachte medeklinkers één teeken diende, met een gemakkelijk te schrijven bijteeken (b. v. een accent of stip), om ze van elkander te onderscheiden, b. v. *g* (zacht) en *ġ* (scherp), *s* (zacht) en *š* (scherp), enz. Maar al dergelijke ideeën zijn onuitvoerbaar, omdat men gebonden is aan het bestaande alfabet en zijne combinaties, waaraan het oog der menschen nu eenmaal gewoon is.

In de volgende §§ wordt een zoo beknopt mogelijk overzicht gegeven van de beginselen en beslissingen, die aan de gebruikelijke spelling ten grondslag liggen, daaronder begrepen de regels voor het plaatsen der zin- en scheiteekens.

ALGEMEENE BEGINSELEN.

226. De gebruikelijke spelling wordt in het algemeen beheerscht door de volgende invloeden:

1°. door de uitspraak: het woordbeeld moet zooveel mogelijk de algemeene uitspraak van den woordklank aangeven.

2°. door het streven naar gelijkvormigheid: om vastheid in de woordbeelden te verkrijgen, wordt een zelfde woord of woorddeel zooveel doenlijk steeds met dezelfde letterteekens geschreven. Daarom schrijft men *hoed* (niet *hoet*) naast *hoeden*, *dag* en *des daags* (niet *dach* en *des daachs*) naast *dage*, *dagen*, *hij ligt* (niet *licht*) naast *liggen*, enz.

3°. door de afleiding: in eenige gevallen wordt spellingverschil gehandhaafd, dat voor de uitspraak niet gevorderd wordt en op den ouderen vorm der in dit geval verkeerende woorden berust. Op dit beginsel steunt o. a. de keus tusschen *e* en *ee*, *o* en *oo* in open lettergrepen, tusschen *ij* en *ei* in open zoowel als in gesloten lettergrepen, tusschen *s* en *sch* als tusschen- of sluitletter, enz.

OPMERKING. Ofschoon DE VRIES en TE WINKEL de uitspraak als eerste beginsel op den voorgrond plaatsen, is het tweede, de gelijkvormigheid, toch eigenlijk als het hoofdbeginsel van.

De regel der overeenkomst of der afvalogie: „wanneer uit de uitspraak van een woord niet duidelijk blijkt met welke letterreeks het gespeld moet worden, raadpleeg dan woorden, die op gelijke wijze gevormd zijn. Doozschrijft men de spijsschool naast dorpskerk; varkenshut naast varkenshof, voorlogsschip naast oorlogsvaartuig.

De regel der welluidendheid:
„Past de voorgaande regels niet toe, wi dien daardoor een spoor op een wijze geschreven wordt, waardoor een onwelluidende uitspraak wordt in de hand gewerkt. Volgens deren regel schrijft men in strijd met de afleiding: mijste, malsche (voor mijste, malsch. ste) too ook: die man heeft iets grootseh iets edels in zijne denkbeelden (voor iets grootseh); dat meisje heeft iets onwijs en sufferigs in hare manier van doen.

De regel der van het gebruik:
„Past de voorgaande regels niet toe, wanneer daardoor een woord geschreven zou moeten worden op een wijze, afwijkend van die, waarop het sinds langere tijd algemeen geschreven is. Op dien grond schrijven wij het achtervoegsel heden met el, optevoor die el mit el is ontstaan; daarom schrijven wij op 't eind van een lettergreep vorden ook steeds el en oo. Op dien grond schrijven wij huwelik (ij) optevoor die ij (mit at ontstaan is). Daarom schrijft men ook nog (ter on-
(dercheiding van roek)

hun spellingstelsel te beschouwen. Waar de scherpe en zachte medeklinkers zulk een afwisselenden wederkeerigen invloed op elkaar hebben (§ 223), waar assimilaties voorkomen (§ 224, 8°) of de spraak zich kleine vrijheden of slordigheden veroorlooft, daar waakt het streven naar gelijkvormigheid voor de bestendigheid der woordbeelden.

SPELLING DER KLINKERS.

227. De onvolkomen of doffe klinkers worden faltàjd door een enkel teeken aangegeven: **a, e, i, o, u**. Dat ze steeds in eene gesloten lettergreep voorkomen, maakt het gebruik van een of ander accent overbodig: *bak, pet, dik, dom, lot, nul*.

228. De volkomen of heldere klinkers worden in gesloten lettergrepen steeds door een dubbel teeken aangegeven: *jaar, beek, lief, dood, vuur, koek, reuk*. Eene uitzondering maakt de heldere **u** vóór **w**: *uw, ruw, schaduw*.

OPMERKING. Voorheen werden de teekens voor de heldere klinkers, evenals nu nog de **ie**, ook wel met eene *e* of *i* verdubbeld: **ae** of **ai** voor **aa** (*jaer, hair*); **ei** voor **ee** (*heir, meir*); **oe** of **oi** voor **oo** (*doet voor dood, oir voor oor* = erfgenaam); **uo** voor **uu**, b.v. nog in eigennamen: *Van der Schueren*, e. d.). D. V. en T. W. hebben een overblijfsel hiervan gehandhaafd in de spelling van *heir* en *oir*.

229. Behalve **oe** en **eu**, waarvoor altijd een dubbel teeken noodig is, worden de heldere klinkers in open lettergrepen als volgt afgebeeld:

a en **u** steeds door een enkel teeken: *jaren, uren*.

e en **o** nu eens door het enkele, dan weer door het dubbele teeken: *beter, beenen, boter, boomen*.

De **e-** en **o-** spelling met enkel en dubbel teeken berust op eene onderscheiding, die in de algemeene spreektaal niet meer bestaat, de onderscheiding nl. van zachtheldere en scherp-heldere **e-** en **o-** klanken. De laatste trekken naar de **ei** of **ou** en hun minnaangename klank is waarschijnlijk de oorzaak van hun ondergang in de beschaafde taal. Toch worden zij in sommige streken nog gehoord.

Het schrijven van enkele of dubbele **e's** en **o's** heeft dus niets

meer met de uitspraak te maken. Het is een voorbeeld, hoe de spelling bij de ontwikkeling der uitspraak soms achterblijft, een verschijnsel, dat in andere talen nog veel meer voorkomt dan in de onze. De onderscheiding is echter door D. V. en T. W. gehandhaafd, omdat zij terecht niet te veel van het bestaande spelgebruik wilden afwijken; het oog is er, wat de gewone woorden met e en o betreft, aan gewend, en nu het onderscheid in schrijfwijze eenmaal bestaat, zijn er ook kleine practische voordeelen aan verbonden.

OPMERKINGEN. 1. In het stelsel van Siegenbeek berustte de e- en o-spelling op het verschil in uitspraak, zooals dit in sommige deelen des lands waar te nemen was. Die uitspraak liep echter in verschillende streken zeer uiteen, zoodat er in een aantal gevallen kwalijk een regel uit af te leiden viel.

De Vries en Te Winkel hebben in plaats van de hier en daar nog overgebleven uitspraak, de eerste oorzaak van dit verschil tot richtsnoer genomen. De e's en o's, die oorspronkelijk ook enkele klinkers waren, beschouwden zij als *zachthelder* en die, welke uit vroegere tweeklanken (meest *ai* of *au*) ontstaan zijn, als *scherpheider*; voor de eerste namen zij het enkele, voor de laatste het dubbele letterteeken aan. Dit beginsel lieten zij echter alleen gelden voor de stammen; als secundair beginsel gaven zij in achtervoegsels aan het dubbele teeken de voorkeur, indien op de e of o de volle klemtoon valt: *-eeren, -eelen, -eezen, en -looze.*

De resultaten van hun onderzoek naar den oorsprong der e's en o's hebben zij neergelegd in eene *Woordenlijst.*

2. Het is niet te ontkennen, dat het schrijven der heldere e's en o's met enkel of dubbel teeken van de schrijvenden eenige moeite vergt. De *V. t. v. v. o. S.* stelt dan ook voor, ze in open lettergrepen steeds met één teeken te schrijven.

3. Intusschen zijn de klachten over de moeilijkheid der e- en o-spelling wel wat overdreven. In alle talen komen onderscheidingen voor, *die het oog onthouden moet, omdat er voor het oor geen verschil is.* Men denke aan het Fr.: *père, fête, veine, faite*, of: *peau, pot, repos, pauvre*, of aan Hd.: *wie, Igel, ihm, Vieh*, aan Moor naast *Mohr*, of *Saat* naast *Scham*, of aan de tallooze voorbeelden van gelijkheid van klank bij ongelijkheid van teeken in het Engelsch¹⁾. Daarmede

¹⁾ Vgl. b.v. de vele afbeeldingen van den klank *joe*: *duty* (djoet-i), *suit* (sjoet), *few* (fjoe), *beauty* (bjoet-i), *euphony* (joe-fó-ni), *hue* (joe), en *you* (joe).

vergeleken, is het Nederlandsche spellingstelsel zeer eenvoudig. Wie gewoon is te lezen en te schrijven, aarzelt alleen bij woorden, die niet zoo dikwijls voorkomen, b.v.: *deren, fleenen, scheede, temen, schromen, hoonen, hoozen, schooven* (znwd.), en dergelijke. Van gewone, veel voorkomende woorden, als: *beenen, leeren, peren, veeren, boter, boomen, hooren, loonen, noten, kronen, vroolijk*, enz. kan ieder, die zijne oogen gebruikt, de spelling licht onthouden. Wie dat niet leeren kan, zal heel veel andere dingen ook niet kunnen leeren. En ieder, wiens oogen een slecht geheugen hebben, kan zorgen, dat er onder zijn schrijfgereedschap eene Woordenlijst is.

4. Wat in het algemeen, buiten de onmiskenbare macht der traditie, het laten varen der tweeërlei *e*- en *o*-spelling schijnt tegen te houden, is het volgende:

a. Zij heeft eenige uiterlijke verschillen geschapen, die weliswaar niet dringend noodzakelijk zijn, maar die het oog, nu ze eenmaal bestaan, toch niet gaarne mist: *gene* en *geene*, *weken* en *weeken*, *wezen* en *weezen*, *kooper* en *koper*, *tonen* en *toonnen*, e.d.

b. Als in alle open lettergrepen *ee* en *oo* geschreven werd, zou dit een voordeel voor eenvoudige lezers zijn; de spelling zou dan echter niet eenvoudiger worden, vgl. *eevangeelie*, *peetrooleeum*, e.d. Het voorstel luidt dan ook, om alle *e*'s en *o*'s in open lettergrepen *enkel* te schrijven. Hier doet zich echter het ongerief voor, dat dan de kans op vergissingen bij het lezen weer iets grooter wordt, vgl. *kantelen* en *kantélen*, *négeren* en *negéren*, *bédelen* en *bedélen*, *véren*, *ontéren*, *belédigen*, enz. Het is waar, dat het verband, waarin een woord voorkomt, zulke vergissingen wel weer terechtbrengt, maar ook vergissingen, die hersteld worden, werken storend. Ook wordt in dit stelsel toch weer eene uitzondering dringend noodzakelijk voor woorden als: *mee*, *wee*, *zee*, *dominee*, e.d., en de daarmede gevormde samenstellingen: *meegaan*, *weedom*, *zeeman*, enz., waardoor men tot ongerijmde spellingen als *meedelingen* e. d. komt.

De tijd zal intusschen moeten leeren, in hoeverre de voorgespiegelde voordeelen der enkele *e*- en *o*-spelling het al of niet zullen winnen van de oorzaken en redenen, die er zich tegen verzetten.

230. De onderscheiding der gevallen, waarin men het enkele of het dubbele *e*- of *o*-teeken gebruikt, wordt hoofdzakelijk door de macht der gewoonte d. i. door het oog aangeleerd. Er zijn echter enkele praktische regels, die bij het maken der onderscheiding tot steun kunnen dienen:

I. Men schrijft de *e*:

1°. in de open lettergrepen van sterke ww. (vgl. kl. II, III en IV):

breken, geven, gebeden, gelegen, gezeten, gekeven. Uitzondering: *heeten*.

2°. in afleidingen, die met sterke ww. verwant zijn: *beweging, hevel* (n. *heffen*), *leger* (n. *liggen*), *trede* (n. *treden*), enz. De regel gaat echter niet door voor alle afleidingen van ww. der 4e kl., waarvan sommige ook met het dubbele teeken geschreven worden¹), b.v. *bleeke* (v. *blijken*), *deegen* (v. *dijgen*), *weeke* (v. *wijken*), e. d.

3°. in woorden, waarin de *e* met *a*, of met *â, è, i* of *eu* afwisselt: *beter* (baten), *degen* (dagge), *edel* (adel), *steden* (stad), *deken* (dek), *even* (effen), *gene* (ginds), *smeden* (smid), *streven* (stribbelen), *spelen* (speulen), *peluw* (peuluw), enz.

Verder onthoude men o. a. de spelling van: *delen* (planken), *deren*, *kelen* (lichaamsdeel), *kneden*, *leken* (vloeien), *teren* en *verteren*, *veren* (overvaarten), *verwoeren* (verdedigen).

II. Men schrijft de dubbele *ee*:

1°. in open eenlettergrepige woorden: *gedwee, kwee, mee, ree, slee, snee, vee, vree, wee, zee*; ook in *deemoed*. Uitz.: *he!* (tusschenw.).

2°. in samengetrokken lettergrepen: *ceelen* (uit *cedel*), *eega, kweelen, leeren* (uit *lederen*), *leege, leelijk, leeman* (pop), *veeren* (v. vogels of v. metaal), *onwoeren*, e. d.

3°. in woorden, waarvan de *e* in verwante vormen afwisselt met *ei*: *breede* (verbreiden), *heelen* (heil), *kleene* (klein), *gereede* en *reeder* (bereiden), *steen* (IJselstein); e.d. Uitz.: *-heden*, meerv. van den uitgang *-heid*. Ook de overeenkomstige *ai* of *ei* in het Hd. is een kenteeken: *bleeke* (bleich), *deelen* (teil), *eeden* (eid), *kleeden* (kleiden), *scheede* (scheide), *zeepen* (seife), enz.

4°. in de uitgangen *-eelen, -eeren*, en *-eesche*: *kanteelen, hanteeren, Chineezen, Chineesche*, enz.

Verder onthoude men o.a. de spelling van: *begeeren*²), *beeren* (varkens, muurstutten), *deegen* (meerv. v. deeg), *fleemen, geeren* (een hoek maken), *leperd, reepen, teeder, veege* (stervende), *verwoeren* (ruw worden).

III. Men schrijft de enkele *o*:

1°. in de open lettergrepen van sterke ww. (vgl. kl. II en V): *gebroken, gestolen*, wij *boden*, zij *logen, gebogen, gegoten*, enz. Uitz.: *loopen* en *stooten*.

2°. in afleidingen, die met dergelijke st. ww. verwant zijn: *bode*

¹) De oorzaak daarvan is, dat de *ee* van den onv. verl. tijd, enkv. (*beet, bleek, schreef*, enz.) uit eene vroegere *ai* ontstaan is.

²) *Begeeren* met *ee* is eigenlijk onjuist: de *e* wisselt af met *a* in *garen* (gaarne).

(v. *bieden*), *holen*, *sproken*, *sloten* (v. *sluiten*), *onverdroten*, e. d. De regel gaat echter niet voor alle afleidingen van ww. der 5e kl.¹) door; b. v. niet voor *loochenen*, *schooten* (touw, hoek gevormd door de beenen, en deel van een jas; v. *schieten*), *slooten* (vaarten, v. *sluiten*), *zoogen* (naast *zuigen*), *klooven* (n. *klieven*), enz.

3°. in ontleende woorden, mits de o niet uit *au* is ontstaan: *abrikozen*, *alkoven*, *frambozen*, *ivoren*, *kastoren*, *krotten*, *kronen*, *stropen*, *troniën*, *violen*, *oliën*, *olijven*, *rozen*, *tonen* (klanken), *tronen*, enz.
 † ‡ Verder onthoude men o.a. de spelling van *drogen*, *hozen* (omhulsels), *roven* (v. wonden), *sloven* (zwoegen; ook: sukkels) en *schromen*.

IV. Men schrijft de dubbele oo:

1°. in open eenlettergrepige woorden: *-goo*, *loo*, *stroom*, *vloot*, *vroom* (*lijk*), *zoo*.

2°. in samengetrokken lettergrepen: *bloot* (uit *bloede*), *boom* (uit *bodem*), *door* (uit *dojer*), *oolijk* (uit *oodelijk*).

3°. in woorden, waarvan de o in verwante vreemde woorden *au* heeft: *boomen* (hd. *baum*), *doove* (hd. *taub*), *doopen* (hd. *taufen*), *gelooven* (hd. *glauben*), *pooze* (vgl. *pauze*), *poover* (fr. *pauvre*), enz.

4°. in den uitgang *looze*: *roekeloze*, enz.

Verder onthoude men o.a. de spelling van: *genooten* (gelijken), *hoonen*, *kleinooden*, *koonen*, *koozen*, *koolen* (groente), *pooten* (beenen), *slooven* (voorschoten), *sloopen* (overtrekken), *schooven* (bundels graan).

Er zijn nog wel enkele andere kenteekenen, aan vreemde talen ontleend, maar deze zijn voor de praktijk van minder belang. Het eenvoudigst en het zekerst is het steeds, in gevallen van twijfel eene woordenlijst te raadplegen.

OPMERKING. Het spreekt vanzelf, dat in de gevallen van twijfel eene e of o te veel of te weinig nog geen groote taalzonde is.

231. Ook de heldere i wordt in open lettergrepen met het dubbele (ie) en met het enkele teeken (i) geschreven.

I. Men schrijft ie:

1°. in alle open slotlettergrepen, waarin deze klank gehoord wordt: *drie*, *evangelie*, *koffie*, *poëzie*, *symphonie*, *subsidie*, enz. Uitz.: de namen der maanden: *Januari*, *Juni*, enz.

2°. in alle andere open lettergrepen van echt Nederlandsche woorden: *bieren*, *dieren*, *vliegen*, enz.

¹) De oo van den onv. verl. tijd enkv. (*boog*, *loog*, enz.) is uit eene vroegere *au* ontstaan.

3°. in het meervoud van woorden met **ie** in de slotlettergreep, als deze den klemtoon blijft houden: *knieën, genieën, melodieën*, enz.

4°. in de uitgangen **-ief**, **-iek** en **-iet**, als deze den klemtoon houden: *fabrieken, motieven, republieken, Israëlieten*, enz.

II. Men schrijft i:

1°. in de open lettergrepen (geen slotlettergrepen) van een aantal ontleende woorden: *artikel, citroen, kilo, liter, minuut, minister, missive, piramide, sinaasappel, subsidie*, enz.

2°. in het meervoud van woorden met **ie** in de slotlettergreep, als deze geen klemtoon hebben: *geniën* (mv. van *genius*), *oliën, provinciën*, enz.

3°. in den uitgang **-isch**: *Russisch, wettisch*, enz.

4°. in de uitgangen **-ief**, **-iek**, **-iet**, als deze den klemtoon verliezen: *fabrikaat, motiveeren, republikein*, enz. ¹⁾

232. De toonlooze klinker wordt (vgl. § 220) meestal door **e**, maar ook door **i** (vóór *g, k* en *t*), door **u** (vóór *m*) en door **ij** (in *-lijk* en *-lijks*) voorgesteld.

OPMERKING. De *ij* in *-lijk* door *i* te vervangen ²⁾ is geen vereenvoudiging en geeft den toonloozen klinker in het geheel niet beter aan.

233. De schrijfwijze der tweeklanken levert, wat de **ui**, **aai**, **ooi**, **oei** en de **ou**, **au**, **eu**, **ieu** betreft, geen moeilijkheden op. De vier laatste tweeklanken worden op het eind eener lettergreep door eene **w** afgesloten, behalve in *jou, kou, nou, zou*.

Het gebruik van **ei** en **ij**, dat ook op den oorsprong dezer klanken berust, moet het oog door de gewoonte leeren. De volgende regels kunnen echter eenigen steun bieden.

Men schrijft **ij**:

1°. in de open lettergrepen van sterke **ww.** (kl. IV): *bijten, blijken, blijeven*, enz. Uitz.: *scheiden*.

¹⁾ Een voorstel der *V. t. v. v. o. S.* luidt:

„In nederlandse en geheel met nederlandse gelijk te stellen woorden wordt de *ie*-klank door *ie* (niet door *i*) aangeduid: *wielewaal, kieviet, afgodjes, bijzonder, plezierig*. — In open lettergrepen van vreemde en bastaardwoorden blijft de *i*: *individu, naïveteit, favorite, solide*. — Maar op het eind van een bastaardwoord schrijft men *ie*: *genie, traditie, kolibrie, Februarie*. — Bastaardwoorden, eindigend op *ie*, of op *ie* gevolgd door een medeklinker, houden *ie* in de verbogen vormen: *genieën, traditieën, projektielen, Israëlieten*”.

²⁾ Voorstel der *V. t. v. v. o. S.*

2°. in de uitgangen **-ij**, **-erij**, **-ernij** (benevens voor den toonloozen klinker in *-lijk*).

3°. in woorden, die in sommige gewesten met de heldere **i** worden uitgesproken: *bijl* (biil), *dijk* (diik), *zijl* (ziil), enz. Als kenteeken kan ook dienen eene overeenkomstige *i* in het Fr. of Eng.: *prijs* (fr. *prix*), *rijst* (fr. *riz*), *rijk* (fr. *riche*), *wijf* (eng. *wife*), *wijd* (eng. *wide*), enz.

Verder onthoude men o. a. de spelling van: *fijt* (zweer), *ijk* (keuring van maten en gew.), *karwij* (zaad), *nijgen* (buigen), *vlijen* (voegen).

Men schrijft **ei**:

1°. in woorden, waarin de **ei**-klank uit *ag* of *eg* ontstaan is: *heining* (hagening), *leide* (legde), *meid* (maagd), *keilen* (kegelen), *peil* (pegel), *teil* (tegel), *klappei* (klappegge), enz.

2°. in woorden, waarin de tweeklank wordt uitgesproken in die gewesten, waar de **ij** = **ii** luidt.

Overigens onthoude men o. a. de spelling van *balein*, *bei* (bes), *karwei*, z. *vermeien* of *vermeiden*, *veil* (te koop), *weidsch*, *uitweiden* en *-gerei* (*naaigerei*, enz).

OPMERKING. In sommige eigennamen worden de tweeklanken **ei** en **ui** naar vroeger systeem door **ey** en **uy** voorgesteld: *Van der Heyden*, *De Ruyter*, enz. Men ziet in dat geval ook wel de **ij** in plaats van **y** geschreven, eene onjuiste afbeelding, omdat de *ij* reeds een tweeklank is. Intusschen eigennamen mogen niet veranderd worden, hoe onjuist hunne spelling ook zij.

SPELLING DER MEDEKLINKERS.

234. Meer dan bij de klinkers wordt het bij de medeklinkers duidelijk, dat het spellen minder door het gehoor, dan door het gezicht bestuurd wordt. Indien b.v. al de wisselingen en wijzigingen der medeklinkers, in de §§ 223 en 224 beschreven, in het schrift werden weergegeven, zou de spelling der medeklinkers een waar struikelblok worden. Het streven naar gelijkvormigheid in de schriftbeelden heeft echter den vrij algemeenen regel doen ontstaan, *dat de tijdelijke of toevallige wijzigingen van medeklinkers op de spelling er van geen invloed hebben*; eene uitzondering daarop is, dat **v** en **z**, die aan het slot eener lettergreep reeds als **f** en **s** klinken, ook altijd als **f** en **s** geschreven worden.

Toch blijft de spelling der medeklinkers eenige oplettendheid vergen. De moeite wordt verminderd, wanneer men de voornaamste gevallen, die zich voordoen, behoorlijk uiteenhoudt en aan den algemeenen regel toetst. Die gevallen zijn: de spelling der *beginmedeklinkers*, die der *slotmedeklinkers* en de *invloed van buigings- en afleidingsuitgangen*.

Beginmedeklinkers.

235. In het algemeen schrijft men aan het begin der lettergrepen de medeklinkers, zooals ze gehoord worden; alleen bij de *scherpe* en *zachte* medeklinkers zijn vergissingen mogelijk: *ban, pan, dol, tol, gaan, chaos*, ¹⁾ *vee, fee*, enz.

Deze algemeene regel wordt beperkt door de volgende uitzonderingen:

1°. Ter wille van de gelijkvormigheid worden tijdelijke verscherpingen van **v**, **z** en **g**, veroorzaakt door een voorafgaanden scherpen sluitmedeklinker (*p, t, f, s, sch, ch, k*), niet in het schrift weergegeven. Alzoo schrijft men (vgl. de vbn. in § 223, 4°) *stopverf, opzet, opgeld. Hij komt op Vrijdag. Op Zaterdag. Hij ziet op geen geld*, enz.

2°. *Veertig, vijftig, zestig en zeventig* worden om dezelfde reden altijd met **v** en **z** geschreven, schoon de uitspraak (zie § 202) in sommige gevallen scherp is.

3°. Als herinnering aan de afleiding wordt **th** voor **t** geschreven in *thans* (uit *te hand*), *althans* en *thuis* ²⁾; verder gebeurt dit ook in ontleende woorden, als *thee, theater, thema, theologie, theorie*, enz.

OPMERKINGEN. 1. Van *zamen* wordt de beginletter blijvend-verscherpt geacht in alle gevallen, waarin er het voorzetsel *te* bij te denken is: *samen, samenkomst, samenwerking* en verdere samenstellingen; daarentegen schrijft men *te zamen, gezamenlijk, verzamelen*, enz.

2. Te onthouden is het onderscheid tusschen *vonkelen* (lett. „vonken afgeven”) en *fonkelen* (schitteren).

¹⁾ Echt Nederlandsche woorden beginnen niet met *ch*.

²⁾ De *V. t. v. v. o. S.* wil de *h* uit *thans, althans* en *thee* schrappen,

Slotmedeklinkers.

236. Ook in de spelling der slotmedeklinkers eischen hoofdzakelijk de *scherpe* en *zachte* medeklinkers eenige aandacht.

Ofschoon (zie § 223, 1°) aan het slot eener lettergreep als regel de scherpe medeklinkers worden gehoord, komen in de schrijfwijze zoowel de zachte als de scherpe letterteekens ¹⁾ voor. In dat spelgebruik zijn de volgende regels op te merken:

1°. Van de zachte teekens staan **v** en **z** nooit als slotmedeklinker; wel de **b**, **d** en **g**.

2°. *Onverbuigbare woorden*, d. w. z. woorden, die nooit verlengd worden (nl. *bijwoorden*, *voorzetsels* en *voegwoorden*), worden als regel met scherpe slotmedeklinkers geschreven: *op*, *met*, *doch*, enz. Eene uitzondering wordt gemaakt voor het bijw. *nog*, ter onderscheiding van het voegw. *noch*, eene onderscheiding in het schrift, die voor het oog van groot gemak is, al is ze niet strikt noodig; vgl.: *Hij is nog jong*, *nog krachtig*, en *Hij is noch jong*, *noch krachtig*. (Bovendien zijn van dezen regel uitgezonderd de bijv. *nwdn.*, die als bijwdn. gebruikt worden: *goed*, *graag*, e.d.)

3°. *Verbuigbare woorden* (*zelfst. nwdn.*, *bijv. nwdn.*, *telwoorden*, *stammen van ww.* en *deelwoorden*) worden aan het slot met **b**, **d** of **g** geschreven, als deze medeklinkers ook in de verlenging gehoord worden: *lob* (lobben), *goed* (goede), *droog* (droge), *honderd* (honderden), *heb* (hebben), *tob* (tobben), *woed* (woeden), *vraag* (vragen), *gevreesd* (gevreesde), enz. Daarentegen met **p**, **t** of **ch**: *slop* (sloppen), *rit* (ritten), *bint* (binten), *kuch* (kuchen), *juich* (juichen), enz.

4°. Ter wille van de gelijkvormigheid worden tijdelijke verzachtingen van scherpe slotmedeklinkers, veroorzaakt door eene volgende **b**, **d** of **w**, of door eene volgende **l**, **m**, **n**, **r** (zie § 223, 2° en 3°), niet in het schrift weergegeven. Alzoo schrijft men: *papbeschuit*, *ontberen*, *lachbui*, *stropdas*, *totdat*, *lachduif*, *lachwekkend*, *op bevel*, *ik juich dat toe*, *het is toch waar*, enz.

OPMERKING. In *nochtans* (uit *nog* + *dan*) wordt om het blijvende van de verscherping de **ch** geschreven.

¹⁾ *Zachte* en *scherpe letterteekens* wordt hier gebruikt als korte term voor „letterteekens voor de zachte en scherpe medeklinkers.”

237. In sommige woorden wordt de scherpe tong-tandschuring als *sluitletter* door **sch** voorgesteld, en wordt dit teeken ook bij verlenging behouden. ¹⁾ Deze schrijfwijze is voor een deel een offer aan de traditie, daar zij haar grond vindt in de afleiding: de *sch* is ontstaan uit de vroegere *sk*. Het taalgevoel weet daar niets meer van, maar het oog is er aan gewend. Voor de bijv. nwdn. geldt nog, dat de **sch** hier afbeelding van het in § 185 beschreven suffix **-sch** of **-isch** is geworden. Waar de *s* reeds als meervoudsteeken, als genitiefteeken en als bijwoordelijke uitgang dienst doet, zou het geen voordeel zijn, ze ook nog in plaats van den vermelden afleidingsuitgang te gaan gebruiken, en zoo schriftverschillen weg te nemen, die voor het oog een klein gemak opleveren: *Neerlands* en *Neerlandsch*, *dagelijks* en *dagelijksch*, *links* en *linksch*, *logisch* en *logies*, enz.

In het algemeen berust de schrijfwijze van **sch** als sluitletter op de herinnering. In het bijzonder is te letten:

1°. Bij de zelfst. nwdn. op de schrijfwijze van *asch* (naast *as*), *bosch* (n. *bos*), *disch*, *eisch*, *esch*, *lisch* (riet), *mosch* (= *musch* n. *mos*), *Paschen*, *rusch* (riet), *marsch* (n. *mars*), *tasch* (n. *tas*, hoop), *strooisch* en *kikvorsch*. Voorts op *veezig*, *veezen* en *ontveezen* naast *vleesch*.

2°. Bij de bijv. nwdn. vooreerst op die, welke niet met **sch**, maar met *s* worden geschreven: *bits* en *spits*, *dras* en *kras*, *dwars* en *wars*, *los* en *ros*, benevens *flets*, *paars* en *gewis*. Verder op die, welke *s* bij verlenging in *z* overgaat. Na aftrek van deze beide groepen houdt men de bijv. nwdn. op **-sch** over (zie § 185, 3° en 4° met *Opm.* 1).

3°. Bij de werkwoorden op: *brieschen*, *dorschen*, *druischen*, *eischen*, *hijschen*, *krijschen*, *inlasschen*, *ruischen*, *uitwisschen*, *vorschen*. Daarnaast op *bruisen*, *wegdrossen*, *torsen*, en *verrassen*, (ofschoon het adj. *rasch* met *ch* gespeld wordt).

4°. bij de bijwoorden op het slot van § 185 met *Opm.* 2.

5°. bij de voorzetsels op *tusschen*, en verder op *trots* (n. *trots* als znw. en *trotsch* als bijv. nwd. en bijv.).

¹⁾ De *V. t. v. v. o. S.* wil de **sch**, overal waar zij als *s* klinkt, door *s* vervangen.

238. Bij de **t** en **s** als slotmedeklinkers vallen ten slotte een paar belangrijke regels op te merken:

1°. De scherpe gehemelte-schuring (**ch**) vóór eene **t** als sluitletter wordt ook in het schrift weergegeven, als de **t** een blijvend deel van het woord is: *achter, dracht, jacht, klacht, macht, slacht, echt, echter, plecht, recht, slecht, dicht, licht, plicht, wicht, gezicht, gedrocht, tocht, lucht, tucht, vrucht*, enz. Als blijvend is ook te beschouwen de **t** in *mocht, bracht, dacht, docht, kocht*, daar deze **t** in alle persoonsvormen van den verl. tijd voorkomt. (Vgl. I § 189).

Als niet-blijvend daarentegen geldt de persoonsuitgang **-t** en de afleidingsuitgang **-te**, en daarom schrijft men (gelijkvormigheids-halve): *gij zegt, hij ligt, gij vroegt*, enz., en: *hoogte, laagte*, enz.

2°. De scherpe tong-tandontploffing **t** vóór eene blijvende **s** als sluitletter wordt als regel in het schrift weergegeven: *bluts, flits, gutsen, kaats, koets, knots, koorts, mits, pats, plaats, rots, schaats, schets, sits, toets, toorts*, enz. Afwijking van dien regel heeft gelijkvormigheidshalve plaats in: *ginds* (n. *ginder*), *sinds* (n. *sedert*) en ter wille van de afleiding in *loods* (eng. *loadsman*), *loods* (schuur, fr. *loge*) en *gids* (fr. *guide*).

Als niet-blijvend geldt de genitief-**s**: des *hoeds*, iets *goeds*, enz.

Invloed van buigings- en afleidingsuitgangen.

239. In de *leer der verbuiging* en der *woordvorming* zijn reeds tal van opmerkingen gemaakt over de wijze, waarop de buigings- en afleidingsuitgangen zich bij de stammen aansluiten. Voor zoover die bijzonderheden op het gehoor af zijn waar te nemen, worden zij niet herhaald. Maar enkele daaronder kunnen als richtsnoer dienen bij de spelling en deze worden hier verzameld.

In het algemeen heeft men bij dit onderwerp te onderscheiden de uitgangen, die uit een *klinker* bestaan of er mee beginnen, b. v.: **-e, -en, -er, -el, -ing**, enz., en de uitgangen, die uit een *medeklinker* bestaan of er mee beginnen, b. v. **-s, -sch, -t, -te, -ste, -lijk, -nis**, enz. Als het noodig is, worden die in het volgende met de termen *uitgangen 1e soort* en *2e soort* onderscheiden.

240. Bij de verlenging van een woord door een *uitgang 1e soort* is een belangrijk geval de *a-l-* of *niet-verdubbeling* van den slotmedeklinker. Als algemeene regel geldt, dat de ver-

dubbeling alleen geschiedt, wanneer het noodzakelijk is, om een *doffen* of *onvolkomen* klinker dof of onvolkomen te *laten*. En dit is alleen het geval, als de doffe klinker onmiddellijk voor den slotmedeklinker staat.

Alzoo schrijft men: *katten, legger, dikker, schoffel, rottig, redding, dikkerd, monnik, Rottum*, enz.

In alle andere gevallen, d. i. na een *helderen* of *volkomen klinker*, na een *tweeklank*, na den *toonloozen klinker* of na een onmiddellijk voorafgaanden *medeklinker* is de verdubbeling overbodig: *beenen, groote, ruiken, leiden, engelen, noodige, kieviten, leeuweriken, monniken, Dokkumer, kanten, manden, wormen*, enz.

OPMERKINGEN. 1. De medeklinkers, waarvoor een tweeledig teeken bestaat: **ch**, **ng** en **nk**, worden ter vermindering van leelijke schriftbeelden niet verdubbeld: *kachel, lachen, echel* (bloedzuiger), *tichel, bochel, kuchen, zingen, lange, denken*, enz.

In *Rachel* en *Michiel* blijven de *a* en *i* helder.

2. Evenzoo wordt van **sch** alleen de **s** verdubbeld: *tasschen, lesschen, visschen, bosschen, frissche, blusschen*, enz.

3. In woorden met het achtervoegsel **-nis**: *kennissen, vonnissen*, wordt de klinker niet als toonloos beschouwd; ook niet de *i* in *notarissen*.

4. Een deelwoord wordt in het attributief gebruik geheel op dezelfde wijze verlengd als een bijv. nwd.; men schrijft dus: *gevatte kou*, het *geplette* ijzer, de *bedotte* koopman, de *uitgeputte* soldaten, enz., maar niet, gelijk men in de laatste jaren dikwijls vindt: het *gehaatte* juk, het *gesmeedde* ijzer, *gepootte* aardappelen, *vergoedde* kunst, *gepunte* palen, *verwantte* zielen, enz. Deze verdubbeling is totaal overbodig: *gehate, gesmede, gepote, vergode, gepunte, verwante* is de eenig juiste vorm. Wie de vermelde wanspelling volgt, moet consequent ook gaan schrijven: *laatte, roodde, vierkantte*, enz.

241. De **f** en **s**, die als slotmedeklinkers in plaats van **v** en **z** staan, en bij verlenging door een uitgang *te* soort dan ook weer voor **v** en **z** plaats maken, heeten *onecht*; b. v. in *dief* (dieven), *baas* (bazen), enz. De echte **f** en **s** daarentegen handhaven zich in de verlenging: *triomf* (triomfen), *kaars* (kaarsen).

Deze onderscheiding is, voor wie in zijne omgeving goed spreken hoort, meestal op het gehoor af licht te maken.

OPMERKINGEN. 1. De *onechte f* en *s* zijn na een helderen klinker of tweeklank, of na **l**, **n**, **r** regel: *gaaf* (gaven), *lees* (lezen), *lief* (lieve),

doos (doozen), *groef* (groeve), *reus* (reuzen), *huid* (huiden), *hals* (halzen), *bons* (bonzen), *korf* (korven), enz.

De echte **f** en **s** vormen in deze gevallen de uitzondering, en meest zijn het dan ook ontleende woorden, waarin die voorkomen: *telegrafien*, *philosofen*, *triomfen*, *kousen*, *kruisen*, *pausen*, *sausen*, *struisen*, *polzen*, *sponsen*, *marsen*, enz.

2. De verlenging van het bijv. nw. *grof*, nl. *grove*, vertegenwoordigt tweeërlei uitspraak; nl. de alledaagsche: *gròve* (*gròve katoen*, *gròve manieren*) en de meer deftige: *grove* (*eene grove beleediging*), zooals die b. v. in redevoeringen nog wel gehoord wordt.

Te onthouden is de spelling van *glansen* (znw.) en *glanzen* (ww.).

2. Eene uitzondering maken de achtervoegsels **-aard** en **-achtig**, die, schoon van de 2e soort, om hunne meerdere zelfstandigheid als tweede leden eener samenstelling worden behandeld, d. w. z. eene op zich zelf staande lettergroep blijven vormen. Vóór **-aard** houdt de onechte **s** daarom stand in *grijsaard*, doch niet in *veinzaard* en *grijnzaard*, waarin de uitgang (zie § 159) niet echt is. En vóór **-achtig** (vgl. § 191) blijft de onechte **s** of **f** in *vreesáchtig*, *reusáchtig*, *gláschtig*, *grijsáchtig*, *kijfáchtig*, enz., ofschoon men in de uitspraak **z** en **v** hoort.

242. De belangrijkste opmerkingen, waartoe de aanhechting van buigingsuitgangen en afleidingsuitgangen *2e* soort aanleiding geeft, zijn de volgende:

1°. De persoonsuitgang **-t** wordt geschreven ná een stam op **d**: *gij vindt*, *gij bondt*, maar vervalt na een stam op **t**: *hij praat*, *gij floot*.

2°. De tijdsuitgang **-de** of **-te** veroorzaakt verdubbeling na een stam op **d** of **t**: *ik redde*, *ik luidde*, *ik vatte*, *ik praatte*.

3°. De superlatief-uitgang **-st** laat eene **s** vallen na stammen op **s** of **sch**: *wijste*, *valschte*, *malschte*, enz. Deze superlatieven worden echter liefst omschreven met *meest*.

4°. De afleidingsuitgang **-lijk** veroorzaakt verdubbeling van **l** in *adellijk*, *onmiddellijk*; van den uitgang **-ling** daarentegen, die slechts eene uitbreiding van **-ing** is (zie § 161), vervalt de **l** na een stam op **l**: *edeling*, *hemeling*, *enkeling*.

5°. Vóór de uitgaven **-ling**, **-lijk**, **-loos** wordt in sommige gevallen eene **e** als toonlooze klinker ingelascht. De uitspraak wijst hier voldoende den weg. Door het gebruik zijn voorts een paar onderscheidingen ontstaan: *zinloos* (zonder zin) en *zinneloos* (krankzinnig), *naamloos* (zonder naam) en *nameloos* (onuitsprekelijk), *werkloos* (zonder werk) en *werkeloos* (niet werkend).

Alleen bij de spelling van stammen op **-g** vóór den uitgang **-lijk** is de volgende overweging in acht te nemen.

Terwijl de uitgang **-ling** (eig. *-ing*) de zachte slotmedeklinkers van den stam onaangetast laat: *zuigeling, volgeling, lieveling, zwerveling, aarzeling, jongeling*, enz., brengt **-lijk** verscherping te weeg; vgl. (zie § 189): *grafelijk, lijfelijk, hoffelijk, liefelijk, erfelijk, sterfelijk, onbeschrijfelijk, ongeloofelijk, vreeselijk, wijselijk, afhankelijk, koninklijk*, enz. Uit deze voorbeelden blijkt, dat die verscherping de **v**, **z** en **ng** geldt, maar zij geldt ook de **g**; vgl. de uitspraak van *heuglijk, beweeglijk, bijvoeglijk, werktuiglijk, draaglijk*, enz. Eigenlijk (zie § 189 *Opm. 1*), zouden deze woorden, evenals *hachelijk*, met **ch**, gevolgd door een toonloozen klinker, moeten gespeld worden: *heuchelijk, bijvoechelijk*, enz. Die spelling heeft echter weer het bezwaar, vooreerst dat zij de gelijkvormigheid sterk verstoort, verder dat *ch* in onze taal geen beginletter is, en eindelijk, dat de *ch* den doffen klinker dof laat (zie § 240 *Opm. 1*), en dus ook schrijfwijzen als *draachelijk, beweechelijk* zou uitlokken. Dit heeft er toe geleid, om eene eenvoudiger oplossing hierin te zoeken, dat tusschen stammen op **-g** en **-lijk** de toonlooze klinker niet geschreven wordt: *heuglijk, draaglijk, beweeglijk*, enz. Alleen de afleidingen *degelijk, mogelijk, en dagelijks* (en natuurlijk ook de samenstelling *ie-gelijk*) wijken van dezen regel af.

OPMERKINGEN. 1. De oplossing dezer spellingquaestie is niet geheel en al bevredigend, daar de toonlooze **e** in het spreken stellig gehoord wordt, zoodat velen die toch blijven schrijven. Een ander bezwaar is, dat (zie § 223 *Opm. bij 3°*) eene volgende **l** de voorafgaande **g** toch zacht laat blijven: *dagloon, zuiglam, leeglooper, laagland*, enz., zoodat het doel, nl. door weglating van den toonloozen klinker de scherpe uitspraak der **g** aan te geven, feitelijk niet bereikt wordt. Intusschen is er geen andere uitweg, maar het is niet te ontkennen, dat de schrijfwijze *dragelijk* evenveel recht heeft als die van *draaglijk*. Hoe de spelling echter ook zij, men spreekt steeds uit: *draachelijk*.

In het woord *hertogelijk* moet de toonlooze **e** wel geschreven worden, om de **e** helder te doen blijven.

2. De uitgang **-nis** (§ 166 *Opm. 2*) verscherpt den voorafgaanden medeklinker in sommige woorden: *beeltenis, begrafenis, bekentenis, droefenis, erkentenis, gesteltenis, lasenis, ontstentenis* (v. *ontstanden* = afwezig zijn), *ontsteltenis*. Slechts twee woorden op **-nis** hebben een

stam op **-g**: *getuigenis*, waarin de *g* zacht blijft, en *heugenis*, waarin ze scherp klinkt. Toch blijft ook dit laatste woord gelijkvormigheidshalve met **g** gespeld.

SPELLING DER SAMENSTELLINGEN.

243. De zwarigheden bij de spelling der samenstellingen betreffen òf de verbindingsletters, òf het al of niet aaneenschrijven der samenstellende deelen.

De keus der verbindingsletters levert eenige moeite op bij die *samengestelde zelfst. nwdn.*, waarvan het eerste lid een znw. is. Uit het overzicht in § 173 blijkt, dat een znw. als eerste lid eener samenstelling zich bij het tweede lid kan aansluiten in *stamvorm*, in *een genitiefvorm* op **-s**, in *een genitiefvorm* op **-en**, in *een meervoudsvorm* op **-er** of **-en**, *of* met *e* of **en** als overgangletters. *Opm. 2* bij § 173 wijst er voorts op, hoe grillig het taalgebruik in dit opzicht is te werk gegaan, maar ook hoe daaraan niets te veranderen valt. Het eenige, wat de spraakkunst in dit geval doen kan, is het opsporen van de analogieën in dit grillige gebruik en het aanwijzen der meest gewenschte oplossing in die gevallen, waarin het gehoor geen voldoende aanwijzing geeft.

Deze gevallen betreffen de *verbindings-s* en de *verbindings-n*.

De verbindings-S.

244. De *s* komt als genitiefteeken voor achter mannelijke en onzijdige substantieven: *bakkersoven*, *dorpsherberg*, enz., maar ook (zie § 173, 2°), bij wijze van navolging, achter tal van vrouwelijke znwdn.: *vrouwspersoon*, *zielsverdriet*, *vriendschapsband*, enz.

Die *s* is altijd te hooren. Wanneer echter het 2e lid der samenstelling met eene *s* of *z* begint, ontstaat er twijfel en men laat de analogie beslissen. Zoo schrijft men *dayschool*, *handschrift*, *geldzak*, *bliksemstraal*, enz. in overeenstemming met *dagwerk*, *handwerk*, *geldbeurs*, *bliksemvuur*, enz.; daarentegen *bruidssuiker*, *dorpschool*, *grutterszaak*, *handelszaak*, *jongensspel*, *krijgsmansstand*, *sergeantsstrepn*, *varkensziekte*, enz. in overeenstemming met *bruids-*

kleed, dorpskerk, grutterswinkel, handelshuis, jongensmuts, sergeantsuniform, varkenshok, enz. ¹⁾

Hierbij moet opgemerkt worden, dat in de woorden, waarvan het eerste lid op **l**, **n** of **r** eindigt: *handelsschool, jongensspel, grutterszaak, enz.*, de dubbele **s** schoon flauw, toch wel degelijk te onderscheiden is.

OPMERKINGEN. 1. Uit § 207 is gebleken, dat de eerste **s** in bijvoordelijke samenstellingen als *blootshoofds, goedsmoeds*, in vormen als *barvoets, goedeels*, e. d. al vervallen is. Daarom handhaaft men ze ook niet bij analogie in verbindingen als *goedschiks, rechtstreeks, enz.*

2. Na eene **l**, **n** of **r** geeft de verbindings-**s** aan, dat de scherpe sisklank tegelijk als sluit- en beginletter, d. i. met aanzet en afzet (zie § 224, 6°) gehoord wordt; de schrijfwijze *handelschool* beeldt eene uitspraak af, waarin de **s** alleen als beginletter klinkt.

Begint het tweede lid met eene **z**, dan moet de verbindings-**s** noodzakelijk de verscherping aangeven, of men zou moeten gaan spellen: *gruttersaak, varkensiekte*, welke laatste spelling weer de uitspraak *varkesiekte* in de hand zou werken. Als regel de analogie-**s** in samengestelde substantieven te handhaven, is daarom de eenvoudigste en beste oplossing.

De verbindings-N.

245. Uit § 243 volgt, dat de **n** in samengestelde substantieven *genitiefteeken, meervoudsteeken* of *welluidendheidsletter* kan zijn. Het 1e en 3e geval biedt geen zwarigheden: het tweede wel.

246. De uitgang **-en** als genitiefteeken is alleen duidelijk te herkennen in de geographische namen als *'s-Gravenhage, 's-Heerenberg* enz. (Zie verdere voorbn. in § 173 *Opm.* 1.)

De genitief-**en** van woorden als: *mensch, heer, graaf, vorst, profeet*, e. d. in samenstellingen, wordt niet meer als zoodanig, maar als meervoudsteeken gevoeld: *vorstenkroon* = kroon, zooals vorsten dragen.

247. De **-n** als welluidendheidsletter komt voor na een toonlooze **e**, als het tweede lid der samenstelling met een *klinker* of eene **h** begint: *duivenei, galgenaaus, hondenhok, pen-*

¹⁾ De *V. t. v. v. o. S.* wil de verbindings-**s** nooit schrijven, als zij niet gehoord wordt.

nenhouder, slakkenhuis, beukenhout, enz. In al deze woorden is het eerste deel een duidelijk enkelvoud.

Is het eerste lid geen substantief, of een substantief, dat geen meervoud op **-en** of in 't geheel geen meervoud heeft, dan gaat de regel niet door: *medeërfgenaam, modeartikel, vredehandel*, enz.

248. In de derde plaats kan **-en** meervoudsuitgang zijn. Het is echter niet altijd duidelijk te onderscheiden, of men in het eerste lid een enkelvoud of een meervoud te zien heeft. Het gehoor ¹⁾ is hier bovendien geen veilig richtsnoer, omdat de meervouds-**n** door vele Nederlanders in het spreken verwaarloosd wordt. Wilde men zich daarnaar regelen, dan zouden er nog een veel grooter aantal **n**'s in het schrijven opgeofferd moeten worden. (Vgl. § 224, 1°.)

Voor gewoon schrijfgebruik kan men intusschen den regel stellen: „Schrijf duidelijke meervouden met **-en** en duidelijke enkelvoud en met **e**, en handel in twijfelachtige gevallen naar believen.”

OPMERKINGEN. I. Wanneer men echter wat nauwkeuriger zijn wil, kan men steun vinden in de volgende regels, door D. V. en T. W. aangegeven.

I. Men schrijft geen **-n**:

a. in samenstellingen, waarvan het eerste lid een duidelijk enkelvoud is: *bakkebaard, boekelegger, bruggegeld, galgebrok, hertebeest, kersepit, lampeglas, mollevel, notedop, pijpkep, ruggemerg, slippedragers, speldeknop*, enz. Is er twijfel, dan kiest men voor dagelijksche en huishoudelijke woorden toch *liefst* den enkelvoudsvorm: *flesschebakje, hoededoos, messelegger, mutsebol, kurketrekker, pennemes, pijpedop, pijpewroeter, schapevleesch, geiteleer*, enz. Men kan echter in de laatste gevallen ook, zoo men wil, **-en** schrijven.

b. in samenstellingen, waarvan het tweede lid een der woorden *boom, struik* of *tak, bloesem*, e. d. is: *denneboom, eikeboom, noteboom, pereboom, seringebloesem, rozestruik, wilgetak*, enz.

c. in samenstellingen, die lichaamsdeelen van dieren beteekenen, zowel in letterlijke als in figuurlijke beteekenis: *bullepees* (alleen fig. *zweep*), *bereklauw* (ook als *plant*), *ganzelever* (alleen lett.), *hanekam* (ook *plant*), *hanepoot* (id), *kattestaart* (id), *paardestaart* (id), enz.

In alle andere gevallen schrijft men **-en**.

¹⁾ De *V. t. v. o. S.* wil de **-n** overal weglaten, waar zij in de beschaafde uitspraak niet wordt gehoord.

2. Ofschoon de voorgaande regels voor de practijk voldoende zijn, kan men de gevallen, waarin **-en** geschreven wordt, ook nog eenigszins specificceeren.

II. Men schrijft namelijk **-en**:

a. in samenstellingen, waarvan het eerste lid een duidelijk meervoud is: *bessensap, boekenrek, druiventros, eikenlaan, lippenpomade, pijpenbak, plichtenleer, speldenkussen, volkenkunde, warenkennis*, enz.¹⁾

b. in samenstellingen, waarvan het eerste lid een persoonsnaam is, die uitsluitend een meerv. op **-en** heeft: *boerenzoon, boerinnenkostuum, dievenlantaarn, heeredienst, heerenknecht, heldendaad, matrozenpak, menschenzoon, slavenwerk, studentenlied, vorstenkroon, vrouwenrok*, enz. De regel vervalt echter, als de uitspraak eene verbindingsdoet hooren: *jongelingsjaren, predikantszoon*, enz.

c. in samenstellingen, waarvan het eerste lid een diernaam is, die eene vergelijking uitdrukt: *apenkuren* (= als van *apen*), *hazenlip* (gespleten bovenlip), *kattenmuziek, kreeftengang, leeuwenmoed, slangenlist*, enz. In gemeenzame woorden als *kattekwaad, bokkesprongen*, e.d. laat men liever de **n** weg.

d. in samenstellingen, (waaronder veel botanische namen), waarvan het eerste lid dieren noemt, waarmede het geheel in betrekking staat²⁾: *duivenboonen, eendenkroos, geitenblad, hazendistel, insectenpoeder, kattendoorn, muizentarwe, rattenkruid, slangenkruid*, enz. Daarentegen liever: *paddestael* (in strijd met de Woordenlijst).

Bijzonderheden.

249. HET AL OF NIET AANEENSCHRIJVEN. In het algemeen worden samenstellingen aaneengeschreven. Omtrent dit punt kan dus alleen aarzeling bestaan, wanneer men twijfelt, of een woord al of niet eene samenstelling is. De gronden, die in dergelijke gevallen tot eene beslissing kunnen leiden, zijn vervat in de §§, die in het hoofdstuk der *woordvorming* aan de samenstelling gewijd zijn, nl.

¹⁾ Naar dezen regel werd door D. V. en T. W. ook de spelling *sterrenkunde* en *zedenleer* vastgesteld. Het gebruik is zich echter vrij hardnekkig daartegen blijven verzetten. In overeenstemming met het enkv. eerste lid in *dierkunde, plankunde*, kan men dan ook wel *sterrekunde, zedekunde* en voorts ook *zedeleer* schrijven.

²⁾ Het verschil tusschen Ic en IId bestaat hierin, dat in het eerste geval het tweede lid der samenstelling een lichaamsdeel is.

voor de *werkwoorden* in de §§ 142—150,

„ „ *zelfst. wvdn.* „ „ „ 172—177,

„ „ *bijv. wvdn.* „ „ „ 193—197,

„ „ *bijwoorden* „ „ § 210.

Slechts in sommige gevallen is eenige bijzondere aandacht noodig. Men lette alzoo op de volgende bijzonderheden:

1°. Men schrijft *in beslag nemen, te kort komen, te leur stellen, tot stand komen* enz. naast *inbeslagneming, tekortkoming, teleurstelling, totstandkoming*, enz. (Vgl. § 178, *Opm.* 2).

2°. Men schrijft *onverrichter zake, ouder gewoonte, zaliger gedachtenis*, in twee woorden; maar in één woord: *blootshoofds, goedsmoeds, langzamerhand*, en al de verder in § 207, 1° gegeven voorbeelden.

3°. Men lette op de schrijfwijze van: *Mijnheer, Mijne Heeren, mijn heer* (= mijn meester), *Weledel, Weledelgestreng, Hoogedelmogend*, enz.

4°. Men schrijft: *dezelfde* en *terzelfder* naast *een zelfde; er in, ergens in, overal in* naast *hierin, daarin, waarin*, enz.

5°. Men schrijft: *driehonderd, achttienhonderd*, enz. naast *drie duizend, vierhonderd vijf en twintig duizend*, enz.

6°. Men onderscheide *goed keuren* (= naar eisch) en *goedkeuren* (goedvinden), *los laten* (niet vastmaken) en *loslaten* (de vrijheid geven), enz. (Vgl. § 150, *Opm.* 2).

7°. Te letten is verder op: *middenin* en *midden in den tuin, bovenop* en *boven op den bok, te goed, te kort* en het *tegoed*, het *tekort*, **terecht* (niet meer zoek) en *te recht* (met reden), *voorgoed* (voor altijd) en *voor goed* (iets voor goed houden), *weleens* (nu en dan) en *wel eens* (wel eenmaal), *veeleer* (liever) en *veel eer* (veel vroeger), e. d.

8°. Te onthouden is nog de schrijfwijze van: *vanzelf, ineens, opeens, opnieuw, tevergeefs, *tegelijk, *tegelijkertijd, tersluiks*, e. d.

OPMERKING. De grens tusschen samenstelling en niet-samenstelling is ook bij de bijwoorden, voorzetsels en voegwoorden niet altijd scherp te trekken. Er blijft dus altijd eenige speling in het gebruik, en er bestaat bij de schrijvenden dan ook neiging, om in het aaneenschrijven wat verder te gaan, dan de Woordenlijst aangeeft. Vgl. de voorbeelden met *.

250. GEBRUIK VAN HET KOPPELTEEKEN. Het koppelteeken wordt

gebruikt als middel om het bijeenhooren van twee of meer woorden uit te drukken, als het aaneenschrijven om een of andere reden minder verkieslijk is, b. v. als het schriftbeeld te vreemd zou worden; wanneer men de afzonderlijke deelen wat meer wil doen uitkomen; als de verbinding maar van tijdelijken aard is, enz.

De belangrijkste gevallen zijn:

1°. de verbinding van een bijv. woord met eene samenstelling, wanneer het alleen op het eerste lid betrekking heeft: *bolvormige-driehoeksmeting*, *dolle-hondsbeet*, *'s-Gravenhage*, *Mijns-Heerenland*, *St.-Nicolaasfeest*, enz.

2°. in namen van koopwaren, als het eerste lid een eigennaam of een daarvan afgeleid adjectief is: *Java-koffie*, *Moazel-wijn*, *Berlijnsch-blauw*, *Engelsch-zout*, enz.

3°. in geographische namen, ontstaan uit een adjectief + een eigennaam: *Groot-Brittannië*, *Klein-Azië*, *Beneden-Egypte*, *Noord-Brabant*, enz. ¹⁾ Daarentegen geen koppelteeken in: *Westland*, *Noordzee*, *Reuzengebergte*, en dergelijke verbindingen, waarvan het tweede lid een soortnaam is.

4°. in koppelingen van uit eigennamen gevormde adjectieven: *Engelsch-Russisch*, *Indisch-Europeesch*, *Anglo-Russische* (troepen), *Indo-Germaansch*, enz.

5°. in samengestelde titels: *koningin-regentes*, *minister-afgevaardigde*, *secretaris-penningmeester*, *substituut-griffier*, *luitenant-kolonel*, *grootmeester-nationaal*, *Staten-generaal*, enz.

6°. in verbindingen als: de *Wet-Van Houten*, *amendement-Mackay*, de *methode-Bouman*, enz.

7°. in substantieven, die uit een zin of eene lange uitdrukking ontstaan zijn: een *vergeet-mij-nietje*, een *kijk-in-de-pot*, een *spring-in-'t-veld*, een *zich-laten-gaan*, dat *wat-kan-het-mij-schelen*, enz.

8°. bij het afbreken van woorden aan het slot van een regel.

OPMERKING. In het gebruik van het koppelteeken kan zonder bezwaar wat speling gelaten worden. Als het echter overdreven wordt, en er kunstnarigen uitgehaald worden als b. v. het schrijven

¹⁾ In afleidingen van deze woorden laat men het koppelteeken meest vervallen: *Noordhollandsche*, *Kleinaziatische*, enz. Noodzakelijk is dit echter niet, en D. V. en T. W. hebben zich ook over dit punt niet uitgelaten.

van *on-te-vrede-n-heid* (Van Deyssel), dan mag wel herinnerd worden, dat een schrijver, die het oog van zijne lezers hindert, zijn eigen belang niet begrijpt.

251. HET VERDEELEN IN LETTERGREPEN. Wanneer aan het einde van een regel een woord niet in zijn geheel plaats kan vinden, moeten een of meer lettergrepen naar den volgenden regel verhuizen. Daartoe is noodig op de regels te letten, die zich in de scheiding der lettergrepen voordoen:

1°. In samengestelde woorden worden, wanneer men afbreekt, de deelen weer gescheiden: *aard-appel, al-om, eenden-ei, elk-ander, kwab-aal, malk-ander, mein-eed, puit-aal, toon-aard, uit-een*, enz.

2°. In afgeleide woorden worden de voorvoegsels, benevens die achtervoegsels, welke met een medeklinker beginnen, (*2e soort*), van het grondwoord gescheiden: *oer-os, on-eer, wan-orde, ont-eeren*, enz., en: *lief-de, hoog-te, smid-se, kie-sche, verglaas-sel, groot-ste, mee-ste, naai-ster*, enz. Uitgezonderd zijn: *bes-te* en *naas-te*. Voorts behandelt men op gelijke wijze de achtervoegsels **-aard** en **-achtig**: *laf-aard, grijs-aard, woest-aard*, (uitgez., zie § 159: *vein-zaard* en *grijn-zaard*), *reus-achtig, kijf-achtig*, enz.

In verkleinwoorden rekent men de overgangletters bij de uitgangen: *stoel-tje, boom-pje, koe-tje, koek-ske, penning-ske*, enz. In de niet te vermijden spelling: *Daat-je, Naat-je, Koot-je, papaat-je*, enz. scheidt men echter alleen den zuiveren uitgang.

OPMERKING. Let op het afbreken van *oor-tje* en *oort-je, buur-tje*, en *buurt-je, ree-tje* en *reet-je*, enz.

3°. In niet-samengestelde woorden en in afleidingen op achtervoegsels, die met een klinker beginnen (uitgez. **-aard** en **-achtig**), gaat een enkele medeklinker tusschen twee lettergrepen naar de tweede lettergreep: *ja-ren, loo-pen, dra-ger, lie-verd, boe-rin, baro-nes, flui-tist, tui-nier, too-neel, heme-ling, mis-tig*, enz.

Ook de medeklinker, die op een toonloozen klinker volgt, voegt zich bij de volgende lettergreep: *enge-len, heide-nen, lemme-ten, dreume-sen, monni-ken, kievi-ten, Dokku-mer, leelij-ke*, enz.

4°. Van verdubbelde medeklinkers komt de eerste bij de voorgaande en de tweede bij de volgende lettergreep: *ak-ker, tel-len, vis-schen, middel-lijk, adel-lijk*, enz. De **ch**, die niet verdubbelt, voegt men bij de tweede lettergreep: *ka-chel, li-chaam*,

enz., en de **ng** en **nk** verdeelen zich over voorgaande en volgende lettergreep: *verlan-gen, den-ken*, enz. Liever echter breekt men bij *ch* en *ng* niet af.

5°. Wanneer twee, drie of meer medeklinkers als tusschenletters voorkomen, blijft er minstens één bij de voorgaande lettergreep, en beslist verder de uitspraak: *bor-den, kel-der, amb-ten, art-sen, ven-ster, vor-sten, ang-stig, ern-stig, herf-stig*, enz.

DE SPELLING DER ONTLEENDE WOORDEN.

252. Men onderscheidt drie soorten van ontleende woorden:

1°. die geheel Nederlandsch geworden zijn, zoowel in klank en klemtoon, als wat hunne afleidsels betreft;

2°. die geheel vreemd gebleven zijn;

3°. de eigenlijke bastaardwoorden, die gedeeltelijk vreemd bleven, maar gedeeltelijk ook, vooral wat hunne uitgangen betreft, een Nederlandsch voorkomen aannamen.

253. De woorden der eerste soort worden geheel naar het Nederlandsche spellingsysteem geschreven: *ark, bijbel, deken* (oudste), *engel, feest, galei, harnas, inkt, juweel, karpel, lantaarn, mortier, noot* (aanteekening), *olie, paleis, rantsoen, suikerij* (cichorei), *toorts, ulevel, venijn, wijn, zemelen*, enz.

254. De tweede groep van ontleende woorden zijn die, welke geheel hun oorspronkelijke uitspraak en spelling behouden, b.v.: *affaire, bicycle, binocle, blanc-manger, bonjour, bonsoir, bougie, bouillon, bruto, budget, bureau, cacao, cadeau, café-chantant, centrum, chenille, club, conservatoire, contra, datum, debet, diligence, diner, douche, eau-de-cologne, feuilletton, foyer, franco, grammatica, hombre, hors d'oeuvre, incognito, logica, lunch, machine, manille, mantille, medio, meeting, misère* (kaartspelterm), *netto, praesens, praeteritum, participium, passe-partout, presse-papier, quadrille, quarantaine, rails, savoir-vivre, sherry, sleeping-car, soirée, souper, sous-pieds, speech, tarra, tender, tram, vaudeville, vélocipède*, enz.

OPMERKINGEN. 1. Het gebruik van vreemde woorden behoort tot die zaken, welke men kan afkeuren en waartegen van tijd tot tijd ook gewaarschuwd moet worden, maar die men daarom toch niet

keeren kan. De toenemende internationale betrekkingen en de zich uitbreidende beoefening van vreemde talen, vooral onder kleine volken, hebben ten gevolge, dat heel dikwijls het vreemde woord eerder op de lippen of in de pen komt, dan het aequivalent, dat de eigen taal aanbiedt. Waar dit zoo en niet anders is, wordt de zuiverheid der eigen taal er het meest bij gebaat, als de vreemdelingen *ook in hun uiterlijk vreemdelingen blijven*. Daarom behoort er aan de uitspraak en spelling niets of zoo min mogelijk veranderd te worden.

Aan zulke woorden een Nederlandsch pakje te willen geven, is volkomen doelloos. Zij, die met zulke woorden vertrouwd zijn, zullen er grooter moeite door hebben, want de vreemde vorm staat hun nader dan de verhollandschte. En wie niet in dit geval verkeeren, worden er niet door gebaat, want de vreemde woorden worden er hun niet duidelijker door, en de afbeelding op den klank af stelt hun telkens voor tal van quaesties. Want niet alleen ontstaan op die wijze tal van monstervormen, die telkens nieuwe ergernis of vroolijkheid wekken: *odekolonje, spietsj, fuijeton, swaree, fwajee, soepjee, horduiver* of *horduivere*, enz. ¹⁾, maar deze nieuwe woordbeelden veroorzaken ook dikwijls eene valsche, leelijke uitspraak en uiteenloopende, belachelijke schrijfwijzen. Men aarzelt tusschen *miliesijn* of *miliesieën*, *pasieënt* (Marcellus Emants), *paatsieënt* of *paasjent*, enz. ²⁾ Met zulke plumpe schrijfwijzen kan iemand, die weinig spelvaardigheid bezit, zich behelpen, maar ze als norm aan te bevelen, getuigt van een slecht inzicht in de werkelijkheid en in de macht der omstandigheden. Onder hen, die veel in het openbaar schrijven, vormen zij, die een of meer vreemde talen kennen, de meerderheid, en zonder eenige gewaagdheid kan men voorspellen, dat zij nooit voor zulke gebrekkige woordafbeeldingen te vinden zullen zijn.

255. De derde groep van ontleende woorden zijn de eigenlijke bastaardwoorden. Dit zijn vreemde woorden, die een weinig naar het model van Nederlandsche woorden gefatsoeneerd zijn. In den regel heeft deze verandering in spelling en uitspraak

¹⁾ De in 1903 verschenen „Nederlandse Woordelijst, volgens de beginselen van de *V. t. v. o. S.* samengesteld door Dr. R. A. Kollewijn, Dr. F. Buitenrust Hetteema en Dr. J. J. Salverda de Grave” spelt: *eau de cologne, speech, feuilleton, soiree, foyer, souspied, hors-d'œuvre*.

²⁾ De „Nederlandse Woordelijst” spelt: *milicien* en „*pasieënt* of *pasiënt*.”

alleen aan het eind van zulke woorden plaats, b.v. om van de substantieven een Nederlandsch meervoud te kunnen vormen, om de adjectieven voor attributief gebruik geschikt te maken, om de ww. te kunnen vervoegen, of ook om al dergelijke woorden in afleidingen en samenstellingen te kunnen gebruiken; b.v.: *advocaat* (v. lat. *advocatus*), *advocaten*; *nationaal* (v. fr. *national*), *nationale*; *interrompeeren* (v. *interrompre*); *abus* (fr. *abus*), *abusief*, *abusievelijk*; *successierecht*, enz.

Bij deze woorden doet zich de groote vraag voor, tot hoever de vernederlandsching van zulke woorden moet gaan. ¹⁾ Hierbij is op te merken, dat ieder Nederlander in dit opzicht volkomen vrij is. Wie echter met „inzicht en smaak” in dit geval wil te werk gaan, kan niet beter doen, dan zich in het algemeen aan het beginsel van D. V. en T. W. te houden, dat in het kort hierop neerkomt: in wetenschappelijke, technische en verdere ongemeene woorden beperkt zich de verandering in de vreemde spelling tot het allernoodzakelijkste; in huishoudelijke en alle-daagsche, maar ook in dichterlijke of literaire woorden gaat men wat verder. Op die wijze bereikt men het best het doel van alle spellingleer: de lichtherkenbaarheid der woorden te bevorderen, door zooveel mogelijk naar gelijkvormigheid te streven.

¹⁾ De *V. t. v. v. o. S.* zegt, dat de al- of niet-Nederlandsche spelling van bastaardwoorden, die algemeen gebruikt worden, „aan het inzicht en de(n) smaak van de(n) schrijver dient te worden overgelaten,” en verder: „Het verdient de voorkeur om deze soort van woorden, indien ze in de volkstaal algemeen in gebruik zijn, met de letterte(e)kens van gewone Nederlandsche woorden te schrijven.”

Voor de spelling der bastaardwoorden, zooals de *V. t. v. v. o. S.* die aanbeveelt, zie men de „Nederlandse Woordelijst”, waarin de volgende algemeene regels worden gegeven:

„In bastaardwoorden schrijve men *k* in plaats van *k*-klank-aan-duidende *c*: *lokomotief*, *akteur*, *aktrice*, *directeur*, *konklusie*;

f in plaats van *ph*: *alfabet*, *fotograferen*, *fysika*, *fantasie*;

r in plaats van *rh*: *retorika*, *rachitis*, *rododendron*, *rythmus*;

e in plaats van *ae*: *ether*, *pedagogie(k)*, *preparaat*.

Bovendien worden enige algemeen gebruikelijke bastaardwoorden in spelling *vernederlandscht*: *bazaar*, *bloeze*, *boeket*, *faljet*, *foksia*, *grok*, *kanapee*, *koket*, *rosbief*, *toost*, *trem* en enkele andere.”

256. De vreemde spelling van bastaardwoorden moet voornamelijk door het oog onthouden worden: in gevallen van twijfel kiest men liever een ander woord, of men raadpleegt een woordenboek. Van de voornaamste vreemde klank- of syllabevormen volgt hier intusschen een overzicht.

Vreemde klinkers:

ae voor *e* of *è*: *aequator*, (-iaal), *aequivalent*, *aesthetiek*, *paedagogiek*, *praefix*, *praeparaat*, enz. (Dikwijls wijkt echter de *ae* voor de *e*).

ai voor gerekte *è*: *littéraire*, *militaire*, *révolutionnaire*, *secondaire*, *traineeren*, *circulaire*, enz.

au voor *o*: *auditeur*, *auditorium*, *auteur*, *autocraat*, *auto-da-fé*, *automaat*, *automobiel*, *autoriteit*, enz.; maar = *au* in: *Augustus*, *aula*, *tautologie*, enz.

eau voor *o*: *bureau*, *cadeau*, *Bordeaux*, enz.

oui voor *ui*: *feuilleton*, *portefeuille*, *fauteuil*, enz.

i voor *ie*: *artikel*, *bibliotheek*, *citer*, *citroen*, *diaken*, *directeur*, *dominee*, *familie*, *gitaar*, *kilo*, *kina*, *idee*, *ideaal*, *Januari*, *Juni*, *linie*, *liter*, *machine*, *minister*, *missive*, *officier*, *politie*, *rivier*, *signaal*, *titel*, *tiran*, *tribune*, *visite*, enz.

y voor *ie* of *ì*: *hybridisch*, *hydra*, *hymne*, *hyperbool*, *hypotheek*, *syndicaat*, *cynisch*, *physica*, *physiologie*, *psychologie*, *systeem*, enz.

ie voor een in één tempo uitgesproken *i* + *è*: *milicien* (3 lettergr.), *patient* (2 lettergr.), *client* (bijna 1 lettergr.), *conscientie*, enz.

ou voor *oe*: *acoustiek*¹⁾, *blouse*, *bouquet*, *courant*, *gouverneur*, *silhouet*, *souperen*, *souvenir*, *sousterrein*, *souverein*, enz.

oui voor *oe*: *bouillon*.

oi voor *oa*: *soirée*, *toilet*, *foyer*, enz.; maar = *o* in den uitgang *oir*: *illusoir*, *transitoir*, *requisitoir*, enz.

ui voor het in één tempo uitgesproken *uui*: *Jezuiet*, *ruïne*, *ruineeren*, *druiden*, enz.

Vreemde medeklinkers:

c voor *k*: *advocaat*, *academie*, *cadeau*, *cassatie*, *clown*, *reclame*, *cokes*, *comité*, *curator*, *actie*, *redactie*, *telescoop*, *microscop*, enz.

c voor *s*: *cent*, *ceder*, *ceel*, *cijfer*, *cirkel*, *recept*, *December*, enz.

ce voor *ks*: *accent*, *accijns*, *succes*, enz.

ch voor de scherpe gehemelteletter *sj* (als in *sjorren*, niet als *s* + *j*): *cachet*, *cachot*, *manchet*, *charmant*, *chef*, *chocolade*, enz.

¹⁾ De Fransche spelling wint het hier in het gebruik van de Latijnsche, die *acustiek* zou eischen.

g voor de zachte gehemelteletter *zj*: *genie*¹⁾, *loge*, *logement*, *page*, *origineel*, *plantage*, *passagier*, *foufrageeren*, enz.

gn voor *nj*: *bagno*, *cognac*, *champagne*, *compagnon*, *lorgnet*, *insigne*, enz.

ll voor *lj*: *spadille*, *manille*, *quadrille*, *bouillon*, enz.

ph voor *f*: *alpha*, *strophe*, *typhus*, *phonetiek*, *philosophie*, *photographie*, enz.

qu voor *kw*: *qualiteit*, *quantiteit*, *quaestie*, *quadrille*, *quitantie*, *quintet*, *quotient* (*qu* = *k*), enz.

s voor *z* (tusschen twee klinkers): *blouse*, *deserteur*, *pose*, *poseeren*, *rose*, *basis*, *dosis*, *museum*, enz.

th voor *t*: *theater*, *theologie*, *thema*, *bibliotheek*, enz.

tie voor *sie* (de *s* als eene zeer scherpe en fijne tand-*s*): *administratie*, *contributie*, *directie*, *finantiën*, *gratie*, *natie*, *nationaal*, *politie*, *redactie*, *traditie*, *patiënt*, enz.

x voor *ks*: *examen*, *excuus*, *exemplaar*, *exercitie*, *expeditie*, *taxis*, *taxatie*, enz.

Door het spellen van het slot der bastaardwoorden met Nederlandsche letters ontstaan eindelijk een aantal uitgangen, waarvan enkele, gelijk in de leer der woordvorming gebleken is, het karakter van achtervoegsels hebben gekregen: *-aal* (*vocaal*), *-aan* (*decaan*), *-aat* (*dictaat*), *-ant* (*requestrant*), *-air* (*parlementair*), *-eel* (*origineel*), *-eem* (*probleem*), *-eeren* (*quitteeren*), *-eet* (*diët*), *-eit* (*majesteit*), *-ent* (*dirigent*), *-et* (*bouquet*), *-ie* (*evangelie*, *linie*, *-graphie*), *-ief* (*motief*), *-iek* (*cliniek*), *-iel* (*mobiel*, *stabil*), *-iet* (*Israëliet*), *-ijn* (*magazijn*), *-oen* (*meloen*), *-oof* (*philosoof*), *-oon* (*telefoon*), *-oir* (*requisitoir*), *-uur* (*literatuur*), en verschillende andere.

OPMERKINGEN. 1. Vóór de bastaarduitgangen *-ie*, *-isch* en *-eeren* laat men de spelling van het voorafgaande deel ongewijzigd; vandaar *biographie* naast *biograaf*, *photographie*, *photographisch* en *photografeeren* naast *photograaf*, enz.

Naast *telegraaf*, dat eigenlijk al een persoonsnaam is (vgl. *geograaf*, *photograaf*), is, omdat het werktuig zoo heet, de werkersnaam *telegrafist* ontstaan, en verder *telegrafeeren* en *telegrafisch*. *Telegraphie* houdt stand in overeenstemming met de andere woorden op *-graphie*. Intusschen zet men in woorden, die wat veel gebruikt worden, meer **f** voor **ph**: *fotograaf*, *fotografeeren*, *telefoon*, *filosoof*, enz.

2. Het is uit de voorbeelden gebleken, dat voor de spelling der

¹⁾ Daarentegen spreekt men den gewonen *g*-klank uit in *geniaal*, en *geniën* (mv. van *genius*).

bastaardwoorden hoofdzakelijk eenige gewenning aan het aanzicht van Fransche woorden noodig is. Behalve dat de beoefening der Fransche taal steeds algemeener wordt, zijn een aantal bekende geographische en historische namen, die niemand anders wil schrijven, al voldoende om met die vreemde uitspraak en spelling eenigszins vertrouwd te worden: vgl. b.v. met het gegeven overzicht: *Calais, Lausanne, Bordeaux, Evreuil, Ligny, Amiens, Toulon, Poitiers, Guyenne, Caen, Celebes, Civilis, Columbus, Syracuse, Châlons, Cherbourg, Genève, Champagne, Bouillon, Philippus, Quatre-Bras, Oise, Venetië, Luxemburg.*

Alleen zij, die met de spelling van zulke namen ook geen raad weten, omdat zij weinig of geen historie of aardrijkskunde geleerd hebben, zijn gerechtvaardigd, als zij zich zoo noodig met eene spelling op den klank af behelpen.¹⁾

257. Een aantal bastaardwoorden zijn intusschen door het vele gebruik zoo algemeen geworden, dat hun uiterlijk veel meer met dat der Nederlandsche woorden in overeenstemming is gebracht: *banket, biljart, biljet, dukaat, dukaton, famielje* (naast *familie*), *feniks* (naast den vogel *Phoenix*), *kamfer, kapel en kapelaan, kapitaal, karakter, karwats, kwartier, kwartijn, kazerne, kasteel, kerker, kastelein, likeur, ons* (gewicht), *kaemperfoelie, parket, pen-seel, peterselie, postiljon, stukadoor, traktaatjes, trakteen, traktement*, enz. Natuurlijk is de grens hier vlottend en de een gaat in dit opzicht wat verder dan de ander. Zoo vindt men *Katholiek* naast *Catholiek*, *kwadraat* naast *quadraat*, *kwartet* naast *quartet*, *kwantiteit* en *kwaliteit* naast *quantiteit* en *qualiteit*, enz. Er is hier heel wat speling en het geldt alleen maat te houden.

Voorbeelden van literaire bastaardwoorden, die eene meer Nederlandsche spelling gekregen hebben, zijn: *filomeel, nimf, poëzie* (z voor s), *porfier, saffier, zêfir* of *zefier*, e. d.

OPMERKING. De regel heeft er toe geleid, om door spellingverschil ook eenig beteekenis- en stijlverschil aan te geven: *critiek* (beoordeeling) en *kritiek* (hachelijk), *doctor* (wetenschappelijke titel) en *dokter* (geneesheer), *kommies* (beambte bij de in- en uitgaande rechten) en *commies* (ambtenaarsrang), *locaal* (plaatselijk) en *lokaal* (zaal, vertrek), het *classicaal* bestuur (in de Herv. kerk) en het *klassikaal*

¹⁾ De *V. t. v. v. o. S.* (zie „Nederlandse Woordelijst”) wenscht eigennamen (familienamen en aardrijkskundige namen) de gebruikelijke spelling te doen behouden.

onderwijs, *quaestie* (vraagstuk) en *kwestie* (oneenigheid), enz. Men behoeft alweer zulke onderscheidingen niet in acht te nemen, maar ook de spelling houdt er van, nu en dan in de puntjes voor den dag te komen.

NADERE SCHRIFTAANWIJZINGEN.

258. De afbeelding der woordklanken door letterteekens gaat gepaard met bijzondere graphische aanwijzingen, die bestemd zijn de bedoelingen van den schrijver te verduidelijken en den lezer te steunen bij het verstaan en voorlezen of voordragen van het geschrevene. Daartoe behooren: het gebruik van *leesteekens*, van *hoofdletters*, *accenten*, *cursiveeringen*, e. d.

In het algemeen valt hier op te merken, dat het gebruik dezer middelen niet door strenge regels, maar door de doelmatigheid beheerscht wordt. Ook hier is een middenweg te zoeken tusschen overdaad en karigheid. Maar ieder, die schrijft, moet het zich ten plicht rekenen, aan dergelijke zaken eenige zorg te besteden, om het zijn lezers gemakkelijk te maken en misverstand te voorkomen. Intusschen, pijnlijke nauwkeurigheid is ook niet aan te bevelen: wie bij zijn schrijven alle nuanceeringen door teekens zou willen aangeven, maakt zijn schrift onrustig voor het oog en bereikt toch zijn doel niet. Er blijft altijd een en ander, dat aan den lezer moet overgelaten worden.

Gebruik der leesteekens.

259. Bij het spreken zijn nu en dan pauzen noodig, om den spreker in staat te stellen, behoorlijk adem te halen. Wie goed spreekt, kiest zijne pauzen zoo, dat het bijeenbehoorende bijeenblijft en het verstaan van het gehoorde vergemakkelijkt wordt. Verder geven woord- en zintonen de bijzondere bedoelingen van den spreker aan.

Bij het schrijven zijn zekere teekens gebruikelijk, die ongeveer dezelfde bestemming hebben, nl. de rustpoozen en den gewenschten toon aan te geven. Deze teekens staan echter verre ten achter bij de middelen, die een spreker ten dienste staan. Daarom

bepaalt zich hun gebruik tot zekere algemeene gevallen, die nauw verband houden met de grammaticale indeeling der zinnen.

Deze teekens zijn in twee groepen te splitsen:

1°. de algemeene: *punt, vraagteeken, uitroepeteeken, komma, komma-punt en dubbele punt*;

2°. de bijzondere: *weglatingsteeken, aanhalingsteekens, beletselteeken, lange-rustteeken, de haakjes, koppelteeken, klemtoonteeken, en deelteeken.*

260. De punt (.) duidt vergelijkenderwijs een *heele rust* aan en dient om een zin af te sluiten. Is de zin niet mededeelend, maar vragend of uitroepend, dan komt het *vraagteeken* (?) of het *uitroepeteeken* (!) er voor in de plaats.

Ook *opschriften* worden met dit teeken afgesloten. (Zie de opschriften der verschillende hoofdstukken).

Eindelijk dient het tot afsluiting van afgebroken woorden en verkortingen: *zelfst. nod. — nvl. — enz. — b. v. — m. a. w. — t. a. p. — enz.*

OPMERKINGEN. 1. Wanneer een vragende zin door een bijzin gevolgd wordt, plaatst men het *vraagteeken* eerst aan het slot: *Hebt gij het boek gelezen, dat ik u gezonden heb?* Wanneer zulk een bijzin wat lang is, komt het teeken weleens wat heel laat, en is het gewenscht de constructie van den zin te vereenvoudigen.

2. Het *uitroepeteeken* komt ook achter tusschenwerpsels: *Ach! Helaas!* enz., en achter vocatieven: *Daal, avond! zoudt ge uw plicht niet weten?* — *Wees, heerlijke Erinnerung! wees driewerf gegroet!* Overigens moet men dit teeken niet te veel gebruiken. Gewone gebiedende zinnen kunnen zeer goed met een punt sluiten: *Kom eens even hier.* Als na een tusschenwerpsel een uitroepende zin volgt, is eene komma er achter voldoende: *Helaas, het was te laat!* En gewone vocatieven kunnen evenzeer door eene komma gevolgd worden: *Hoor eens, Willem, je moet dat niet weer doen.*

261. De komma (,) is met eene *kwart-rust* te vergelijken en geeft aan, dat de toon zwevend blijft. Dit teeken wordt in een groot aantal gevallen gebruikt:

1°. om gelijksoortige zinsdeelen te scheiden: *Mannen, vrouwen, kinderen, grijsaards, alles hielp mee om de stad te verdedigen. Helder, frisch weer.* Daarentegen als het tweede adj. met het znw. één begrip vormt, geen komma: *een nieuwe zijden japon.*

2°. om bijstellingen, die eene tweede benaming voor het bepaalde woord aangeven, te scheiden (vgl. I § 34, 8°): *Benjamin Franklin, de uitvinder van den bliksemafleider, stierf in 1790.*

3°. om uitvoerige bijw. bepalingen te scheiden: *Het voorstel werd, ondanks de hardnekkige oppositie van de minderheid, toch zonder wijzigingen aangenomen.*

4°. om bijzinnen — ook beknopte en onvolledige, mits ze niet al te kort zijn, — van den hoofdzin of onderling te scheiden (zie voor voorbeelden de §§ over de ondergeschikte zinsverbinding).

5°. om in gevallen, waarin eene zeer kleine pauze voldoende is, nevengeschikte zinnen te scheiden; nl.:

a. tusschen korte aaneenschakelend nevengeschikte hoofdzinnen, die hetzij door naast-elkander-plaatsing, hetzij door voegwoordelijke bijwdn. verbonden zijn: *Het ijs begint te smelten, het raakt los, het komt in beweging, het toont neiging den loop des waters te volgen. Daar ontmoet een drijvende ijsschots eene andere schots: zij raken aan elkaar, zij stapelen zich opeen, zij groeien tot een hoop,...* enz. — *Eerst weigert hij, dan gromt hij, maar eindelijk geeft hij toch toe. Nu eens groet hij mij, dan weer wil hij mij niet zien.*

b. tusschen korte nevengeschikte zinnen, die door de echte voegwoorden *maar, of, doch* of *want* verbonden zijn: *De kunst is lang, maar het leven is kort. Hij moet eenige arbeiders afdanken, of hij dient het aantal werkuren te verminderen. Hij kan niet komen, want hij is ziek.* Wanneer het verband door het vgw. en geschiedt, wordt de komma veelal weggelaten, maar wil men de pauze uitdrukkelijk aangeven, vooral bij wat langere zinnen, dan moet daarvan volstrekt geen regel gemaakt worden: *Ons volk is meermalen een volk van watertemmers genoemd, en niet zonder reden. In weinige oogenblikken staat de fabriek in vlammen, en de toesnellende brandweer kan niets anders doen dan de omliggende perceelen beveiligen.*

c. bij hoofdzinnen, die tusschen de deelen van een anderen hoofdzin ingeschakeld worden: *Hij heeft, gij zult het moeten bekennen, u lang genoeg ontzien.*

OPMERKINGEN. 1. Sommige schrijvers geven er wel de voorkeur aan, alleen dan eene komma te plaatsen, als zij uitdrukkelijk eene rust

noodig vinden. Zoo laten zij dan b.v. menigen bijzin ongescheiden: *Ik geloof dat het regent. Het boek dat ik voor je zou meebrengen, heb ik niet kunnen vinden*, e. d. Dit is ook een zeer verdedigbaar gebruik, maar het eischt een fijn en scherp taalinzicht. Waar het op duidelijkheid aankomt, is eene strenge grammaticale punctuatie te verkiezen.

2. In § 43 is opgemerkt, hoe in het Fr. en in het Eng. alleen de *uitbreidende* bijv. bijzinnen door eene komma gescheiden worden en de *beperkende* niet. Deze regel eischt echter te veel grammaticaal onderscheidingsvermogen, om hem te kunnen aanbevelen. Het is waar, dat in dit systeem het al- of niet plaatsnemen van eene komma verschil in beteekenis kan opleveren. Vgl. b.v.: *Tegen de beklagden, die niet verschenen waren, werd verstek verleend*, en: *Tegen de beklagden die niet verschenen waren, werd verstek verleend*.¹⁾ In het eerste geval zijn alle beklagden niet verschenen, en in het tweede maar eenige. — Wanneer echter dergelijk misverstand mogelijk is, dan kan men het niet op eene komma laten aankomen, en is er reden om eene andere constructie te bedenken, b. v. door den tweeden zin als volgt te redigeeren: *Tegen die beklagden, welke niet verschenen waren*, enz. *Eenige beklagden waren niet verschenen, en tegen deze.....* enz.

262. De kommapunt (;) is eene versterkte komma en is bij eene *halve-rust* te vergelijken. Men gebruikt dit teeken alleen bij het nevenschikkend zinsverband:

1°. vooral bij tegenstellend en oorzakelijk verband, behalve in de gevallen, bedoeld in de voorgaande paragraaf onder 5°. (zie voorbeelden de §§ 10—17).

2°. ook soms bij nevengeschikte bijzinnen, als ze wat uitvoerig zijn: *Er was een tijd, waarin het door zijn beleid geëerbiedigde, om zijn goud benijde, en voor zijne kennis gevierde Holland door deze driedubbele kroon de rozen der kunst vlechten mocht; waarin het gehoor voor muziek, waarin het zin voor poëzie had*, enz.

263. De dubbele punt (:) geeft eene rust aan, die tusschen de pauzen, door punt en kommapunt aangegeven, in staat. Het teeken wordt gebruikt:

1°. voor een aangekondigde opsomming: *De deelen van den zin zijn: gezegde, onderwerp*, enz.

¹⁾ Voorb. van Mr. C. Bake, *Noord en Zuid* XXI, 353.

2°. voor de indirecte rede: *God sprak: „Er zij licht.”*

3°. in plaats van de komma-punt, als men er bijzonder de aandacht op vestigen wil, dat de volgende zin een grond aangeeft: *Let eens op dien jongen: hem toch houd ik voor den dader.*

264. De bijzondere teekens doen de volgende diensten:

1°. Het *weglatingsteeken* (°) wijst een uitgelaten of een toonloozen klinker aan: *koopren, 'k, 'm, m'n*, enz., of vergezelt de meervouds-s, als die niet onmiddellijk aan het voorafgaande woord verbonden wordt: *de Otto's* (I § 158, 5°), of vergezelt of vervangt de genitief-s: *Alva's komst, Marnix' psalmen*, enz. (I, § 171.)

2°. De *aanhalingsteekens* (, ") dienen om woorden of zinnen van anderen aan te halen: *De „deege deeglyckheyd”, die Vondel in Hoofst vader prees. Jan de Witt's leus was: „Ik doe één ding tegelijk.”*

3°. Het *beletselsteeken* (....) dient om een plotseling inhouden aan te geven: *Wacht, ik zal je....! Toen de gendarmen kwamen, om Helmers gevangen te nemen, bracht zijn zwager Loots hen.... bij zijn lijk.*

4°. De *lange rust* (—) of *gedachtestreep* kan ook in het laatste voorbeeld van 3° dienen, en wordt verder gebruikt, om eene meer in het oog vallende scheiding aan te geven, dan door eene punt mogelijk is.

5°. De *haakjes* () , dienen om eene ingeschakelde uitdrukking of zin scherp af te scheiden: *De dieven waren (nog is het mij een raadsel, op welke manier) het achterhuis binnengedrongen.* Deze haakjes zijn ook te vervangen door gedachtestrepen.

6°. Het *koppelsteeken* (-) dient in de gevallen, beschreven in § 250.

7°. Het *klemtoonteeiken* (') dient om uitdrukkelijk een sterken klemtoon aan te geven: *In dát geval zijt gij vrij.* Ook voor onderscheidingen als *één* (telw.) naast *een* (lidw.), *vóór* (niet achter) naast *voor* (ten behoeve van), e. d. wordt het gebruikt.

8°. Het *deelsteeken* (..) wordt gebruikt om aan te geven, dat er eene nieuwe lettergreep begint: *zeeëngte, drieëinig*, enz. Is er geen gevaar, dat het oog zich in de vele klinkers verwacht, dan laat men het deelsteeken weg: *petroleum, triangel*, enz.

Gebruik der hoofdletters.

265. Het gebruik van hoofdletters behoort ook tot die zaken, welke niet op het gehoor af te regelen zijn. Men kan er een

ruim of matig gebruik van maken, doch in het algemeen houdt men zich aan de volgende regels. Men schrijft nl. een hoofdletter:

1°. Aan het begin van een nieuwen zin, en in het algemeen na een punt, vraagteeken of uitroepeteeken. Na een dubbel punt begint men een geciteerden zin ook met een hoofdletter.

2°. Het eerste woord van elken versregel, ofschoon sommige dichters (Da Costa o. a.) daarvan afwijken.

3°. Aan het begin van eigennamen en bijnamen. Wanneer in een eigennaam voorzetsels of lidwoorden voorkomen, schrijft men die alleen met eene hoofdletter, als zij het begin van den naam vormen: *De Groot, Van Dijk, Van den Berg, De Gids, Het Handelsblad*, enz. Daarentegen: *Hugo de Groot, P. van Dijk, H. van den Berg*, enz.

4°. In adjectieven, die van eigennamen zijn afgeleid: *Vondeliaansch, Haagsch, Aziatisch*, enz.

5°. In personificaties: *de Nacht, de Hemel, de Eendracht*, enz.

6°. In de hoofdwoorden van titels: *den Heer, den Weledelen Heer, Zijne Excellentie, Aan den Gemeenteraad, Burgemeester en Wethouders*, enz.

OPMERKING. Het plaatsen van hoofdletters is soms een teeken van eerbied. Van het Opperwezen sprekende, schrijft men ook de voornwdn. met hoofdletters: *Geheiligd zij Uw naam. De Heer kent de Zijnen*. Hetzelfde geschiedt dikwijls, als van vorstelijke personen gesproken wordt. Ook als teeken van beleefdheid worden *Gij, U, Uw*, enz. in brieven dikwijls met eene hoofdletter geschreven. Dergelijk gebruik van hoofdletters hangt veel van den smaak en de stemming der schrijvenden af.

Uitgaven van W. VERSLUYS, te Amster

C. H. DEN HERTOG EN J. LOHR. **Onze Taal.** Taal- en oefeningen voor de lagere scholen.

Voor gewoon lager onderwijs: 1e st. 18e dr. f 0.25. — 20e dr. f 0.30. — 3e st. A. (taaloefeningen) 19e dr. f 0.30. — 3 (steloefeningen) 19e dr. f 0.25. — Slotstukje der taaloefe (uittreksel uit IV A en V A) 4e dr. f 0.35. — 4e st. B (s 11e dr. f 0.30.

Voor uitgebreid lager onderwijs: 4e st. A. (taaloef.) f 0.30. — 5e st. A. (taaloef.) 5e dr. f 0.50. — 5e st. B. (s 7e dr. f 0.75.

Woordenboekje. (Geslacht — Spelling — Buiging) 11e dr.

Handleiding. I (bij het 1e—3e st.) 6e dr.....

„ II („ „ Slotstukje, IV A en IV B) 5e dr.

C. H. DEN HERTOG. **Voortgezet Taalonderwijs.** Spraken en Oefeningen voor de eerste drie leerjaren van het Middelnederlandsch en Kweek- of Normalschool-onderwijs.

I. Beknopte theorie van het taalgebruik 3e dr. in geb. f 1.30.

II. Oefeningen in het waarnemen en toepassen van taalgebruik. 1e bundel 2e dr. f 0.80; 2e bundel f

C. H. DEN HERTOG. **De Nederlandsche Taal.** Praktische Spraakkunst van het hedendaagsche Nederlandsch.

DI. I. (*Enkv. zin, woordsoorten en buiging*). 2e druk . . .

DI. II. (*Sameng. zin, woordvorming, uitspraak en spelling*). 2e druk . . .

C. H. DEN HERTOG. **Nauwkeurig lezen.** Lees- en taaloefeningen voor onderwijzers, 1e bundel.....

C. H. DEN HERTOG. **Nederlandsche Spraakkunst** voor onderwijzers.

Eerste deel. *Leer van den enkelvoudigen zin.* 2e druk

200998_050

hert003nede04

De Nederlandsche Taal. Practische Spraakkunst van het hedendaagsche Nederlandsch. Deel 2